

РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ

II. 2.

ТВОРИ

ГРИГОРИЯ КВІТКИ-

ОСНОВЯНЕНКА

ТОМ ДРУГИЙ

РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ.
II. 2.

ТВОРИ
ГРИГОРИЯ КВІТКИ-ОСНОВЯНЕНКА.

Том другий.

(II-ий НАКЛАД.)

Виданє товариства „Просьвіта“.

У ЛЬВОВІ, 1913.

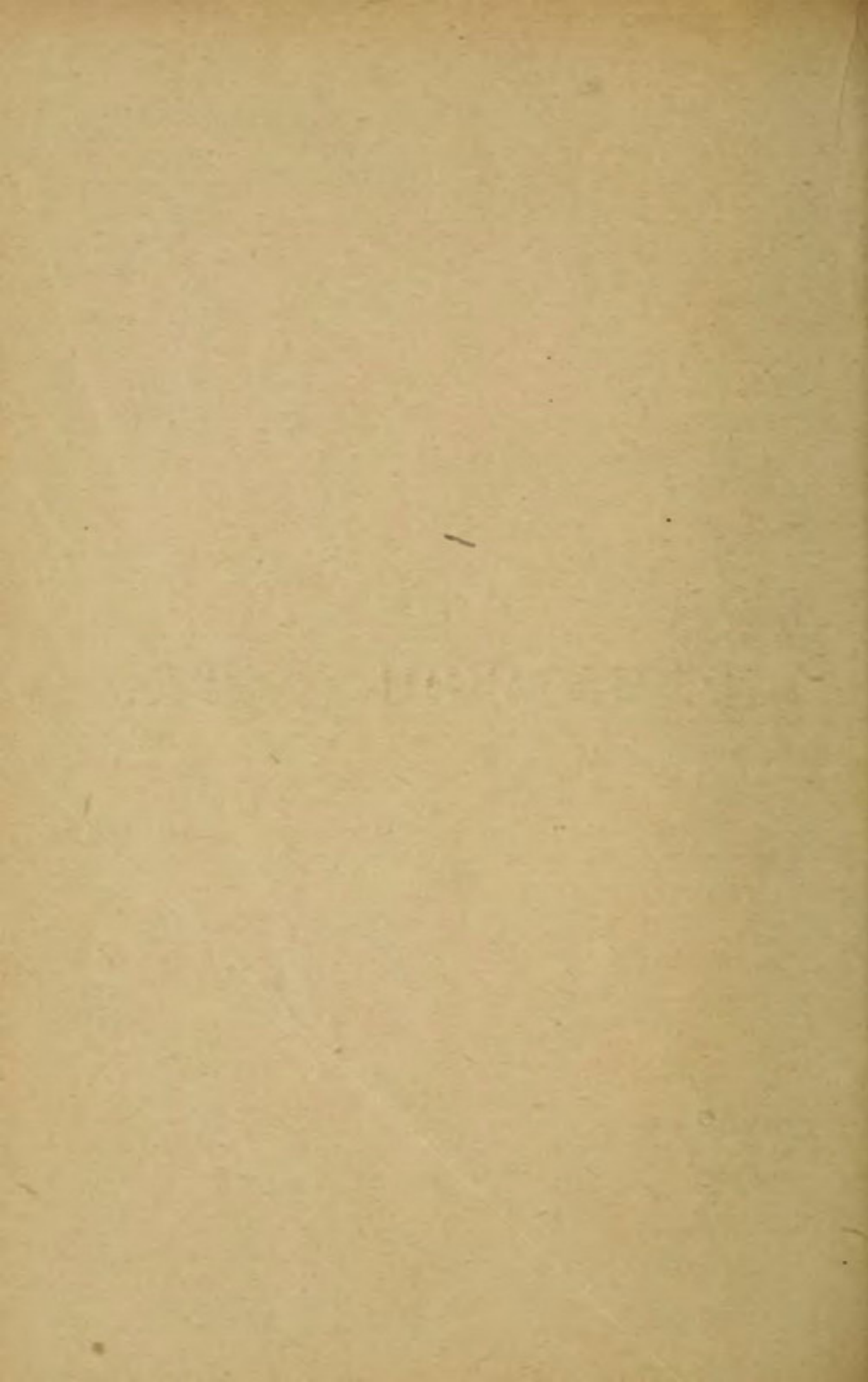
З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

Друковано 5000 примірників.

Ціна оправного примірника 1 К 60 с., в крас-
шій оправі 2 К.

А.

П О В І С Т И.

ІХ.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ.

(Присвячує ся Євгенію Павловичеві Гребінці.)

[І.]

Чи знаєте ви, люде добрі, що́ то є суд божий? Чоловік з злости зробить яке лихо другому, вкраде що, приб'єть, зовсім вб'єть, та як ніхто не бачить того, що́ він зробив, ніхто не виявить на нього, свідітелі не докажуть, так він собі і байду́же, і не боїть ся нічого, і дума, що йому се так і минеть-ся. Хоч його і під суд віддадуть, та як доказчиків, свідітелів нема, так він і надіється, що йому усе так і минеть-ся, і він буде прав, пеначе нічого і не зробив, ніякого худа... Ох, ні! не так воно є. Єсть над нами создатель наш. Він, будучи пресвяті́йший, саме псти́нне добро, сама́ чиста́ правда, Він не потерпить, щоб яке зле́с діло так і минуло ся. Хоч чоловік, зробивши худо, і захова кінці́ так, що ні́ жоден чоловік не дошукать-ся до правди, так Він, премудро́сть ви́шня́я, Він, знаю́щий наші́ діла, бача́щий са́мії думки наші́, Він не потерпить ні́якої неправди. Він обя́вить твоє діло через те, на що ти і не думаєш,

і неначе рукою вкажеть: отсе той, що з'обидив брата і відвів від себе пеню, що хоч на кого иншого подумують, а тільки б не на нього, щоб самому перед людьми бути чистому і правому: а як трошки забудуть про сее діло, так ще гірше зробить. Такого всенепремінно і так обявить і при такому случаю, що ти і не сподіваєшся, і через таку безділицю, що ти ові і не надієшся. Та обявивши се, тут відкриються і усі злі діла, об яких вже люде забули і розиськувати, бо кінці добре були заховані. Тут усе явить ся, усе відкриється, по ниточці, як там кажуть, дійде і до клубочка. Бо спершу Бог, як отець над дітьми, усе ждав, усе довготерпів: може схаменеться, може покине худо робить, відмолить свої гріхи, то й прощення получить: коли ж ні, що не тільки не перестає зла робити, не тільки не кається у прежніх гріхах, та що далі, усе йде на гірше, від худого йде на худше, тоді годі! повелить... і команка стане свідителем, і ниточка заговорить і через неї відкриються великі та мерзкі діла!

У одному селі почали пропадати кури: за ніч у однім дворі пропаде курка, у другім зо три, де й більш. Хазяйки журять ся, жаліють ся мужикам своїм, а ті й байдуже: невелике діло курка; може й так де забігла, може й задавило що. Далі та далі почали усе більш, усе більш кури пропадати, та вже і не стерпіло хазяйство, пішли до волости.

«На кого маєте пеню, скажіть: я брата рідного не пожалію, аби-б по правді доказ був.» Так сказав голова.

Почали люде примічати, чи не буде якого сліду на кого-небудь. Щоб-ж, курку узято, понесено, курку дорогою щипано, і піря так слідом і

пали до двора Явтушиного: там бо то два хлопці і шалістливі, так білыш неділі, як нема їх дома, з батьком пішли з хурою.

»Пеня!« сказав голова: »одни краде, на другого біду зворочує.«

Там геть-геть упав слід до Бахибідн. Що-ж? там і хлопців нема, одним-один дідусь, старий та немошній, йому вже приходить ся не до курей; а у семі самі молодіці та дівчата, на-що їм і курп? своїх є, батечку мій! Так усе пропажа є, а слід відведено; хто його до правди добереть-ся!

Далі вже, годів через два, вже не тільки кури, вже стали пропадати і поросята, а там підсвинки; а згодом, згодом, то тільки і чути: там шкапу у хазяїна зведено, де і волика, а коли що трохи, під який час, то й пари волів добрих нема. І що то? тільки що з двора поведено, то як у воду! Ні слідів, ні кінців: хоч де хазяйство ні їздить, де ні розпитує, нема та й нема, як у воду кане. Сумує народ і не надивується. »Що за недобра мати!« так промеж себе совітують ся. »Коли-б, сказати, в нас постої, то так би і бути: від Москаля не вбережеш ся; а то-ж не чути і за пиядесять верстов ні одного Москалика, і не наїзда ж то ніхто до нас у село; усе свої люди, а є меж нами злодій! Дій його чести! на кого б то подумати? Усе парубоцтво як один. Усіх знаємо, усі честні, усі добрі, усі смирні, не гуля з них ні один, а усяк з них жалкує, що нам така є абеда, і усяк з них похваляється, що тільки б піймався хто, так вже не помилувати такого і такого сина! Бачить ся ж, і засідають на ніч, так ніколи ж нічого, і ніякої примети ні на кого. Вже-ж ми і ворожок питали, так, кажуть, наїздом бува: рижий, кажуть, Москаль; попереду, кажуть,

нашле сон кріпкий на усе село, та й порасть-ся, як у себе у хаті. Так щó-ж ти против лихого слова зробиш? Тільки жалкуй від такої біди, та й мовчи!»

І мовчать, та тільки чують, що вже Мирін зовсім опінів, послідню парку воликів виведено: а там і Улас рішив ся своєї шкапи: у Марка з сажа аж тріох кабанців, і вже й ситеньких, узято. Кругом біда, від-усіль пропажа!

Як ось вже почули, що у Демяна Рідкоплюю усю комору забрато. Підкопав ся, вражий син! та щó то? усе, усе позабиправ: і жіноче і дівоче і щó було пригосподарйоване, усе забрато, і сліду нема, неначе счезло.

Дивують ся люди та ходячи коло волости бють ся об поли руками, і усяк на сю ніч жде й собі такої напасти. Вже і голова прийшов і сказав, що він притьмом не зна, щó робити! »Піймайте,« каже, »мені злодія, хто се у нас краде! Я його!... я йому!... Він в мене зогниє у холодній!«

»Пожалуй би піймали, як-би знали, хто він є,« казала громада сумуючи.

Аж ось і обізвав ся один парубок, Денис Лискотун, і каже: »Коли-б подозволили по дворах обиськати! Вже видиме діло, що ніхто з чужих не наїзджа, се певно свої.«

— А щó? він правду каже, розсудили старики. Звеліте, пане голова, яким моторнійшим, нехай по хатах скрізь обиськають.

»Не кого-ж і послати!« сказав голова: »нехай йде Денис, забравши хлопців.«

— »Та може мені не повірите?« спитав ся, уклонившись звичайненько, Денис.

— Як то тобі не повірити? кому-ж і повірити? обізвались старики.

І як таки Денисові не повірити? Що то за парень бравий був, даром що сирота без батька! Ще тільки на ноги підняв ся, до підпарубочого дійшов, а вже видно було, що з нього буде чоловік. Він і не жив дома, він не дуже до мужицької роботи, як усі прочі. Як піjde, піjde по селам — хто його зна, де то вже він ходить на заробітки, та так щиро заробля, що незабарйом вернеть-ся, і чого то він не принесе! Сам одягнений, таки зовсім як міщанин, і уся одежа на ньому хороша, ще повні кишені грошей нанесе. Матері своїй, вже й старенькій, теж принесе коли платок, плахотку, пояс, чобітки, а коли й серпанок, і у усім їй поважав. Та був собою красивий, моторний, против усякого звичайний, на вигадки та на прикладки його подавай. На вечерницях тільки його і чути. Не боявся ніколи і нічого: у саму глуху нівніч скажи йому пійти на кладбище, піjde і усе справить, мов середу-дня. Тільки й бояв ся собак, і що то не любив їх! Було яку зна злійшу собаку, то що її дасть, а дасть, то й купить її, та на голяку і повісить, і отруєє було їх. »Що-ж,« каже, »не люблю та й не люблю собак. Мені гідко на неї дивить ся. Аж дрижу, щоб яку собаку вбити! Така вже моя натура!« А що розумне було, так не узяв його кат. Хоч і не дуже пильно приставав до громади, і не часто було і виходить до волости, та вже-ж коли вийде, послуха об чім рада, вже й викине слово, та таке, що й десять стариків, сідих як дунь, і у три годи так не видумують. Усі таки, усі селом, у-в один голос було кажуть: »Отто наш голова росте!«

Так такому б то не повірити оглядїть двори, чи не знайдеться де у кого ворівських вещей? Куди! тут ще стали його прохати, щоб зділав милость, забравши яких парубків сам зна, пійшов би і оглядїв усіх, не минаючи нї одного двора.

Нїчого Денисові робити, вибрав парубків, сам і пійшов з ними.

— »Починайте з мого двора,« звелїв Денис.

»Та як се можно, щоб на тебе хто подумав?« казали парубки. »Се вже не знать що, коли на тебе таку пеню складати!«

— »А щó-ж, братця, нїчого робить! Коли нам велено усіх обиськувати, так щó я за цяця, щоб мене не заньмати. Шукайте, шукайте! може що і знайдете,« казав Денис усміхаючись та, узявшись у боки, надїне тую козацькую шапку на-бакпр, та й плюне через губу, по московськи.

»Ну так, що знайдемо!« скажуть парубки і йдуть за Денисом. Той їх і у хату уведе, і у комору, і на горище, і де є який закапелок, усюди, усім, усе покажить і скринї повідчиня, і у них усе перерис. »Глядїть,« каже, »глядїть добре!«

Щó-ж? перериють, переберуть усе: а як нїчого нема, так і нема. З тим пійдуть у другий двір.

Тут вже не так, тут вже сьміливійше усі обиськують і по хатї, і по двору. А Денис сам, не беручи з собою нїкого, полізе на горище, і щó то! усе там перерис, щó нї знайде, чи льон чи прядиво чи корінья яке, усе перебере і по стріхам загляда, так хоч-би нитку з покраденого знайшов.

Еге, та не усюди-ж і так! У однім дворі, на горищі, на хатї, Денис знайшов пояс хороший, каламайковий, і показав його хазяїнові, щó тут

з ним ходив. »Так і є, козаче! се мій, ще батьківський пояс, я його віддав синові носити, а той положив у материну скриню. Так і є! Усе з скрині забрато: шукайте, зділайте милость, чи не знайдете ще чого!«

Тут вже Денис пошле парубків на хату ськати, а сам забира хазяйство, руки їм звязує, і старого і малого, усіх шле до волости. Не знайшовши тут більш нічого, йдуть у другий двір. Там впять через скільки дворів, впять знайдуть де хустку, де очіпок або що таке: і усе знаходить Денис по горищам. Мабуть пильнійш усіх ськає, що ніхто опріч його не знайде. Де що знайдуть, то і там хазяйство до жодного забирають і пруть до волости, і вже повну холодну натирили і людей і жінок, і дівчат і малих дітей.

Почали їх випитувати, розпитувати, з жодного допрос писати. З кожної семі усяк у-в одно говорить: »Знать не знаємо! Бачили усі, що я дома не був. Батько їх не діжде, щоб я коли на таке скверне діло пійшов!« Так усі у-в один голос кажуть, ніхто не признається, нічим і доказовати. »Що з того, що знайшли на горищі пояс чий, або де плахту? Може який бездільник порав ся, комору викрав та порозкидав венци по другим дворам, щоб на нього пені хто не звів!« Так сказав Денис Лискотун, винимаючи з-за халяви люльку... та що за чудесна була! корінькова, з кришечкою і з мідним ланцюжком! »Глядїть, щоб кого напрасно не обвинуватили.«

»Правда його, правда!« сказав голова, що зібравши у жменю свою сїду бороду, сидїв собі мовчки та придумував, що тут йому на сьвітї робити? »Правда,« каже: »випустїть людей з холодної, вони не виноватї: може і справди, що їм

підкинуто. Що за розумний з чорта отсей Денис ! Зараз і догадав ся. Адже я і сам додумовав ся і з стариками радив ся, так нікому така думка не снала на розум. Вже справди що голова росте, нехай собі здоров буде!

Погуляв деньків зо два по селу Денис, по-верховодив на вулиці, не одній дівчині тасуна дав з любощів, не одній рукав порвав, держучи, щоб не втікала від нього: не одно-десять навчив парубків пісень співати московських, що сам понеренимав, ходячи по усіх усядах: не одну пару розвів, що вже було зовсім хватили ся бити ся: не один совіт дав голові, що робити з неплатящими общественного, або отаманові, загадуючи підводи на дороги: не одному хазяїну поміг пліт городити, скільки кіп хліба ціпом збити: на усі руки був наш Денис! Поробивши і погулявши так, впять потяг він на заробітки на скільки там неділь з свого села. І що то жалковали за ним і хазяїни і усі! а що вже дівчата, так міри нема!

[II.]

«Чи тобі, Трохиме, талану нема, чи хто тебе зна!» Так казала стара Венгериха, удова, своєму синові, що ходив на заробітки аж у город і аж два тижні там поробив, та тільки що там прохарчив ся, а до дому нічого і не приніс: так отсе-то мати, журичесь, так йому казала. «Усі, усі таки заробляють і усе дбають на господарство, та знай багатіють, а ти ось ніяк не роздобудеш ся ні на що, щоб почати господарювати, як і люди. Що було де-чого небагато після батька, те потратила женючи тебе: думала, онісля заробимо, невістка

поможе. Невістка ж ніч і день робить, а я звалила ся собі на лихо: треба вам, замість помочи від мене, треба на мене робити. Тут пійшли діти; хлопчикові вже шостий годок, попав у ревизію, треба за нього зносити: дівчаточок двоє, робити ще не їм, а їсти просять, треба годувати. Та усе-ж то дай, усе дай! А в тебе, спночку, одні руки, не надася. Та, я-ж кажу, мабуть і талану нема. Люди ходять на заробітки, або хоч і тут, та усе заробляють, усе дбають: а ти, хоч і тут поробиш що, хоч де і проходиш, а усе тільки про-кормлення наше, а щоб по господарству придбати, так і не кажи. Коли-б споміг ся, хоч яку-небудь патику добув би, то усе б краще було, пійшла б друга робота, другий і заробіток був би.»

— »Що-ж, мамо, робити?« каже Трохим. »Я й сам бачу, що нема щасття ні у чім. Роблю, мамо, до кровавого поту і вже сили нестає. Хазяйство, дивлячись на мене, що я собі такий м'ляний та сухий, не дуже у роботу приймають. Де тобі, кажуть, против здорового зробити? та й дають меншу ціну против других. Робиш щиро, не лїнуєш ся, і таки, нічого таїти, часом зробиш і більш і краще, чим здоровий, а все від хазяїна однаковісїнька честь: не здужаєш, каже, робити. А як плата невелика, так і нестає ні на віщо, тільки пропитуємо ся, а до дому і не кажи, щоб що принести. Як-би не жінка робила, то б доси ходили б ви і босі і голі, і зимою б померзли.«

»Треба ж, синку, що-небудь гадати,« казала мати. »Подивись на людей, та порадь ся з ними: куди б то пійти тобі, де б то краще заробляти? Попитав ся б ти у Лискотуна: той чого вже не зна? усе зна. Та й сьвіта таки набачив ся. А заробля-ж то по скільки! Вже на-що його мати:

біднійша мене була, тепер же пійди з нею! одягнй як міщанка. Або і він: як вирядить ся у празник та вийде на вулицю, так куди і писар наш! А грошей і усякого добра мало він приносить? Спитай ся, спикну, його, нехай би нараив, куди б тобі пійти: або б у-купі з ним пішов?»

— »Питав ся його, мамо! просив, щоб узив мене з собою: будемо, кажу, у-купі робити: як ти, так і я, не відстану від тебе.«

— »Що-ж він тобі?»

— »Але! як се почув, як витріщив ся на мене, а очи так і засьяли, а сам став як кармазин. Дивив ся, дивив ся довго на мене, а далі на-силу споміг ся сказати: »Як заробляти? Робн,« каже, »як і я, то й розживеш ся. Товариства мені не треба, шукай иншого.« І пішов швидко від мене. Та після сього тільки що хочу його об чім зачепити, то він так і відходить від мене. А коли-ж у-купі де будемо, то він мені усе у вічн приглядаєть-ся, усе приглядаєть-ся: я щоб до нього, то він зараз від мене. Нехай він собі тямить ся! Він багатий, так і гордий против мене бідного. Не хочу його чіпляти, буду сам по собі. А що, мамо? думаю ще йти у губернию, чи не буде там щастья.»

— »Ох, синочку-ж, мій голубчику! чи близенький же сьвіт? Аж півтораєста верстов! На кого-ж ти нас покинеш? Та як і сам таку даль прийдеш? Се мов на кінці сьвіта!»

— »Вже-ж, мамо, що робити? У останнє пійду: не буде там щастья, не пійду вже нікуди. Як буде, так і буде. Під лежачий камінь і вода не біжить.»

Журила ся мати, плакала кріпко жінка, а нічого робити! проводили свого Трохима аж у

губернію. Чути було, що там збирається ярмарок о Пречистій, і бува превеличєнний, і усякого купця із усяких місць наїжає, і усякого товару навозять, і чути, що є людям заробіток чималий, як кому щасття випаде.

Дійшов наш Трохим і до губернії. Допитався, де становить ся ярмарок. Народу, народу! І протовпить ся не можна! Пробирається і він меж людьми, і сам не зна, куди і для чого. Дума, чи не знайде такого місця, де сидять його братчики, що́ шукають роботи: аж ось хтось його сїп за руку і каже: »Земляк! што, роботи іськаєш, што-лі?»

Трохим зирнув, аж то купець, та такий вже купець, що й бороду голить і по панському ходить. Він йому швидче шапку зняв, поклонив ся і каже: »Ськаємо, господа купець, чи не пошле Бог доброго хазяїна.«

»Чєстний-лі ти чалавєк, не бездєльник? не лїнєвий?»

— »З-роду не зробив нїякого худа, в мене і думки такої нема. А робити будемо, як самі побачите.«

»Ступай же за мною.«

От і привів його до своєї кватєри; а там усе повозки стоять, понакладовані ящики, коробки, і усе з товаром. і усе позапаковувані. Хазяїн і приказує: »Смотри ж, как прийдуть звозчики з лошадами, так пускай запрягають і везуть до моєї лавки. Вони вже знають, де вона. Ти будь при них і з ними перестановите усе ящики у лавку і не атхадїть від товару. Вота і товариш твій.«

Гляне Трохим на товариша, аж то Дєнєс Лєскотун, тільки вже не такий бравий, як у сво-

єму селї був: одежа на ньому старенька, і не знать чим підперезаний, і шапка завалюща.

— »Здоров, брате Денисе, був!« зараз одізвав ся до нього Трохим. »Відкіля се ти тут узияв ся?«

»Але, відкіля! Адже ти, і з-роду тут не бувши, та прийшов, а я і часто тут буваю.«

Тут скинулись по слову: Трохим розпитує, який є заробіток, яка ціна у день і як що поводить ся, а Денис мов і говорити з ним не хоче, скаже слово, мов не ївши, та й відвертаєть-ся від нього.

»Як я бачу його,« дума собі Трохим, »так він тутечка ще й гордїйший, чим у нас у селї: та, бач, прикидаєть-ся, мов бідний, щоб більшу ціну узяти. Не з чорта ж хитрий!«

Хазяїн зрадовав ся, що обидва робітники його та з одного села і приятелї промез собою, поприказував їм усе діло і пійшов собі: а ціни і не сказав, по чому платити-ме Трохимові, чи у день, чи потиженно.

Зажурив ся було Трохим і пита Дениса, що робити?

»А ураг його матір бери! Коли не по нашому заплатить, то ми й самі себе наградимо. Держись тільки мене та слухай, то будем по вік хліб їсти.«

Трохим здивував ся трошки, таке чуючи від Дениса, а опісля і дарма. І подумав собі: »Що се він каже? Хто його зна!« і став обходить обоз.

Аж ось прийшли звозчики з кіньми, позапрягались і поперевозили товар до лавки, позносили, поскладали: аж ось прийшов і хазяїн, розщитав ся з звозчиками, відпустив їх, зачинили

лавку і стали відбивати ящики і виньмати товар... Господи милостивий! усе-ж то срібло та золото! Нема нічогоїсінько, щоб дерев'яне або костяне; усе срібне-золоте, усе срібне-золоте! І ложки, і тарілки, і ножі, і виделки: є й чашки усякі, попанському зроблені, і усякого товару; було багато й церковного, та усе-ж то срібне та золоте. А що кабатирок, а що серіг, а що перстенів, так мішки понакладати можна!

Роботники виньмають та подають хазяїну, а той усе розворочує та розставляє... Трохим боїть ся і дивити ся на товар, бачачи, яке воно є усе дороге; а Денисові і нужди мало, ще як що, то й приважує на руці, мов силу у ньому зна.

Хазяїн усе найбільш Денисові приказує, чим Трохимові, бо той понятливійший і моторійший, та таки видно, що йому і не первина і він бував коло такого діла: а Трохим що? він з-роду у-перше і у губернії і на панській ярмарці, і такий товар бачить, що йому і не снилось ніколи: так він і торопіє, і не зна, як за що узятись: так тим здається, що непроворний і непонятливий.

Хазяїн навчив Дениса, як замикають лавку німецькими замками. Там такі прехимерні! і назад відмикається, і на-трое розпадається, і хто його зна, як воно там зроблено! Як не вміючи, то й не відімкнеш і не замкнеш. Позамикав хазяїн замки, дав їм кожному по полтиннику і сказав, щоб ійшли собі гуляти, куди хто хоче, а над вечір щоб приходили на квартиру вечеряти.

Пійшли наші земляки скрізь по ярмарці. Так що-ж? До Дениса зараз і явили ся приятелі, та усе з Москалів, мабуть приятелі його ще прежні: і здоровкають ся з ним, і розпитують ся, де був, і далі стали шептати та на Трохима поглядати

та щось про його говорити. Сьому стало страшно, він і відчалив від них. Пійшов на свій базар, купив хліба, огірків, пшенички, диню дубівку: прийшов на кватирю, пополудновав добре, та й приліг, дожидаючи хазяїна. Не скоро опісля прийшов і Денис, і видно було, що було трошки у головці у нього, та мерцій і ліг спати: і вечеряти не захотів, кажучи, що голова болить.

Хазяїн, прийшовши, дав Трохимові чарку водки і вечеряти. І щó то за добра страва була! Борщ з яловичиною, каша з салом, ще й печене, чвертка бараняча. Опісля усього хазяїн йому і каже: »Оттака тобі плата і харч буде по усякий день через ярмарок, тільки служи чесно. Завтра чуть сьвіт ійди до лавки: вийдуть мої приказчики: щó заставляють, слухай як мене: доглядай, сидючи біля лавки, щоб хто чого не потяг; а у ночі будете по черешно з Денисом, у-купі з сторожами, коло лавки ходити, один до півночи, а другий до сьвіта. Коли що за примітиш або побачиш що не добре против моєї лавки, зараз скажи мені, хоч о-півночи розбуди. Опріч поденної ціни я тебе й награву за твою правду, і коли будеш чесний.«

Від щирого серця Трохим, лягаючи спати, помолив ся Богу і подяковав за Його милосердие, що таку йому роботу послав! Харчитись не треба, харч добра, якої дома і на великдень не бува, і ще полтинник по усяк день! Десять день ярмарку — десять полтинників, аж от пять карбованців принесу до дому. Слава тобі Господи! І тут-же обіщав ся служити щиро і за хазяйським добром вбиватись більш чим за своїм.

[III.]

Почав ся ярмарок. Купці, порозкладавши свій товар, повідчиняли лавки: пійшли пани сновати. Ходють, розглядають, приціняють ся, торгують, купують. Наш Трохим надивив ся на панів добре.

Дивлючи ся на них, Трохим пильно доглядав ся і на проходячих, щоб ійшов своєю дорогою а щоб не дуже у лавку на товар заглядав, бо то вже приміта недоброго чоловіка. Коли ж було хто стане біля лавки, та сюди-туди розгляда, то Трохим — без сорома казка — такого було і прожене, бо такий стоїть і буцім-то і нічого: як же побачив, що сторожі куди задивились, то тут він потяг, що ближче, а сам шмигнув далше. За таким Трохим більш усього пильнував: а Денис ні трохи, бо йому ніколи було. Частісінько, як тільки що до лавки пани поназбирають ся, то тут де і возьмуть ся і Москалі і Цигане і Жиди, та усе до Дениса, і відведуть його геть, і усе з ним шопотять і довгенько базікають.

Трохим було і спита його, що то за люди і чого вони до нього ходють? То аж посунить ся Денис, та аж з серцем скаже: »Чого ти за другими приглядаєш ся? Знай себе. Я за тобою не примічаю, не дивись і ти за мною! То мої стародавні знакомі, я з ними служив по городам.«

А де їм у болоті служити де, що були усі такі обшарпані, обірвані, що гідко було на них і дивить ся!

Раз підійшла циганка, та препаршива собі на лихо, мов старець. Ійдучи побіля лавки і моргнула на Дениса; той з нею та у куток, і давай

собі щось шептати. Трохим наглядав їх довго, і щось у нього у животі тьохнуло, чуючи щось недобре. Поговоривши собі, циганка й пійшла. Денис окроме собі сидів, сидів, та й прийшов до Трохима, та подивившись на нього довгенько і каже:

»Бідність твоя велика, та не вмієш як з нею справитись. Щиро служиш собі на лихо. А навряд те хазяїн дасть, щó ти б заробив.«

— »Як ти його заробиш більш?« сказав Трохим. »Адже і тут плата добра і робота неважка, а усе більш не можна заробити.«

»Можно.«

— »А як?« скажи.«

»Потурай тобі! А скажи мені, Трохиме, так по правді: чи пильно служиш хазяїну?«

— »А як-же і служити, як не зо усею щирістю? Сказано: наняв ся — продав ся! Я хазяйської пилни не хочу, і коли бачив би, що й рідний брат мій не думає об хазяйським добрі і занапаща його, то я б і на брата виявпв.«

»Сполать тобі, Трохиме!« сказав йому Денис, та й вдарив його злегенька по плечу. »Так і по вік служи, — розбагатієш!« і відвернувся від нього, а Трохим і замітив, що він, відвернувшись від нього, усміхається.

— »Щó отсе стало ся з нашим Денисом?« дума собі Трохим. »Але він тут собі другий, чим у нашому селі.«

Так собі сидить думаючи про се, аж ось впять та-ж таки циганка йїде мимо лавки, а Денис підійшов до неї і каже: »Дурний! йому і не говори. Ми і самі зробимо.«

А Трохим се й чує. Циганка собі і пійшла.

Стало смеркати ся. Приказчики почали розіходити ся: хто у тятру, хто у баню, хто... а кат їх зна, куди инший пішов! Останній поприбрав, вийшов і каже Денисові, як і по усяк вечер бувало: »замкни лавку і подай сюди ключі.« Денис зачпня, приклада замки, скручує, инший тугий, так аж кречче притягаючи та крутячи. Зовсім; оддав ключі: приказчик пішов. Денис щось відвернув ся, а Трохим тихесенько, крадькома помацав замки... »Що за недобра мати! хоч-би тобі один замкнутий! Усі три висять: а Денис же довго силкував ся, замикаючи їх. Так такий-то Денис!«

Тільки що так собі Трохим дума, аж ось Денис і каже: »Йди ж товаришу, на квартиру та винось швидче вечеряти, та лягай спати. Або, знаєш що? там душно, я пробуду усю ніч на калавурі; не приходь з нівночи, спи собі. Однаково мені спати не хочеть-ся, прокалавурю сам усю ніч.«

— »Ось що воно означа! Тривай же!« подумав собі Трохим і пішов тихою ступою, поки спершу: як же зайшов, що вже Денис його не бачить, так тут вже нічого робити, став підбігцем поспішати, та мерщій до хазяїна. Як на те, хазяїн дома і, накликавши гостей, поштує їх чаєм. Тут Трохим, увісєдши, прямо і розказав йому усе, як він за Денисом заримітив, як що робилось, і як він буцім-то лавку замкнув, а його відтіль відпроторив.

Хазяїн, почувши усе, спершу було злякав ся так, що аж поблід: далі став дякувати Трохимові, що він такий вірний, і підніс йому аж дві чашки чаю, солодкого та пресолодкого, усе таки дякуючи за його правду і чесну душу.

А тут-же мерщій послав знайти приказчика з ключами. На-силу де-то його знайшли. Хазяїн вихопив ключі, засьвітив лихтар, та сівши на дрожки, мерщій до лавки.

Підбіг, оглядів, аж так і є! ні один замок не замкнутий! Почав кликати Дениса, а Дениса і духу нема.

Мабуть що він і сидів усе біля лавки, та як побачив хазяїна з лихтарем, догадав ся, що се щось недаром, так і притаїв ся тут де і не озивав ся, дожидаючи, що з того буде.

Хазяїн ускочив у лавку... слава тобі Господи! усе ціле, усе благополучно! Злодій ще не починав порати ся. Мабуть дожидав глухої півночі. Позамикавши уже сам усі замки, як слідовало, тут-же із сторожів наняв двох, щоб від його лавки не відходили через усю ніч, і вернув ся на кватирю.

І що то вже дякував Трохимові! Аж поцілував його, що відвів від нього таку біду і заздалегідь сказав про таку напасть. Далі виняв цілкового, і дав йому, і каже: »Не по полтиннику на день буду тобі давати, а від сьогодні по цілковому. Одпускати-му, наградю, как сам знаю, за то, що ти єсть чесний чоловік. Старай ся і уперед; що заметиш, що почувеш, зараз мені скажуй! Тепер не ходи до лавки, щоб тот бездільник не зробив тобі якого худа. Там є калавурні.«

Як же почули у-ранці, що аж три лавки обікрадено, так тогді хазяїн ще більш дякував Трохимові, що остеріг його. »Було б,« каже, »се і мені. Там же, хоч і багато узято, та не на велику суму: а у мене хоч-би і небагато чого потягнув, так усе б тисячів на які десятки.«

Трохим так таки і думав, що з злодіями певно був Денис. »Господи милостивий!« дума собі: »як то швидко чоловік розледащів! Який був бравий парень, так що луччого його і не треба, а тепер зовсім збездільничав ся!« І після тієї ночі він його і не побачив вже.

Раз сидить Трохим біля лавки, дивить ся: ведуть рештантів, і попереду і позаду їх салдати з оружжями. Приглядаєть-ся Трохим, аж меж ними йде і Денис. »Доживєсь честі!« подумав Трохим, і стало йому жалко земляка. Підбіг швиденько і подав йому, що там лучилось, на його заключення. Що-ж Денис? глянув бистро, бачить, що се Трохим, — як заскрегоче зубами, а очі мов запалали, як кине ту милостиню геть і сказав: »Щоб було ти лучче пропав, чим мене бачити у такій нарузі!« і пішов собі не оглядаючись.

Розказав се Трохим хазяїнові, а він і каже: »Переловили тих усіх, што лавки обокрали, узяли і нашого Дениса. На нього доказують, што он з ними за-одно і хотєл навести на мою лавку, так он ні у чом не признають-ся.«

Покінчали ярмарок. Розщитали ся усі: хазяїн розщитав і Трохима, і на усякий день даючи йому по цілковому, при прощанні дав йому аж сто рублів і каже: »Озьми Трохимушка! Ти мене на десятки тисячей спас: благодарствую тебе.«

От уже Трохим зрадував ся! Та і як-же пак! Скільки він грошей принесе до дому! З-роду не заробляв по стільки! Спаси-бі, що хазяїн дав золотими, так їх можно так заховати, що ні загублю і ніхто не примітить, що в мене вони є, а цілкові окремє положу. От узявши золоті позашивав у онучу, а срібні які були, цілкові і

полтинники і мілоч усяку, та позанимавав у полусвітї, так що і пізнати не можна було, що є при ньому гроші.

Зібравшись, так і пішов з губернії і не куди-ж, як прямо до дому. »Чого вже по другим місцям ходити?« дума собі, дорогою йдучи. »Спасибі Богу, заробив добре: буде з нас зо всіх. Зараз куплю шкапу, справлю віз, і пішов луччий заробіток, чим від пішого! Жінці накуплю льону, нехай пряде: нехай наньмичку наньме, у двох більш нароблять. Матері буду усього постачати, чого забажа. Нехай, коли доси бідкалась, нехай на старости у розкоші поживе. Діточок приодягну: на зиму дровець роздобуду і усього придбаю. і будемо жити, гадки не маючи.«

Сердешний!

[IV.]

Йдеть він так собі, йдеть, поспішаючи до дому, щоб радість їм принести, що Бог щастья дав, і вже верстов з п'ятдесять зостало ся йти до села свого... як зпрк: доганя його... хто-ж? Денис! Як уздрів його Трохим, так і руки і ноги опустили ся, і у животі похолонуло, серце так і трепечеть-ся, і душа щось недобре почула. Не зійтись з ним не можна: по одній дорозі йдуть. Пійти швидче, щоб не нагнав, поки до села: а у селі можна пересидіть день, поки він далеко зайде: так Трохим бо, стільки пройшовши, вже притомив ся, і як би ні поспішав. Денис його нажене, бо він здоровіший і привичний більш ходити.

Бачять Трохим, що нічого робити, подумав: »Що-ж? Божа воля! не буду з ним йти, буду

собі окреме держатись: буду приставати, не поспішаючи з ним, то він і відв'яжеться від мене.»

Ійде, ійде, як ось Денис і наздогнав його: вдарив по плечам і каже: »Здоров, товаришу! Не втік від мене?»

— Здоров, Денисе! де се ти взяв ся?

»А ти думав, що Денис вже став бездільником, пійде на каторгу, так отсе швидче біжши до дому розказати про мене, що я попав ся!»

— Господь з тобою! Яка мені нужда до тебе? Я й сам жалковав, побачивши тебе у такій нужді.

»Жалковав? ти?»

— Далі-бі, що жалковав. Ні ти мені нічого, ні я тобі ніколи: так чого-ж нам? Скажи мені на милість, як ти викрутив ся?

Тут Денис так глянув на Трохима, що у того усі жижки задріжали і у душі похолонуло. Далі і каже:

»Викрутивсь? Коли-ж на мене напрасно сказали! хіба не бува на чоловіка наговорів?»

— Як то без того! Ти-ж мене повеселив, що ти не був з ними.

»Хіба-ж я злодіяка який? га?« грізно крикнув на нього Денис.

— Та хто про тебе таке дума? Зглянь ся на Бога!

І замовкли обидва, і мовчать, і йдуть у-купі.

Геть-геть Денис вийть і одізвав ся до Трохима, та таким страшним голосом, неначе зовсім не він:

»Ти думаєш, що я через твої замки пропав?»

— Через які замки?

»Через такі, що думаєш, я нічого і не знаю?»

— Бог з тобою! Я тільки чув про сї замки, та й забув зараз.

»Забув?! Забудеш і справди.« І впять замовкли.

Ідучи так довгенько, переходили через невелике село. Трохим тут мав знакового і хотів було зайти відпочити. »Не треба сього!« вже крикнув на нього Деніс, а плохенький Трохим і послухав його, боячись, що як він був против нього у-трое здоровіший, так щоб не зробив якого худа. Так думав собі Трохим: »Не буду його сердити; буду піддавать ся, нехай вередує, аж поки до своїх місць дійду: тогді викручусь від нього.«

Перешедши те село, Деніс звернув з дороги геть під лісок і Трохима покликав за собою.

»Оттут відпочинемо!« сказав сїдаючи Деніс під грушу. »Давай, чи є що в тебе? так пообідаємо або поолуднуємо.«

— А що в мене є? сказав Трохим і достав з торбинки хліба, тарані скільки та огірочків.

Деніс достав із-за халяви ніж пристрашений. Трохим, як побачив його, так морозом обдало. Деніс розпорядкує, мов сам усе придбав: хліба відрізав собі поперед, а далі ткнув шматок і Трохимові. Теж і тарані собі луччої узяв, а де-що і огірків кинув, мов собаці, Трохимові. Сей усе терпить і мовчить, та дума: Донеси мене тільки, Господи, до дому! Цур тобі і зо всім! знати тебе не хочу.

»Знаєш що, пане брате?« наївшись, став казати Деніс. »Цур йому у день йти. Будемо у день віддихати: бач, як душно! Нічу білши пройдемо, і дальше станемо. Як отсе відпочинемо, а вечерком зорею та холодком нічу мотнемось,

так ми після завтра і дома будемо. Лягай та спочивай, поки до вечера.»

Лягли хлопці. Заснули добре. Над захід сонце: прокинулись, пополудновали — і усе таки Трохимової харчі — і пійшли.

— У тебе, бачу, і нема нічого для дороги? спитав Трохим.

»А де я у чорта що озму? Коли що й заробив було чого трохи, так ізтряс, у тім анахтемськім острозі сидівши: а заробити більш ти не дав. А було б і на твою долю: гадки б не мав!«

— Ти мені, Денисе, на-вдивовижу! Чи такий же ти був у нас у селі? Се ти, ходивши по усім усюдам, набрав ся такого духу.

»Цить, мовчи, не твоє діло!«

І замовкли, і йдуть.

Через скільки там пройшовши, вже Денис впять і обізвав ся: »А щό, товаришу? поперед усього жінці розкажеш, а там і до голови пійдеш, і по усьому селу будеш проповідовати, як Денис Лискотун хотів лавку обікрасти, і як ти остеріг хазяїна, і як Дениса з острога під калавуром водили к допросу.

— Ні, Денисе! не знаєш ти мене. Се страшне діло, щόб про кого таке розказовати. Нехай тебе Бог у сїм ділі простить, а ти покаєш ся і покинеш скверне таке діло. Щό-ж? сніткнув ся, та й схаменув ся. А розказовати не моє діло. Не тільки жінці, я й сам молю Бога, щόб я забув про се: бо, кажу, ти покаєш ся.

— »А як-же? Вістиме діло, що покаюсь. Так і почну молебні наньмати. Так грошей бо нема, не добув ся: хиба ти мені даси? А щό,

Трохиме! скажи по правді: багато тобі хазяїн дав за те, що ти про замки йому об'явив?»

— Та не я-ж то об'являв, він сам дознав ся.

«Та як собі там знаєш, а вже вірно дав таки що небудь.»

— Дав нагородження, відпускаючи, цілкових з пару.

«Та заробітних. Так скільки несеш до дому?»

— Хто його зна! казав Трохим, а сам так і трусить ся, боїть ся: бо ніч. їх двоє, і Денис здоровіший його. Я таки гаразд і не лічив: зложив, та й пішов.

«Мабуть багато, що ніколи було й перелічити? Чи поділимо ся ж зо мною?»

— Щоб то як?

«Так як ділють ся, по-полам. Чи може усі віддаси? От сподать би парень був, як-би усі віддав!»

— Що се ти, Денисе, говориш? ледве вже промовив Трохим, бачачи, до чого вже діло доходить.

«Та ну, цур тобі і з твоїми грішми, що мабуть у тебе їх до сна, що так зликав ся! Ти ще й се розкажеш, що я дорогою мав тебе обідрати!»

— Та зділай милость, не думай так про мене, Денисе! Я тобі казав, що нікому не скажу, і побожусь усім і заприсягну.

«Ану побожись!»

І Трохим почав божити ся так, що аж страшно було слухати.

«А заприсягни!» каже Денис і подав йому жменю землі: «з'їж отсю уся!»

Трохим, як з щирим серцем, не боячись нічого, і думаючи таки, щоб нікому ні слова не розказати, з'їв жменю землі, усе потроху ковтаючи.

«Ну так, тепер товариш. Тепер певен і я.»

Оттак-то Денне усе заїдав ся з Трохимом. Чого небудь, то й привяжеться.— Трохим же, як був собі плхійший, то усе й подавав ся, і таки не без того, що й бояв ся його, щоб чого не зробив йому худого.

Так йшли ніч: ранком скільки прийшли, тут сонечко ще не дуже і підняло ся, а вже стало кріпко пекти, то вони звернули у лісок, та й полягали спочивати.

Як підняло ся сонечко, щó то вже жарило! Ні вітер не дихне і ніщо не колишеться, так-так що ледве дихати можна. Нані хлопці хоч і заснули було, так не можна ніяк і улежати! Як припече сонце, так місця не знайдуть. На взлісьсі сонце с, жарить: так вони зайдуть у гущину, так там ще й гірш: ні відкіль прохолоди ніякої, тільки що зверху падає і малесенький вітерець не проходить. Знайшли воду, не відіють ся: тяжко вже їм і дихати! Виконають кожен собі ямку: приляже туди, то трохи йому і легше, можна холодом трошки дихнути. Зогріють ся і тут, переходять на друге місце: та так виморидись, так знемоглись, що не здужають і поворохнути ся. Цілісенький день ні хмариночки ж то!

Аж ось дуже к вечеру жара затихла трохи, товариші нані піднялись, здихнувши слободнійш, поїли чого було і пішли.

— Як не полінуємо ся, каже Трохим, то сьвітом і дома будемо. Від сього ліску до нашого села тільки двадцять верстов.

«І велія милость, що будемо,» сказав Денис: «тільки не відставай, ти усе пристаєш. Поспішай.»

От як ійдуть і веретов сїм учистили, з полудня стала показувати ся мов стїна чорна: далї від неї стали відтілятися, мов клубки, густі хмари з золотими від сонця кругами. Клуби вють ся, до купи збирають ся, і стїна усе висеченько підбираєть-ся. Сонечко за тучу сховалось зараньє, і птиця стала збиратись і чогось жде на себе. Самчики ззивають самочок і як можна спішать, у кого є діточки, так до них: а которі собі гульниці, так полетїли ховатись. Де далї, де далї усе стиха, ні травка не колишеть-ся, усе чогось жде великого, страшного! Далї стало і гуготїти далеко-далеко, мов клекоче море або гуде великий вітер здалеку або спла велика людей найзжа, що ще здалеку земля під кіньми стугонить. Блискавка одна тільки і показуєть-ся, а сонечко зовсїм зайшло: хмари спустились, так і не вїдно нічого.

«А що будемо робити?» став казати Денис: «як ми пійдемо? Скоро зовсїм буде темно. Страшно без дороги йти.»

— Аж он маячить лісок! сказав Трохим: поспішаймо туди.

«Де лісок? Я ні його, і нічого не бачу.»

— Он як блисне блискавка, так від дороги на праву руку. Ходїм мерщій: усе темнїйше становить ся.

Вони поспішають. Підняла ся і стїна. Стало зовсїм темно. Поки не блисне, то нічогісїнько і не бачуть перед собою. Стїна густа, чорна, страшна надвинула і простягла ся від сходу до заходу сонця, і із усіх місць блискавка знай блиска. Грім гуде з переливом, мов де по городах громадне

каміння качають, і инше, мов упаде, стукне, та й замовкне... а тут луна і загрехотить по усьому небу, по усім куткам сієї великої хмари. Замовкнеть же грім, так чути, щось гуде-клекаче, бурлить страшнїйше самого грому... А блискавка безперестанно! І як блисне, так після неї пуще нічого не видно.

»А де ти, Трохиме?« казав дріжачи Денис. »Озьми мене за руку та веди, я швидко впаду. Ніг не підволочу!«

— Держись за мене! каже Трохим. Тут вже недалечко. Ой від блискавки видно.

»Та я бо сієї блискавки боюсь. Ох, коли-б швидче до лісу!... Бач, яка страсть іїдеть! Ось і дощик... Ой швидче, швидче, поспішай!«

Зовсім повис йому на руки Денис: і Трохим сам утомив ся, і його волоче; через велику сплу дотавив його під густе дерево, положив, і сам звалив ся...

Тут-же і уся туча надвинула як-раз над той ліс і усюди небо покрила як саме чорне сукно; хоть скільки хоч диви ся, нічого перед собою не побачиш ніяк! Заревіла престрашення буря, шумить під небесами, носить ся по полю, упирається у ліс, преть його, мов з місця хоче його спихнути і зомняти овсі: гольяки тріщать, ламають ся, падають... Тут щось страшно загуло, аж сьвітить на увесь ліс, грім покрило... і разом геп!... впало, аж земля здрогнула! А тут грім як загремотить, і впять земля задріжала!... А тут впять такий-же свист і шум, і впять щось-то впало, затріщало!... То буря порасть-ся, вікові дуби валя мов прутья! Як же хлине дощ і вже не іїде, а лье; по лісу шумить, з гори біжить річками, клекаче... і від неї, і від бурі, щό бушует.

і від грому, що так і розривається над головами, шум такий і грохот, що страшно і згадати!... А тут блискавка червоним огнем очі засліпля... Іменно преставлення сьвіту!

Деніс ні улежить, ні усидить, і не постоїть на одному місці. Ходить, перебіга з-під одного дерева під друге, руки ломить, сам себе не тямить! «Трохиме, Трохиме! ти спиш, не боїшся нічого!» так голосно з остраху сказав він.

— Ні, я не сплю, та й не боюсь нічого.

«Грім убєть!»

— Воля божа! Я се знаю, та хоч і лежу, та молюсь Богу.

«Хиба-ж він і помилує, як йому молити ся?... Ух! як затріщало у лісі впять!»

— Помилує... тільки покай ся...

«Як покаятись такому грішнику? Як мене Бог може простити?»

— А що-ж? Кай ся від щирого серця, твої гріхи не які великі! ти так грішен, як і усяк чоло... Господи! що се?

Тут вони впали обидва на-вколішки!...

Огненна стріла прорізала усе небо і як оком моргнути, вдарила у те саме дерево, під котрим попередку стояв Деніс і отсе прийшов до Трохима. Дерево превисоченне було: його так до половини у мілку щепу розбило і усеї гілля стерло і змяло, так що і сліду їх не зосталося.

На-силу підняв ся Деніс; а се від них, де вони стояли, теж під деревом, було не більш як саженів з десяток.

Очунявши трохи, Деніс ухопив Трохима за руки і став прохати: «Ходім, ходім відсіля! тут нас Бог побє!»

— Куди-ж ми заховаємось? каже йому Трохим. Бач, яке лихо по усьому лісу? Отто грім запалив дерево: бач, горить? Адже і далеко від нас, та й по усьому лісу така халена!

»Ой страшно, страшно! А то хто сидить та дивить ся на мене?»

— Бог з тобою! нема нікого! Молись лучче Богу!

»Мене і Бог не помилює! Ти думаєш, я такий?... Ох, лице запалило!»

— Помилує, молись, кажу, та кай ся!

»Де вже мені покаятись? Я той, що вас обкрадав, не було другого злодія у селі... се моє діло! Мене підводили другі... Я обкрадав вас усіх... передавав Циганам, Москалям... брав гроші та багатів... лавки обікрав... вивертів ся! Хотів і тебе так, як оттого, що сидить і дивить ся грізно на мене...» Так казав, не тямлячи нічого, Денис, і бючи себе в груди кулачком.

Тут разом як осьяє їх блискавка, як хрясне грім, мов небо на них впало!... обидва впали нечутливо. Трохим, підпливши водою від дощу, трошки очуствовав ся, бачить: Денис біга коло нього, руки лама, блідний як смерть і не тямлячи сам себе, кричить: »Я не тільки злодій, я й душегубець! зарізав нищого... мав грошей у нього знайти... одержу свою закровавив... а він онде сварить ся... Господи! і Ти мене не помилюєш?»

І став бігати як не о своєму умі. Споміг ся трішки Трохим, підняв ся на ноги, став його розговорювати, щоб прийшов у чувство.

»Ні,« кричить Денис: »мені Бог смерть дасть... мене грім убіє... Я злодій!... Я прикидав ся добрим, на других пеню зводив, тебе мав зарізати, щоб

ти про лавку у селі не розказав... тепер кажи! Ось-ось мене Бог вбє: розкажи усім, який я.»

— Та Бог з тобою, Денисе! що се ти думаєш? повір не мені — Богу сьвятому, що як я побожив ся, так і не збрешу: буду держатись присяги, і тебе не попрекну ні у чім.

Тут-же Трохим його розважає, а тут грім так і ро́котить, а блискавка аж очі палить! Як стукне, як грякне, як лясне, як затріщать дуби, як запала де верх деревини якої, як шарахнуть гілья, — тут Денис і стане вні-ума, і впять своє розказує, що він душегубець, злодій, прикидав ся добрим і усе таке. Далі пристає-ється йому старець, що сварить ся на нього, і він почне розказувати, як убив його, і усе каже Трохимові: »Усім, усім се розкажи, нехай бережуть ся мене.«

Гремів, торохтів грім, далі став стихати, бо туча вже перейшла. Затих і дощик, тільки блискавка не давала нічого розглядіти, далі і та усе потрошку, усе тихше, усе менше, далі вже блиска тільки здалеку.

Роздивив ся Трохим, аж вже стало на сьвіт заньматись. Ходім, каже, Денисе! вже ми недалечко від свого села. Ходім швидче.

»Братіку Трохиме!« каже Денис, не сходячи з місця: »боюсь ворухнутись! усе мені чується грім, усе мені бачить ся той анахтемський старець!... Трохимочку, голубчику! не розказуй нікому нічого!«

Впять Трохимові треба божить ся: сяк-так розговорив його, пійшли.

[V.]

Що досьвітком, що вже й сонечко зійшло, ійдуть і усе поспішають. Денне через усю дорогу хоч-би пару з уст пустив, усе задумавшись ійде: далі як крикне: »А лучче б мене грім убив!«

— Бог зна що ти споминаєш! сказав Трохим і глянув на Дениса, та аж злякав ся: очі як жар горять, і сам розлютований мов звівір який. А усе розговорює його: Будь веселенький, каже: вже тільки п'ять верстов зостало ся, се вже наше поле.

»Тільки п'ять верстов? Тільки не видно, як з ким-небудь пострічаєм ся і мене віддаси! Пронадай же ти один!« Та з тим словом і повалив Трохима, і насїв його.

— Бог зна... що ти... Денисе, робиш! сказав стогнуучи Трохим під Денисом: далі став проситись: »Пустити мене, братіку, голубчику, соколику! Їй, велике слово, нікому нічого не скажу! Возьми собі мої усі гроші, що тут зо мною, тільки не губи душі своєї і моєї! Не сироти моїх діточок, не вбивай за живота жінки. На кого моя старенька матінка зостанеться? Братіком, батьком рідним буду тебе цілий вік звати! Не дай мені без покаяння вмерти! Дай же мені хоть часиночку Богу помолитись!...

»Помолиш ся і на тім світі!« лютуючи як звівір казав Денис, одною рукою держучи руки Трохимові і коліном його надавивши, а другою рукою достаючи із-за халяви ніж свій: так як ні поспіша, не справить ся однією рукою. А Трохим знай просить ся; здихнув і каже: Господи мило-

стивий!... Не несе Бог нікого, щоб хто свідітелем був моєї безвинної смерті!

Тут підкотило ся перекотиполе від вітру і до самого його. Він глянув жалібно, та й каже: Нехай се перекотиполе буде свідітелем, що ти мене безвинно погубляєш!

»Нехай свідітельствусь, скільки хоче! Знав же, на кого і послатись!« казав регочучись Денис і рознимаючи ніж зубами, той ніж, яким усю дорогу краяв Трохимів хліб і пропитував ся.

— Господи милостивий! прийми мою душу!... Жіночко... діточки... тату...

Денис змахнув рукою... хотів щось регочучись сказати... так ангел божий, щоб не дати йому у сей час насміятись, хлипнув йому у рот братовою кровію і, прийнявши душу безвинного праведника, поніс її прямо на небеса.

Прибігли двоє пастухів від череди і об'явили голові, що у таким і таким місті лежить зарізаний чоловік: а хто? вони з ляку і не роздивились. Голова зараз самих надійних людей послав, щоб біля того зарізаного каламурили і щоб ні сами до нього не підходили і нікого не допускали: а стане хто навязуватись або що такеє робити або казати, то його, як підозрительного, узять і до волости привести. Тут же написали депорт до земського суда об таким случаї, що »скоропостижно вмерший, зарізаний чоловік, по имени і прозванню неизвѣстный, лежить благополучно на тім самім місті, де його смерть постигла.«

Де-які з хазяйства пійшли з села на заробітки і ще не повертались до дому, та жінки їх і нічого, і нужди нема... Трохимова ж жінка і мати...

що то! почувши об сїм, у-в один голос крикнули :
»Ох, лишечко! се ж Трохим, певно Трохим!« і за-
здалегідь стали голосити. Серце звістку подало!

Що то вже вони просили голову, щоб по-
дозволив пійти оглядіти, і коли він, так хоро-
шенько його обмити і вбрати, а коли можна, і до
дому привезти — звісно, жіноче діло: вони не
знають порядку. Голова — і не дай Боже нікому
і підступити, кріпко на-кріпко зафретив, поки суд
не виїде і не розв'яже йому рук!

Аж ось на другий день явив ся у село і
Денис. Та що то одягний! Інше лучче усе собі
посправляв, у чім попереду ходив. Веселий, го-
ворливий, жартує з усіма, кого постріча. Бачить,
що люди зіходять ся усе до волости, і він туди.
Йому й розказують, що знайшли зарізаного: а він
зараз і не втерпів і питаєть-ся: »Що-ж його
жінка та мати кажуть?»

— Чиї? дивуючись пита його голова.

»Адже ви... чи хто так казав?... що, кажуть,
то Трохим?»

— Ще не звісно і ніхто з нас об тїм і не
думав, не те, що казати. Чи мало їх повиходило
з села на заробітки? Може ще і не наш.

»Хто ні єсть, нехай собі лежить, поки зве-
демо,« сказав сьміючись Денис. »А хто зарізав,
свидітелї скажуть.«

Де-які молодці тут були, так аж зареготались
і кажуть: »О, щоб тебе з Денисом! Вже хоч що,
а латку й приставить. Де-ж таки у чистому полі
свидітелї? Вже коли порав ся, так сам на-сам...«

Аж ось дзвоник. Сам справник прибіг, і за-
раз крикнув: »Где мйортвос тело?»

— На місті, ваше благородис! одвіт дав
голова.

— »Писар! одбери понятих чесних людей, возьми з них присягу і веди до тела: я сейчас буду. Голова! йди за мною.«

Увівши голову у хату, зацепнув ся і став його розпитувати, чи нема на кого якого сомніння, хто що казав при сьому ділі.

Голова, як мав Дениса за чесного, то і не сказав, як він було проговорив ся, і не забризкав його. Так і зостало ся.

Під'їхав і лікар: заприсягли і поняті. Справник побачив меж ними Дениса і каже: »Зачим же в понятії та такого молодого парня поставили? Тут надобно добросовістних стариков.«

— Се, ваше благородіє, казав голова, хоч і молод чоловік, а у нас з стариків нема такого розумного, розсудливого, понятливого і як то усе умно розбере!

Се ж голова казав справникові тихенько, сам усе поглядаючи на Дениса, а той і бачить. Як же справник, почувши се від голови, сказав голосно, і собі дивлячись на Дениса: »хараю, подавай його сюда!« то, сеє почувши, Денис кріпко поблід, а справник і запримітив, і буцім і нічого.

Зібрались усі до місця, де лежало тіло: справник велів понятим свідітельствовати, чи нема босвих знаків?...

»Та нема!« гукнув Денис, здалеку стоячи. »Де вони будуть? Тут разом різнуто ножем, та й амінь.«

Справник замітив і се, і мовчить.

Оглядаючи, знайшли, що поли у свити на кінцях повирізовані, і як біля того знайшли гри-венничок, так і догадались, що у свиті були гроші та впнято. Як же роззули чоботи і онучі, то і знайшли зашитих аж п'ять золотих. Тут Денис

овсї забув ся, та аж скрикнув: »Бач, і не признав ся!« Та сказавши се, схаменув ся, зирнув. аж справник на нього щільно дивить ся, — так він і не знав, куди йому очі дїти: заморгав, поблїд, та швидче меж народ... Справник ще змовчав.

Як ось настигли жінка і мати Трохимові: за ними учепив ся і хлопчик його по шостому году. Ще й не дійшли гаразд, а вже жінка і пізнала, і крикнула: »Трохиме, Трохиме, мій Трохимочку!« і припала до нього з матір'ю. а хлопчик, звісно дитина, плаче та кругом його облязить та дивить ся.

Справник було повелїв відвести їх, щоб не мішали діло робити, а далі і сказав: »Пускай они його оплачуть. Кров не вода. Ми своє дело успіємо справити.« І став біля них з лікарем, а Денис, як то привик хвастати, що усе поперед усіх і усе б то до панів рівнятись, так і тепер став побіля справника.

І як-же то дуже голосили і жалібно приговорювали над Трохимом! Мати каже: »На кого ти мене, мій синочку, лебедик, покинув, пішедши на заробітки? Хто мене, стару, немошну, догляне? Лучче б мені смерть заподіяно!« і усе таке. А жінка приговорювала: »Промов, мій Трохимочку, хоч одно словечко! Дай мені порадоеньку: як мені без тебе з дітьми бути? Промов слово, скажи, хто розлучник наш? Покажи, чи не було якого свідителя, як тебе замучували, як ти душу Господу віддав?«

»А се, мамо, що?« крикнуло хлопя, граючись з чим-то, що вняло з батькової руки.

Справник, почувши се, сказав Денису, що край його, надувшись, та на-бакир шапку маючи,

стояв: »Посмотри, што там такое, і покажи сюда.«

Деніс пійшов, виняв, подивився, здригнувшись, зомняв у руці і кинув геть. Сам же то поблід, поблід, як стіна!

— »Зачим ти бросив?« крикнув на нього справник. »Што там такое? Покажи сюда!«

»Та се нічого, ваше благородіє! се так... бурян,« каже Деніс, а самого мов лихорадка трусить.

— »Какой бурян? покажи сюда!«

»Бурян, так, трава. Мабуть, як покійник вмерав, так за траву ухопився, так вона у нього у руці і зосталася.«

— Та какая-ж то трава? Покажи сюда.« Так допитував ся справник, бачачи, що Деніс ні з-за того ні з-за сього усе більш, усе більш мішається.

»Та так пе...пере...котя...поле,« ледве промовив Деніс.

Тут хлопя ухватило перекотиноле, що як на те прикотилося туди їх багацько, та й показує Денісові і каже з дуру: »Ось, дядьку, ще таке! Их багато коло тата. Вони мабуть бачили усе...«

»Брешеш!« крикнув Деніс, відіпхнувши хлопця від себе, і вже не тямлячи що й казати! Так-то вже у нього Бог і розум відняв і язик попутав...

— »Полно!« крикнув справник. »Говори тепер усю правду! Ти знав, що на мертвому побоїв нема: ти жалкував, що він не признався об золотих: тепер боїшся перекотиноля! Говори, чого ти боїшся його? Розкажуй, как дело было!«

Деніс і сюди і туди, і відбірюватись би то, так справник на усякому слові так його і пійма,

і тільки що покаже йому перекотиполе, то Денис так і затрусить ся, і помертвіє. А далі — нігде дітись — у-во всім повинив ся: за віщо, і через віщо, як він зарізав Трохима: як той, сердешний, здав ся на перекотиполе; як, утікаючи відтіля, щоб обмити кров, усюди по полю чіпляло ся йому за ноги перекотиполе. І як-би не воно тепер, та не хлоня з ним у вічні прилізло, то може б ще і одбрехав ся.

— »Так вот какой он бездільник!« сказав справник, а далі напав на голову, і каже: »Как ти сьмів, голова, назначити у поняті такого ледачого?«

— Що-ж, ваше благородіє! приступив голова, а за ним і усі поняті, усе старики, сіді та чесні: він у нас чесна душа, нікому нічого. Коли-б усі такі були, то б і добре було!

— »Не було-ж у вас у селі якої шкоди, і на кого ви думаєте?« спитав ся справник.

— Що-ж? сказали люди: хоч часом і була шкода, так се не він. Як обіськовали, так він було де сам ворівські вени знаходив.

— »Говори, признай ся, ето твоє дєло?« крикнув справник до Дениса.

Той як затрусив ся, і повинив ся у-во всім, що як почав з курей красти, та бачачи, що грошки перепадають, так він і дальш: як зазнав ся з Москалями, що великі промисли робили і по всім усюдам крали, та з Циганами, прирощеними злодіями: як і де з ними і кого обікрав. — усе розказав: далі як і старця немошного зарізав, надіючись у нього гріними поживить ся: усе до чиста розказав, і як на других пеню зводив.

Люди, слухаючи його, так і вжахнулись, та аж об поли руками вдарили і кажуть: »Хто-ж на

нього надіяв ся, що воно таке ледащо? Ми думали, що його розумнійшого, моторнійшого і чеснійшого і у селі нема, а воно ось-яке виявилось! Самий первий злодій, мошенник і душегубець!»

— »Хоч люди, не знаючи, і думають про кого, що він є добрий, а коли безділничча і кінці хова, то Бог його, хоч нескоро, а завжди виявить.« сказав справник і велів Дениса препроводить у город.

Достало ся ж Денисові Лискотуну за усі його діла! котузі по заслужі. Полискотав його катюга добре і спроважено до компанії, до товариства, туди, де козам роги правляють.

Так-то суд божий не потернів неправди, і хоч як кінці були заховані, так Бог об'явив; і через яку безділицю? через бурян, через перекотиполе.

Х.

Б О Ж І Д І Т И.

[І.]

Як таки не любити діточок, сих янгеликів божих? Воно дивить ся на тебе приятненько, любязно, всьміхаєть-ся: хоч ти його і зобидиш, пхнеш, поскубеш, воно заплакало, відійшло, побачило кошенятчко, іграшку яку-небудь, вже воно і там, вже возить ся коло нього, вже до тебе лізе і сьмієть-ся тобі, коли ще сльози з оченят крапляють; воно їх втира, а другою ручечкою хвалить ся тобі цяцею і забуло про те, що ти його ізобидив. Ліха не пам'ятусь, а приголуб же його, так воно іще і щільніш буде до тебе ластити ся.

Чи с ж такий чоловік на сьвіті, хто б не любив діточок? Інший хоч і не любить з ними цестоватись і не з'уміє їх приголубити, та усе таки любить їх від серця, втішаєть-ся, і чого б то йому не дав, чого б не зробив, щоб воно було веселеньке! Ні, нема такого чоловіка, щоб їх не жаловав. І самий запеклий харцизяка, звісно, як о своєму умі, а не тогді, як розлютуєть-ся, що

і не чуеться нічого, і в того рука не підніметься, щоб яке зло зробити дитині...

А як дитяточко та недуже — крий Боже, як то жалібно дивити ся на нього! Лежить у-в огні, бачиш що стражда, чогось бажа, кидається, дивить ся тобі у вічі, просить чогось, — не знаши, не второпавши його, що воно сидкується промовити: жаль тебе озьме, проймають сльози, і... тут би душу свою віддав, щоб відгадати, чого йому хочеться, і усе те йому дати, щоб воно повеселішало. Тільки-ж вгадай та дай йому, то і бачиш, що воно вже і забуло лихо. А коли ти потрапив на ліку та йому полегшало, то згадай лишень, як на твоїй душі весело стане. Неначе сам собі яке добро зробив, більш: неначе вгодив самому Богу милосердному, создателеві нашому, і от-от, від Його святаї правди, ждеши собі великої милости.

Воно-ж так і є, так і Господь повеліва. Що з того, що ти зробиш яке добро такому, що тобі тимже і віддякує? Ні, зроби добро такому, що він тобі ніколи не віддасть. Вже й нема нікого такого більше, як дитина. Ти його нагодуй, ти його оборони від чого, що хоч йому зроби, а воно тобі і подяковати не вміє і поклонити ся не зна: побігло від тебе, вбрикуючи. Ти-ж думаєш, що твоя праця об ньому і саме пусте слово, чим втішив його, так і пропало! Е, ні! Є той, що віддасть тобі добром на сїм світі а на тім уведе тебе у царство своє: бо ти вбивав ся за сиріточкою, тратив ся на манюсїньких діточок, поставляв їм усе, чого їм треба було, а найбільш усього помагав немощним та болящим діточкам, пам'ятуючи і до тебе любов і милости самого Господа, творця небесного.

Ось розкажу я вам, як Господь сам старається об манюсінських діточках, сохраня їх і посила їм благодітелів, не оставля і тих, хто вбивається за діточками, жалкує об них і не жаліє нічого, аби-б сих малявочок сохранили від усякої біди.

Чи зна хто ту біду, як куди — нехай Бог боронить усюди! — увалить ся, чи у село та хоч і у сімю, яка болізь? От вже біда тогді, так-так! Недужий стражда, усі вбивають ся коло нього, ніхто не зна, що йому робити, чим йому помагати. Недужий бажа солоного, а воно йому не годить ся; він хоче на прохолоду, а йому б треба лежати у теплі: нікому навчити, роблють по його, та після того і ховають. Тут-же одно лежить на божій дорозі, гляди — друге звалилось, третє стогне, часом і уся сім'я лоском ляже... Навідались би сусіди, так і в них лихо і по усім хатам біда, по усьому селу скрізь страждають! Лікарів нема, нікому поради дати: тільки знахури та знахурки тут вже порають ся, аж скільки видно! Такого дадуть, таким підправлять, що недужий і видужав би швидко і устав би, так же, як випє ліки, так до вечера йому і амінь! Там у хаті батька кладуть на стіл, а у другій мати п'яťох сиріточок покинула, там дівку замість вінця та вбирають у домовину. Та так по усьому селу, усюди біда, і не приведи Господи!...

Таке лихо постигло те село, де жив Захарій Скиба. Вже не знали, що й робить від гарячки, що увалилась і поралась по селу вже більш чим два тижні. Що в Бога день ховають! На однім кінці села ховають, з другого кінця біжать, що помер такий-то. Город далеко, лікарі не наїзжають; хто ще не звалив ся, ходють по

похоронам та об собі Бога просять, щоб помиловав від біди.

Захарій з жінкою своєю Ваською ще держались, і як діточок дасть Бог, так вони об собі і не турбовались: знай ходили по дворам, де не-дужому яку поміч давали, а де об помершому трудилися, щоб допомогти у похоронах, і тільки їх і діла було.

Поховали вони сусіда свого, щирого приятеля, і у-в один день з-ранка сиділи над його жінкою, що вже на ладан дихала: як ось кличуть їх, що жінчина дядина на тім кінці села, за річкою, померла. Треба їм йти її ховати. Пійшли, і як тамечки опізнались, то й заночували з діточками. У ранці, давши порядок дядининим дітям, пішли до дому.

Йдучи біля того сусіда, що помер а жінка учора вмирала, зайшли вони в хату провідати її. Господи милостивий! що там робить ся?... Таки настояща пустка. Болящої жінки вже нема. Видно було, що, як померла, так її швидче і поховали. Де-що ще таки поприбрано, хтось-то й ночував, та мабуть у ранці і пішов. Хата нетоплена, багато де-чого порозкиданого лежить, а двоє діточок сами собі валяють ся по долівці. Дівчинка, тільки що іще по другому годочку, мабуть впала з полу на долівку, а хлопчик, так що по четвертому году, возить ся коло неї, силкується підняти її, та не здужа: що озьметь її рученятами під плечиці або, не знаючи що робити, стане піднімати її за ноження, та як силочки нема а вона його переважить, то він так і плюхне на неї; і вона і він плачуть собі, сердешні, і не тямлять нічого, тільки що плачуть... лихо та й годі!...

Як же побачив хлопчик, що увійшли люди, він підняв головку та сльозуючись і каже: »Бач!... ляля бебеса... вава лялі... паче ляля!« і само почало плакати.

Захарія та Ваську, дивлячись на се, аж сльози проняли! Далі Захарій, думавши, думавши, перехрестив ся та й каже жінці: »А що?«

— А тож! сказала йому Васька, утираючи сльози.

Зараз вони стали молити ся Богу, вдарили по три поклони та й узяти Захарій Костя, сього таки хлопчика, а Васька дівчинку. Меласею звали: перехрестились іще та й пішли з хати до себе. Зараз попрохали пан-отця, відправили молебень в себе у хаті і прийняли сих сиріточок за рідних собі дітей.

Захарій був чоловік розсудливий; пішов до свого начальства, об'явив, що так і так, він приймає сиріточок замість дітей, а об худобі, що у хаті зостала ся, так щоб начальники дали порядок, як треба.

Добре діло. Начальники дали порядок, що аж паліці знать було. Яке зостало ся у хаті збіжжа і на дворі господарство, усе пішло по рукам. Не брав тільки той, хто не хотів: лавки з хати позабирали, двері познімали, стала хата пустою: пуствовала, пуствовала, далі, як стала завальовати ся, то її і розібрали і потребили на місток, щоб добре було калюжку переїзжати. Пішло усе по усім усюдам, звісно, як сирітське.

Що-ж Захарій з своїми дітьми? — Еге! і сиротам Бог послав такого чоловіка замість батька, а жінку його замість матери: бо обоє добрі були, так і їх Господь милосердний за їх добре діло благословив у-во всім.

Захарій був не з заможних. Перебивав ся, сердега, де б заробити, та тільки тим і пропитував ся. Часом дуже кріпко чухав потилицю, щоб де чого узяти. Жінку йому Бог дав невередливу і роботящу, не покладала рук і вона, і що зароблять у двох, тільки у них і є. А як вміли добре порядковати, то їм і ставало на усе. Не було в них багато одежі і залишнього нічого, та й не походили ж і на старців. На Захарію свита добра: хоч вона і одна, та годилась промез людей: що неділі сорочка на ньому біла, нелатана, і усе прочеє, і чоботи і шапка і пояс, усе було як у людей. Васька тож мала і плахтину, хоч і простеньку, та недіряву: була й запасочка і черевикн шкапові і очінок парчевий, хоч і дуже старенький, іще материн, та годив ся про праздник і у люди куди. А вже наміста або хреста і не питай. Не збули б вони сього добра, як-би в них попереду воно було: а то як не було, так не стягли ся добути його: бо, я-ж кажу, хоч і робили, щиро робили, та тільки що пропитовали себе, зодягались, та протоплювали себе зимою.

Узявши Захарій діток до себе, каже з Ваською: «Що-ж? будемо ще пильнїш робити, щоб стало на долю дітей наших.» Так і почали робити.

Еге, і Бог благословив труди їх. Де Захарій мав заробити рубля, гляне — нї відсіль нї відтіль, набіжить йому два. У таке уремя, як, думає, нїгде не прочує роботи і каже: «от буду що-небудь коло хати то у дворі справляти та лагодити,» дивить ся — кличуть його, і така трапляєть-ся робота і такий за неї заробіток, що він і на думках не покладав. Теж саме і у Васьки робить ся. Рук не поклада, роботи не оббереть-ся,

та знай грошики чистить. І свій і мужиків заробіток усе до купи, усе до купи, хвалять Бога милосердного! Не сиділи голодом ні один день, спиріток зодягли, у чім треба було, ще і грошей скільки-там лежить. Треба їм коровку купити, не поморицились, готовими заплатили, пійшло господарство як і у людей, а усе для-ради діточок. А сї їх потішають: ростуть, грають ся, взивають їх татом та мамою, люблять їх. Стали трошки розуміти, навчено їх Богу молити ся, навчено до церкви божої ходити, навчено, як там молити ся і перед ким там і як стояти, навчено, як старість почитати і усіх поважати.

Піднявсь Кость на ноги: видиме діло, що Бог наділив його розумом і що хлопя понятливеньке. Захарій, порадившись з жінкою і бачачи, що зможе, віддав Костя у науку, у школу до дяка: »нехай, каже, хлопя привчить ся письма; хто його зна, що з нього буде, до чого Бог приведе.« Хлопя вчило ся, до розуму доходило, було понятливе, звичайненьке, приятливе до усякого.

Мелася була втіхою Васці, а що вже Захарію, так і міри нема! З рук не спускав. І вже було хоч як, а знайде залишній шажок, щоб своїй Меласї, як їде з города, або медяничок або буличок або хоч що-небудь, так привезти. Підняла ся на ніжки, те і зна, що за веретено береть-ся. Звісно, як дитина, не вмючи ще нічого, покусє матері і мичку і ті нитки порве, щоб мати на-пряла, вона їх по своєму зведе, а часом і веретено закине, що й не знайдуть. Погрима було на неї Васька, так буцім-то, та й нічого, бо бачить, що дівча кидаєть-ся до роботи. От як трошки урозуміла, мати і почала їй показовати, як що

робити, так куди! від гребня і не віджене, і шити узяло ся таки і гаразденько.

Нашому Захарію і у всім Бог помагав. Незабаріом розжив ся чоловік і на шкапу. Друга робота, другий і заробіток. Котють ся знай грошки, хоч і невеликі, та усе таки з нужди виїшов: про усячину лежить у нього непочатих рублів з п'ятьдесять. А се і усякому, такому як Захарій, сума немала: вже він недалеко став і від багатого. Хвалять Бога Захарій і Васька, потішають ся діточками своїми, а найбільш їх послухянством, звичаєм, і що до усього доброго ретиві, а на злеє діло в них і думки нема і цурують ся від усього недоброго.

[II.]

Не бува на світі добра, щоб за ним не йшла біда. Як-би чоловікові усе добро та щасття, то він би забув і Бога і думав, що се йому так добре не від кого йде, як він сам собі заробляє: а те, що усе від божої до нас милости йде, він би і не подумав та, накопчивши губу, так би і думав, що йому ніхто, як він. То от Господь наш милосердний, як є кріпко люблящий нас отець, бережучи нас, щоб ми не спіткнулись або і овеї не впали, пошле нам біду, яку можемо по силам нашим стерпіти, та таки і тут не оставить. Перетерпиш, не прогнівлиючи создателя свого, Він тебе ще й більш наградить.

Так прийшло ся і нашому Скибі. Його Васька, його добра жінка, що була хазяйка невинуща, зодягала його з Костем і об усім убивала ся, покинула його на сьім світі, пронедажавши тижнів зо два. Поховав її Захарій, і що

то вже вбивав ся та журив ся, так і розказати не можна! Та не менш того журивсь і Кость. Сам над нею читав псалтир, бо вже письмо добре знав, та й над гробом її через шість неділь, щό у Бога день, від ранку до вечера усе читав, бо любив її як є рідненьку матір. Чувствовав усе, щό вона задля нього зробила, як вигодовала, як доглядала, як обпатрйовала його, як зодягала його, як з батьком Захарієм на усе добре вчила; та як згадував се усе, та так і обильєть-ся слізьми, припаде на гроб її і молить ся, щоб милосердний Господь увів її у царство своє. Таку молитву від добрих дітей Бог завжди прийме, а таких добрих, як була Васька, і собира до себе, щоб не терпіли на сїм свїті, а щоб там, у царстві, прийняли розплатку за те добро, щό робили на сїм свїті.

Пуще усього вбивав ся Скипа об своїй Меласї, думаючи: »Щό я з нею буду робити? як я її сам, чоловік, доведу до резонту? Се жіноче діло. Щό їй? Ще дванадцятий годок, тут її і вчити, тут їй і порядок дати, щоб стала на добрій дорозї. А я, щό я знаю? Ще-ж собі така красива! А як стане підростати, чи я-ж з старієстю своєю, чи я-ж догляну її, як треба? Зведуть її з ума, а гріх паде на мою душу. Біда, зовсім біда! — Коли-б пак, на моє щасття, та знав би я, кому її віддати, щоб їй так було хороше, як і в мене, та щоб до розуму довели лучче, чим я можу. Еге, так де-ж так знайдеш? де?... Молитись Богу, то і не оставить мене грїшного, і сиротї щасття відкриє. Я певно вірую, що не на погибель Бог послав її до мене. Буду ж дожидати, щό і як Бог повелить!»

І молив ся ж об єім Захарій рано і вечір. А як Кость поохотив ся вчити ся і писати і цих-віру на бумажї викладати, бо дяк був з бурса-ків і таки де-що тронки знав і, бачачи у Кости розум, не за велику плату його і вчив (от зати́м Кость більш усе у школі пробував): то Захарій куди було їде, то й Меласю з собою бере, і вона йому, як де, і коня поганя і біля воза посидить і у ве́ім йому прислуговує, що зна і що зду́жа.

Купив Захарій сінця, тільки що накошеного, скільки там копичок і почав його перевозити. Мелася з ним: накладе сїна на віз та й зсадить туди свою Меласю, що завжди чепурненька, у біленькій сорочечцї, плахтинка на нїй звичай-ненька, скиндячечки на голови́ї гарненькі, а тут ще, поки батько сїно складав, так вона бігала по лу́гу та нарвала квіточків та й завітчала ся їми, і як бігаючи розкрасніла ся, так тепер сидить на возу така гарненька, румяна, чорнобрива, з дов-генькою косою, та личком собі біленька, хоч на-мальовати, неначе панська дитина.

Захарій їйде побіля шкани і, де треба, під-ганя її, і так переходить через панське село, що від Захарієвої слободи буде верстов зо три, і до-рога йому побіля самих панських воріт. За во-ротами пани сидять і діти коло них бігають. За-харій, бачачи їх, зняв шапку, поклонивсь і їйде своєю дорогою. Не відійшов і десятка саженів від панів, як чує, що хтось гука на нього: «мужи-чок! мужичок!» Захарій озирну́всь: що за диво? сам пан, гукаючи, їйде до нього, а за ним і пані, а за панею діти їх підбігцем поспішають з нянь-ками своїми.

Захарій, дивуючись, що се таке є, спинив коня і знявши шапку їйде назустріч пана: підій-

шовши, поклонивсь низенько і знавши — сусідське діло, — що пан добрий, пита його: »А чого зволите, добродію?»

Пан розпитовав Скибу, відкіля він, куди їздив, де сіно купив, і усе, як поводить ся у нещесливих панів. А затим підійшла і пані і стала питати Захарія, чи се його дочка і як її зовуть?

Захарій, як не вмів хитровати, — і для чого б то йому було? — він і розказав усе, як йому достали ся сі діти, як він їх содержує, а як остав ся удов, так нї на кого Меласї дома покинути, так він її возить усюди з собою. Усе до-чиста розказав.

А затим панські діти, бігаючи коло воза, стали заньмати Меласю, а вона до них всьміхасть-ся песьміливо: звісно, як мале дівча, не розуміє нічого. Пані усе на неї приглядасть-ся і стала її голосно хвалити, що яка то гарна дівчинка. Мелася, сеє почувши, засоромилась, голову схилила і покрила свої очні, що ще у маленької та вже знати було, що багато лиха нароблять. Пані, як вздріла її таку, та аж скрикнула: »Ах, яка вона хорошенька! Се чудо!»

Захарій, розказавши усе, об чім його питали, поклонивсь панам, пійшов до шкани і поїхав своєю дорогою. А пани, як стали, та усе дивили ся у слід за ними, усе хвалячи і дивуючись, що яка то хороша дівчинка. Мелася ж чує усе, і буцім-то і не чує, та знай усе оглядасть-ся то на дорогу то на лісок, так куди-небудь, та й зирне на панів, а ті усе її хвалять, аж поки відїхали геть-геть.

Так і минуло ся.

А се, днів через два, Захарій щось робив собі у хаті а Мелася прямила, як ось риц! у хату...

хто-ж то? Той пан, що отсе недавно у Захарія розпитовав про Меласю.

Захарій трошки було зрябів, а далі, знаючи, що пан є добра і проста душа, і нічогоїсьнько. Кинув ся лавку змести, а Мелася ухопила килимок і підслала сісти панові.

Пан не погордив ся нічогоїсьнько, сів і почав просто Захарію казати: «Знаєш, чоловіче добрий, що я тобі скажу?»

— А що зволите, добродію? спитав звичайненько Захарій.

«От-що,» каже пан: «Твоє удовецьке діло, ти собі одинокий. Як тобі вчити і доглядати твою... як пак її зовуть?»

— Мелася, добродію! сказав Захарій, а у самого так серце і заколотило ся, а сам дума: до чого ся річ дійде? А Мелася, хоч ще і дівча було, а зараз догадалась, що се об ній щось хотять радитись, та мерщій на піч, та відтіля і прислухасть-ся і часом визирне відтіля.

От пан і каже: «Ми то з жінкою, як ти поїхав від нас, так ми довгенько розговорювали: що тобі з нею робити? хто її навчить, чому треба? хто її доглядить і хто оборонить від лихих людей, що бачачи, яка вона красива, так і нападуть на неї як рябці на голубку і погублять її. Хто її від такого лиха убереже?»

— Бог, добродію! Він не дав їй пронасти, як вона, зоставшись спротою у пустці, мов блипка у полі, що туж-туж біда б її постигла, та милосердний Господь послав же нас з жінкою, і нам грішним сподобилось сполняти Його єввяту волю, доглядіть і вигодовать сиріток. Той-же Бог, отець наш, не оставить її і теперички і відведе від усякого зла.

»Так треба ж, приятелю, її вчити усьому доброму, тогді і вона розуміти-меть, що добре а що худо, і буде знати, чого цурати ся і стерегтись а чого держати ся.»

— Правда ваша, добродію, сьвята правда! Де-ж мені, при моєму, будучи, одиночестві і при моєму такн достаткові, навчити її чому, чи реместву якому, чи що у них по дівочому? Стало бить, нехай пряде до якого часу.

»Тобі, чоловіче, і нічим і нігде тому її обучити, чому я думаю. Знаєш, що? Господи благослови! Віддай її до мене, у мою сімю. Жінка моя просить тебе. Вона буде в нас замість дитини: в нас тільки і є, що синочок та дочечка. От думаємо, що дочечка наша охотніше буде вчить ся, як і твоя Мелася з нею вчити меть-ся.»

Скиба, похиливши голову, стояв і мовчав. Що йому було казати, коли в нього серце так і трепеще від радості, що його Мелася, його радість і втіха, буде у добрих панів замість дитини жити, усьому навчить ся, сьвіт їй відкриється і сама буде мов панянка. Він, сеє усе подумавши, не знав, що йому казати, як йому дяковати панові за таку милость. А пан його уговорює і каже:

»Соглашай ся, старий! Не віднімай щастья у сироти. Я їй те дам, чого ти, як би ні хотів, не можеш дати. Я її усьому навчу, награжу, по вік зділаю щасливою. А як ти сьому поборонши, то гляди, щоб не було гріха на твоїй душі...»

Захарій так і повалився йому у ноги і каже: Чи можно, щоб я у свого дитяти, у сироти, віднімав щастья, що Бог їй через вас посила? Його сьвята воля нехай буде з нами грішними! робіть, як знаєте...

«Тепер же спитаймо ся її, твоєї Меласї.» сказав пан: «чи хоче ще лишень вона? А навряд, бач, ще і нічого, а вже плаче...»

Старий Скиба кинувсь до неї, вивів її: вона, таки хоч плачучи, та сказала: «Я не того плачу, що не хочу до вас, а мені жалко татусї. Я вже його мабуть ніколи і не побачу...»

«Як се можно?» сказав пан. «Як захочеш, так і бачити-меш його хоч що в Бога день.»

— «А братїка?» спитала Мелася усьміхаючись, а сльози таки втираючи.

«І братїк нехай хоч по усяк день приходить. Коли захочеш, тогдї його і побачиш. Сама захочеш, то і поїдеш, бо ти в нас пішки не ходити-меш.»

— «А письма вчити-мусь?»

«І письма і усього доброго, чого мої діти вчать ся. Тільки старайсь сама об собі.» Так казав пан, приголублюючи її, а далі поцілював у голову і каже: «Поїдемо зо мною, поживи: коли через тиждень не захочеш в нас жити, то ми відпустимо.»

— «Добре ж, поїду. Нехай же братїк прийде.»

Не забаривсь прибігти і Кость. Що-ж то зрадовав ся він, як почув, що таке щасття трапило ся сестрі. І панові дякує і Скибу просить, щоб не журив ся, і сестрі приказує, щоб як можно вчила ся усьому і щоб слухала і шанувала своїх благодїтелїв.

«Сестро!» каже він їй: «не журись ні об чім. Ми сиротя, божі діти. Померли наші рідні батько й мати, мусили і ми вже з голоду вмерти. Ти просила папи: я полїз з полу пошукати, чи

не знайду де хліба, а ти полізла за мною та й впала на долівку. Устати і злізти виять на пілми обоє вже не здужали: прийшлося було нам обом і голодною і холодною смертю вмірати: так же Господь послав нам отього янгола. Він з покійною жінкою своєю нас не покинув, призрів і веде нас до добра. Бог узяв у нас і другу матір. Що б ти була без неї? Як би ти у своєму сирітстві пробувала? І пан-отець і я журилися, вбивалися по тобі, молили ся Господу милосердному, а тут і є поміч Його свята. Сестро, Меласю! не плач і не журися. Се таке тобі щасття Бог послав, що нам і у-ві сні не снило ся!»

— «Та я не журюся,» казала Мелася, обнімаючи його, «а плачу з радості... та коли-б ви швидче з пан-отцем мене провідали...»

Обіцали їй і ходити і провідовати частіш і усе їй обіцали, зібрали її і проводили, а таки не можна без того, що й Кость сплякнув: а що вже Захарій плакав, так не менш, як і сама Мелася. Як у-в останнє обняла його, так на-силу рученята розвели, а усе таки не хотіла зостатись, бо бачила, яке їй добро буде. Поїхала ж наша Мелася, хоч і в свитинці, та у колясці, мов пан-ночка...

[III.]

Старий Скиба журивсь кріпко, одначе дякував Богу милосердному, що сироті таке щасття лучило ся. А усе таки хотів над вечір побігти до пана та подивитись на свою Меласю; так бо Кость сказав: «Ні, таточку, не ходіть іще сьогодні, та й завтра не пійдемо. Нехай сестра роздивить ся, розглядить усе, бо вона того з роду не

бачила й не була меж такими людьми. Тепер їй усе дико, усе не так, як вона знає: вона скуча, а як побачить нас, так і учепить ся за нас і руками і ногами, притьмом не захоче там zostаватись.»

— Добре, сину, нехай і по твоєму. Перетерплю і завтра, тільки не знаю, як то перетерплю.

»А ось як, таточку. Чи є вам діло, чи нема, поїдьте у город. Поки вернетесь, от і вечір, то так і не счується, як день пройде.»

— Так таки і зроблю, сказав старий Захарій, і увесь вечір просумовав і не пустив Костя від себе.

Дуже нехотючи поїхав Скиба ранком у город, хоч Кость йому і діло знайшов, то того купити, то те у чоловіка узяти, затим щоб він пробарив ся у городі увезденички.

Вернувся смерком до дому, послав за Костем; чи повечеряли, чи не повечеряли, а мерщій спати. А і не спить же то старий ні трохи, його і сон не бере! Чи проспівали перші півні, ще він і зскочив, вже б то запрягати і бігти до Меласі.

Кость став його уговорювати, що ще, каже, сама глупа північ, так куди! Наш старий розходив ся так, що ну! І поки, каже, доїдемо, то і день буде, і пани, він знає, дуже рано, о півночі устають, і усе таке, щоб притьмом зараз їхати: і посила Костя запрягати, і сердить ся на нього, що він такий непроворний... Сяк-так зібрали ся, поїхали, тільки що стало на світ заньматись. Приїхали, так що-ж бо! У панських дворі і ворота замкнуті і усі хвіртки позацирйовані, нікуди ні увійти ні уїзти, і усі у дворі доском сплять. Нічого їм робити, заїхали до чоловіка і перебули,

аж поки ворота повідчиняли. Тоді пішли у двір. Не встигли увійти у панські хоромы, як ось біжить до них паничка, та так і повисла старому Скибі на шию і облива його сльозми... Той відступаєть-ся, вона за нього... »Таточку-голубчику! ти мене цураєш ся?« Кинулась на шию Костеві: »Братіку-соколику! і ти мене не пізнаєш?« Коли ж розглянуть ся, аж се їх Мелася!... І таки іменно Мелася, тільки вже вбрана зовсім не так, як була. І плаття на ній хороше, красне та з цвітками, і головка вже стрижена, з косицями, що у паничок мотають ся та тиліпають ся, і таки і обута і прибрана таки зовсім дучче, чим придворні дівчата.

Старий Скиба, як тільки міг, вицілювавши свою Меласю, віддав її братіку, а сам, зложивши руки, дививсь на неї і описля каже: »Я вже до тебе боюсь і приступити. Чи се ти, моя дитино, чи не ти? Бач, яка ти пишна!«

— »Та я-ж, таточку-лебедику! Я таки ваша Мелася, як і була, усе однаковісенька. От бачите, як мене нарядили, що я іще і сама себе не тямлю... О, що мені тут, татусю, і ти, братіку, хороше та прехороше! Отсе убрали так: коли-б же ви побачили, чим мене годують, на чім я сплю, яке мені плаття ще шиють, так і у-ві сні не можна того побачити!...«

— Хвали, доню, за те Бога, сказав старий, і по усяк час дякуй і молись Богу за своїх благодітелів.

»А що пайбільш усього,« зміг вже, переплакавши, Кость сказати: »роби те, що їм вгодно. Вчись, сестро, яко мога, вчись усьому тому, чого тебе будуть вчити. Так роби, щоб не тільки не було на душі гріха, та щоб достойна була тиєї

милости від Бога, що Він на тебе, бідну сироту, посила через таких добрих панів.

Та й багато де-чого розумного говорили і Кость і таки і сам Захарій, усе навчали Меласю: а Мелася усе їм хвалила ся, що як то пани люблять її і жалують і усім наділяють.

Як тут і вижирили і пан і пані, що прислухались, що будуть вони меж собою розговорювати. От як вийшли, і стали їх за розумні речі похвалити, і Костюся похваляли, що пареньок був вже важненький, бо вже йому був шістнадцятий год, та зростом вигнало його так, що думати можна було, що йому ще й більш. Та був собі красивенький, штепно вбрав ся і одежа на ньому лепська, і був собі звичайненький і на розумні речі бойкий. От пани його і полюбили, розговорювали з ним про усе розумне, і усе похваляли. Далі звеліли Меласі попоштівати своїх гостей. Батечки, чого там не подавали! звісно, як у панів.

Погостювавши там до півдня, треба і до дому збіратись. Пані і дала Меласі, щоб подарувала, буцім-то від себе, Костеві платок на шию бумажний, красний та хороший, а старому Захарію пояс добрий. Та тут-же пані і сказала: »Коли будеш, Меласю, хороше вчить ся і будеш слухяна, то і усякий раз буду тобі давати, чим наділяти твоїх родичів: і вам, каже, буду у-во всім помагати, у чім вам нужда, аби-б вона добра була.«

Мелася кинула ся їй руки ціловати, а Захарій, дякуючи, та осмілившись і каже: А найпуще вам, добродійко, за те дякую, що Мелася і в вас Мелася. Будьте ласкаві, не перехресцуйте її на панське іменьня: нехай зостається так, як і у віру уступила: Мелася та й Мелася.

— Не бій ся, старичок! сказала пані: я й сама не люблю перемінати іменьня. Нехай зостанеться по вік Меласею, щоб часом не забула, з якого вона роду, та щоб не загордилась.

За тим нані і пійшли. Землі під собою не чують, що Меласі дучило ся таке щасття і що пани і до них добрі.

Сього і розказовати нічого, що Захарій та Кость дуже частенько провідовали своєю Меласею і за усяким разом усе більш бачили, що пани однаковісїнько добрі до неї, люблять її і вбивають ся за нею. І Мелася бо добре робила: письма учила ся як-раз, і незабарїюм читала добре і церковне і гражданське, а писала, так і у волости так не вміли, як вона вміє: рівненько та дрібненько, неначе мачком посипано. А що то за голосок був у неї, так точнісїнько мов гусли грають, як вона співа; так от і заставляють було її співати свою пісеньку:

Кудрявая березонька, сама собі в полі:
Ой тяжко їй, сердешненькій, в такій лпхій долі!
Всї нивоньки дробен дощпк гаразд поливає,
На зелену ж березоньку краплини не має.
Сонце з верху припікає, сухпй вітер сушить,
Нїхто ж то об березоньці, нїхто й не потушить.
Розпустила листя своє, рісочки набрала,
Покропила коріньячко, здоровіша стала.

Оттак бідна сиріточка, так собі маячить,
Кругом її ходють люди, а її не бачуть.
Нїхто не зна сердешної, нїхто не голубить,
Всїх у долі вона бачить, сама ж сьвітом нудить.
Нинї лихо, завтра горе, й нї з ким розділити,
Не дають же менї люди гаразд і тужити.
Щемить дуже моє серце, сохну, сама бачу,
Тільки мої й порадоньки, як гірко заплачу.

Як же стане пісню кінчати, то не вдержить ся і справди заплаче, а пани і стануть її пестовати.

Чого-то вона в панів не навчилася? Опріч того, що навчили її Богу молити ся хороше і усе по книжкам, а то усю цихвіру вивчила і про усі царства знала. Вміла і цвіточки мальовати, мов живі. Та й що то, усе вміла. Частісінько з панями проїзжалась і заїздила до Захарія і до братіка, і вже було без гостинців не приїде ніколи. Пані сама їй чого-небудь дасть і скаже: »На, Меласю: поїдеш до своїх, так от їм на гостинець.«

А придворні усі любили її, бо дуже добра була до них до усіх. Ні загордить ся ні против кого, і не заставить кого, щоб їй що зробили: сама попередку кинеть-ся і за другого діло справить. Ще й любила, як її розпитують, як вона у мужництві жила, як пряла, мазала, мила, як коня поганяла: усе було без сорома розказує.

А така жалостлива була до усіх! Коли було хто проброїть або і з-правди прошикодить, що притьмом треба провчити, без чого вже не можна, то вона кинеть-ся і до панеї і до самого пана, і просить і молить і руки їм цілує, а вже без того не відійде, що випросить та й випросить. Усі двором їй дяковали і Бога за неї молили і любили більш, чим саму панночку, що таки трошки сердитенька була. Звісно, від розкоши ніжна собі була.

[IV.]

Що таки в-двох, Скупба з Костем, ходили до Меласї, а то й сам Кость бігав до сестри у таке уремя, як їй гуляти. Та як прийде до неї, то і пійдуть у садок і посідають у беседці: то Мелася і чита йому усякі розумні книжки, а Кость, слухаючи, як що добре натрапить, то і заміча собі

на дупі, щоб так і робити. А далі і сам узявсь за гражданське. Тільки сестра йому показала, він зараз і поняв, і не забаривсь сам вже читати. То було сестра йому надає книжок до дому, та не таких книжок пустомельних, ні, він і сам від них цурав ся, а таких, де усякії науки і премудрости понанисовані: таких було набере, та й читає і витвержує, і виписує для-ради себе, що треба.

Та й парень же був, так, так! на усе село. Вже йому і девятнадцятий год, а його нігде у худім ділі не чути було, тільки що добра слава йшла. Парубки його поважали і усе перенїмали з нього. Старики дітям показовали на нього, що, хоч і сирота, а яка то розумна і тиха і звичайна дитина. А що вже дівчата, так ну! І снів ся він їм кожній. Бо то був гарний, а як ще підріє, то став ще красивіший. Усе, чорні як соболя, узенько підголював, та на білому лицю та при рум'яних щоках так настояще, як є тая картинка! Брови як на шнурочку, а очі чорні, бістрі, та як поведе ними на яку дівчину, так не бійсь, не всидить, побіжить за ним, куди захоче. А що жартовливий, та з прикладками та усе з розумними і усе до діла, так тільки одного б його і слухав.

Котрі були по селу красивіші і багатіші дівчата, ті вже ждали: от-от прийдуть від Костя старости: не одна обіщала ся дванадцять п'ятінок говіти, не їсти і не пити нічого, аби-б Кость її узяв; не одна, тихенько від матери, по п'ятінкам пряла на сьвічечку, щоб Кость її узяв. А Кость і овва! ходить коло них, шапка йому на-бакир, люлька у зубах, руки позакладавав по кишеням, та тільки, буцім-то нехотячи, озирнеться туди, де прочує, що про нього кажуть. Та що-ж? Зир-

нув через плече, плюнув по московськи, піднявши в гору лівий ус, і нужди йому нема, моргонує — і не дивить ся ні на одну, хоч яка б хороша ні була.

Стане було йому Захарій казати: Оженив ся б вже ти, сину! Слава тобі Господи, тобі вже девятнадцятий год, пора стати хазяїном; і мою старість звеселив би, допливши до берега, пійшов собі, як і усі добрі люди. Нехай вже Мелася ййде, як йй Бог дасть і як з нею пани зроблють — сказано, відрізана скиба від нашого хліба, — а ми своє будемо думати. Чимало дівчат, що і я бачу, коло тебе так і вють ся як тії ясочки і у вічи тобі заглядають: коли-б вміли, приворожили б тебе до себе. Пособери, яку вгодно. Вже я знаю, що тобі гарбуза не піднесуть хочби і в Денпса Крутопляса. От дівка бойка, так-так, на усе село. Га? кажи, коли так, то й так, і зробимо так.

»Тату!« сказав на те Кость: »ось послухайте мене, що я вам скажу. Ну, пожалуй, я і ожению ся, стану хазяїном, буду хліб робити, дякуючи поперед Богу милосердному а далі вам іменно як батьку рідному, що вбивали ся за мною і наділяєте мене чималим добром. От я жити-му у усякому привольї. Та так живе і усяк, хто тільки затим дума жити, щоб з голоду не вмерти. Не так воно є, таточку. Кому милосердний Бог відкрив сьвіта через письмо та через розум, так треба жити на сьвітї затим, щоб яке добро робити другим: чи usługувати у чім, чи старатись за людей та, що нужди? хоч і біду яку потерпіти, хоч і постраждати за кого, щоб я не даром жив на сьвітї. Ох, таточку! Що то менї хочеть-ся таке що-небудь зробити, щоб від того добро було або бідному або хоч нашому селу, та готов би душу

свою положити, аби-б зробити що добре. Оттакі думки як озьмуть мене, так тут у мене у грудях мов що кппить, а серце — так і чую, як колотить ся. Така думка і ошнба мене, що я таки дождусь свого, натраплю на те, чого так кріпко бажаю; та затим-то не хочу і одружити ся, не хочу чужого віку заїдати. А то, пожалуй, є дівчат, і бойких і мудрих; пальцем кивну, так десятками побіжать за мною, куди захочу. Цур їм! Нехай ськають свого, а я буду дождати свого.»

То Захарій, слухаючи таке, махне рукою та й скаже: Як собі знаєш, сину! Ти письменний, а я темний собі, так я і не второпаю тебе.

Тут-же від батька достаєть-ся Костеві, щоб оженив ся, а тут, як прийде до сестри, побачуть нани і нападуть ся на нього: »Женись, Костю, женись! На весілля ми тобі поможемо. Бери яку хоч у нас дівку з дворових, самої луччої не пожадіємо, без кунці відпустимо.« Та шутки ради і гукнуть: »Дівчата! ійдіть усі сюди! Вибирай. Костю, яку хочеш.»

І набіжать Мотрійонки, Пелажки, Натанки, Парашки, Дунянки, скільки їх там буде у дворі: вилізе і Стеха, що ще при старих панах панські полумпски перемивала і що й доси дівує, а тепер, думаючи, чи не уподоба її, вийде і вона. Стануть перед Костем: та грибішок свій у косі підтопирює, щоб ще висче стояв: та ніженьками переступа, щоб побачив, що вона у червоних черевичках та у біленьких панчішках: та косинку свою знай обсмикує, що дуже відтопирилась; та передником граєть-ся, буцім їй і нужди мало, а щокп ж то як жар: інша, захилившись за других, очицямп пильно, як не зїєть, дивить ся на Костя, щоб — гм! догадавсь... та й розказати

усього не можна, чого вони там не робили, щоб тільки Кость їх узяв. А пани, дивлячись на се, потішають ся та регочуть ся.

А Кость стоїть собі, мов у лісу, і йому нужди мало до усіх до них. Передивившись на сюю кумедню, подякує панам за їх ласку, що об ньому старають ся, поклонить ся і скаже: »Ще до якого часу подожду.«

Мелася собі знай напада на братіка, щоб оженивсь: »Женись та женись. Ось я тобі знайду дівчину, що вже мені спаси-бі скажеш. От озьми мою приятельку, Марфушу. Що за добра душа! І розумна і звичайна і до роботи невсипуца: вона усе і по мужицтву зна, не позабувала. А що вже любить мене, так і Господи! Та і я її кріпко люблю: ні з'їм ні зоп'ю нічого без неї, і не засну, коли вона біля мене не лежить. Вона й тебе, братіку, кріпко любить і признавалась мені, що »коли-б,« каже, »твій братік мене узяв, то я по вік щаслива була б.« Озьми її, братіку-соколику! І тобі буде гаразд і мені дуже добре, що моя приятелька та буде мені невісткою.«

»Нехай, сестро, опісля!« скаже було Кость та й закине на друге на що-небудь.

Частісінько, як Мелася з Костем сидять, то й Марфуша з ними. І що то вже перед Костем вона і баляси точить і усякі вихиляси строїть, щоб то Кость націлив на неї: а Кость — хто його зна, що він думав? Сидить було против неї, дивить ся на неї, задумається, далі здохне, топне ногою і пійшов по хаті мовчки ходити.

Що год, то пані усе більш любила Меласю, і хоч їй був ще шістнадцятий год, то вона в неї була усюди. Усі комори, усі інбари і кладові, усе було у неї на руках і від усього ключі у неї.

Вона і за дівчатами гляділа, вона усе видавала і усе записовала, скрізь вона; пані мало усього знала, а усе було на Меласії. Порядком же усе робила, нічого не пронадало, і ніхто на неї не плакався а усеї двором її любили. А що вже купувати для паней і для-ради панянки, та хоч-би і для самого пана, так така ретива була, що ще хто скаже: »оттого треба купити«, то вже Мелася і біга і збирається, і треба їхати і швидче купувати, усяке діло покине та біжить у гóрод. А що вже купить, так що саме нї-найлучче, а дешево так, як вже ніхто так не купить. Мабуть вміла добре торговатись?...

Та нї, тут не те. Ось як воно діялось.

У городі був кунець і торговав усяким крамом: чого тільки панам треба, усе у нього було, усеї до нього прибігали. А через те був собі кріпко багатий, мав двоє хоромів у городі і свої лавки, та усе-ж то муровані. Пять приказчиків їздило по ярмаркам і знай гроші до нього звозили. Він жив з усіма приязно, пани його любили і водилися з ним, а простий народ шановав і поважав його. Жінка його була добра хазяйка і господарство содержувала на порядках. Хоч по усяк день, то раді були гостям, бо було з чого. Роздавали і на бідність, поміг великою сūмою на новостроющу церкву, до другої дзвін купив аж у сто пудів, а до третьої цвинтар обвів мурованою стіною.

Одним один був у них синок, Антон Васильович. Не відкотило ся яблучко від яблуні. Такий-же був і богобоязливий і чесний, і розумний і тихий, як і батько. Красивий та красивий, і усе було сидить у лавці та книжки чита. І як батько йому увесь торг ізвірив, так він було з лавки

і не виходить: а інше найбільш, тільки що пообідав, зараз і біжить у лавку, ухопить книжку у руки, та троха чи і не сторч, розгорне, держить перед собою, а сам очей не зведе з дороги, що видко, як хто у город уїзжа. Коли ж побачить, що біжить брничка (вже він її добре знав), то вже він і сам не свій. І прилавок змита, і усякий товар налагоджує, і сам не зна, за що узятись, аж поки не ускочуть у лавку дві молоденькі мов паняночки. Одна з них, чи поклонилаь чи ні, зараз і каже: »Торгуй же, Меласю, тут своє, а я пійду за своїм ділом.« То Мелася, хоч і веселенька і поспішаючи ускочила у лавку, а тільки через поріг, то й почервоніла і ні слова не промовить; а Антон Васильович собі стоїть, дивиться на неї, і спитавсь би то, так забув, як і люди говорять.

Далі Мелася схаменеться і пита: »Чи... є у вас... Антон Васильович... теє... от і забула... постояйте... згадаю.«

— Я ж вас просив, судариня, каже Антон Васильович, щоб ви мені сказали, як вас величати? Ви мене і по батюшці кличете, а я не знаю, як вас...

»Та я-ж вам казала, що я не судариня а тільки Мелася, і більш мені ніякого величання не треба. Ви усе думаєте, що я панянка, а я з роду мужичка, прозиваюсь Скибина, тільки що годованка паней, та закупаю їй усе...«

Оттак вони то об сім то об тім і розговорюють, аж поки не прийде до них Марфуша (се то вона завжди з Меласею їздила) та не нагада, що вже пора їхати; а то без неї та не купує, той не продає, тільки що розговорюють собі та поглядають один на одного веселенько. Як же

нагада їм Марфуша, тогді Мелася і згада, чого їй треба, а Антон Васильович подасть їй що найлуччого товару і ціну озьме саму послідню, без усякого бариша.

Еге!... так тим-то Мелася і любила їздити купувати, що Антон Васильович їй дешево уступав?... може!... Се ж так вони собі спершу розговорювали, що ні об сїм ні об тїм і не знать об чїм, а там далї-далї вже вони і багатенько де об чїм розговорювали.

Раз Антон Васильович похваливсь Меласї, що він вже дума женити ся. »Намітив,« каже, »собі у одної панєї годованочку, красивеньку та розумненьку, шо міри нема; вона у неї і закупщиця і економша і усе, і коли-б тїльки вона пїйшла за мене, то я був би самий щасливий чоловік на свїті!...«

Мелася, сес слухаючи, Господи! і червонїла і соромила ся, і не знала куди і дїтись!... Утекла б з лавки, так Марфуші нема і та її не знайде: так і стоїть, похиливши головку, та хусточку ту, що у ручечках держала, вертіла, вертіла, аж у шматочки її порвала...

Аж ось, на її щастья, убїгла Марфуша і питаєть-ся: А що, Меласю, чи усе купила? Пора вже їхати.

»Ось зараз, тїльки відміряють. Мірте ж!« Так каже Мелася і сама не зна, що і для чого міряти...

Не луччий же був і Антон Васильович. Попав якесь-то полотнище, що лежало перед ним, та й давай міряти. Знай міряє та лічить. Вже аршинів десять наміряв, а усе лічить: чотири, чотири, та впять чотири... А Мелася виняла, скїльки захопила, мілочи та й склада перед ним і каже: »Давайте ж здачу!«

А Марфуша так аж за боки береть-ся, так

регочеть-ся з них... Що будеш робити з таким народом !... Що-ж. були колись і ми такі! Коли згадають і про мене мої ті, що були колись для мене Меласями, то не дадуть збрехати!...

Не десять разів приставав з таким Антон Васильович до Меласі, аж поки вже — і то через Марфушу — добив ся до свого, що сказала: «Як,» каже, «моя благодітельниця захоче... так і я... зроблю... поблагословившись у мого батенька, що мені більш чим рідний... Та ще... щоб і ваші... не сказали чого? Я ж кажу, що я ніщо більше як мужичка, і братік в мене простий.»

Антон Васильович аж побоживсь, що, каже: «і батюшка і матушка чули про вас усе добре: вже й бачили вас нераз, полюбили і благословляють,» каже, «мене, і ось туж-туж я з батюшкою приїдемо до ваших благодітелів за добрим словом і за моїм щасттям.»

Оттак вони усе потолкувавши і стали збиратись починати своє діло.

[V.]

Се діялось у-в осени. Як ось прийшла некрутчина. У Захарія був брат, Назар Скиба, і хоч мав пять синів, та, на лихо йому, старший горбатий і на ногу кривий, а менші три дуже малого зросту, та замлілі та худі, неначе у якій болісти, так собі з-малу були. Один тільки з усієї сімї, підстарший Терешко, парень був годящий і здоровий і зросту хорошого. Так що-ж? оженив ся собі і вже придбав двох хлопчиків і дівча: так от і стала сказка величенька: шуточка! з батьком і малими хлопцями, як писар налічував, восьмидушна!

Як прийшла у се село бумага, щоб стільки і стільки некрут постановити, то й зібрала ся громада, а найпаче притюпали старики велико-сімейні, щоб послухати, на кого черга паде. З ними прийшов і Назар Скиба, боячись (не знати, що громада нарає), боячись почути і об своїй біді, так затим і тулив ся по-за усіма.

Як тільки писар начитав: »Назар Скиба, восьмидушний.« так старики і загули: »Так отже вам і некрут! Чого-ж більш? Атже восьмидушний! З Скиби Назаря некрута...«

Тут-же кричать, а тут мерщій і подають писареві руки, щоб за них підписовав ся, бо вже, по їх думці, пора і обідати. Гаразд нарobili! Не розібрали діла, не розсудили нічого, втопили усю сімю... Як то кусок у горло піде? чи може і нічого? Та так таки: нехай другий стражда, аби не в мене боліло...

Почувши сеє, Назар виліз із-за кучі і став кланяючись прохати, чи не можна б його помилувати на сей год, бо нікого віддати, тільки що Терешка...

— Так що-ж? і Терешка! не яке сьвято твій Терешко! — так сказала рижа борода, що висіла в кінці големозої голови: та як був він з самих багатих, так за ним усі і підтягнули.

Ще гаки обіззавсь Назар і каже: »При чому я зостану ся, коли рішусь Терешка?« Так і не дали йому і слова сказати. Загомоніли, закричали на нього, він і замовк; і як бачить, що зовсім біда, мотнувся швидче до брата, до Захарія, бо знав, що той імів розумніше говорити і що часом громада поважала його. Через превелику силу дошвандяв до брата і не здужа слова ска-

зати: сяк-так вимовив: «Либонь Терешка у салдати!»

Затрусив ся Захарій, подумав, зібрав ся сам і каже Костю: «Ійди, сину, зо мною. Се біда! Треба їх прохати. Скинемо ся по слову, чи не вмолимо.»

От і пішли, поспішаючи, у двох до ратуші.

Старий Назар потюпав до дому. Терешко щось робив у хаті, а його жінка коло діточок возила ся. А другі хлопці, звісно, як млілі та тощі, не дуже хватались за роботу, а лежали, хто на печі, хто на лаві, а інший і на току, та не молодив, а дожидуючи обіда, хропака давав у соломі.

Іще ж тільки Назар увійшов у хату, вже Терешкова жінка і накиннула оком, що старий щось не те, і стала пильновати за свекром: а тому ні до чого діла нема, мерщій нахилився до Терешка та нищечком і каже: «Або забіжи куди небудь або що, бо тебе націлили у привод.» Господи милостивий! Терешко став як мертвий, блідий та блідий, і очі йому підкотились... Як довбав щось долотом, так і пустив його з рук... Далі перехрестивсь, узяв шапку, одяг ся і каже: «Ні, тату, не хочу бездільністьчати, пійду сам. Ійди, тату, зо мною, не покидай мене тепер.» От і пішли, а куди, і не сказали.

Так що-ж то жінки? Чи така вже в них душа чи що-небудь таке, що зараз відгада усе? Нам ще треба розтолковати, розказати, що до чого і як би то зробити, а жінка, тільки почула що, зирнула, вже й зна, що до чого і куди усе йде. Ось і тут так. Ніхто Терешковій жінці і не сказав, яка біда їх постигла, та вона вже зараз догадалась, усе розібрала і, не думаючи багато, знала, що їй робити у такій лихій годині... Ухо-

пивши дїточок, і собі до ратуші за ними, неначе хто їй сказав, що там усе дїло.

Захарій з Костем перш усіх добігли. І як Захарій знав, як поводить ся, що хто голоснійше говорить та покрикує на усіх, так того і слухають, то думав і теперички залякати їх грозою; от і загомонїв: »Що се ви, панове громада, тучки наробили? Чи о своєму ви умі? Де ваша правда? де ваш товк? Як таки можно на Назарйову сімю положити некрута? Так се, стало бить, нехай і старий і молоді і маленькі понухнуть з голоду, бо нікому їх буде проинтовати? Отсе славно! А нуте лишень, на кого там слїдуєть, опріч братової сімї?«

— »Слїдуєть те, Лукіяновичу, що Назарйова сказка восьмидушна,« сказав один з стариків, маючи сказку десятидушну.

»Говори, голово, восьмидушна! Так коли ж сім не стоять нічого доброго: старий та калїка, немонні та манюсїнькі, оттака сказка!« так казав Захарій, усе таки думаючи, що він їх переспорить.

Як же підняли ся усі у-в один голос: »А нам що за нужда? нам велять. От сказка велика, і бери з Назаря...«

— Так вивезїть же мене поперед усього за живота оттуди у провалья, щоб я не терпів лиха і не бачив би, як моя кров, мої болящі сини та манюсїнькі унуки будуть страждати і пухнути з голоду і вмирати несвоєю смертю! Так казав, гірко плачучи, Назар, батько Терешків. Далї як припаде до них на-вколїшки, як кинеть-ся до ніг голови і багатчих стариків, цілує кожному ноги і жалїбно просить: Не осиротїть моєї старости! не відрізуйте в мене правої руки!... Хоч пять синів маю, та що-ж, коли вони немонні, незлужають,

не прогодують і себе, не то що мене з калікою і з унуками! Ви будете душегубиї і мої і отсих сиріточок!...

— »Батечки-голубчики! обізвала ся жінка Терешкова, убігши у ратушу, мов не о своєму умі: дівчонку манюсіньку на руках несла, а двох хлопчиків, один по восьмому а другий по шостому году, увела за собою і кинулась до ніг старпків, а на неї дивлячись і хлопчики припали та жалібно плачуть, а молодиця просить: »Батечки-голубчики, соколики! Громада чесна і ти, пане голова! Що отее ви хочете зо мною робити? Нащо мені сьвіт завязуєте? Лучче разом побийте отсюю дїтвору! Куди я з нею дїну ся?... Хто їх пропита і до розуму доведе? Хто батька старого прогодує і хто оплатить за нього? Сини? З них той каліка, а ті від вітру валяють ся. А сї манюсінькі, що тільки сьвіт божий вздріли, та вже прийшлось їм і лихо терпіти! Вони з нужди швидче пропадуть, чим дїждати від них помочи!... Прошу і молю вас, лучче мені смерть заподійте, а мужика зоставте: він їх і пропита і лучче доглядить, чим я. Та знаю, що і я зараз звалью ся. Чи не гріх же вам тогдї буде? Чи боїтесь ви Бога милосердного?... Згадайте, що й вам треба вмирати! Як ви будете одвічати, що стільки душ разом погубляєте?»

І що то, Господи милостивий! як то вона жалібно просила та гірко, від серця, плакала! А тут з другого боку старий, як молоко сїдий чоловік, зовсім від горя знеміг ся, та тож на вколїшках стоїть і землю змочив слїзьми, та просить і собі, як молодиця за плачем переставала говорити... А тут хлопчики собі знай кланяють ся у ноги та просять: старшенький каже: »Не беріть

в нас тата! Ми пропадемо без нього, і мати пропаде і дідусь!... Нехай я виросту, так я пійду за нього...» А менший перехопив та шепеляючи і каже: »Поки ще братік виросте, я тепер охотою пійду у москалі, тільки тата відпустить!...«

І багато там такого було, що і розказуючи душа болить. А старики що? Нічогоїєнько. Сидять собі понадувавшись та землю паличками коприсають. І не счують ся. Бо як Терешка ослобонити, так треба з них з кого з сім'ї некрута назначити. Що їм за діло? Хоч усю сімю чужу погубити, аби-б своїх позащити. Далі голова не стерпів: мабуть печінки під серце підступали і кріпко хотіло ся йому обідати, от і гукнув: »Та годі-ж, годі! Усього не переслухаємо і до вечера. Десятьські! а беріть Терешка!«

Господи милостивий! Старий Назар так і впаав безчуттєвий... Жінка як кинеть-ся на Терешка, так і обвила ся коло нього і аж кричить та голосить: синочки чіпляють ся за батька, віднімають від десятиських, його руки, ноги, усього затуляють; десятиські їх відпихають і хотять йому руки скрутити: плач, крик, гомін, страсть одна!...

[VI.]

Кость стояв окрімє від усіх, та тільки дивив ся на усе, що дієть-ся, а сам блідий, блідий як полотно. Бачить, що усьому кінець, перехрестивсь, підійшов до Терешка — і як пихорне десятиських, так аж де опинились, узяв його за руку і віддав жінці. »Не журись, сестро!« сказав їй: »озьми дітьського батька, живіть собі!« А сам підійшов до голови і каже: »Повеліть Терешка

відпустити! Я йду за нього охотою.» Та з сим словом кинув ся до Захарія, впав перед ним навколішки і каже: »Таточку рідненький! Не оборони мені у сім разі!... благослови мене на нове щасття!...«

— Що... що се ти, сину, задумав?... ледве зміг Захарій сказати, та не встояв і прпсїв на лавку.

»Хочу довг свій віддати.« сказав Кость бодро: »як ви мене пожалували, від видимої смерти ослобонили, так я тепер, бачачи гірку долю сих спіріток, хочу їх зашити, йду за їх батька охотою Богу і государю служити. Не бороніть мені, тату: благословіть мене, нехай сі страждущі оживуть.«

— Чи на те-ж я тебе призрів і викохав, щоб ти мене при старости, що вже одною ногою у ямі стою, покинув без усякої помочи, як би-лину у полі, на усі лиха і біди? — сказав Захарій і заплакав як мала дитина. Який би нечувствений зміг без усього дивити ся на старика, що від великої біди плаче кровавими слізьми!... І при таких сльозах ще таки зміг Захарій говорити і каже: Зглянь ся на Бога! Побій ся Його, не віддавай мені за те добро, що може я думав зробити тобі, не віддавай мені великим горем!... Ти мене живого у яму кладовиш! ти моє серце на шматочки рвеш!... Гріх тобі!...

»Нема, тату, ніякого гріха мені!« так казав на весь голос Кость, а усі-ж то старики так і обступили їх і слухають, що з них буде. Терешко ж стоїть як дерев'яний, не чувствує нічого, що край його робить ся. А жінка його впала перед образами навколішки і хлопчиків своїх постановила, і тільки що дивить ся на сьвятії образи, та не зна, чого їй бажати, не промовить слова, а жде

від Бога милости. Хлопчики не знають, що робити, плачуть та поклони бють... Янголи святі вірно тут літали і веселили ся, дивлячись, що тут діється!...

Кость же каже своє: »Нема, таточку, тут мені ніякого гріха! Ти ослобонив мене від смерти не для себе, а для миру божого і для усіх людей. Ти мене до розуму довів: ти мені дав урозуміти, що мені треба меж людьми зробити для них. Як же я, глядячи, що можу ослобонити диточок від такої смерти, від якої мене ослободжено, як би я дививсь тільки і не поміг би їм? От я і викупав їм батька. Тепер вони будуть щасливі. Я одинокий, ніхто через мене не постражда; а Терешко занудивсь би, покинувши сімю... сім'я — велике діло!... а жінка його звелась би нї на-віщо...«

— А про мене, про моє сирітство при старості, про мої немоці, нічого не подумаєш? — сказав сердешний старий.

»Бог мені свідитель, що, покидаючи вас, серце моє так і точнісінько неначе ріжеться тупим ножом, та ще й каленим... Жалко мені вас!« казав Кость, та швиденько і втер слізку з очей. А там вняв став бодро казати: »Не одні ви, тату, застаєтесь. У первих Бог милосердний, і перед Ним ваші добрі діла з нами, сиротами, і з другими, кетрим бідним помагали. Вони, сїї діла, прикличуть на вас милость божу. У других — сестра моя Мелася дочка ваша: вона вже у таких годах, що от туж-туж вийде за хорошого чоловіка, за куця, що хоче її узяти, от вам і син буде, вони вас доглянуть і не доведуть вас потерпіти ніякої біди. А ось-же іще: Терешко, йди сюди! Я тобі вертаю і батька і жінку і диточок і щасття, сам же йду на труд, на нужду

і — воля божя! — може й на смерть. За се дай мені на дорогу саме тільки щасття, більш мені нічого не треба. Прийми мого отця, мою радість, мою втіху, моє усе, що маю дорогого на сьм сьвітї! Прийми його на свої руки. Шануй його, бережи, не доведи його ні до якої нужди. І гляди: коли його старість що-небудь потерпить, і він сплакне та хоч здихне через тебе, то знай, що я там, перед Богом милосердним, де як салдат швидче буду чим ти, я виплачу, я вимолю на тебе усі біди, усі нещасття тут на сьм сьвітї, а на тім, як явиш ся, я не дам тобі покою до суду, до віку, буду тобі пострікати, буду тебе мучити і не пущу у царство. Я нагадаю тогді тобі і теперішню радість твою і сімї твоєї, тогді тільки розкажу, що терпить теперички моя душа, і того з тебе буде!... Памятуй добре, що за сльозинку батькову мало мені твоєї усеї і дітей твоїх крови! Надіюсь на тебе, і затим не боячись нічого йду у божу дорогу. Благослови мене, тату! потім нас усіх... І я стражду, боюсь, як ти не подозволиш: а он і ті, ні живі ні мертві, ждуть своєї долі.»

— Костю мій милий! став його старий ще обнімати та прохати: обдумай ся, що се ти робиш? на яке мучення йдеш? Опісля роздумаєш ся, будеш і на мене жалковати.

»Тату! я не вітер який, я вже не хлопець, не блазен. Я розумію, на яке велике, на сьвяте діло йду. Чоловікові треба, скільки його сили є, робити не для себе, а щоб добро було усім. Так я давно думав і усе бажав, щоб мені не просто прожити на сьвітї. Так мені Бог і поміг. Йду за брата, за його діточок: йду за тебе, тату. Бог, видячи моє діло, тебе не оставить і наградить. Йду за увесь мир християнський, готов кров про-

ливати. Вбють мене, заміню тим якого доброго чоловіка, а по смерті Бог царство дасть, як єсть я мученик! Тут би я був мужик і більш нічого, і наука б моя пропала, і може б іще і розбездільничався; а тут я знаю, що я салдат, захиститель і віри сьвятої, царя, отця нашого, і миру усього і твій, тату! Церква за мене молить ся, а опісля поминати-меть і без грамотки вашої... Ні, тату! не держи мене. Послухаю тебе, зостанусь з тобою: яково-ж тобі буде дивитись на сих спріточок? Нехай і не пропадуть вони, ми їх озьмемо до себе: та їм батька а матері їх мужа не вернемо. Яково тобі, кажу, буде, як ти подумаєш: через мене ся жінка бідствує і діточки страждають!... Тоді і те добро, що нам зробив, і те тобі у гріх пійде, а мене залиши цілий вік тут не жити, а нудитись...»

І що то йому багато такого розумного говорив, що вже Захарій не знав, що і казати... Сплакнув, помолив ся, підняв руки до Бога і сказав: «Бог милосердний, що тебе для сього часу сохранив від явної смерті і дав тобі таку добру душу, той, з небеси видячи твою думку, нехай благословить тебе рукою мене грішного, що сподобив викохати таку дитину, що йому і міри нема!» Далі обняв його кріпко, заплакав дуже і сказав: «Костю! сину мій!... Тяжко мені... і радісно!... Служи!... Вірю і надіюсь, що за се діло Бог тебе не оставить.»

— «Бозю! не zostав мого дядька Костю!» крикнуло менше хлопятко, а за ним і старший і мати і Терешко кинули ся поклони бити і просити Бога, щоб не zostавив його. Старий Назар, що усе моливсь на-вколїшках, так не устаючи і приповз до ніг Костевих. Той підняв його і об-

нялись собі. Назар довго дививсь йому у вічі, усе держачи його за руки, далі і каже: »Чи ти чоловік?... Ні, ти янгол від Бога присланий, щоб мене помиловати, оборонити від біди...« І що то вже дякував йому, що вернув його на світ божий! Не можна того ні розказати ні написати, що там було, яка дяка Костеві, яка молитва за нього!... А він же то веселенький, раденький, мов яке щастя знайшов, усіх цілує, усіх просить, щоб доглядали батенька його: кинеться до нього, стане його розважати, щоб не журився за ним, щоб не жалкував на нього, та усе такими розумними словами, що далі довів до того, що старий сказав: »Тепер я і сам бачу, що ти дуже велике і добре діло зробив! Я вже не журюся а прошу Бога, щоб тебе помиловав і дав би мені інше побачити тебе.«

»І побачите, і порадуйтеся об мені. Будемо ще у щастяті жити,« казав Кость і усе розпоряжав: що було його, то даровав кому, то батькові віддавав про його нужду: усе рішав, а сам мов на панство куди збирався, моторненький, радісенький, аж біга.

Голова не звелів його у заліза ковати, хоч він і некрут був. Таки розсудив, що не втече і що такому треба дати волю, щоб порядок у хазяйстві дав. То от Кость і був дома у батька, а туди, опріч Назаріової сім'ї, що дивляться на Костя як на янгола небесного, позіхали всі родичі і знакомі. І що то було наскладали йому: і грошей чимало і полотна і хусточок, усе б то йому на дорогу: так Кость нічого і не бере. »Не треба мені нічого,« каже: »мені не так як вам мені усе буде государево...«

Вп ж думаєге, що Кость без усякої журби
ійшов у службу? Куди! Вже хйба так заховаєть-
ся від усіх, щоб ніхто і ніхто його не побачив і
не замітив за ним нічого; так тут тільки стане,
задумаєть-ся, далі счепить руки, здихне, підведе
очи до Бога... неначе і сльозинка в очах засьє...
він швидче обітре і перехрестить ся, і з веселим
лицем вбіжить до усіх, неначе і нічого, і кинеть-
ся до Терешкових діток і стане приголублювати
їх... Що в нього на думці було, чого журив ся —
незвістно.

Убравши усе дома і поприказовавши уся-
кому, що треба, пішли до Меласї прощати ся.
Що вже там було, так і не приведи Господи!
Спершу вона не повірила і думала, що се шутки,
бо Кость з шуткою по-полам сказав їй об сїм:
як же побачила, що Захарій і усі родичі, що з ним
прийшли, плачуть, вона так і впала нежива: на
силу одволодали, і водою бризкали на неї. Опісля
вже і просила і молила, і до ніг його плачучи
припадала, щоб роздумав ся та вернув ся, і чого-
то не робила, щоб його вмовити... »Коли,« каже,
»гроші треба положити на викуп тебе, то от мої
усі, от двісті рублів, що пані мені надаровала,
от мої серги і перстені і платочки; усього рішусь,
усе віддам, щоб чи не можна тебе викупити...«

»Нї, сестро!« каже Кость: »салдат не про-
дажня душа, нема тієї ціни, щоб за нього запла-
тити. Чого ти журиш ся? Я тобі казав, що ми
божі діти, не будемо зоставлені. Ійди за Антона
Васильовича, живіть щасливо, а об мені не вби-
вайтесь. І не счуємось, як я свій срок вислужу
і буду твоїх дітей вчити і помагати їм...«

Розслухавши, через віщо він ійде у салдати,
пан подумавши сказав: »Велике діло робиш, Костю!

Бог і тебе помилує, як ти помилював сиріток. «А пані, так попрікала, за-чим старого батька покидає....

Хотіла, не хотіла Мелася, а відпустила братіка, обмивши слізоньками. І щó то: і пани плакали, провожаючи його. Кость прощався з усіма до єдиного, кого знав у дворі, і усе був веселенький, іще і жартував де-що: як же Мелася сказала: »йди до Марфуші, там так плаче за тобою, що Господи! аж злягла, не здужає й вийти. Пійди, попрощайся з нею.« — »Нехай опісля!« тільки і сказав Кость, та трошки і зморщився.

Пійшов Кость від сестри. В-ранці одправили молебн, покропили Костя святою водою і поїхали у город. І щó то за дивовижа була людям, що некрут ійде, і не в залізах, і без калавурних і без отдатчиків (вони бо поїхали по-перед пописати бумагу), а некрута провожають самі родичі, і він ійде мов у гості кудя, веселий та моторний.

Приїхавши у город, зараз пішли у привід. Судящі викликали сказку Назаря Скиби. Так їм була подана поперед усіх.

Увійшов Кость бодро, весело, живо.

— Найомщик? спитали судящі.

»Найомщик,« сказав Кость голосно.

Майор з уланів, прийомщик, зараз і устав до нього і питається: »За скільки наняв ся і скільки денег получив?« Та осматрюючи і поворочуючи його каже: »Вот славний молодець!«

Кость йому і каже: »Я денег не получати-му, а іще довжон йому.

— Много ти должен?

»Се, що ійду за його сімю, так і десятої долі не віддаю, чим винен.«

— Как так? спитав майор, і усі судящі приступили слухати, що се є. Тут Кость і розказав усе, як його Захарій узяв, спас від видимої смерті, як виховав і як було Захаровим родичам прийшла біда; так він за милости Захарові пожелав охотою йти, щоб не відняти батька від дітей і худоби від розору.

Усі ж то похвалили Костя і не дуже розглядаючи прийняли його у салдати, забрали лоб і до присяги привели.

Кажуть, що хтось-то підглядів, що як голили Костеві лоб, так буцім-то в нього покотилися з очей дві слізки... мабуть бритва була не з-так гостра, так трошки скубнула?... Може й так!

Як одяг Кость мундер по-некрутськи, то став іще веселіший. Майор його полюбив і говорить йому:

— Хочеш оставать ся при мені? Я тебе щасливим зроблю.

»Как прикажете, ваше высокоблагородие!« сказав Кость, вже випрямившись по салдатеьки. »Тільки,« каже, »в денщики не жалаю.«

Майор засьміяв ся і сказав йому, що не буде у денщиках, а буде при ньому списки і усякії бумаги писати. Кость сьому дуже зрадовав ся і, таки правда, не пійшов з командою, а зостав ся при майорові.

Як же вже зовсім тут управив ся і трошки у службі оглядів ся, то і побіг побачитись з батьком і з сестрою. Старий Захарій зрадовав ся, побачивши Костя, і трошки сплакнув, що вже він у мундері, а далі той розважив його. Сестра ж, так крий Боже! як плакала, що братові лоб забрали...

»Не знаєш ти, сестро, нічого,« казав їй він: »доб вибритий се означа мов печать на мені, що я вже присяжний чоловік, царський слуга.« І усе таке говорив і розвадив її, обіщавшись часто ходити.

Як на їх щастья, Костев майор та улюбив панночку тих панів, де Мелася жила; і Меласю знав, що вона є сестра Костева, так через те більш і жаловав його. І як майор до своєї панночки що в Бога день їздив, то іногді брав і Костя з собою, або посплав його до неї з письмами. Так от Кость неначе і не розлучався з своїми, частенько бував у них, і вже батько і сестра не з-так об ньому журилися. От майор і оженився на панночці, а там і Меласю віддали за Антона таки Васильовича, що кріпко собі любилися. А що весілля їм пани справили, так, так! Цілу неділю гуляли то в панів то у молодих. Пани наділили свою Меласю усім, чим тільки здумали; а що вже у мужа свого найшла усякого добра, так іменно по ній у золоті спідля. Кость дуже радовався, що Меласі трапилося таке щастья.

Поживши з ними, як вже майору треба було їхати у полк, що був поселений і не з-так далеко, тогді вже Кость розлучився з своїми, як треба, і на прощання таки поплакали удоволь.

[VII.]

Минулося годів п'ять. Кость служив справно. Майор, начальник його, любив і жаловав його за те, що у-во всім був на порядках. Він, як траплялося майору, і бумаги писав і усе справляв краще усіх. Усі начальники знали його, що він

є бравий улан, і любили його за те, як і за те, що з бездільниками він не водив ся. Не без того бувало, що майор підглядає, що Кость тужить: от і почне його розговорювати, а коли то і відпустить його до родичів, де Кость і проживе радуючись, бачачи, що Мелася живе добре, мужик її любить, і що, хоч старому Захарію як ні було у Терешка жити (о, там йому у віки дивилися, щоб чим тільки вгодити!), однак переждала Мелася його до себе, і обоє з чоловіком кохали його старість.

Як ось Ляхи показали ся та з дурі, мов з печи, задумали відбивати ся. От і послали против них, які були близько полки. І сей, де майор був, пішов. Кость до сього торгу пішки: мов на весілля куди танцювати, так він на війну. Провожали ж його, батечки! і сестра і старий батько і усі знаючі, як на видиму смерть. Звісно, як ми тут остаємо ся а військо провожаємо, так думаємо, що вже ні один і не вернеться. Аж нічого! Наші повчать добре неприятеля і вернуть ся у добрім здоров'ї. Так нашим же жінкам та й нам домоїдам що сіро, то й вовк: чи там пукне що з пистоля, а ми вже думаємо: з пушок палять і вже вбито кого-небудь. Так оттим-то старий Захарій і Мелася кріпко вбивали ся за Костем і по усяк день молили ся за нього Богу, а Мелася своїх діточок, що вже двох мала, та і Терешкових усе заставляла молити ся, щоб Бог сохранив його від усякої біди і смерті і дав би йому щасття. Мелася думала, що, коли, каже, він пішов за дітей страждати, то Бог його і не оставить, послухаючи дїтську молитву.

Наші били добре Ляхів, аж пальці знати було. Не миловав їх і Кость. У скільких вже

баталіях був і усе біля майора, і Бог його ви-носив: та іще за його сьміливість і храбрість усі знали його і генерали жалували, що який-то він бравий був, і що через віщо він пішов у службу, так усі похваляли. Вже він і унтером став і хрест заслужив, і усі улани любили і казали: »коли Кость з нами йде, то і не боїмось нічого.«

Раз майор з своєю командою був посланий, і Кость з нпм, як і завжди. Як — тиць! і на-ткнулись на Ляхів, що сила силою, побачивши, що уланив дуже небагацько против них, осьмілили ся і кинули ся на них, кричачи, що усіх покри-нуть. Майор послав звістку до своїх, що були недалеко, щоб дали помочи, а сам став обороня-тись. Рубались, рубались, і якось-то майора, що був попереду, Ляхи захопили і потаскали до себе.

Кость бачить, що лихо, як крикнув: »Про-падемо без командера! Хоч усі ляжемо, а віручим його! За мною, улани!« Кинули ся улани живо боронити майора, що був вже кріпко поранений, та ще таки відбивав ся...

Їх старший крикнув: »Зрубайте майора, тогді і їх усіх поберемо.« Як тут Кость, сам не-свій і не тямлячи нічого, кинувсь у кучу, пробив ся, підхопив майора, що вже падав, пхнув його зо всеї сили до своїх, а сам... захитав ся на коні... а тут і... впаав!... Як на те набігла поміч. Бесур-менських Ляхів усіх до єдиного так і покришили. Майора понесли до лікарів... Кинулись Костя ськать... Знайшли його, сердешного! ліва рука відтята і у голові рана велика, одначе ще живий. Через дїтську молитву Бог його спас!

Приняли ся його лічити і вигоїли, зовсім, тільки що без руки зостав ся, служити вже ніяк

не можна. Списали усю його храбрість і як зволів майора, начальника свого, та й послали бумаги. От і пожаловали його у охвицерський чин, у-в одставку.

От-як отцевська і дїтська молитва держить на сьвітї чоловіка!

Що-ж то вже за радості були, як побачив його Захарій і Мелася, що вернув ся вже зовсім з служби, та ще і благородним став і хрест получив, і сказано, щоб за його калїчество царське жалованья давати йому по саму смерть! Вже раді та раді були і Богу усе дяковали і роздавали на бідність багато, бо було з чого.

А ті пани, що Меласю содержовали, прийняли Костя як благодїтеля, що виручив з бїди зятя їх. От їх добро, що зробили Меласї, не зостало ся так. Посадили його з собою за стіл і не знали, чим йому і дякувати. Після обїд Кость пійшов з Меласею, щоб поздороватись з приятелями, що у дворі жили. От усіх бачив, далі — пита зопиняючись: »Де-ж твоя приятелька Марфуша?»

— »Але,« каже Мелася: »Вона, як і пійшов ти від нас, усе журить ся по тобі. Скільки нї находило ся до неї людей, і хороших, так вона і слухати не хотїла. Побожилась, покляла ся до самої смерти тебе одного любити. Тепер сидить собі і дожида, чи спитаєш ти об нїй? і усе плаче: вона усе журить ся, що ти не любиш її.«

»А ходїм до неї!« сказав Кость, та й пійшли.

Увішедши Кость до неї, прямо і говорить: »Зачим ти, Марфуша, думаєш, що я тебе не люблю? Я тебе щиро і від усього серця любив, як ще тільки підняв ся на ноги. А тобі не казав і не дав запримїтити, бо не знав, куди мене Бог

поверне і яка моя доля буде, а чужого віку заїдати і сьвіт тобі завязати я овсі не хотів. Ідучи у службу, тяжко мені було і тебе покидати, затиш і не прощав ся з тобою, щоб ти чого не запримітила собі. Тужив об тобі і усе бояв ся, аж і сюди підїзжаючи, усе боявсь почути, що може ти з ким другим одружила ся. Тепер же, як усе минуло ся, я вольний козак: ти мене однаково як і я тебе любиш, так тепер покінчаймо те, що я тобі, Меласю, кажу було: нехай опісля. Коли согласна...»

Ще Кость і не договорив, як вже Марфуша і кинулась йому на шию і скрикнула: »Костеньку!... соколику!... лебедику!... Я й любила тебе, і люблю — міри нема!... Не покинь мене!... Я твоя по вік!...«

»Ну, коли так, так і ходім до панів,« сказав Кость і усі трійко пішли до них і, як звичайно, впали у ноги. Пани зараз догадались, що се є, і поблагословили їх; та тут і почали радити ся, коли і як весілья їх одбутн.

Кость тут і почав прохати: »Коли вже така ваша милость до мене, то прошу вас весілья відгуляти по нашому закону.«

— »Як се?« спитав пан.

»Так, добродію, як мій дід і батько женили ся.«

— »Як се можно? Ти тепер охвицер...«

»Так хіба вже і треба соромитись свого роду? Ні, вже зділайте милость, докінчайте ваші милости!«

Пани дали йому волю, щоб, як хоче, так нехай і робить.

І було усе по закону. Марфуша розрядила ся по дівочьому і з розпущеною косою, звісно

як сирота, ходила по селу, збирала дружечок на завтра. І які гарні пісні приспівували! А затим жінки, зібравшись у її хаті, діпили коровай і діжу носили по хаті важко, з пісеньками, як закон велить. А далі був і дівич вечір і танцювали до півночі.

У-ранці молодих звінчали і обідали кожен у себе з своїми. Пообідавши, Кость і шестеро бояринів посідали на коні, а та жінка, що замість матери, виїхала верхи на кочерзі, у вивернутому кожусі і у шапці поверх свого очіпка. Так вона і обїхала тричі, обсипаючи вівсом, горіхами і денежками, та й узяла коня, що сидів молодий, за уздечку та й вивела з двора. От і рушив поїзд!... Як тут старший боярин, панський таки псюрник, та що за завзятий — пук! з пістоля... і побігли собі, а за ними поїхали усі чиновні: дружок, підружий, двоє старостів, дві сванки і дівчинка сьвітількою з мечем у руках, заквітчаним калиною, васильками і усякими квіточками, і три сьвічечки, у-купі зліплені, палали.

Як бігли мимо церкви, Кость зараз і зсочив з коня, збіг на рундук, вдарив три поклони, поцілював замок церковний, і побігли до свого діла.

Тільки що стали доїзжати до двора молоді, так бояре і почали пукати з пістолів, тільки і чути: пук! — пуді! пуді!... аж страшно було слухати! Вже на славу усе було. У дворі ж молоді що діється? Батечки! Тільки почули стрільбу, зараз ворота і зачлилися. Викотили велике поламане колесо від воза, давай його замість пушки піском у маточину зарядати та викидати його з колеса, мов відстрілюють ся, та усе з законними приговорками. От приїзжі подужали,

відчинили ворота, увійшли у двір: тут хлопя у старости і вихватило паличку і почало на ній верхи бігати по двору, вибрикуючи та ржучи, буцім-то кінь. Староста підбіга за ним, та молить та просить, щоб вернув коня, не мучив би його та не зноровив би його: далі дасть хлопцеві грошей, викупить паличку і тогді йдуть вже у хату...

Там внять лихо! Молода з друзками сидить за столом, похиливши голову, перед важним хлібом, перед короваем, над коровайним калачем. і вже чи хоче чи не хоче, а щоб плакала. Друзки на увесь голос кричать пісеньки, осьміюють і молодого і увесь поїзд. Два скрипники ріжуть на нитяних струнах щось таке, що і розібрати не можна, а цимбалист паличками вибива своє. Биля молоді сидить хлопчик, братік її, з престрашенним кийком у руках замість пістоля, утиканим усякими репяхами. Дружко підійшов, щоб прогнати його: куди! хлопя так і кричить: застрелю, каже, з свого пістоля! Дружко до нього, хлопя тим пістолем його у бороду, так і усіє її репяхами... Що тут є людей, усі потішають ся, регочуть ся, ті спорять та кричать, дівчата пісні співають та кричать, музика ріже що є духу... Чудо, як весело! Далі брат продасть сестру за скільки там червонців, а воно-то усе є шаги, і пустить молодого сісти биля молоді.

Тут стануть дароватись. Друзки пересьміхають пісеньками подарки молодого, а свашки з сьвітллкою відсьміхають теж такими пісеньками. Далі усе йде по закону і вийдуть з хати на двір танцювати.

Усе, усе, таки не впустили нічого, усе сполнили по закону, і молоду увозили у двір до мо-

лодого через вогонь. Нехай інші і сьміють ся! Не від нас воно стало ся, а ще діди і прадіди та таки спокон-віку люди так і женили ся і женуть ся. Сьміять ся нічого: закон.

От вже на другий день гарно було, як шійшли молоді вже по селу. Ійдуть собі парочкою, мов голуб з голубкою, і ійдуть, як пави плпвуть. Молода, як вже стала молодницею, так вже у очіпку: сама румяна, як є садова рожа, ійдеть і очіці понурила. А що красної квіткп, приколотої на правім боці очіпка, як звістки, що вона не постидпла свого роду, так так і хоче, щоб усі бачили. А молодий, веселенький, що достав свого, ійде важно, і землі під собою не чує. Дружко та піддружий, покочивши своє важне діло і за те перевязані рушниками і лентами, ійдуть і весело собі розмишляють, щб іще треба їм робити. Свашки теж думають, де і як би то їм іще погуляти. Терешкова жінка, дякуючи Костеві, що усе жила непокинута мужиком, так дякуючи його за се і більш усіх рада щастю Костеву, а через те поперед усіх підгулявши, тутже була у почоті і веселила усіх і танцями і усякими вихидясами. Музика тутже різала Дербентський марш. Як ще при царю Петру, як добули наші Дербента города, так тогді іще був сей марш, і тогді якийсь-то полковий музикант та навчив тут одного скрипника грать сюю штуку, а від нього один по одному перенимали аж до нас. Та може де-що і не так, бо давно діялось, а тільки гарна штука з нього! Так усіх і тягне танцювати і скакати: як почуєш його, то ні, вже не всидиш і не встоїш, як заграють його. Та чого! Хлопці, так ті, іроди, усюди бігають за весільями, щоб хоч здалеку потанцювати під таку бойку музику! Вони тут і у скоки і у

боки, і у усякі присядки, і через голову і на голові і колесом качають ся, і на руках ходять... Ну, вже огнепали!...

Оттаке весілля удрали за Костем і Марфушею. Цілу неділю гуляли!...

Майор прехав, а пани по його жаланню і зробили: вистроїли Костеві сьвітлиці, як сам захотів: дали й землі і робітників по смерть. Жив наш Кость паном і Захарія до себе перевів, записав його у купці, і щó то йому добре було жити у розкоші і у щастяті! Часто було сидить, держучи з одного боку за руки Костя а з другого Меласю, та й каже: »Чи думав же я, як брав вас з пустки, що через вас і від вас буде мені таке щастья?«

»Так, тату!« сказав йому Кость, цілуючи його у руку: »Бог завжди посила свою милость тим, хто милує діточок.«

XI.

ЩИРА ЛЮБОВ.

(Єлисаветі Миколаєвнї Смирнитській від щирої любови
присвячує Основяненко.)

[I.]

Що то є любов? Багато про неї і пишуть у книжках і розказують, та бачить ся менї, що усе щось не так. Потурати хлопцям, молодим парубкам, щоб вони розказують і про яку вони любов кажуть! Оттак, аби-б тільки! Поговорив з дівчиною, вже й каже, що полюбив, а часті-сїнько не зна, яке у дівчини серце, яка душа! А того не зна, що без сього не можна нікого любити. Коли-б же то поговорив, так би ще туди-сюди: а то тільки забачив, що на нїй скиндячки красивенькі, запасочка шовкова і сама уся чепурненька, що пригледїла ся із усіх: от вже, каже, і полюбив, і вбиваєть-ся за нею... А як ще в неї на шнї наміста разків десять та хрестів тричотири, так тут вже зовсїм вмира!... На другий день побачив не то красивїйшу, а тільки іншу,

вже впять сю любить, а про учорашню і не згадує! Чи се-ж любов?

Інший, та нігде правди діти, таки прямо скажу, і інша, слухаючи, що у вічи його або її похваляють: «яка гарна дівчина! яка моторна, чепурна!» або: «який красивий парень! який штепний, бойкий!» — от, серденько заграло, і здається вже, що кріпко полюбила того, що хвалить. А се він або вона не кого любить, як себе, і дума, що отсе правду так у вічи і кажуть. Так се вже не любов, а дяка, що мене похваляють та що весело мені про те слухати. Отже дале-бі, що се не любов а так іграшки, вітер! Вітром навіяло, вітром і вижене.

Та чи мало в людей через що зоветься «любов»? В них любов і через карії очі, через довгу косу, через рум'яні щоки, через гарну плахту, через вишивані рукава, через танці, через проворство... та я-ж кажу, що і через намісто, і через усяку худобу, усе в них «любов»! І там, кажуть, любов, де її і ні капелинки нема.

Послухайте мене. Я таки пожив на світі, бачив дечого чимало на своєму віку, а що й чував від стариків: бачив і добро і худо, розберу по-троху, де чорне, де біле: бачив я, живучи стільки на світі, усякі любови і який з них товк бува: так от-що то є «щира любов».

Щира любов не приглядається, чи карі чи чорні очі, чи з горбиком ніс, чи біла шия, чи довга коса: їй до сього овсі нужди мало. Часто бува, що один одного не дуже й розгляділи, не мовили промеж собою ні словечка, не знають, хто є і відкіля: а вже один одного зна, один одного хоч де то пізна, один на одного дивиться, один без одного скуча, і як-би могли обоє,

кинули ся би один до одного, счепили ся рученятами, та й не розлучали ся б по вік.

От, як так одна душа другу знайшла, що як сестри собі рідненькі, як серце з серцем здружилось: то вже їм і не можна нарізно жити, треба їм зойти ся, треба їм одно одному втіхою і порадою бути. Таки не довго будуть дожидати: скоро зійдуть ся. мов давнинші приятелі, буцім-то були колись у-купі, розрізнились, а тепер знов зішлись. Стануть промеж себе розговорювати: думка в них одна, речі знакомі, обоє однаковісінько об усім розмишляють, обоє об усім однаково знають, одного хотять, одне люблять, одного не хочуть, одного цурають ся.

Так бува меж людьми, усе на-рівно, чи вони чоловіки, чи чоловік з дівкою, чи жінки промеж себе. Тут тільки душі себе знають, а до прочого діла нема. Аби-б тільки вони у двох, то їм ні до чого діла нема: їм і скрізь хмари сонце сяє, їм і під дощем сухо, на морозі тепло, у пустині весело. Мовчать, а один одного думку зна: одному горе, другий точнісінько так-же стражда: одному весело, другий усе своє лихо забув. Одному треба ниточку, він рад усю худобу віддати; один захоче що достати, другий турбується, нічого не жаліє, усе кида, аби-б його удоволити. Одному приходить ся слізку пустити, другий усю кров свою рад віддати, щоб оборонити його од того; одного притісняють, зобиждають, другий за нього хоч на муку, хоч на смерть готов. Коли одному з них приходить ся постраждати, до віку у біді жити: другий, не думаючи довго, сам йде у біду, аби другому було добре. »Постраждаю, каже, і не втерплю; вмру? дарма! кого люблю, захищу від біди, збавлю від горя.«

От сама щира любов, хоч меж нами чоловіками, хоч меж жіночим родом. Нема мого нічого, усе приятелеве. Не для себе живу, для приятеля, як і він для мене.

А як така любов та народить ся меж парубком і дівкою, і возьмуть ся вони меж собою, так от благодать Господня! Живуть як у раю: не тільки сварки і лайки меж ними нема, та й думки противної одно против другого не зна: одно другому дивить ся у вічн, як би вгодити, як би розвеселити.

Коли ж полюбивши ся меж собою парень з дівкою та бачуть, що їм зовсім не можна побратись, а хоч поберуть ся, так друге через нього буде страждати, біду терпіти: так він лучче на усяке горе сам піде, сам по-вік щастья не знати-ме, зайде далеко від другого, щоб про нього і не чути було, аби-б його другові не було лиха, аби-б від нього відвернути біду...

Ви вже, знаю, скажете: »Так, Грицьку, се меж чоловіками так так, а меж парнем і дівкою зовсім не так. Їм аби-б тільки у-купі жити, то вони не думають ні об якій біді. На усе підуть, аби-б їм не розлучати ся; хоч по вік горе терпіти, аби-б у-купі.«

Так, та не так зна самая щира любов. У неї нема своєї волі, свого хотіння, свого щастья. Вона живе для другого...

Та от усього лучче я вам розкажу саму істинну правду, що не далеко було, а у нашому Харкові. Правда, не теперички: не знаю, чи водить ся де тепер щира любов, а в старовину се діяло ся, є ще мабуть старі люди, що не дадуть мені збрехати.

Хороший город Харков, великий, веселий; що церков божих, що панських хоромів, що казенних домів, як є палати, школи усякі і для паничів і для-ради панночок, сьвятого владики хороми, пошта, потюремний замок — батечки, яких-то домів у ньому нема! хороші та великі, та усе муровані, та верхи зеленою краскою розмальовані... Або дзвіниця серед города що каже? Коли хочеш верх її побачити, то перш насунь кріпше шапку, та тогді і задирай вже голову, шукай, де вздриш верх з сьвятим хрестом; та й то гляди, що хоч шапка і не злетить, так сам поточиш ся через спину: така-то висока дзвіниця наша! А скільки-ж у Харкові вулиць, так батечку мій! Довгі та прямі, та є і моцні: хоч у саму у велику грязь, не страшно, не завязнеш, хоч які поганенькі волики будуть. Так оттакий-то наш город. Я-ж кажу, що як-би устав хто-небудь з дідів наших, що годів сімдесять як упокоїв ся, то і не пізнав би, що воно є таке, не розібрав би, де город самий а де слободи, що геть за городом були, як ось: Митрівка, Ганчарівка, Панасівка і усякі прочі. Він би здивовав ся, як-би побачив, що тії слободи стали у самім городі. При ньому отто тільки і города було, де собор, а против собору жив пан полковник, де тепер суди та палати. Лавок чи було з десятків дерев'яних, так і добре, а що-найлуччий купець був Моренко. І чого-то у лавці у нього не було! Був товар усякий купецький, що і для панів і їх жінок, було де-чого і для простого народу. На усю губу був купець. За лавками зараз башта Деркачівська; а де тепер саложний ряд, була башта Протопопська; а третя башта там була, де спускаємо ся тепер, їдучи до Нетечі. От і увесь город, а

скрізь — де хуторень, дворів скільки і церква, от як на Подолі, за Харковом, за Лопанью. Там за Лопанью, зараз за річкою, де тепер хороші і великі хорони, там були озера, очеретом порослі: а геть дальш стояли тогді панські будинки, великі та хороші, на красу тогді усеїм були. То були будинки пана Дуніна... Гай-гай! Що у тім домі жила за праведная душа, пані Дунінова! Старосвітська пані! Як їй не дав Бог діточок, так вона кохала ся у чужих: та у яких? Самих біднійших сиріточок набере, де прочує, та як мати рідна за ними вбиваєть-ся. Догляда їх, нестус, коха, до розуму доведе: хлопчиків, повиростають, у службу віддаєть — гляди, щиголя охвицером: дівчаточок за-між повіддає, та усе за хороших людей. А як вмирала, так їм і вотьчини свої поодавала... Оттака була вона, нехай царствує! От її-то хорони красою були на усю Залопань і на увесь гóрод. Недавно ще їх розламали. Там теперички новий базар.

А геть туди дальше пішли слободи Панаєвка, Ганчарівка, а далі, як вистроїли Кладбищенську церкву Митрія, так і на кладбищах стали люди селити ся, от і Митрівка стала.

«На Ганчарівці перший сїв,» розказовала мені стара дуже бабуса, а було до неї захожу розпитовати про старовину, так казала, що «перший сїв якийсь-то Кузьма Ганчар: от від нього, синку,» так мені бабуса розказовала, «і стала Ганчарівка. А у нього було три сини жонатих і три невістки, та аж чотпри дочки. Та що-ж то за дівчата красиві були, так і сказати не можна! Таки точнісенько, як намальовані. А невістки-молодиці, де то вже він їх підбрав? Таки як одна: чорняві, повновиді як квіточки румяні. Від

них-то, синку, і прийшла Ганчарівка, і дівчата на славу красиві. Не було ні у самому городі ні по селах нігде, ні меж нанами, ні меж понівнами, таких хороших та красивих дівчат, як у нас на Ганчарівці. Адже-ж, коли яку дівку захочуть похвалити, то і кажуть: «Яка гарна дівка! неначе з Ганчарівки.»

«Отже і я, синку, і сама з Ганчарівки,» каже було бабуса, та і стане виправляти ся і облизувати ся, а вже було їй так мабуть років дев'яносто: «і я була колись дівка непослідня і по Ганчарівці. Тенер тільки так-щось, чи після лихоманки, чи що: а то і за мною бігали охвищери, як ще тут стояв граф Панін з військом, як Бендер від Турка добували.»

Отже-ж то у ту пору, як Панін стояв у Харкові а військо скрізь по селах, то і у самому городі, як нігде було салдатам стояти, так усі стояли по кватирах охвищери та начальники і великі і маленькі, а салдати приходять було тільки на муштру.

Прийшла весна. Об Євдокії сонечко злизало сніг по горбиках, стало тепленько, увесь народ з города по празникам руша на Ганчарівку. І що то: сидільці позанирають лавки, писарі з канцелярії покинуть писати, шевчики, кравчики, свитники, студенти з бурси з своїми енекторами, а часом і учителі і охвищери і панки і настоящі пані, і молоді і вже підгоптані, усі-ж то лавою йдуть... куди-ж то? На Ганчарівку. А чого? Дивити ся, як дівчата там у хрещика грають, кривого танця водять. Може б де ближче подивили ся? Адже усюди дівчата грають, усюди весна. Так ні, на Ганчарівку, притьмом на Ганчарівку! Нігде нема таких дівчат красивих, моторних, жартовли-

вих, непишних, як на Ганчарівці. На других не хотять і дивити ся, не хотять других і заньмати.

Отже і город став розселявати ся, і якого у ньому народу не завело ся, а усе Ганчарівські дівчата не виходять з слави: та нігде правди діти, і теперички Ганчарівка через своїх дівчат у великій моді.

А скільки там діялось усякої усячини! Не один парнюга з ума сходив від чорних брів якої-небудь Наталки. Не один живчик скручував ся від поводу очей Мелашки. Не один батьків син і худобу б свою усю віддав і у батраки пійшов би, аби-б його полюбила Тетяна. Так-бо ні, не на таківських напали. Пожальуй, вони усі були веселенькі, жартовливі, приятельні: а тільки що не так думаєш з нею обіходить ся, зараз відвернула ся, не дивить ся, не заньмай її, вона тебе не зна. Через вінець, каже, я твоя, а коли не так, то цур тобі!»

Я зріс у Харкові, був молод, так як мені не знати Ганчарівки!

Ну те, будемо своє розказовати.

Хороші зірочки на небі, та вечерня зірочка красивіша над усіми. Поки вона сяє, на неї на одну тільки дивиш ся, а до других діла нема. Хороші квіточки по садкам: не наглядиш ся, не порадуєш ся, дивлячись на них: а як зацвіте лишня рожа, так усіх позабуваєш, усі проминеш, а тільки на неї і дивив ся б усе і її одну бажав. Так у ті пори було на Ганчарівці. Хороші, красиві, моторненькі дівчата у хрещика грають, короводи водють, та одна меж ними як червона рожа меж маківками, як вечірня зірочка меж усіма зірками. Чия-ж то така?

[II.]

Жив на Ганчарівці хазяїн заможний. Було і товару скільки там штук, було й поле, був і ліс. Чоловік той сам усім орудовав, держав батраків, і як до усього сам доглядав ся і порядки давав, так тільки і знав, що год з году усе багатів. Хати були з двома верхами: у середині хата з кімнатою, через сїни противна хата. А на дворі у нього чого-то там не було? І загороди для скотини, і хліви, і інбарі, і комори, і виходи: а що у них було? Не збрехавши можна сказати, що у іншого пана і у половину не було стільки добра, скільки було у сього чоловіка. Ввійдіте ж у його хату, так там-то хороше та прехороше було! На покуті по усім стїнам усе святий образи, та усе хорошої роботи, усе Борисівських іконописців, великі і середственні. Усі образи позаквітчовані були усякими квітками: коли у літечку, то спражніми, а на зиму, то робленими з шпалерів: а перед образами висїли на шовковинках голуби, зроблені те-ж з шпалерів, та що то за прескучено були зроблені! Таки настояще як живі. Хто-ж то їх зробив? Вже-ж пак не хто, як Галочка, дочка хазяйська. Що то за дївка була! Чого-то вона не вміла: чи шити усяке діло, чи що вишивати, чи яке-небудь діло зробити, усе знала, усе знала, і вже як що зробить, так неначе золотими руками воно зроблено.

Олексій Таранець, на-лихо собі, поховав свою жінку ще з-молоду, а як в нього зостала ся одним одна дочечка-спрігочка, Галочка, так він, жалкуючи свого дитяти, нї за-що не схотїв узяти другу жінку: бо яка б вона добра нї була, а усе

буде не рідна мати, а мачуха, не буде від неї сироті добра, та ще із-за своїх дітей, хоч як хоч, а сироту не хотючи зобидить. Як же Галочка була тогді по дев'ятому годочку, і видно вже було, що дитина буде добрая, то він і придумав її віддати у навчєннє до черниць, у Хорошевецький монастир. Там-то вона і була до взросту і навчилась там усьому доброму. То таки, що знала усе робити по дівочтву, та вивчила ся хороше Богу молити ся, з страхом у церкві стояти, подавати на бідність, батька шанувати, стариків почитувати, і зо усяким звичайною бути і кому який одвіт дати. Якби її воля, привчила ся б і письма: так тогді бо незвичайно було, щоб дівка та вміла читати, тогді і сама найлучча і багатїйша панночка не вчила ся і не вміла читати, бо їм сього не треба було. То і Олексій, віддавши Галочку до черниць, просив їх, щоб письма не показували, а замість того щоб навчили, що треба дівці знати. Каже було: »Не дівоче діло грамоту знати. Є їм друга робота. Аби богобоязлива була, а то і я їй прочитаю з писання. Бо Олексій знав письма.

Так тільки через те Галочка і не вчила ся читати. Одначе таки, хоч крадькома, то у молодих послушниць питавшись, то сама прислухавшись, переняла де-що і зуміла де-яке слово дегенько по складам зложити, і по верхам скаже. Кріпко розумна була: що її вздрить, усе переньме і кожного, хто у неї спитасть-ся, навчить і розкаже. На річах була собі смирененька, не дуже було вихопить-ся з словом: коли ж що скаже, то усе до діла, усе розумно та з порядком.

Олексій, батько її, так той кріпко письменний був: за дика, хоч де, так справить ся. Четю-Мишею мав свою і усе було чита її та й любив.

закликавши дяка, говорити з ним з писання: та як більш читав ніж пан дяк, то й більше знав чим він. Через се часто як зійдуться, та говоривши багато, частісінько і заспорять, і довго собі спорють: той туди гне, а сей сюди. Отже Галочка було, прислухаючи ся, до чого діло йде, і розводить їх і скаже так по самій правді, не тягнувши руки за батьком. Хоч той було часто і розсердить ся, що не по його дочка говорить, а опісля роздума, та і скаже: Правда твоя, Галочко! Що то, як-би хлопцем була! я б тебе дяком настановив.

— Не мудрость потребується у дяківстві, каже було кахикаючи пан дяк: по наче потрібна сладкогласная гортань і кріпке знання устава.

Та вже б справилась за вас, скаже було Олексій та й попотчєє дяка, то той і присмирнийша.

Не парадуеться було дух у Олексія, як узив свою Галочку з монастиря, дивлячи ся на її розум, що усякому ділу навчилась і добре господарювала у нього у домі. Частісінько диковав собі, що не оженив ся у-друге: «не було б такого порядку у господарстві, а може б мачуха, яка б ще придалась, загризла б бідну Галочку, мою Галочку, втіху мою, радість мою і щасття.»

Душі не чув Олексій, так любив свою дочечку, і об усім для неї вбивав ся. Хоч вона нічого і не бажала для себе, так батько усе їй поставляв. Кожнісінький раз, що продасть хуру, що уторгєє чим, зараз їй і накупить гостинців, чого тільки здумати можна, що тільки є на світі луччого. Що то були у неї за плахти, запаски і усяка одежа! Багато було такого, що з самого Шльонська привезено. Намиста з червонцям,

хрестів усяких, дукатів, єднусів золотих, буриштинів разками... та чого у неї не було! Сорочечки, хоч і сама тонесенько прjala, а і у будень другої не брала, як з іванівського полотна: а на голові, замість стрічок або лент, що у Бога день золота сїтка повязана. Так їй батько приказовав, щоб що-дня вбирала ся. »Я для тебе,« каже, »нічого не жалую, не жалуй же і ти нічого. Спаси-бі Богу, що придбали, не переносиш того за свій вік. Одно зносиш, десять поставлю. Нехай моя дитина перед усіма видна буде.«

Чи три чи чотири скрині превеличєнних, усе на колесах, повнісїнькі були усякого добра, опріч подушок та постелї, що лежало у коморі, дожидаючи свого часу. А час усе не приходив!

Що то перебувало і старостів по закону і так людей з річами, щоб то висватати Галочку! Що-дня було плавом плвуть! Ганчарівські парубки, бачачи раз і десять разів, що не тєє, перестали і думати об Галочцї. Та пробували і городянські і хutorянські, і з яких-то сел не було? З усіх місць, та аж із Водолаги, аж туди чутка про Галочку прїйшла! від-усїль засплати старостів. А які люди були хороші! Вже не будемо казати про свитників нї про шевців, тим було Галочка тільки всміхнеть-ся та губонькою підморгне, то тільки почухають у потилиці, та й пїйдуть не оглядаючись. Така честь була і хлїборобам, хоч-би і один син у батька був, не дуже вона на се дивила ся. Сїкали ся і міщане і купці: залицяли ся і поповичі, так і понадею не хотїла бути. Та що то: наїзжали і такі, що опріч усього і усякого добра мали свої виннички і горїлку добре збували: так і тим Галочка було подякує

за їх працю, та й скаже любязненько: »Що-ж мені, люди чесні, робити, коли ваші женихи мені не по натурі?«

Батько тільки було і зна, що зустріча та провозжа людей, і від нього був усім один одвіт: »Як дочка захоче. Я не приневолюю ні за кого, положив ся на неї.« Бо і справди так було: він їй сказав ще поперед: »За кого, доню, пожаласи, той мій зять буде, хоч за самого біднішого, аби тобі любязний. Хвалити Бога, худоби і усякого добра буде у тебе стільки, що і на десять віків буде, аби жилось. Вибирай сама, хто тобі по серцю, і скажи мені: чи прийдесть-ся тебе на-сторону віддати, чи у прийма кого узяти, мені усе однаковієнько, я усюди за тобою пійду.«

Оттим-то Галочка і не йшла ні за кого, що ще не трапив ся їй ніхто з парубків, щоб по серцю був, дожидала свого. А дожидаючи не дуже журила ся, бо знала, що сяк-так а буде такий, що вона його пособере. А тим часом гуляла з подружками, як птичка у аєрі: була веселенька, як день у маї місяці, жартовлива, як вітерець у садку меж квіточками, приязнива до усякого, як красна весна, звичайна против усякого, як панянка, а роботяща як бджілка, і як та робила усе медок, так і у Галочки усяка робота була до діла і до добра. Через увесь тиждень, по будням, ніхто її не побачить нігде і ні з ким, хоч з дівчатами чи з молодницями: усе за роботою та по господарству, цілий день рук не поклада. Не видно було її ні на вулиці, як звичайно дівчатам збирати ся та пісеньок співати, і на вечериці ніколи не ходила: а от вже на ігрищах, на Купала, весною у короводі, у ворона, у хрещика, тут вона рада була грати з подругами. »Бо,«

каже, «се у день і при усіх людях. Усі бачуть, що я роблю, як граю, і ніхто на мене нічого не вигадась».

От затим же то і сходив ся увесь харківський мир з півдня на Ганчарівку, бо тут вже певно усяк надіяв ся її побачити: опріч же того нігде було її уздріти. І що то збереться народу на Ганчарівській вулиці! Молоді паничі окреме собі кучею так і ходять, усе щоб так стати, що як буде Галочка кривого танця вести, так щоб прийшла мимо їх: хоч-би їм подивити ся на Галочку, і то з них. Купці позабували свої лавки і замість того, щоб розщитовати, які, на чім і скільки баришів узяти, знай дивлять ся на Галочку і розщитують, як би так, щоб і вона любенько та веселенько глянула. А там приказні, що охочі сами грошники дупити, а тутечка вони б що-небудь дали, що хоч-би постояти біля Галочки. А вже про шевчиків, про кравчків і про усяке парубоцтво, вже і сказати нічого: стоять поодаль, та тільки облизують ся. Та не то що: і ритористи і хвилюсохви гурбою причвандіють з своїми енекторами, що ходять вже у довгополих халатах і вже з заплетеною косою, що стоїть та тільки плямка, поглядаючи на таку дівку, як є Галочка... О, що б то робив! І хочеться то йому і зачепити її, та й не сьміє і соромить ся, та й навчить другого край себе і скаже: «Доміне Кутієвський! як буде Галочка бігти мимо мене, то ви пхніть мене на неї, буцім я нехотя її заняв». Так що-ж бо: доміне Кутієвський пхне, доміне Пузановський поточить ся, зачепить Галочку, а та швиденько відскочить, як муха відлетить, то доміне — плюхентус у гризентус і закаля свою ликентус (се-б то по латинському, як вони, морочучи людей,

говорять). Не поженився ні трохи, а сьміху з себе наробив. А щоб вас з школярами! Вони нічого до пуття не доведуть.

Та коли правду сказати, так скільки там ні було усякого народу, так ніхто-ж не поживився нічим від Галочки: хоч-би хто з купців, з міщан, з усяких паничів, та хоч-би і з самих охвицерів, що й сами по собі бойкі: ти йому слово, а він десять відріже. Ще тільки що вийде Галочка з свого двора, озирнула очницями усіх, що зібрали ся тут, вже вона й зна, як мимо їх пробігти, щоб і подивити ся на неї кому не достало ся. Тільки добіга до якої кучі, де вже зна, що на неї пильніши усіх дивлять ся, тут вона очницї опустить у землю. А що за оченята були! як с самий снілий терен-ягодка, та так скрізь і бігають, аж сьміють: і ні пив би і ні їв би нічого, усе б у них дивив ся, бо дивлячи ся у них, так гарно, так весело, що не тільки розказати не можна, та і не тямши сам себе з якої-то радості. Так вона бо зараз і панустить свої чорні довгі вії, і скрізь них очницї, мов зірочки скрізь серпанок, так і блесять. І то румина, а то ще почервоніє, як звичайно чесній дівчині, пануючи того, перед ким стоїть або з ким говорить: так така гарна, така красива, що й розказати не можна. Коли бачив хто, як часом бува зимою зоря погорить та червоніє, що аж на снігу віддає, оттака стане і Галочка: і тільки добіга до такого, що вже зна, що хоч словом її зачепить, як-раз тут і відвернула ся, чого-небудь подругу спитати буцім-то. А тут те-ж біда! Хоч не побачив її красивенького лица, так побачив білесеньку шию, що від бархаток, що єднуса почеплені, ще красивіше

віддає: так би і кинув ся ціловати таку чепурнішійку!

Зачеши ж її хто словом, спитай об чім-небудь зараз зирк з-під своїх війок, вже й догадався, з якою думкою питають її, вже такий і одвідасть. Коли честний, поважний чоловік її пит об ділі, вона зараз уклонить ся і скаже, що треба та тихенько та приятненько, мов чижичок про співа, та звичайненько та так розумно, що інші і письменний так не скомпонує. Нехай же з дурною думкою хто її спита хоч об чім-небудь, та тут вона гляне на нього, мов та королівна, та ні кажучи нічого, тільки губоньку піднявши, ніби усміхнеться: то той, що питав, і остав ся як опечений, почервоніє стида ради як рак, і позичаючи у Сірка очей, стане ховати ся за людей щоб вже його і не бачили.

Така-то була Галочка Таранцівна, на славу не тільки Ганчарівці, та і усьому Харкову краса. Чутка об ній далеко йшла: а що пісень на неї по складали, так усюди вони прийшли: усе то про Галочку Таранцівну, яка-то вона хороша, яка розумна, звичайна. Спитайте на Ганчарівці, там ще тямлять як розказовали про неї діди і батьки наші, і як їй випала планета.

І вже їй було так, що годів з двадцять, та може з сотню пороздавала гарбузів женихам, що з усіх місць до неї зїзжали ся, а і доси не вибрала собі ні одного парня: та прийшов же і ї час...

[III].

Галоччин батько, Олексій, як дівчата і його дочка грають на вулиці і уся Ганчарівка збереться

дивити ся на них і на тих, що аж з города приходили дивитись, то і він було вийде, сяде колоді з ким із приятелів, та й розговорюють, чім там прийдесть-ся.

Раз сидів він собі там на колоді і де об-чим думав ся, аж зирк: охвицер йде, йде, та прямо нього, повернув ся та й сів рядом з Олексієм. Низенько від нього. Олексій, як треба, зараз очив, поклонив ся охвицеру звичайно, та й хотів льше відійти, бо не приходило ся мужикові вняти ся з його благородієм.

А охвицер його за руку сів! та й каже босто, по нашому: «Куди ти, чоловіче добрий, утаєш? Сиди.»

— Та ні, поклонивши ся внять, сказав Олексій. Вже нам не подоба против вас рівняти, ми й постоїмо.

«Оттак же! Так се я тебе зогнав? Не хочу того, не хочу. Сідай же, зділай милость, а то я тану і пійду собі. Чого тут царамонити ся? Іба не усе рівно? І ти чоловік, і я чоловік. Се ми божє создание.»

— Як се можно? Ви таки — ваше благо-діє, а я...

«Усе однаковісїнько. Я охвицер перед сал-тами, на муштрі, а ти мені рівний і стар против не. Сідай же, сїдай.» Та сеє кажучи і усе при-гуючи Олексія до себе, силкуючи ся, таки по-сидів його при всіх на тій-же колоді, і вже низенько край себе, і почав з Олексієм любязно зговорювати.

Спершу Олексій зоппинав ся, несьмілко було му з таким лицем просто розговорювати, а далї-ді, бачачи, що охвицер душа препроста і хоч молод чоловік, та розумні слова говорить, осьмі-

лив ся і став мов з своїм рівним про усе говорити. Охвицер його розпитус, а Олексій розказує: де живеть, чим промишляє, і про усячину там говорили аж геть-геть.

Олексій так уподобав охвицера, так уподобав, що тільки б і слухав його розумні речі: і як охвицер устав, щоб йти до дому, бо народ почав рдіходити ся, то Олексій аж не стерпів та сказав: Будьте ласкаві, ваше благородіє, приходьте сюди і у ту неділю. Я щось вас дуже полюбив і усе б вас слухав. Пожальуйте приходьте...

— Прийду, добрий чоловіче, непременно прийду. Бач, увесь город сходять ся дивити ся на вашу Галочку: так і я туди-ж йду, хоч ще і не розглядів вашої Галочки, як треба.»

Олексій усміхнувся і не каже, що то є Галочка. А охвицер одходячи ще сказав: «Будь же, чоловіче, на сім-же місці і на сій колоді сиди, щоб я тебе зараз знайшов. Мені з тобою весело було. Прощай же!»

— Йдїть здорові, ваше благородіє! поклони́вши ся Олексій сказав і, довго ще дивлячись за охвицером, усе думав: «Що то за розумна дитина! Молод чоловік, та який приятний! Я б з ним по вік жив.» І з тим пішов до дому.

Незабаріом прийшла і Галочка, та чи роздягла ся чи ні, чи поприбирала своє усе чи ні, а вже і питається:

«Що то за пан з вами, пан-отче, сидів?»

— То такий пан, доню, що благодать Господня! Я і не бачив нікого простійшого, як він. Не гордий, таки сам своїми руками узяв та й посадив мене край себе. Та що за преумний розговорив говорив! По вік того не забуду. Обіщав ся

і у ту неділю вийти до мене: каже, що йому зомною буцім-то весело було.

Здається так, що Галочка, почувши, що сей охвицер у ту неділю вийде, неначе трошечки почервоніла, так на одну годиночку, а далі і каже: »Мабуть що десь що розумне говорив, бо на нас і не дивився, і хоч я двічі проводила дівчат у кривого танця край самих вас, та він і не зирнув ні разу.«

— Йому не до вас було: він мені у ту пору розказовав, що, каже, не сонечко ходить, а землі кругом його обіходить.

»Бач що!« сказала Галочка, дивуючись.

— Е, чи тільки він премудрости і розказовав? Коли-б ти послухала його!

Галочка — хто її зна, чи вона утомилася, граючи з дівчатами, чи що, а щось не така веселенька була увесь вечір, як завжди. Усе більш мовчала. А як лягла собі спати, то здихнула і подумала собі: »Чому се нани красивіші від простого народу?...«

Як се було коло Теплового Олексія, так уранці дуже гарно було: на дворі сонечко сяло, зігрівало увесь мир, берези починали розпуковати ся, травонька зеленіла, і вже і проліски у садку Олексієвому процвітали, так було хороше, так хороше, що аж дух радовав ся. Галочка устала веселенька, румяная, красивіша і вона здавала ся: упоравши, що треба було, сідаючи за роботу, перелічила: скільки день зостало ся до тії неділі?... Мабуть за-тим, чи встиє докончити свою роботу... Одиаче лічивши, як сказала: »суботонька, а там і неді...«, та впять щось-то зарум'янилась трошки, та ніби усміхнулась, махнула ручкою і сіла швидче за роботу.

«Таточку-голубчику!» сказала Галочка, як увійшов батько, упоравшись батраків: «се мені на вдивовижу! як таки можна, щоб сонечко стояло, а щоб земля ходила? Се мабуть панські вигадки?»

— Ні, доню, зовсім не вигадки, воно так і є. От як мені учора охвицер розказовав...

Тут Галочці щось веселенько стало на серденьку... Мабуть вона зрадовала ся, що почує, що і як у божому світі робить ся? Може...

Батько їй багато розказовав, що він чув від охвицера, і закінчав, що розумнішого чоловіка ще і не бачив. А Галочка йому у відвіт тільки і промовила: «Еге!» а то усе слухала пильно і усяке слово запримітила, і жалковала, що нікому їй розказати того усього, що охвицер казав батькові.

У середу Галочка здихнула, та й подумала: «Як то ся неділя довго йде! скільки вже днів, а ще й доси середа! до неділі ще...»

І впять вона закрасніла ся...

У суботу увійшов Олексій у хату швиденько, та й каже: «Знаєш, Галю, що я надумав? Охвицер зовсім не пишний і овеї не гордий. Закличу його до нас полудновати завтра.» Галочка так і сторопіла. Дума, і не зна, що сказати.

Батько впять її спитав: Чи добре так, чи як думаєш?

«Та воно б то, пожалуй, добре,» ледве промовила Галочка: «так глядіть тільки те, чи піде ж він до нас, до простих мужиків?»

— О, я знаю, що піде, сказав Олексій. Коли посадив мене край себе і казав, що ми перед Богом усі рівні, так такий вже не одцура-

єть-ся від хліба-соли. То і щó-ж? Зберімо ся, налагодимо ся, а не прийде, як хоче.

»А щó-ж ми йому налагодимо? У нас панського нічого нема, та й не знаємо, щó для панів треба.«

— Дурна ти, душко! Не усе однакову хліб-сіль Бог дав, щó пану, щó усякому чоловіку? Чого тут? Щó є, то й подамо. Ми не пани, і він зна, що в нас панського нічого нема! Та і об тім не турбуй ся. Я постачу усе. Ти ійди собі на вулицю грати, а я покличу Домаху: та була у пана наньмичкою, та зна, де щó як зварити. А ти не турбуй ся ні об чім.

Як же таки Галочці, будучи хазяйці, та не турбовати ся? Роботу свою заховала, кажучи: »Вже тепер ні к чому починати квітки вишивати, вже суботонька. Я лучче нароблю квітків з шпалер, та заквітчаю сьвятії образи; он і голуби вже старенькі, треба новеньких зробити: та і піч, бач, як поколупала ся!...«

От і покликала зараз наньмичку і звеліла усю ту глину на печі, щó поколупала ся, стерти та новою позамазовати скрізь. Бо піч була з зелених вололажських кахлів, та на спаях червоною глиною позамазовано, так так хороше було, що не то що!...

Наньмичка піч пора, батрак долівку землею рівня, де повибивало ся, а Галочка вяже квіточки, та які вміла, які знала, самих гарних наробила і голубів новеньких попривішувала. А сама усе турбуєть-ся думкою: »Коли-б же гарної рибки придбали! Хто то в них буде купувати? Щó то, як-би менї воля: я сама пійшла б на місто та й купила б, якої сама знала... щоб не стидно було.«

От у неділю, чи пообідала мерщій чи ні, зараз Галочка підмела велику хату, повісила на кілочок чистий рушник, довгий та передовгий, та мудро усякими цвітами вишивтий, накурила ладаном кріпко і занерла хату, щоб не видихало ся, поки... У кімнаті стала вбирати ся. І щό то впрядила ся! хороше та прехороше! Дорогого нічого не брала, так дучче від простенького: та як же то на ній усе чепурненько, любенько, штепненько, як на картинці. Чи пора чи не пора збирати ся, вже вона і вибігла... Біжить вулицею і землі не доторкаєть-ся, а на душі так їй чогось-то весело, так весело!... Добігла — і дівчат нема нікогійсь-їнько!... Зирк, і на колоді не сидить... батько ще не вийшов. А вже з десяток халахурів вже і швандяють по вулиці, дожидають збору дівчат.

Щό тут Галочці робити? де їй діти ся? »А щό за прелїнівї дівчата,« дума собі, надувши губенята з серця та мотаючи рушничком, щό узяла підперезатись. »Чи вони сплять, чи щό? Але і доси не виходять: а там гляди, і вечір, а там і піст скінчаєть-ся. Коли-ж ми награємось? Побіжу їх збирати мерщій.«

Кинула ся у першу хату: там ще обідають. Сердить ся наша Галочка, виговорює, поспіша викликати подруг, бо вже, каже, нерано, вже над заходи сонечко, скоро вечір. Кидаєть-ся по хатам по другим: там ще і не думали збирати ся, тільки вбирають ся. Отаманує наша Галочка над дівчатами, виганяє на панцину, а дівчата регочуть ся: »Щό се, кажуть, стало ся з Галочкою? То ми було зберемо ся усі, та дожидаємо, дожидаємо, поки-то вона вийде, а тепер поперед усіх поспіша. Ще тільки півдня, а вона вже каже: вечір хутко. О бодай тебе!«

Сяк-так стягнули ся. Попереду було усе починають вороном, а тогді вже з піснями пійдуть: так тепер Галочка каже: »Нї, давайте у Кострубонька.« Ми розберемо її думку: у Кострубонька як грати, так треба пісню голосно викликати, а далі, як вмере Кострубонько, так треба у долонки плескати. От луна від пісень та від лясків пійде, от швидче і вийде... батенько: »менї до других діла нема.« так дума Галочка.

От і почали у Кострубонька. Пійшла луна скрізь. Посипавсь народ зо усіх місць. Бачить Галочка, граючи у жони, що вже і батько її вийшов і сїв на колоді, як зирк!... аж розсердила ся: »Чого той Тиміш та сїв биля мого пан-отця? Чи він же вміє з ним говорити?« Аж ось... Галочка понурила очі у землю, та вийшла з кругу, щоб, знаєте, підтягнути рушничок, чи ослаб чи що: а сама з боку усе дивить ся, куди охвицер ійде... а він усе ійде, та до колоди... от і Олексій і Тиміш устали, кланяють ся... Отже Тиміш і відійшов, спаси-бі йому! Отже і посїдали охвицер з Олексієм: от Галочці і веселійш стало, що батькові не буде смутно, є з ким розмовляти, є від кого розумних річей послухати. От як повеселїшшала, зараз і закомандовала: »А нуте у хрещика!«

— »Та тривай бо, Галочко!« закричали їй дівчата: »ще у жони не зіграли, а вона вже у хрещика.«

Отаман-Галочка не слуха їх: розірвала круг, попаровала усіх, настановила гробів, полетїли дівчата, мов пташечки... Еге! та Галочку і тут знати: не біжить, а мов рибонька прудко пливе, і рученятами не мота, а тільки вихиляєть-ся, мов той молоденький ясенок, що легенький вітерець

і далі який цар після якого воцарив ся, і як цар Петр по усім усіюдам дав порядки: усе, усе розказовав з великою охотою і не дивлячись ні на що, що край його дість-ся: бо бачив, що його слуха чоловік розумний, усе понима і хоче ще більш слухати, щоб усе знати. Олексій так би і не відійшов від нього і бачачи, що вже не з так рано, став пильно прохати охвищера, щоб пожаловав до нього хліба-соли одкупати.

— »Пійду, мій любезний!« сказав охвищер устаючи: »з великою радістю пійду, бо бачу, що і ти мене полюбив, як і я тебе. Тільки з уговором пійду: щоб ні ти, ні жінка твоя, ні сімя твоя, щоб не величали мене благородием; та щоб не утрачувались для мене нічим. Що ви кушаєте, те і я буду. Усе божий дар.«

— Та чим багаті, тим і раді вас, такого доброго і милого пана, угостити. Не положіть тільки гніву за нашу простоту. А як же нам і величати вас, коли ви є ваше благородие?

— »На-що се благородие? Кажу тобі, не треба. Ти не садат, і я не на муштрі; зовіть мене просто: Семен Іванович.« Так розговорюючи і дійшли до двора, і Олексій увів свого гостя у велику хату. А Галочка бігала, бігала у хрещика, зирк до колоди: нема нан-отця, нема і охвищера! »Мабуть вже пійшли до нас,« подумала собі, та й притихла. І ноги в неї болять, вже і утомила ся, вже і не здужає. »Пійду, каже, до дому.«

— »Куди ти підеши?« гукнули на неї дівчата. »Ще тільки розіграли ся, а ти вже і втікати. Даваймо у кривого танця! Веди, Галю! Без тебе ніхто не виведе.«

»Як собі хочете, дівчаточка - голубочки! а справди кажу, що треба до дому. Так мені

щось... чи з очей, чи що...» І пішла Галочка до дому, та перше тихою ступою, а як відійшла дальш від дівчат, так як стріла, і не забарила ся добігти.

[IV.]

Увійшовши у противну хату, мала причепурити ся після бігання, так бо і руки і ноги трусять ся, і не зна, за що і узяти ся... Сяк-так, нічого робити, хочеть-ся прийти у кімнату та послухати, як охвицер буде з батьком розговорювати і що розказовати-ме, а тут щось соромить ся, і не сьміє, і боїть ся: та схопивши, що попало, буцім треба сховати, та й понесла...

Увійшовши у велику хату, низенько, звичайненько поклонила ся гостеві і тільки що хотіла прийти у кімнату, а батько її і зопинив, питаючи: »Чи вже ти, Галочко, і вернула ся? А чому се так рано?»

Галочка, ще кланяючись, накиннула очком, що охвицер щось розказовав, а як вона ввійшла, так він, уздрівши її, так і замовк, і рука до гори піднятая так йому і зостала ся, а сам так-же пильно дивить ся на неї, що неначе зїсти її хоче. Галочка, звичайно як дівка, се усе підгляділа, та ще й нуще засоромилася... Перебігла б мерщій у кімнату і заховалася би, так пан-отець пита її об чімсь, а об чім, вона і не розслухала. Та вже він у-друге спитав, а вона, стоячи перед ним, переминаєть-ся та червоніє, як є калина: а далі вже намірила ся, та й сказала:

»Та не знаю... доні розігнав... там дівчата... тее-то... поїхали...»

— Добре, коли при такому сонечку та вас дощ розігнав. Їдь же і ти, куди хоч. Так сказав Олексій усміхаючись, бачачи, що Галочка і речи не знайде, що сказати. Не встиг батько цього сказати, а Галочка вже як тая муха улетіла у кімнату.

— Се моя дочка, Семене Іванович! став казати Олексій. Не положіть на неї гніву, що вона так обрябіла при вас і не зуміла одвіту дати... Галочка притулила своє ушко, та й не дише, щоб дослухатись ся, що охвицер про неї скаже.

А Семен Іванович дивуючись і питається: »Так Галочка твоя дочка?«

— Моя, Семене Іванович.

— »Ну, тепер бачу, що тебе Господь благословив дитятею. Я чув про неї багато чого хорошого, її кріпко усюди похваляють. Бачив разів зо два на ігрищах, красива показала ся мені, а тепер, як побачив близьче, так вона, міри нема, яка красива. А що найбільш у неї, очі. По очам, Олексію, можна знати, яка у чоловіка душа. Істинно, ти щасливий батько, маючи таку дочку добру, розумну, та ще й красиву. Я з роду не бачив такої красивої.«

Яково-то було Галочці, сеє усе слухаючи?

— Се, Семене Івановичу, що ви мене, по ласці своїй, полюбили, сказав Олексій, так вже і дочку вихваляєте.

— »Ні, Олексію, істинно так. І виять таки скажу, що ти щасливий батько.« Тут Олексій став кликати дочку... так куди-ж! як їй було вийти? Не сто раз вона чула, як їй і у вічн казали, що вона дуже красива, так то їй і дарма було. А тепер де б вона діла ся, чуючи, що охвицер її похваля: а тут батько кличе: треба його послу-

хати, вийти: а як вийти? як глянути на охвицера, коли він по очам усю душу зна?... Скрізь землю пійшла б!

Як не виходить Галочка, а Олексій не любив, щоб його не слухали, пійшов сам за нею і став її уговорювати, щоб не соромилась та вийшла, бо треба полуднувати лагодити.

»Добре-ж, таточку, вийду, вийду. Тільки нехай охвицер нічого мене не пита, поки я не роздивлюся.«

Олексій увійшов до охвицера, моргонув йому, усміхнулися обидва — і стали своє розговорювати. Збиралася, збиралася Галочка, і як увійшла, забувши впять поклонилася, і Семен Іванович вже і не заньмав її, а тільки як куди йде через хату або прибира що, то очей з неї не спустить, і що розказовав Олексієві, забуде, замовчить: а коли Олексій що розказує, то він і не чує нічого.

Агу, огляділася трошки і Галочка, мотаючись тут перед ними: їй вже не так млоно. Прибира, прибира, та прислухаючись до охвицерових річей, і стане, і дослухає все. Вже й так, як він не бачить її, вона розглядає його: як же на ту пору гляне він на неї, так де б вона діла ся?... Се й не раз так лучалося, а усе їй на нього хочеться дивитись, а йому на неї. Серце серцю стало вже вість подавати.

Подали страву, стали вже полуднувати. Галочка порастє-ся, і присяде і слуха, що вони з писання розговорюють. Якось-то Семен Іванович осьмілився, та об чім то і спитав Галочку... Господи! трохи ложки не випустила! І не стямила ся, де вона сидить: а далі, нічого робити, одвіт дала. Так у-друге, у-третє... вже Галочка

огляділа ся, вже сьміливо говорить і бачачи, що охвицер честна і добра душа, і що у нього на думці нічого нема поганого, стала сьмілива: після полудня, упоравши ся зовсім, сіла біля свого пан-отця і стала слухати, об чім охвицер розказує. А він про усе розказує, чого Олексій і не знав: як у сьвітї поводить ся, де які землі є і що для чого на сьвітї є, об усім говорив і усе знав, бо кріпко розумний був. Олексій знай його розпитує, то про се то про те. Вже і Галочка осьмілилась і сама де об чім розпитує, і вже перестала його величати «ваше благородіє», а вже зоветь, як він звелів: Семен Іванович.

Оттак розговорюючи, просиділи і довгенько. Ще б не пустили свого Семена Івановича, так одно те, що нерано, а друге, що дуже далеко йому йти, аж у город: через садки, степком і через гребельки. Тоді так було: де город, а де Ганчарівка, кріпко далеко. Олексій, попрощавши ся з Семеном Івановичем, проводив його аж геть: а Галочка, як сіла кінці стола, як підперла свою головку білою ручечкою, як задумала ся...

— Чи чуєш, Галочко? крикнув пан-отець.

«Ох!» та скочила з лавки, та й не зна, що казати.

— Що се з тобою стало ся, доню? Увійшов я у хату, не чуєш: тричі кликнув, на-силу розчумала ся. Чи задрімала, чи що?

— Так таки... що... троньки...

— Утомилась, сердешна! Одно те, що набігала ся, а тут порала ся. Іди ж, лягай спати. Бог з тобою. Перехрестив її і пійшов.

Сиділа ж наша Галочка, сиділа, думала ж вона та думала. А що думала? Хто її зна! Тільки

і промовила: »А щоб-ж з сього буде?« та й сплакнула, перехрестила ся і лягла вже, так до півночі доходило.

Смутна сіла за роботу наша Галочка, смутна і обідала, чи то пак не обідала, а тільки сиділа за столом так. Олексій дивовав ся і питав її, чом вона нічого не їсть і чому така смутна?

»Так, таточку! щось чи голова... ні: мені усе нудно та тошно,« сказала Галочка, та й здихнула важко.

— Чи не набігала ти, нехай Бог милує, лихоманки?

»Набігала лихоманку, що і по вік не збуду,« подумала Галочка, а Олексій помовчавши і сказав: »Обіщай ся у неділеньку у Куряж сходити.«

»А то-ж, таточку: коли-б швидче неділенька прийшла!«

Оттого-то наша Галочка така й смутна була, що неділенька далеко: аж через шість день. У неділеньку охвицер обіщавсь прийти до них... Коли-ж то се буде?... Коли дождеш ся тієї неділеньки, а тут так, що через силу хожу... так собі думала Галочка, перемиваючи ложки після обід, як ось — рип у двері і хто-ж то? Семен Іванович!... Галочка усе з рук так і повпускала...

— »Сердь ся не сердь ся на мене, Олексію Петровичу,« сказав Семен Іванович, увідшешши у хату і поклонивши ся поперед старому, а там і Галочці: »а я до тебе прийшов і сьогодні. Як хоч: мені без тебе скушно. Я люблю з тобою беседувати. Як упорав ся з службою своєю, зараз і потяг до тебе. Скажи мені по істинній правді: чи не мішаю тобі у чім? Може ти своє робив? Я у друге уремя прийду.«

— Та що се ви говорите, Семене Івановичу? сказав Олексій. Я б вам не то що, я б усе перед вашим здоров'ям так би і стояв, і усе б слухав, що ви нам доброго розкажете. Знаєте що, коли так: як вам є уремя, то коли тільки захочете, так прямо і йдіть до нас. І двері і душа моя для вас відчинені по усяк час. Ви мені ні у чім не помішаєте. Я з ранку порядок дам батракам, та і пан на увесь день. І вже мені худоба того не дасть, що ви мені розкажете або прочитавши розтолкуєте, по ласці вашій. Приходьте ж, хоч по усяк день. Чи так, Галю?

»Бій-же так!« сказала Галочка, слухаючи такі батькові речі, що їй здавались так, неначе хто на гусли їй грає. »Так, пан-отченьку! І мені веселійши буде на душі, коли вам весело буде з Семеном Івановичем!«

— »Так може тобі, Галочко, смутно буде, що ти сама собі сидіти-меш?« спитав Семен Іванович, нильно приглядаючись їй у оченята.

»І то вже!« сказала Галочка, опускаючи очі зірки свої у землю. »Буцїм я сама собі сидіти-му? Адже батенько мене не віджене, коли і я тут буду з своїм ділом? Тут таки робити-му своє, а тут слухати-му, об чому будете розговорювати або що читати-мете. Я, хоч і читають, а де-що вто-ропаю.«

Так і положили ся, щоб Семен Іванович, коли тільки захоче, щоб і приходив.

Та й зачастив же! Що в Бога день, покінча своє діло, справить що треба та, не оглядаючись — на Ганчарівку, бачите, до Олексія... більш нічого, йому буцїм-то тільки його і треба. Тут вони сидять, розговорюють, читають. Олексій розпитус, як що трудне та непонятне для нього у Четі-

Миней: Семен Іванович товкує, та так чисто, що неначе у рот кладе: а Галочка так і слуха: забуде і роботу, устромиць голку у полотно, та й не виводить її, ручку опустила, головку підняла, а очищі як ясочки, так і не сходять з Семена Івановича... так-то щиро слуха!

Слуха!... Коли-б же хто та опісля почав би її розштовати: щό таке розказовав Семен Іванович? то коли б тільки по правді, вона б і сказала, що хоч і прислухала ся до усякого слова, та не второпала нічого, бо усе приглядала ся, як він гарно говорить та губоньками, щό червоні як та калина, поворочує і з-за них та зубоньки мелькають, білесенькі та рівнесенькі, як є один: які-то рум'яні щоки, які узесенькі чорні його брови, як на шнурочку, а очищі які-ж то! »Він казав, що через очи можна бачити душу у чоловіка. Так і є, що правда. Як зирне на мене, то я й бачу, яка в нього душа добра, який він жалосливий до усіх: та так мені його жалко стане... та через те нічого і не розслухала, об чім він розказовав.«

Сього Галочка нікому не говорила, а тільки думала собі, як було проводить Семена Івановича об пізньому вечері та ляже на своєму ліжку, щоб то спати, так їй і не спить ся: усе-то силкується згадати, щό читав або розказовав Семен Іванович, так бо не згада нічого... »Нехай же завтра не буду на нього дуже пильно приглядати ся, а усе буду слухати.« Так скаже було Галочка з вечера, а у день прийшов Семен Іванович, почав говорити... забула наша Галочка слухати, знай розгляда його і доглядаєть-ся, чого учора не добачила, що он ямочки на щоках його, що так би і дивила ся на них: он рученята не ве-

личкі та біленькі, мов у панночки, та як заговорить ся, як обіпреть-ся рукою об голову, та пальцями перебира своє волосся, чорне як смоль та мякеньке як шовк...»

Оттак і по усяк день Галочка що-небудь знайде у Семена Івановича, чого перш не розгляділа: то голос приятний, то як задумається чого — а вже щось частенько став задумовати ся, — так так його жалко: усе б на нього і дивив ся! А як пійде по хаті, так що то за стройний! у стану, що двома нядьми можна його обняти, мов переломлений, так і вихиляється!

[V.]

Семен Іванович приносив і свої книжки, та що то за прерозумні! Про усе, про усе там писано було. Олексій, бо він один їх і слухав, не нарадується було. І розказовав багато де-чого розумного. І про себе розказовав, що він є поміщик, що у нього вотчина аж біля Прилуків, у-купі з братом, більш чим сто душ: батька і матери нема, померли, брат господарює, а він служить у війську. З братом живуть, як закон велить, любязно і согласно: брат йому усе вистача, чого тільки треба, і що він сам собі вольний козак. »Що, каже, хочу, те і роблю, ніхто мене ні у чім не силує і не поборонить ні у чім, бо я сам пан над собою. Служу у війську, поки треба. Коли стане замирення, пійду у-в одставку, та й оже...« Тут щось і замовк: та зскочив з лавки, ходив, ходив по хаті, усе думав щось собі довгенько... далі схопив шапку і став збиратись до дому, а ще

то й не пора була: він було завжди просижує до пізнього вечера, а тут ще тільки сонечко геть-геть спустило ся.

Олексій кинувсь, щоб його прохати, щоб ще посидів, бо ще рано, так ні: притьмом ніколи, діло є, треба сьогодні зробити то се то те... і не впросили його, щоб ще посидів: пійшов собі тихою ступою, похиливши голову...

Олексій став жалкувати, думаючи, чи не розсердив його чим? так бо ні: так приязно розговорювали. »Хиба чи не ти, Галочко, чим його розсердила?»

»Щоб-то я, пан-отченьку?» ледве промовила сердешна Галочка, бо сльози так налягли їй на душу, що й дихати важко було.

— Так бо ні! впять став розмішляти Олексій: ти йому сьогодні і слова не сказала. Не знаю, що се таке є! нехай чи не прийде завтра, розпитаю. І пійшов з хати.

А Галочка як подумала: »А як не прийде?...« Та з сим словом, як заплаче! Батечки! як то гірко плакала до самого вечера! А чого? і сама не зна. Такі думки постигли її, що і не придума, що їй і робити: то, дума, може він занедужав, нікому його доглянути, тяжко йому, може ще до світа і вмере!... Та від таких думок аж з ніг звалила ся, прилягла на ліжку, слізоньками обливаючись... »Коли-б можно, побігла б, мушкою полетіла б до нього, тільки б глянула на нього, що з ним робить ся?... коли нічого, то і мені б полегшало!... Коли завтра не побачу його, то певно до вечера вмеру... Так мені тяжко!...«

Не вмиреш, Галочко!... бо ще дуже зараньє, як ще і не приходив ніколи так рано. Семен Іванович вже і йде. Галочка, ще тільки устала,

та усе пильно на город дивила ся... і трошки згодом і вздріла його, та аж за ворота вибігла, і як птичка веселенька, підплигує, щебече до нього ще здалеку: »Чи ви не вмерли, Семене Івановичу? А були-ж недужі? Чи чого розсердили ся на нас? Що ми вам заподіяли, що ви нас учора так хутко покинули?»

— »Нічого. Галочко, нічого! Діло було. більш нічого,« казав Семен Іванович веселенький вже, і любязно усе говорить і не хмурить ся. Увішедши з Галочкою у хату, зараз і пита: »Де-ж Олексій? Я вже увесь день у вас поспжу.«

А вже Галочка і облітує по усьому двору, гукаючи: »Тату, таточку!... Та йдїть же швидче! Вже прийшов... прийшов! сї-же то Богу прийшов!...«

— Хто-там прийшов? обіззавсь Олексій від хліва, щó заплїтав з батраками.

»Та він же, пан-отченьку, він! Він і не вмирав, він і недуж не був, йому діло було. Сьогодні увезденички буде в нас,« казала Галочка, розмотуючи руки, а сама чи договорила чи ні, та вже і біжить мерщій у хату.

— Та хто? ще таки гукнув на неї батько.

»Та Семен Іва...« більш і не чути було, щó Галочка сказала, бо вже вбігла в хату; вже й там кндаєть-ся, пораєть-ся, прибирає, і сама не зна, щó воно таке... Небо над нею підняло ся, сонечко ніколи так над нею не сяло; куди ні гляне, усе їй весело, усюди гарно, так гарно, що аж слюзи її проняли!... Побігла у кімнату, сплакнула трошки з радощів, вмила ся, втерла ся, прибрала ся і вибігла до гостя, веселенька як пташечка.

Впять пішло діло, як і спершу. Еге! та щось не так вже. Пожаль, прийде Семен Івано-

вич і веселенький і розговорливий, і де-що жартовливе скаже і Галочці; та далі чи розказує чи стане читати, та почне часто поглядати на Галочку, та і змінюється зовсім! Як установить на неї свої карії очі, дивить ся, забуде, що й говорив, або й читати перестане і буде на неї довго дивити ся... і чого-то в очах у нього не побачив би? Там була уся його думка: усе, що було у нього на душі, усе можна було бачити... Що таке? ми будемо знати опісля; а Олексій не дуже в його очі заглядав, він би і не розібрав нічого, хоч-би і подивив ся в них: він було тільки і дивується, чого Семен Іванович так задумав ся? та й собі замовчить, щоб не мішати йому об чім там думати.

Одна Галочка трохи чи не знала, що на думці у Семена Івановича: бо як тільки побачить, що він почав на неї дивити ся пильно, не так як завжди дивить ся, вона вже не зирне зараз на нього, а похилить головку, та голкою не шие, а тільки по роботі копирса, а що дума собі?... так побожусь вам, що однаковісїнька у неї думка була, що у Семена Івановича... Та як пустить ся вона у тую думку, як дасть їй волю, так їй так хороше, так весело, що вона і не тямить себе, чи вона на землі, чи у раю?... Їй здається, що вона мов пташечка божа літа по-під небесами і щасливіша від усіх людей: та тут і гляне — на кого-ж їй більш і глянути? — гляне на Семена Івановича... та якими очницями гляне?... що Семен Іванович вдарить себе рукою, затулить очі, припаде на стіл, довго так полежить, підняв ся... видно було, що сльозинка, друга в очах його блещить... обітер ся, устав, походить по хаті і впять сяде...

А Галочки вже давно тут нема: вже давно у кімнаті... тяжко їй стане, дух захватувє, сплякне і поки-то — поки справить ся з думками, що увійде до них.

А Олексій, той на усе дививсь по своєму. Бачачи було, що Семен Іванович так стражда, приньметь-ся його розпрошувати: »Чого ви так собі. Семене Івановичу?«

— »Так, щось нездорово,« скаже було він, так аби-б що-небудь сказати.

— Чи не викушали б може полинькової? Вона кріпко полезна вєщ від усього...

О, щоб тебе, пане Олексію, з твоєю полиньковою! Ну, так, що прислужив ся! Від усього, каже, полезна. Ти вже до старости доходиш, так позабував єси, що́ то є молод чоловік. Не тільки твоя полинькова, та й ніщо у сьвітї не відведе туги від серця, хиба... Ох, тут і своя молодість згадуєть-ся!.. Якого то дива не робили зо мною і карії очі, і рум'янії щоки, і біленькі рученята... Годі! не хочу згадовать, тільки жаль бере!.. Будемо своє розказовати.

Так усе частійш, усе частійш діялось меж Галочкою і Семеном Івановичем. Вже й так трапляло ся, що хоч він і прийде, то такий же то смутний, такий невеселый, що й слова від нього не почувєш! Сидить, мовчить, часом здихне, а на Галочку не зводячи очей дивить ся... і з тим і пійде.

— Чи не сердить ся на нас чого Семен Іванович? Чого він такий чудний став з нами? Як ти думаєш, Галочко? пита було часом Олексій дочки.

»Може!« одвіт повагом дасть дочка, аби-б то що-небудь сказати; а сама добре знала, від

чого він такий. Та так знала, що відгадовала сама собі, який він прийде: чи веселенький, чи ще більш смутненький? По своїй душі відгадовала і об ньому...

Що-день, що-день Семен Іванович був усе смутніший, як ось і овсі не прийшов... Галочка просумовала і на другий день не дождала його: нема; нема і на третій, і на п'ятий нема... Галочка сумує, Галочка плаче... то роздума і скаже: »Добре він робить, що покинув до нас ходити... Що з того?... Нехай! Він привикне без нас, забуде... усе йому рівно: однаково-ж я швидко вму... не можу його забути!.. Хоч сяк, хоч так... Мені треба вмирати: нехай він живе, нехай любить-ся у білім світі! Нехай і їм світ красується, як найлуччою своєю квіточкою... Коли-б тільки провідав, де я лежати-му, та щоб хоч разочок навідав ся до мого гробу... Земля б стала мені пером, тісна домовина стала б мені за веселую світлицю: зашкваривши уста мої усміхнулися б до нього, замершії оченьки мої глянули б, і скрізь наспану землю вздріли б його, сухая рука моя іще б простягла ся до нього!... Лучче смерть мені прийняти, лучче моє дівоцтво і мою молодість і мою дівочу красу заховати так, як вона є, чим ждати, поки я зсохну, счахну, що він і не пожалкує!... Смерти, смерти! де ти? Пожалкуй батька від діточок, жінку від мужа, не бери їх: їм хороше на світі жити, не бери їх: озьми мене нещастну, сироту! Мій батько ще не стар, ожениться, дітей Бог дасть, мене забуде, без мене привикне, не буде журити ся; а мені за-чим жити на цьому світі?... Коли він справди мене любить, як я його, то ще лучче тут мені вмерти, бо що з нашої любови має бути? Смерти, смерти! озьми

мене! не жалкуй ні моєї краси ні дівованьячка!.. Мати сира земле! Прийми мене до себе, приголуб мене і не пусти мене на сьвіт, де нема мені ні щастятячка, ні одрадоньки і ні-якої втіхи!...»

Так було Галочка по усяк день тужить, і що б робила з нудьги? А Олексій так той притьмом зажурив ся! Ні з'їсть нічого до порядку, ні роботою не втішаєть-ся. У хаті скуча, вийде до робітників: усе, здаєть-ся йому, усе не так роблять. Сердить ся, грима, часом налаєть кого дурнісінько, покине усе, побрів у хату; у хаті сумує, розгорне книгу і нічого не прочита.

Так сумовавши, у неділю гукнув на Галочку: «Давай, дочко, швидче обідати. Мені ціло є у город.» Не гаразд пообідав, подяковав Богу, зараз за шапку і ворчачи сам собі: «я не стерплю так довго... пропаду від нудьги.» пійшов з хати аж у самий город.

Як остала ся Галочка сама, чи поприбирала де-що, чи ні, журба її узяла... Сіла кінці стола, схилила свою головоньку і рукою підперла, та і задумалась... Об чім же вона там не думала?... об чім не розмишляла?... чого то не розгадовала?... Тільки що слізочки з чорних очей капали на її шовкову запаску...

Не чула, і серце їй звістки не подало, що Семен Іванович увійшов у хату, стоїть перед нею, дивить ся... вона плаче! Він не стерпів, ухопив її за руку, та й крикнув:

— «Галочко! чого се ти плачеш?»

Господи! Що стало ся з Галочкою? Сама себе не тямить! Спочила, дивить ся, чи се він, чи ні? І раденька б то, і сьмієть-ся, а слізоньки, мов той дощик, що скрізь сонця йде, так і капотять. На-силу схаменула ся, на-силу у чувство

прийшла, та розгляділа, хто се є против неї і що схопив її руку і пригорнув її до свого серця, що так і чути, як воно кріпко колотить ся...

»Се ви, Семене Іванович?« на-силу промовила словце і стала визволяти тихенько свою руку, буцім-то щоб хусточкою зітерти лавку. Зітерла, та й стала його прохати: »Будьте ласкаві, сідайте, поки пан-отець вернеть-ся з города. Вони пішли до чоловіка за ділом.«

— »Жалко, що його нема!« сказав Семен Іванович. »Я й до нього, я й до тебе прийшов... Галю! зірочко моя!.. Не можна мені без тебе пробути!.. Усе тобі розкажу, як я страждаю без тебе. Побачивши тебе у-перше, мені здало ся, що я знайшов якесь собі щасття. Усе б я на тебе дивив ся, усе б я тебе слухав, усе б хотів, щоб ти мене взивала по менню, бо ніхто мене так приято не зове, як ти! Душа у мене стрепенеть-ся, серце забеть-ся і мені стане так весело, так весело! Згляну у твої оченята, що отсе напрасно ти рукою закрила... закрій їх, та тільки слухай. Без тебе я не жив, а маяв ся: чи справлю хоч трохи своє діло, біжу до тебе. Близь тебе — моя радість, моє щасття, моя втіха! Без тебе мені увесь світ немилый! Не вмію розказати, як весело мені близь тебе... Далі думка така стала приходити: Галючка тебе не полюбить... Слухай бо, не закривай ся і другою ручечкою. Я тобі як розкажу усе, тогді роби зо мною, що хочеш. Від такої думки я став відвикати від тебе за-тим: не буду їй докучати, не буду ще більш до неї привикати: перестану овеї ходити, не буду її бачити, швидче вмру: бо не бачивши тебе і не слухаючи твого голосочка, знаю, що довго не про-

живу. От я перестав до тебе ходити, усе звав смерть до себе...»

»Та і я-ж її... викликала,« через велику силу, хлипаючи, промовила Галочка.

— »Як се можно? Тобі треба жити!« аж скрикнув Семен Іванович і, ухопивши її руку, став опять казати: »Ти втіха твоєму пап-отцеві, ти краса усьому миру! Тобі треба жити. Нехай я один постраждаю! Як можно мені жити без тебе? На-що мені і сьвіт, коли мене не любиш!...«

»Хто-ж се вам сказав, що я вас...« сказала сьміливо Галочка, та вже ледве-ледве договорила, та тихесенько, як кропивяночка закінча свою пісеньку, так вона закінчала: »...що я вас не люблю?«

— »Так ти мене, Галочко, любиш?« крикнув Семен Іванович, не тямлячи сам себе з радості. І ухопивши її другу руку, став пильно приглядати ся їй у оченьки, усе допитуючись. »Скажи: так ти мене любиш?«

Де б діла ся Галочка! Утекти не можно, він за руки кріпко держить, а тут ще у вічі загляда і пізна усе, пізна, що у неї є на душі. Що їй робить? куди очіці заховати? Більш нікуди — припала йому на плече, і не видно йому її...

А він усе просить та руки цілує та молить, щоб сказала, чи любить його хоч трішечки?...

Жалко їй стало його: а на серці їй весело! так сльози-ж так і льють ся, і сама не зна чого; за хлипаньням ледве промовила: »Я не знаю, як люблять... а тільки усе те, що ви розказували... то так... і мені було без вас... і я не хотіла без вас жити... хотіла вме...«

Вже останнього Галочка і не договорила. Вже Семен Іванович, не тямлячи і сам себе з радості, обняв її, пригорнув до серця і поцілював...

«Що зо мною діється?» сказала тихесенько Галочка, лежучи на руках Семена Івановича, що держить її, цілує, цілує її зовсім нечувственим, і стане дивити ся їй в очі та внять цілує. «Що зо мною діється? мені так хороше, що я не з'умію і розказати. Ще як стала знати вас, то було як задумаюсь, задумаюсь, то мені тогді було так хороше... Та ні, тепер лучче. Тепер я не знаю, хто я, де я і що я? Я, мов птінка, вибілась з хмарочок густеньких та темних, біля ясного сонечка літаю! Не страшно мені, хоч по увесь вік горечко, бідонька, усякеє лихо: мені усе байдуже! Я мала тепер таку годиночку з вами, що і по-вік не забуду сієї радості... Ви мене любите... ви мене цілуєте... ви мене не покинете ніколи?...» Та з снм словом обняла його ручечками і пригорнула до себе кріпко і, гірко заплакавши, жалібно стала прохати його: «Не покиньте, не забудьте мене! Ви моя душа і серце, і втіха і радість. Не вмію як більше сказати!...»

Багато б вона де-чого сказала ще, так бо Семен Іванович не дасть їй слова промовити. Цілує її у вічі, руки їй вицілює і усе дякує, що й вона його так любить, як він її. «Тепер,» каже, «я не спрота! І для мене сонце світить! У радості вік доживу... От ійдець пан-отець, скажу йому, буду прохати...»

«Підождіть, Семене Івановичу!» сказала Галочка. «Ще не пора пан-отцеві нічого говорити. Ще ми не порадились ні об чім... Я ще й тепер ума не зберу усе те розказати, що у мене на

думці. Нехай ще опісля, я ще не привикла до свого щасття...»

— «Як знаєш, так і роби!» сказав Семен Іванович. «Як скажеш, так і я робити-му, бо нічого не знаю і не хочу нічого знати, окрім того, що ти мене любиш... що ти моя... по-вік моя?...»

«По-вік твоя,» сказала Галочка і сама від усього серця поцілювала його... а далі і розійшлися, бо вже Олексій доходив до воріт.

[VI.]

— Де се ви були, мій милий паночку? скрикнув з радощів Олексій, увішедши у хату і побачивши Семена Івановича; та аж підбіг до нього, кинувся було йому руки цілювати, так той не дав, та обняв і поцілював його. «Я по вас,» каже Олексій. «кріпко скучав та, не стерпівши, ходив аж до вас. Так мені деньщик ваш сказав, що ви пішли на Ганчарівку; так я — дай Боже ноги! мерщій сюди. Так і є, що ви в нас. Де се ви були?»

— «Усякі діла лучилися,» сказав Семен Іванович, «так ніколи було у вас бути, та й сам було так зажурився, що притьмом прийшло ся вмирати.» Та сеє кажучи, глядь на Галочку... А та вже з-разу догадала ся, до чого він каже, та мерщій і перехопила:

«А нуте, вже не споминайте про смерть! На сім світі так весело, гарно! А там що ще буде, не знаємо. Будемо тут жити у щастті, у любові, аж поки зовсім зостаріємо ся.»

— «Так, Галочко, так!» сказав Семен Іванович, не чуючи себе з радости. «Не відгоняйте мене від себе... будемо жити у любові...»

Галочка зараз догадала ся, куди він гне, та й перехопила його речі. та зараз кинула ся поштувати його то сям то тим: і обідати лагодить ся йому подати і усажує його... Так щó-ж бо, Семен Іванович як узнав добро, узнав, щó то є щасття від вірної любови, так він нічого і не хоче, і ні об чому і не дума: веселий такий, як ще ніколи його і не бачили, говорливий за усіх... Галочка те-ж землі під собою не чує, бігає, мотаєть-ся, у очі йому приглядаєть-ся, до батенька кидаєть-ся, веселенька, жартівлива...

І Олексій аж радуєть-ся, що вона така весела, і як спитав ся Семена Івановича, чи буде ж впять часто приходити? так той і загнув, усе наводячи на своє:

— »Я, каже, не тільки часто буду до вас ходити, та думаю з вами і по-вік жити, коли тільки приймете.«

Олексій глянув на нього... і тільки що мав спитати, до чого він се говорить, так Галочка впять таки перебила і не дала, не дала увесьденнички Семену Івановичу яке слово об своїй думці сказати.

Гарно, любо, весело минув ся увесь сей день, як один часочок, і не счули ся, як і вечір настиг, треба розіходитись.

Прощаючись, Семен Іванович сказав: »Коли-б швидче моє щасття прийшло, щоб я і по-вік з вами був!...«

— Щó се він, доню, сказав? питав Олексій Галочки, проводивши з хати Семена Івановича. Щó се він усе закида, що як-би йому по-вік з нами жити? га?

»Не знаю, таточку!« сказала Галочка, ставивши на мисник то миски то талірки. »Чи не

проти́в того хи́ба, що ка́зав... чи кватері їм бу́дуть на Га́нчарівці... чи що: не зна́ю та́ки.»

— Не зна́ю і я, ка́зав Олексі́й, та ди́вивши́ся до́вго на Га́лочку, як вона вби́рала усе, бу́цім і не вона, да́лі пере́хрестив її, зди́хнув і ка́завши́: »ти мо́я дити́на«, пі́шов у сьві́тлицю спати́.

Не спати́ ля́гла на сво́єму лі́жку на́ша Га́лочка! Ні́, сон да́леко від не́ї. Узя́ли її ду́мки та га́дки... Ті́льки і чу́ти її, як ва́жко зди́хне... спла́кне... про́говорить: »Що́-ж з сьогó бу́де?...« та в́пять за ду́мки. Да́лі аж го́лосно ка́зала: »Чогó-ж я жу́рю ся? В́же ві́рно і він та́к ду́ма! Та́к і зроби́мо, та́к і жи́ти-ме́мо... Що́ то за га́рно бу́де... Що́ то я ща́слива бу́ду! А́ж ду́х в мене ра́дуєть-ся! Ві́н мене лю́бити-ме́, а́ж поки́ я в́мру; а́ я в́же бу́ду до́вго, до́вго жи́ти, бо́ у ща́стьї... та́ у ві́рній... лю́бо... ві́...« та́ не чу́ла ся, як і за́снула, ду́маючи́ про сво́є ща́стья...

Треба́ ж бу́ло та́к ста́ти ся, що́ в-ра́нці́ при́йшов до́ Олексі́я чо́ловік, з ко́трим вони́ у-ку́пі́ купили́ лі́сок, та́к треба́ бу́ло ї́м та́м по́рядок да́ти: я́ке на са́жні́ у про́дажу, а́ яке по́чистити. А́ як Олексі́й у сьо́му ве́лику си́лу зна́в, та́к без ньогó і не мо́жно бу́ло. Ся́к-та́к подума́вши Олексі́й і по́їхав, пере́хрестивши́ сво́ю Га́лочку і, ні́чого ї́й не ка́завши, ті́льки пи́льно ї́й у ві́чи поди́вив ся. Та́к не на та́ківську́ бо́ на́пав! Та́ зна́ла його́ ду́мку, та́ са́ма со́бі о́після і ка́зала: »Ні́, та́точку! Ти́ ж і са́м у́чора ка́зав, що́ я тво́я дити́на...«

Незаба́рйом в́же Се́мен Іва́нович і ту́т. Як зій́шли́ ся, та́к бу́цім-то ці́лий го́д не ба́чили́сь. Нами́лова́вши́ ся со́бі, як є́ ме́ж мо́лодим парубко́м і дівко́ю, що́ хотять со́бі по́брати́ ся, Се́мен Іва́нович поса́див Га́лочку би́ля себе́ і ста́в ка́-

зати: »Не буду тобі, Галю моя мила, розказовати, яке ти мені щасття дала, полюбивши і мене, як я тебе люблю. Коли мене щиро любиш, так душа твоя знає те-ж щасття.«

»Знає, мій соколику! Та нема таких річей, щоб його розказати.« Так сказала Галочка, приголублюючись до нього.

— »Так, моя зірочко! Так і я не вмію усього розказати. І як я знаю своє серце, то знаю і твоє, що як я маю тебе любити по увесь мій вік, то і ти не покинеш мене і не забудеш мене ніколи...«

»Хиба-ж я захочу своєї смерті? Бо знаю, що як-би я, не що друге, а тільки б подумала тебе менш любити, то тут би з нудьги і пропала! Через те і живу на сьвітї, що люблю тебе... Жити і тебе любити, се мені однаковісїнько. Чи проживе рибонька без водиці? чи розцвіте який квіточок без рісоньки небесної? Так і я не проживу без твоєї любови. Перестанеш мене любити, то я тут зараз і вмру! а усе таки і випраючи так-же буду любити, як і у сей час!...«

— »Коли мене так любиш, то, Галю, зроби усе для мого щасття!...«

»Що хоч звели, на край сьвіта пошли... та нема на сьвітї такої сили, щоб мене вдержала від любови до тебе; а затим нема того і на сьвітї, чого б я не зробила для тебе, від щирої моєї любови...«

— »Галю!« сказав Семен Іванович, кріпко її поціловавши: »поберімо ся собі!... Я не можу без тебе жити... Куди-ж ти устаєш?...«

Галочка, почувши се від нього, підняла свою головоньку з його плечей, де припавши усе лежала, і випручавши тихенько від нього свою руку,

уста і стала поодаль від нього... Господи! блідна як стіна, рученята зложила на грудях, тяжко дихає і не зможе слова промовити...

Семен Іванович, здивовавшись кріпко, питає її: »Галочко! чого се ти?... Скажи мені, чи надіяти ся на таке щасття?... Скажи!« і хотів було узяти її за руку... так вона відступилась ще від нього і, силкуючись, через велику силу промовила:

»Що се... ви... ваше... благородне?« та з сим словом мерщій ухопилась за стіл, щоб удержатись, а то зовсім би впала; тяжко бо їй було відрікатись від свого щасття!...

— »Галочко!« аж крикнув Семен Іванович, сам себе не тямлячи: »Чи се мені так почулось?... З ким ти говориш? кого так величаєш?«

»Вас.«

— »Чи так тобі треба зо мною говорити?«

»Так. Коли ви самі забули, що ви є благородні, так проста дівка, мужичка, нагадує вам, що ви таке є,« сказала Галочка вже смілійше і ніби суровенько.

— »З чого се ти так почала?«

»Вам не подоба того і думати, що ви отсе мені сказали!«

— »Та що з тобою сталось? Чи се ти, Галочко, так говориш?«

»Я, Галочка, дочка обивателя Олексія Таранця, нагадую Семену Івановичу, що він є благородний, пан, поручик... Йому не можна сього і думати...«

— »Так же ти мене любиш? Так же ти ось тепер завіряла?«

»І впраючи буду те-ж казати. Ох! бачить Бог, як я кріпко вас люблю і любити-му по-вік.«

— »Коли ж так любиш, чому-ж не хочеш ійти за мене?«

»Затим, що люблю вас кріпко, міри нема, як люблю, щиро люблю!«

— »Коли ж любиш, чом не хочеш свого і мого щастья?«

»Моє щастья у моєму серденьку, а пильно хочу, щоб ви щасливі були, і тим не хочу слухати ваших річей...«

— »Коли ж хочеш мого щастья, чом не хочеш ійти за мене?«

»Щоб не згубити вас на вік, не завязати вам сьвіту... Семене Івановичу! Я вам не рівня!«

— »Не говори ти мені сього. Любов усіх рівня!«

»Може й так, поки ми жити-мемо один для одного: так не можна бо сього зробити!... Об моїй долі, об моїм щастї ви не споминайте: я їх поховала, а будемо говорити про вас. Я не знаю, як у сьвіті, меж панами, усе прочее водить ся, а знаю, що усюди будуть питатись про вашу жінку: відкіля вона і хто така є? Нехай ви, люблячи мене, і не засоромитесь сказати прямо: »вона мужичка!« та яково вам буде тогді? Усі будуть з вас сьміятись, усі осуждати, усі цуратимуть ся вас, що у вас через жінку уся рідня мужики...«

— »Яке мені до них діло? Я не подивлюсь ні на кого!...«

»Так вони подивлять ся на вас. Попрйокам та сьміху з вас кінця не буде. Не стерпите, схаменете ся... і раді б вернуть ся, та вже не можно. От і возненавидите мене...«

— »Галю! сього по-вік ніколи не буде! Не-

хай мене засьміють, розіпнуть, розтерзають, я ніколи не перестану тебе любити!»

»Так я-ж не кам'яна! Хіба мені легко буде дивитися, що ви через мене і за мене страждатимете, і я, усе тєє бачивши, зможу жити? Однаковісінько вмиру, як і тогді, як ви перестанете мене любити. Та я об собі і не вб'яюсь. Хоч як хочете мене переряжуйте, научіть усьому, як треба бути панею, та вже натури не переробите: усе видно буде, що я коренна мужичка. Куди ви зо мною явитесь, усюди мене засьміють...«

— »Я усіх покину, відстану від людей, тільки ти мені...«

»Не так бо, Семене Івановичу! Ви розумнійші мене у сто раз, і ви знаєте, що сього не можна і не треба робити. Ви собі богобоязливі, ви знаєте, що гріх на світі дурно жити. Усяк, хто може, служить у війську, хто у суді, хто крамарює, хто хліб робить, а усяк довжон жити для усіх, а не маятись без діла. Вам і скучно буде без діла, і ви, побачивши, що гріх так жити, явились би меж людей; так бо я вам камінь на шиї...«

— »Так так-то ти, Галочко, мене любиш?«

»Боже праведний! Чим мені вас ще більш завітрити, як я вас люблю? Чи й се вам нічого, що я для вашого щаст'я на видиму смерть свою йду? Бо з вами розлучити ся — се смерть мені!«

— »Так не розлучаймо ся, будемо жити у-купі...«

»Як-би я вас, Семене Івановичу, любила так, легенько, а себе б любила ще більш чим вас, так чого-ж би мені і хотіти? Я собі з мужички стала б панею, муж в мене молодий, хороший як нама-

льований, хоч на місяць а панувала б: а опісля, хоч-би що з ним ні зробило ся, хоч-би він і постраждав що через мене, хоч-би і покинув мене, а я собі і байдуже! Він від мене, а я від нього: добра свого і в мене багацько: не кажи мені ніхто нічого: я благородна. Так я бо вас не так люблю! Волосинка з вас спаде, а в мене серця шматок відірветь-ся: вам тільки біда находить, а я вже страждаю! І тим-то лучче хочу цілий вік мучить ся, горе терпіти, усякі муки сама приймати, аби-б від вас і маленьку бідоньку відвести!..»

— »Ти саму велику біду мені робиш, ти губиш мене, ти ніж мені у серце встромляєш!..»

»А мені легше? Нещасна моя доленька, що я родилась у мужицтві! Пожалуй, як-би я була панянка, я б і тогді вас так-же б кріпко любила...»

— »Усе рівно! Я тобі кажу, що усе рівно, усі ми боже створення!..»

»Так, боже створення, та щось мені здається, що не так ви кажете, як воно є. Не однакові зірочки на небесах, не однакові і дерева по садках. Не буде вишенька цвісти яблунувим цвітом, їй є свій цвіт. Не прийме березонька липового листячка. Не позбере соловейко другої самочки, як з свого роду. Усьому свій закон, а чоловікові ще й найбільш того.»

— »Як же ти попереду об сьому не подумала? Зачим же мене полюбила?»

»І не жалкую, що полюбила вас, такого красивого, розумного і з доброю душею чоловіка. Щастятячко моє, що я вас стала знати, а не кого другого... та ні, я б другого і з роду не любила б. Велике і моє щасття, що ви мене

полюбили. Ви мене знову неначе на сьвіт породили. Без вашої любови я пропала б. Хиба-ж нам не можна так щиро любити ся і не вводити один одного у біду? Будемо собі любити ся як брат із сестрою, коли уже нам побратн ся не можна через саме те, що я вам казала. Коли будемо у-купі, щасття наше: треба вам буде куди відлучати ся, я знати-му, що і за морем ви за мною скучати-мете, як я тут за вами. Звернетесь... як ми тогді зрадуємось! О, Семене Івановичу! Що то за жисть наша буде! Бідности не знати-мемо, пан-отця мого шанувати-мемо, вас люди будуть почитати, як і тепер, ніхто вас ні в чім не осудить, нічим не укорить: я, глядячи на ваше щасття, душі у собі не чути-му з радости, що такий чоловік любить так кріпко мене, дівку просту, нерозумну, тільки тим і достойну трохи, що любить його міри нема! Семене Івановичу! Нашому щасттю люди позавидують, янголи божії порадують ся, бо наша любов буде сьвята, чиста, без усякої дурної думки. Любіть мене так, то я і ви будемо по-вік щасливі!..» Та з сим словом і кинулась до нього і обняла його кріпко, обливаючи слізоньками.

— »Не можна, Галочко! не можна, моя рибочко, зірочко моя! Не з'умію тобі усього розказати, що у мене на думці... Та от-же добре, і пан-отець приїхав. Буду його просити. Він мене послуха. Тогді що, Галю?»

»Тогді і я своє скажу йому. Нехай розсудить...»

І розійшли ся собі, втираючи слези, бо обоє наплакали ся так добре!..

[VII.]

Старий увійшов у хату, помоливсь, озирнув їх, що вже тут щось є. Роздяг ся, сів і не потребує нічого, щоб там чи обідати чи що. Галочка стоїть біля печи, і ні з місця! Понурила головоньку, і дивить ся на свої сап'янові червоні черевички... І не йде, щоб там батькові чого пообідати подати. Боїть ся з хати вийти, щоб без неї Семен Іванович не розказав пан-отцеві, а пан-отець щоб зараз і не вдарив по рукам об її долі...

Поглядав Олексій і довгенько, усе мовчачи: далі, треба-ж що небудь сказати, от і каже: »Що ви собі такі чудні обоє? Неначе чого плакали. Один перелічує шибки у вікні, а друга лічить піщинки на долівці. Га? А я, як батько, щоб вам у чім не помішав, так мені не треба нічого і казати? Га? Може і так, так глядіть, щоб опісля на себе не жалковали.«

Таке вислухавши, Семен Іванович не стерпів, кинув ся до Олексія, обняв його і став розказовати, як побачив Галочку у-перше і запримітив її, як далше, далше полюбив і як тепер любить її... і що то гарно розказовав! Таки усю свою душу, своє серце, свої думки, усе розказав до чиста, як і Галочці так не зміг розказати. Галочка, сее усе слухаючи, плакала гірко.

Далі Семен Іванович і сказав: »Оттак її люблю, так її любити-му по-вік! Не можу без неї жити! Олексію Петровичу! Оддай мені її на мою радість, на втіху, на щасття моє вічне! Хочеш, я вийду у відставку, у тебе жити-му: хочеш, до мене перейдемо, будемо усі у-купі жити, будемо

тебе шанувати...» і багато такого говорив і плачучи усе просив.

Олексій усе слухав мовчки і не подививсь ні разу на Галочку. А та, сердешна! бліда, бліда як глина, руки счепила, серце так і колотить ся, душа боїть ся і усім тілом трепещеть, думаючи: »як пан-отець зведить ійти? пропала я тогді!...«

Помовчавши, Олексій так сказав: »Знаю, що ви є чесна душа і що ні розказуєте, усьому воно правда! Ви не такий, щоб позгнуватись над дівкою, а ще більш щоб погубити її. Вірю, що ви так полюбили мою дочку. Вірю як отець, що йому і нема і на світі нікого красивішого, як його дочка. Як-би я був другий батько, то б може зрадовав ся, що моя дитина, моє роження, буде благородна і рід мій буде шанувати. Я ж положив ся так: кого Галочка сама позбере, за кого похоче, то і мій зять. І тепер я против її волі не пійду. Дале-бі, Семене Івановичу, що вона мені про вас ще нічого і не говорила. Я сам тільки зо вчорашнього дня запримітив за вами обома щось, та й її не питаю і від неї не чув. А бачу, що вже ви собі поговорили об усім. Так нехай же,« сказав Олексій, »так буде, як Галочка сказала.«

— »Біда моя, пан-отче, коли ти здаєш ся на Галочку!« сказав Семен Іванович, вдаривши себе рукою по голові.

— А що хіба? по своєму розсудила?

— »Вона мені багато наговорила, та усе не до діла. Як чого чоловік не хоче, так вже знайде що сказати.«

»Е, ні бо, Семене Івановичу! не гнівіть Бога!« обізвала ся Галочка, хлипаючи біля печі. »Оттут серед нас Бог милосердний, тут мій таточко

ріднесенький, кого я після Бога першого кохаю, так тут я скажу і у такий час збрехати не можу: нехай чує мій пан-отець і чує від мене перше з роду, що я нікого не любила; вас, Семене Івановичу, полюбила, і люблю точнісінько так, як і ви кажете, що мене любите. Однаковісінька в нас душа одня до одного. І коли-б я вам була рівня, я б з-разу, не думавши, кинулась би до свого щасття; а то...»

— А що-ж то? спитав Олексій: кажи, доню, усе, що знаєш: я послухаю і розсужу меж вами, чи до діла твоєї речі.

Тут вже Галочка приняла ся говорити, а Семен Іванович став по-одаль і знай сльози втира.

Галочка розказала усе те, що і Семену Івановичу говорила: за-чим і через віщо не можна їй йти за нього, і що, коли її так любить, так і сам не схоче, щоб вона через нього страждала. Аж поцілував її у голову Олексій, вислухавши усе: далі і сказав: »Доню! мила моя дитино! Я тебе знав і не бояв ся нічого. Тепер лійди собі у сьвітлицю: мені треба з Семеном Івановичем переговорити по-своєму, як єсть я отець своєму дитятеві. Ти знаєш мене, Галю, то і не жури ся ні об чім.«

Галя вийшла з хати, певно надіючись на батька.

— Семене Івановичу! сказав старий. Як Галочка душі у вас не чує, люблячи вас, так вона тільки об вас і вбивається, а об собі і не дума. Так я, будучи їй отець, довжон об ній і об собі подумати. Вийде вона за вас, а місяць, другий не пройде, як ми її побачим на столі!...

— »Від чого б се так?« спитав Семен Іва-

нович. »Я її буду зберегати, пилині не дам пасти на неї, від усього захищу її...«

— Ви? так. Ви будете її любити і шанувати. Так люди з'їдять її своїми язиками! Вона в них з мужичок не вийде. І сяка і така, і через се і через те він її узяв: навязала ся на нього, треба було покрити гріх!... А ви, Семене Івановичу, грамотні, знаєте усе, знаєте, як важко чоловікові терпіти і переносити худу славу безпричинно! Знаєте і те, що коли про чоловіка пройде дурної слави хоч крапелька, то вже і через цілий вік її не збудеш. А у женському полу ще і гірш! Яково-ж буде їй, моєму дитятеві, що чиста і непорочна у сім ділі як голубиця? а сьогодні — ножем у серце, завтра — у ту-ж язву... надовго її стане?... І сплякнув сердешний Олексій.

— »Ми сами відцураємо ся від людей. Будем жити один для одного, не знати-мемо нікого! Така жизть самая благочестивая, сьвятая, щасливая...«

— Правда ваша. Жити-мете у любові, у своєму щастті. Бог благословить вас діточками, такими, як і мене наградив дочечкою, на нову вам радість і на втішення... Еге! тут замість того, щоб матері — я нічого не кажу про вас, я тільки про моє рождение — матері веселити ся діточками, їм нігде від людських язиків просьвітку не буде. Усі на них пальцями штрикати-муть, усі зашиплять: »мати їх з мужичого роду, нищі, сякі-такі уся рідня, і діти її такі будуть.« Усі будуть їх жахати ся, цурати ся, поприкати тим, у чім вони і не винувні. А яково се матері? Через них, через дїтську славу вона держить ся на сьвітї; щоб їм добро було, вона готова на усяку муку, усе перетерпить, душу свою віддасть... О Семене Іванович! Ви не знаєте, що то є діти

для родителів! А тут і у господарстві вашому: вані таки поддані, замість того, щоб її поважати, служити, вони будуть попрікати, що й вона така мужичка, як і вони...

— »О ні! Я сього не стерплю. Я строго прикажу, щоб...«

— І вже, по приказу! Коли чоловік сам по собі не знайде поваження до себе, то хоч не приказуй! У вічн будуть шанувати, а за очі проклинати. Достанеться і мені на старости. Усім я буду як більмо у-в оці. Хоч як хочете, а й ви під час засоромитесь при людях мені честь віддати, як треба вашому тестеві! Галочка се бачитиметь, і надглядати-ме нуще чим я. Вона моя кров. Через моє страждання, через людські попріюки, через непорядки у господарстві, через дїтський сором за неї і не оглянемо ся, як ляже вона, моя голубочка, у спру землю! Не знати-ме, сердешна, щасття і покою у замужестві, не буде іміти радости у дїточках: у горі, у сльозах, у журбі погасне як сьвічечка!... Хороше ж, коли ще нічого: а як же у такому дїлі, яково є брати ся по нерівні, цурати ся свого роду, та є може гріх?

— »Ех, Олексію Петровичу! Се мп, люди, вигадали, що то пани а то простий народ. У Бога усі рівні.«

— Так, рівні по ділам своїм, як явимо ся туди. Тут же нам треба знати, що то є начальство. Яково було б без нього?

— »Без начальства же і не можна і благо нам за ним. А що люди, то усе рівно.«

— Ох, що се ви говорите! Я просто читати вмію, а таки начитую і розумію, що ще з-покон віку, від самого Адама, вже були і благородні і прості...

— »Де се ти, Петровичу, начитав?« аж всміхнув ся Семен Іванович, питаючи.

— Нігде ж, як у сьвятій библії. Адже пам'ятуєте, що Сифа, Адамового сина, рід та звали синами божими, а Каїнів рід — синами чоловічеськими. Хоч воно і не те, що благородні і прості, як ми тепер зовемо, а усе одні луччі а другі низчі. З того-то віку так і пішло. І як стали мішати ся сини з роду Сифового з родом Каїновим, от і умножили ся гріхи на землі до нїсть кінця, і так, що Бог ізтребив їх водою. Та й дальш читаємо, що сьвятим мужам повелївало ся брати жен усе з свого роду, а не з чужого якого-небудь. І у Іудеев, то було одно колїно лучче перед прочими, і часто поминаєть-ся у библії: »людие і народ.« Так от бачите, є розличне. І як-би се не було од Бога, для порядку на сьвіті, давно б воно перевелось: давно б Бог, гордим противний, давно б стрєбив і скоренив панство, як-би воно було не від Нього, а від гордості чоловічеської! Сєє усе бачучи, як менї пійти против закону і порядку, від Бога даному, і у ваш рід благородний віддати свою дитину, рожденую од простоти і мужицества? Не буде благословення божого! А я сього не хочу ні Галочці ні усьому роду моєму, коли сим Бог благословить.

Довго такого багато говорили і спорили меж собою і із писання і так, своїми словами, а таки Семен Іванович не переміг Олексія ніяк, на тім у той день і зостало ся. Усі були у-купі, розговорювали любязно, і коли Олексій виходив куди до робітників, то Семен Іванович з Галочкою і голубили ся і миловали ся меж собою: той усе просив, щоб роздумала та вийшла б за нього,

а вона усе свого держала ся і плачучи просила не згадувати вже більш про се.

— »Добре!« сказав Семен Іванович вже перед сьвітом, проходивши усю ніченьку по своїй кватирі і усе думаючи та придумуючи, як би по своєму зробити. »Добре.« каже: »так зроблю. Навряд, чи будуть тогді ще відговорюватись!« І чи спав, чи не спав тиї ночі, а ранком вже і у Галочки.

Голублячи її, сказав, що спросившись у начальства, їде завтра у свою сторону, аж до Прилуків.

»На довго-ж?« аж злякавшись, спитала Галочка.

— »Так, що може неділі дві або три проїзку: не близька сторона.«

»За-чим же ви поїдете?«

— »Діло єсть.«

»Яке там припало?«

— »Галочко! сказав Семен Іванович, поцілювавши її кріпко. Невже-ж ти думаєш, що я тільки так просто поговорив з тобою і з панотцем об моєму щастті, і вислухавши, що ви мені говорили, так вам і піддам ся? Се вже лучче мені живому у яму лягти! Ні, я сього так не оставлю. Поїду до дому, озму від брата, від усіх родичів таке письмо, що вони не тільки дозволяють, та ще просять, щоб я оженив ся на обивателевій дочці.«

»Кажіть бо, Семене Івановичу, просто: на мужичці... Еге! бачите, вже ви зараньє соромитесь сказати, що оженитесь на мужичці.«

— »Ні, душко, се не об тім... От узявши такі бумаги, озму і від архiereя лист, що нема гріха женити ся на нерівні, як твій пан-отець

каже. Та тогді вернувшись, просити-му своїх начальників, щоб приїхали та розговорили вас з пан-отцем, та і отця протопопа попрошу, щоб з писання поговорив.»

Галочка, як вислухала се, аж помертвіла! Звела очиці до Бога, а у очицях блеснула сльозинка, здихнула тяжко, а далі і промовила: »Ви таки усе своє?»

— »І вмру з тим і доведу до свого кінця!« сказав Семен Іванович.

»Не знаю!« сумуючи та тихенько промовила Галочка... І увесь той день кріпко чогось-то журпила ся і не боронила Семену Івановичу розказувати Олексію, за-чим він їде у свою сторону.

Олексій, вислухавши про усе, казав: Побачу, що ваш брат і що родичі скажуть. Та послухаю, що говорити-меть і духовний чин. Тогді скажу своє посліднє слово, та й робіть, як знаєте.

Галочка, почувши се, пійшла у кімнату, руки ламаючи.

І через увесь той день Галочка кріпко смутна була: сидить усе против Семена Івановича, дивить ся на нього як ясочка, а того, об чім говорять, і не слуха. Дивившись, дивившись, вже видно як стане їй на серці дуже важко, то вихопить ся у кімнату, і що то, Господи, плаче!...

Прийшлось прощатись. Галочка вже й міри нема, як плакала! Ціловала його, пригортала до себе, хоче щось сказати, та за сльозами слова не промовить...

Олексій зложив руки, дивить ся на се, а сльози і у нього так і капотять.

Семен Іванович, хоч і того сльози проняли, та усе таки не такий смутний був. Цілує її і усе

просить, щоб не журила ся, що він скоро звернеться і щасття своє привезе.

Вже й розпрощали ся зовсім. Вже Семен Іванович вийшов з хати, і Олексій пішов провожати його... як ось Галочка крикнула: «Семен Іванович! іще вернітесь!»

Живо увбіг Семен Іванович і кинув ся до Галочки: а вона кинула ся йому на шию, обняла його, цілує і сплукується промовити: «У останнє... у останнє...» так бо сльози і річ заливають! «У останнє цілую вас!» через силу говорила Галочка: «у останнє прощаюсь з своїм щасттям. Не можна буде мені вам такого слова сказати... Не забувайте мене! Не забувайте, як вас я щиро любила і що для вашого щасття зробила!.. Прощайте!.. Спаси-бі вам, що ви мене любили!.. що ви мені дали знати щасття на сїм сьвіті!.. Прощайте на вік!..»

Випустила його з рук, ледве дійшла до кімнати, та і впала перед образом. Як же почула, що вже у останнє за ним зачинили ся двері, у останнє загомонів його голос, вона й заридала! Душу свою готова була виплакати!..

— Устань, доненько, устань! не плач, не жури ся, не вбпвай ся так! Коли справди, що так його кріпко любиш, то що-ж? ійди вже за нього... Я, хоч і против ночі, сам пійду і приведу його. Не розривайте своїх серденьок! Може знайдете своє щасття?

«Нехай, таточку, завтра об усім з вами поговорю.»

[VIII.]

На завтра увійшла наша Галочка до свого пан-отця... Господи! бліда та й бліда! Кровинки

нема у тих щоках, що до сїї пори як мак цвїли: очницї її почервонїли і позанухали (видко було, що усю ніч плакала), а сама так від вітру і валить ся.

Олексій аж злякав ся, побачивши її таку. »Доню моя мила!« став казати до неї, вицілюючи її, »втіхо моя, Галочко сердешна! Ти-ж моє серце розриваєш, страждучи так! Яково менї дивити ся, що ти сама себе живу у домовину кладеш?.. І я не спав усю ніч, і я плакав об тобі і об нашому Семену Івановичу. Жалко менї і його. Роздумавши усе, далї помоливши ся Богу, порішив ся: що буде, то буде, не буду вас розлучати. Усякий гріх озьму на душу свою. Сам постражду, а не відніму вашого щасття. Та з сею думкою послав батрака до нього, щоб мерщій їхав сюди.«

Галочка так і стрепенула ся і спитала бистро: »Що-ж?»

— Лиха година! Батрак вже його не застав. »Чуть сьвіт, він вже і поїхав,« сказав децьчик.

»Аж менї легше стало!« сказала Галочка оддихнувши. »Нї, таточку, голубчику. Не робить сього, не губить мене овсї і не берить на свою душу гріха. Не вбивайтесь за мною, се менї важко тільки отею годину, а то і нічого. Тепер, панотченьку, пустїть мене у Хорошів: я там проживу до недїленьки, та тогдї вже просити-му зробити послїдню мою воленьку.«

— Що хоч, доню, роби: куди хоч, їдь: нї у чому тобі заперету нема, аби-б ти перестала вбивати ся так.

»Перестану, таточку, і не буду, коли стане сили сполнити мою думку, коли зовладаю з моїм серденьком!«

Зібрав Олексій Галочку і випроводив її у монастир. Вона там усе молила ся, одговіла ся, порадила ся з черницями, котрі знали її і вміли совіт подати до діла.

Зараз з неділі, у понеділок і вернула ся. Бачить Олексій, що ніби вона стала кріпченька... Смутна, кріпко смутна! Часом так як задумається, так буцім і не зна нічого: сидить собі, мовчить і все руки ломить, та з виду видно було, що вона щось надумала, та боїть ся пан-отцеві сказати... А як не те, так і проворненько ходить, і навідується по господарству, і де-що упорає.

У вівторок ранком увійшов Олексій у велику хату і сів життя читати. Галочка, у кімнаті помоливши ся щиро Богу, увійшла до батька, на-силу ногами переступа, і зараз пала до ніг отцевських.

»Поратуй мене, таточку, голубчику!« аж закричала Галочка, заливаючи ся слізьми. »Не дай мені зовсім пропасти!«

— Що таке, що, моя доненько? кинув ся її піднімати Олексій, дивуючи ся, що се з нею таке. Устань, моя кришечко, моя лебідочко!

»Не встану, пан-отченьку, поки мене не звеселиш, поки не втішиш, кажучи, що зробиш, об чім я у останнє тебе попрошу!«

— Усе, усе зроблю, моя зірочко! Хиба ти мене не знаєш, що я рад душу за тебе положити.

»Спаси-бі тобі, мій таточку ріднесенький! Не відкажи і теперички!« та і устала на вколінки і цілує його руки. »Пан-отченьку, голубчику! Віддай мене за-між!«

— Добре ж, моя доненько! На-силу ж то

ти надумала ся! Я й сам хотїв тебе об тїм прохати. Отсе-ж він незабарїюм і буде. Або наймїм кого, та й пошлїм до нього, щоб швидче їхав.

»Нї, пан-отченьку! Сховай мене від сїї бїди! Віддай мене, тїльки не за нього...«

— За кого-ж, доню, тебе віддати?

»За кого хочеш, за кого здумаєш, таточку! аби не за нього. Поспішай, пан-отченьку, поки він не приїде.«

— Що се ти, Галочко, надумала? Устань бо, та сядь біля мене, пригорни ся до мого серденька і розкрий менї свою душу, що се за думка така?

»А от, таточку, яку думку менї не хто, як Бог послав. Туж-туж він вернеть-ся, пристане, не до мене, а до вас; приведе людей, начальників своїх; а ті — що їм за дїло до нашого щастья? аби-б йому услужити — стануть вас уговорювати, прохати, зобють вас з думки об моїм щастїї; ви звелите менї йти, а тут ще і моє серденько змовить ся з вами... Я піїду, усе рівно, що і на видиму смерть!... Скїльки я нї роздумовала, як то нї розбирала, не приходить менї бути панею. Я пропана усе рівно, хоч так хоч сяк; тїльки те, що пішешши за нього погублю і його на вік! От-що мене вбива! Так щоб положити один кінець, віддайте мене, батеньку, за-мїж! Тогдї він, побачивши, що нїчого робити, сам покине такі думки і... знайде своє щастья!...

— Чи будеш же ти щаслива, доню моя, з ким другим? Чи не погубиш же ти себе, віддавши себе нелюбу, та ще і цїлий вік з ним жити?

»І вже моє щастья! Однаковісїнько менї страждати приходить ся! Хто б нї узяв мене, то коли не він, усяк менї нелюб. Нехай він розвя-

жеть-ся зо мною, він розумний, опісля дякувати-ме мені.»

— Ти-ж збавиш собі віку! Ти зажуриш ся!

»Отсе мені тільки кріпко тяжке уремя, поки усе сполнить ся, а там... Таточку! я говіла, я молила ся: здасть-ся мені, що я добре роблю. Мене Бог не оставить, я ще втішу тебе при твоїй старості!»

Довго вони собі так розговорювали... і що то, як люди з розумом? Порадили ся, потолковали ся, обсудили діло кругом, так і є: приходить ся Галочці, щоб не заїсти чужого віку, йти за свого брата, за рівню. »А то з-правди,« сказав Олексій, »не стерплю, перемінію свою думку, приставати-му до тебе... бо кріпко хороший чоловік!... О, що жалко мені його!...«

»Тим-то й треба поспішати, кінчати наше діло, а то як разом набіжить, тогді пропала я!...«

— За кого-ж тебе, душко, віддати? Вибирай сама: ти знаєш усіх женихів, що ще й недавно засилали людей: скажи, зараз пошлю і таке весілля зроблю, що ну! щоб туга не відзивала ся ні в мене, ні в тебе.»

»Не хочу я, пан-отченьку, ні за кого з тих женихів. Вони пишні, багаті, будуть вередувати. Тяжко моєму серцю буде у перші годи, а вони не дадуть мені воленьки і гаразд поплакати об моїй долі. Чи не знаєш, таточку, якого сироти у бідности? Озьми його у приїми, віддай йому й худобу нашу і мене нещастну. Він буде за добро, що йому зробимо, нас поважати і мною так не з-так буде орудовати. Знайди такого, приведи і скажи мені: се твій мужик: я у ноги поклоню ся!»

Довго думав Олексій, де і кого у зяті узяти : далі і каже : »Доню, Галючко ! коли так, ійди за Миколу !«

»Добре, пан-отченьку !« разом сказала Галючка, а на серце мов кусок льоду впав, бачачи, що усе ближче, усе ближче завязується їй сьвіт. »А хто-ж то такий Микола ?« далі спитала.

— Микола круглий сирота, чесного, хорошого роду, тільки бідність така, що й не було і нема нічого. Я, бачивши, що він є парень розумненький, роботящий, розчот усьому зна, перемовив його від купців, ще йому п'ятнадцятий годок був, і обіщав нагородити його. І щό то придав ся парень ! За усіх усе зробить, ніколи не залінить ся. хазяйського добра як ока береже і, спаси-бі йому, багато зберіг і доглядів мого. Я його, куди треба, посилаю з хурою : усе зробить, як лучче, і розчот у всім привезе. Він, як є меж купцями приказчик, так він в мене права рука моя. І товариство поважа його : знаєш, часом бува, зайде спор, лайка : він їх усіх розсудить і по усій справедливості розбере. Та він же собі і чепурний, і моторний, і красивенький...

»І вже, таточку ! мені сього хоч і не кажи !«

— Так коли так, доню, так так. Коли вже певно намірилась ійти за кого-небудь, так ійди за Миколу.

»Пійду, таточку, з великою радістю. Зділай же милость, пан-отченьку, поспішай швидче ! Коли-б можно, щоб сьогодні нас ізвінчали ?«

— Як се можно ? Коли-б хоч у сю неділю...

»Приїде, таточку, приїде ! І усе наше пропало тогді !«

— Вже-ж щό робить ? треба прибрати ся...

»Яке тут прибирання? Чи до танців тут, до скоків? Аби-б у закон уступити. Моє сирітське діло. А то щоб часом за приборамп ви мені не наробили гіршого лиха.«

Радили ся, радили ся, а далі дочка таки виплакала у батька, щоб завтра вінчати ся і щоб не було ніяких порядків, що треба по закону. Каже Галочка: »Він сирота, і я сирота! Чого тут? Покликати самих старших родичів, поблагословити ся, звінчайте нас; що Бог дасть, пообідаєте, чим здумаєте, попотчуете гостей, та й розпустите їх. Я не пійду ні дружечок збирати і не хочу ніяких пісеньок. Се весілля — теж похорони.«

Як сказала, напрохала пан-отця, той так і положив ся.

— Треба-ж, сказав Олексій, покликати жениха.

»Покличте, таточку,« сказала Галочка. »Коли почали, будемо і кінчати.«

Старий сам пійшов за Миколою і йдучи і каже: Чи ждав же він собі такого щасття? Та і я, чи ждав же такої долі своєму дитяти?...

Зоставши ся Галочка сама собі у хаті, стрепенула ся і сказала: »Тепер, Семене Івановичу, прощай на вічній вікп!.. Мабуть, що я тебе щиро любила, коли відрекла ся від тебе, топлю свої молодії літа, дівованьячко; йду на вічній сльози, на тугу, на усяке мучення душі, аби-б од тебе відвести усякеє лихо!.. Не кажу тобі: люби мене! — не можна, се против закону, — а згадуй мене у сїм ділі, що я для тебе зробила... і як знаєш, так дякуй! Прощай! Настає година, що і здумати про тебе гріх буде. Прощай, мій мпленький!«

Хусточку усю, що держала у руках, усю

змочила своїми гіркими, кровавими сльозами, хоч вижми!

»Тепер,« сказала, »усе покончила. Закрив ся для мене білий сьвіт!« і стала Богу молити ся і поклони бити, щоб Бог дав їй силу перетерпіти сюю годину, перемогти своє серденько у закон уступити... а там — як божа воля!

То плакавши те поклони бивши, розкрасіла ся Галочка. І щó то за хороша була! От як, бува, румяна зоря догоряє, а тут чорнії хмари її застилають і вона ніби спішить красовати ся і веселити мир божий, що так би усе і дивив ся на ту зорю, і хмарн поодпиховав би геть, коли-б можно було: така і Галочка була тогді. І чого б не зробив, чого б не віддав, щоб вона була щаслива?

Увійшов Олексій з Миколою. Галочка стоїть кінці стола, і не глянула на свого суженого. Вона з батраків батькових не дуже кого і знала. І чого було вже дивити ся і розглядати, який собі той, з ким тяжкая доля привела жити?

Сівши Олексій на лавці, подумав, здихнув і каже:

— Молодим дуже приговорив я тебе служити в мене і обіщав ся, коли будеш мені вірно і чесно служити, не залишити тебе і нагородити. Ти служив мені так, що дай Боже, щоб і товариш так приглядав добра, як ти вбивав ся за хазяйським. Спаси-бі тобі!

Микола низенько поклонив ся.

— Прийшла моя черга, казав Олексій, слово здержати і тебе нагородити. Миколо! От тобі одна моя радість на сьвіті, втіха моя, щасття моє, Галочка, одним одна дитина... Озьми її; худоба,

усе твоє: озьми і мене в приньми. Не покинь... та за слізьми не зміг далш і говорити.

— »Щоб то як, дядюшка?« пита Микола, поблід, труспть ся, і боїть ся, думаючи, чи так він чує?

— Так, Миколо! Будь мені зятем, кохай, шануй мою Галочку, що Бог тобі дає у жону. Зроби її щасливою, і тебе Бог не оставить...

— »Чи не сьмієтесь ви надо мною?« ледве проговорив Микола.

— Не який се сьміх і не жартованья, се важний, сьвятий час. Я, отець, маючи одним-одно на сьвітї дитятко, уручаю тобі його, надіючи ся, що ти, а не хто другий зробить її щасливою...

Микола так і кинув ся Олексїєви у ноги і став казати: »Чи я-ж достоїн такої чести? Я круглий спрота: ні роду, ні плоду, ви мене на ноги поставили, ви мене до розуму довели! Я вас знав, почитав за отця рідного за вашу ласку, за ваше научення!... Об Олексїєвні, ось об Галочці, і думати не сьмів! Хто вона, і хто я мизерний? Чи я-ж сьмію?...«

— Коли я тобі її уручаю, сказав Олексїй, піднявши його від ніг своїх, коли я прошу тебе: будь моїм сином! збережи мою Галочку?...

Тут Галочка підійшла і, як ніхто й не ждав, припала до ніг Миколіних. Той силкуєть-ся її підняти, а вона не даєть-ся і просить його: »Ні об чім тебе не прошу, тільки будь до мене добрий, не потурай, коли часом буду смутна, се минеть-ся. Я буду тобі покїрна, поважати-му тебе: доведу до того, що ти, бачачи мою добрість, полюбиш мене. Не попірай мені, коли часом... я й сама не знаю, яка я буду? Не вважай тим, а доведи мене до того, щоб я тебе... через тебе мала

хоч маленьку втіху, не терпіла б ніякого горя. Иноклонімо ся же поперед Богу св'ятому, щоб поміг нам жити, як я кажу: а далі нашому пан-отцеві, нехай благословить і молить ся за нас, за своїх дітей.»

Олексій зняв образ св'ятий, молоді стали молити ся: от Микола припав перед образом навколінки і каже:

— »Петровичу! чи, як ви мені повеліваєте, пан-отченьку! і ти, Олексієвна! От вам Бог милосердний, і перед його образом заприсягаю ся, і перед вами: любити вас, Олексієвно, шанувати, почитувати вас, не як є ви моя жінка, а як против мене господиня... Ніколи і ні за-що не почувєте від мене і жодного грубого слова. Буду для вас такий-же робітник, як і до сього часу був. Ви над собою волю маєте: ви розумніші мене, ви і мене навчайте. Петровичу! я батька й матери не зазнаю. Ви мені отець і благодітель! Будьте мені, як і були, хазяїном і повелівайте надо мною. Однаковієнько, як і до сього часу, буду за вашим добром вбивати ся і так об ньому радіти, як і тепер. Воно як було усе ваше, так і буде вашим, і я й сам по вік ваш. Тепер на таку волю благословіте нас, пан-отче!»

Тут з ним припала до ніг отцевських і Галочка, і що то плакала!

Олексій їх поблагословив і дуже гарно усе приговорював і просив Бога, що їм послати на милість свою.

Далі посадив їх у-куні, розказовав, як їм жити, як шанувати, поважати один одного, таки довгенько їм усе говорив.

От посидівши сказав, що треба прибиратись, бо завтра і весілля.

Микола помагав вже своєму тестеві, у чім там треба було. Припросили то дядин то сусід, порати ся: Галочка, у чім душа, туди-ж з ними порається, і усе поспіша, і усіх приганя, щоб швидче усе справляли, неначе бояла ся, щоб хто не помішав.

[IX.]

У багатого і є з чого і є кому усе злагодити; так і не диво, що до завтрього усе поспіло.

Зійшли ся сама ближня рідня. Подивовали ся, потовковали, що як то Олексій, такий багатий, одним-одну дочку та віддає за свого за батрака, та ще і за бідного! Лучче б віддав, хто скаже, за купця, хто за поповича: а хто скаже: та може б який і пан не погордив ся б узяти таку кралу, та з такою худобою. І багато такого казали: як же їх обдарили подарками, усе хустками хороними і вишиваньями, і платками шовковими, так вони і замовкли і затихли, надіючись і погуляти опісля по закону.

Вбрала ся ж і Галочка до вінця, а вбрала ся ж просто, не узяла з дорогого ні плахти ні наміста, а так, як звичайно спроті: та що то за гарна була! От вже справди, як на картині намальована! красива та красива!... Тільки чудно було на неї дивити ся у тім, що якось-то була вона, і ніби не вона! Очищі бистрі, аж горять, на виду краса у щочечках так і переливається: то часом стане бліда, бліда, то впять румянець у неї як жар спихне. Пійде проворно, порядкує, усіх поспіша... то впять руки опустить, головоньку похилить, і де стоїть, не зна, і що робила і куди

ійшла, усе забуде!... Говориш до неї, вона не на те одвіт дасть, та стане быстро-быстро глядіти і пеначе дивуєть-ся, чого се люди походилили ся і понеревязовані ходять? Озираєть-ся, озираєть-ся, гляне на себе... і помертвіє!... Оттака усе була!

Увійшов і Микола вже благословити ся, і що-ж? не надів ні тії свити ні того жупана, що йому Олексій учора під вінець подаровав, а одяг, хоч і добру, та просту свиту сірого сукна, і усе на ньому було просто.

«Чом ти, Миколо, не урядив ся у ту свиту, що тобі тесть подаровав? І жупан було одягти.» Так питались його жіночки.

— «Не йде діло,» сказав Микола. «Мене пан-отець бере з наньмитів, і я так батраком довжон явити ся перед Господа Бога, і від нього принявши Галочку з своїм щастям, тогді вже стати чим-небудь луччим: а тепер я, сам ще по собі, нічого!»

І поблагословив же Олексій Галочку до вінця, і випроводив її таки точнісінько, як на кладбище! А що вже плакав, плакав! як мала дитина! Тяжко бо йому було, важко на душі, хоч і сполняючи дочеччину волю, та яка се воля була?... Се усе рівно, як би вона вибрала ніж і просила б, щоб її отсим ножем зарізали!

Ійшла бідна Галочка до церкви швидко, быстро і усе поспішаючи: ні на кого не дивила ся, нікуди не озирнула ся. Під вінець сама підійшла, та як стала на рушнику, кинула очницями на вінці, стрепенулась як рибочка, підняла очні у гору... так слізочки у-в оченятах засьяли!...

Одвіт понові, що по своїй охоті йде і що нікому не обіщала ся, сказала голосно, на усю

церкву. Правду можна було сказати, що усе, що вона ні робила збираючи ся за-між ійти і під вінець підходити, то усе робила мов не о своєму умі, а ніби якась сила вела її до сього против її волі. Душа і розум повелівали їй хоч погібнути, а не довести милого чоловіка до нещасної життя з нерівнею побравши ся: так серденько бо не того бажало! Воно кріпко у ній бушовало і хотіло по своєму зробити: хоч на годочок, хоч на місяць, хоч на деньочок знати щастья, пожити з миленьким, що й він же того кріпко бажа, і хто зна? може й не буде нічого такого, чого душа боїть ся?... Так против таких-то думок Галочка усе боролася, що туж-туж не подоліють її!... І таки посилили б, як-би не така у неї душа була, що не піддавала ся вередованню серденька, хоч таки і дуже воно жалібно прохало зробити по його. А від сього Галочка, як свічечка пала, поки стає воску, а як воск догаря, так і свічечка гасне усе тихше, усе тихше: так і вона кріпнла ся, щоб стало сили, поки скінча своє діло, а тут за усяким словом, як одчитовали молитви, то і вона мов гасла, так що як прийшло ся обводити круг стільця, так вона вже і не змогла сама по собі ійти, а шепнула старшій дружечці: «Веди мене... бо впаду...» І справди, як-би не дружечка та ще один з дядьків повели її, то тут і впала б!

Як зовсім повінчали і стали поклони бити, вона вдаривши і не підняла ся сама! Кинулись до неї, бризнули водою, сяк-так відволодали її. Не здужала вже сама ійти до дому, Микола з боярином через силу довели її.

Яке-ж і гуляння на таким весіллях? Чи

почастували, чи поотчували чим родичів, то так усі і розійшлися.

І що то: хоч як Галочка ні чудно виходила за-між за свого батрака, маючи женихів що найлуччих і багатих, і що так хутко, без зборів, без приборів, без усякого весілля... та й те знали усі, що ще від самого посту учанцав до них якийсь-то охвицер, що увезденички просижував в них і часто дуже смерком вертав ся від них, усе сес знали: так отже ніяка недобра слава не проходила про неї, бо одно те, що добре знали Галочку, що не пійде ні на яке худо ні за усі золотії гори, а друге те, що тогді не було моди панциковати про людей і шпигати їх язиками. А найпуще на дівочу славу ніхто не сьмів ні півсловечка нічого сказати. Попробовав би що брехнути, так так баки і забють, і вже з брехунів по вік не вийдеш. Та й старі приказують було молодим: знаєш, не знаєш, мовчи: а коли певно знаєш, що сам що-небудь іменно таке бачив, то й тогді не сьмій розказовати, а по-тихеньку скажи старшому, коли що пильно треба, а ні? так і мовчи собі, бо дівчача слава — як біле полотно: пилінка впаде, то й видно. А через такий порядок і дівки було бережуть ся, крий Господи, як! Сьміливо можна сказати: не то, що у сотії, у тисячі дівок не було ні одної, як тепер десятками лічи, вулицею проходивши. Сьвятес діло старовина! Мабуть не вернеться вона ніколи!...

Вже так, що і два тижні, а троха чи й не більш минуло ся після того, як Галочка вийшла за Миколу: як ось раз у день старий Олексій сидить у хаті і чита житія. Миколі не було дома, пішов до чоловіка за ділом. Галочка сидить край віконця, зібрала ся мужикові сорочку шити, та

покраяла, а тепер і не рєзбере, щó і як до чого слїдує, та мабуть від того і задумала ся: ручки поскладала на роботї, головоньку схилила і дума... Та щó то за гарна з неї молодичка! Вже іменно не можна було сказати, чи гарнїйша була дївкою у косах та у скиндячках, чи, як тепер, у парчовому очїнку, щó їй кріпко пристало, що усе б на неї і дивив ся? Личечком собі хоч і кріпко похудла і румянцю на щочечках не стало, та все здавало ся, що так їй гарнїйше було.

Як так сидять собі, аж ось дзвоник... дзвоник... і усе ближче... і як-раз біля їх хати і став.

Галочка зирк у віконце... «Ох!» тільки і скрикнула, руки і ноги затрусили ся, ледве устала... і у кімнату б то поспїшати, і з місця не ступить.

— Щó там таке? спитав Олексій, не дуже чувши, що щось прибігло.

«Він, таточку, він!» аж задихаючись крикнула Галочка і кинула ся у кімнату.

А тут як-раз у двері... і хто-ж то? Семен Іванович!

— «Здрастуй, мій любезний приятелю, Олексію Петровичу!» крикнув Семен Іванович, убїгши у хату і кинув ся його обнімати. «Як, каже, поживаєш?»

— Спаси-бі Богу! сказав напротив і Олексій, щó і зрадовав ся, побачивши його, а як здумав, щó без нього тут совершило ся, так у нього душа так і покотила ся, і не зна, на яку ступити, і дума собі: Буде ж тут усього доброго!

— Де Галочка твоя? Чи здорова вона? Вже тепер певно вона моя! Ось, Петровичу, привіз тобі письма і від брата і від дядюшки мого,

старшого брата отцевського. Тут тобі усе добре пишуть.» Так казав Семен Іванович, сердешний! веселенький, говорливий, і не дожидаючи ся над собою біди, сів на лавку і став доставати тії письма.

— Не турбуйте ся, Семен Іванович! сказав старий: письма оісля прочитаємо... А може ви хочете побачити Галочку?

— »На, пан-отче, читай отей письма, а я побіжу, знайду Галочку, що ще може і не зна, що я приїхав. Знайду і приведу до тебе, а ти нас і поблагослови, як дітей своїх. Тепер ні у чім не буде замішки.» І хотів було бігти за Галочкою, так Олексій зопинив його, кажучи:

— Та не турбуйтеся; вже ви її не знайдете, вона сама до вас вийде, — та й кликнув: Галочко! а вийди сюди, душко, на часинку!

Галочка і увійшла: Семен Іванович кинув ся було як стріла до неї, як зирк!... у-в очіпку!... його Галочка вже молодницею! Він так і стрепенув ся, поблід як стіна і впав на стіл. Полежавши, зскочив і до неї: »Галочко, що се ти наробила?»

»Семене Івановичу!» сказала поклонивши ся йому Галочка, ковтаючи сльози, що так від серця йдуть і душать її. »Перш усього,« каже, »говоріть зо мною, як з мужньою жоною. Пан-отець мене благословив, і я по моїй самій чистій волі вийшла за чоловіка честного, доброго. Він мене любить кріпко, шанує і жалує мене. Так після сього мені не приходить ся ні від вас нічого слухати, ні споминати, та й самії думки треба нам відганяти від себе... Прощайте! Ще раз довело ся вам сказати на віку!... Забудьте усе і не споминайте... Я вам розв'язала сьвіт... Ви

знайдете своє щасття... а я!...» Сльози так і заплили її речі. Вона мерщій убігла у кімнату, зачинилась і чути було, як защенулась.

Довго Семен Іванович, припавши на стіл, плакав ридаючи гірко. Далі зскочив, обняв Олексія, поцілював його, кажучи: «Прощай, Олексію Петровичу, на вічній віки!» вдаривши себе рукою по голові, вибіг з хати.

Тільки вони його й бачили і не чули ніколи про нього нічого.

Виїздив я на своєму віку чимало по світу! Був і у Змійові, і у Чугуєві. А у другий кінець ще і далше. Проїзжав Охтирку, до Лубен доїзжав, і в Прилукі жив. Там знав я сього Семена Івановича, він вже відслужив ся у війську. Бисурмани-турки ногу йому прострелили, а ліву руку відрубали.

Раз, позакурювавши люльки, лежали ми у його садку під липою, так я тут спитав його, через що се так його окалічили? Інший вернеться з війни цілісінський і не осмалений, хоч і розскаже, що і такі і такі городи брав.

— «Я, друже, сам на себе ськав смерти,» сказав Семен Іванович, здохнувши важко. «Не встигла загоїтись нога, я впяць на коня. Одтяли руку: поки вигоїв ся, стало замирення... пійшли мої думки геть!»

— Через що-ж таке ви ськали собі смерти? спитав я.

— «Через любов!» сказав він і здохнув ще важче та й задумав ся. Далі й каже: «Я, друже, так любив одну дівчину, аж у Харкові, що трохи з ума по ній не зійшов. Та й було ж від чого.

Полюбив її — міри нема! Ну, так полюбив, що бачу, не можна мені без неї жити. Я подумав, подумав: що-ж? вона мене любить: розумна, я її скоро привчу бути панею, та ще такою, що краще прирощених. Що-ж? Не захотіла йти за мене! А щоб часом не піддати ся, так вона без мене звінчала ся аби з яким батраком, щоб мені світу собою не завязати, щоб не соромити мене собою, і усеє прочес говорила.

»Правду тобі, приятелю, скажу, що як вздрів її вже молодницею, жінкою другого, а не моєю, то не знаю, як я тут і не вмер на тім-же місці. Та таки і струснуло мене! Більш пів року хирів. Далі пішов на війну: не вбили. Прийшов до дому: що б робив з пудьги: і світ мені не милий, і ніщо не веселить. Тут мене пособрали у капітан-справники, тільки що намісничество відкрило ся. Отто і став я по неволі меж людей. Далі бачу, що не можна так прожити, хоч і тоді Галочки (так її звали) крінко жаль було, бо любив її якось-то не так, як прочих люблю. Ну, дарма!... сяк-так, я і оженив ся та узяв собі жінку добру, хорошого роду, та тільки бідну. Так тут-то побачив, що Галочка правду казала, що нас заїдять люди, як дознають ся, що в мене жінка з мужичого роду: коли ось моя і благородна, так наші тузи і ганьбують сю і не приймають до себе, і мене часом пострікають і чужі і родичі. А що б було, як-би я на Галочці б оженив ся? Заїли б зовсім: а вона не стерпіла б біди на мене і іменно вмерла б.

Моя ж жінка, спаси-бі Богу, добра, мене любить. Часом сміється з неправди людської, а часом і усього бува. Наградив нас Бог діточками: здається, добрі, будуть нам на втіху.

Завсегда згадую Галочку і дякую їй, що відвела мене від біди, не відняла в мене щасття, яке тепер маю, і якого б з нею через людей не було б мені. Вона мабуть більш людей знала, чим я, бо усе по її стало ся. Розумна була, розумна!»

І як задумав ся, та й довго сидів усе думаючи, аж поки я його розважив, і він мені розказав усе, що в них було з Галочкою на Ганчарівці у Харкові.

Прийшло ся же мені бути опісля у Харкові. Куди люди, туди і я: на Ганчарівку прохожувати ся. Ходючи сюди-туди по вулицям, поглядаю — знаєте, тогді ще молод був — на дівчат, що повиходили на вдвіря, бо неділенька була. Дивлюсь — не тепер споминки! — сидять на приєнні дівка та молодиця... одно те, що молоденькі обоє, а друге, що за красиві! Не знаєш, котора красивійша: чи дівчина, чи молодичка?

Я до сього торгу пішки, як там кажуть. Як вздрів, так і став як укопаний. Стою і тільки їх розглядаю. Аж ось і обізвала ся — а я її і не доглядів, що й вона тут меж ними держучи дитину сидить — бабуса, не овеї стара, а так доходить до старости, так що було їй годів з п'ятидесять. Як обізвала ся до мене, та й питається: «А чого вам, паночку, тут треба?»

Я й остав ся ні в сих ні в тих. Треба щонебудь сказати, а не знаю що, і за чим я тут стою, не знаю. Якось-то мені попало на думку, що я на Ганчарівці. Тут згадав я Семена Івановича, Галочку Таранцівну, та як нігде дітись, так я і кажу: «Та мені тут треба було знайти... чи не зна... може хто...»

— «Кого-ж вам треба?» спитала ся тая жінка.

— Чи не зна хто, де тут жила а може й живе Галочка Таранцівна? так її з-молоду звали.

»А на-що вам вона?« всьміхаючи ся пита вона мене, а сама так бистро на мене дивить ся, а чорні очі, правду сказати, з-молоду так що очі були.

— Та там... від одного чоловіка поклон їй передати.

»Від кого б то?« та так трошки і посмутила ся, і каже мені: »Просимо, паночку, у хату: може і я вам що-небудь про неї скажу. Посидьте ж, доненьки, за воротами та виглядайте батька. А ти, Наталко,« сказала вона молодиці: »озьми свою дитину. Та не втікай ще до дому, нехай мужик за тобою прийде. Просимо, паночку, до господи.«

Нічого робити: треба мені йти за нею. Увійшли. От вона і пита, усе всьміхаючи ся: »А хто-ж то поклон пересила до Галочки?«

— Чи ти-ж її, пань-матко, знаєш?

»Може і знаю, як скажете, від кого поклон.«

— Та від Семена Івановича, із-під Прилуки.

»Я так і думала,« сказала жінка похиливши голову. Далі подумавши і пита: »Як він собі пожива?«

— Е, так ти то і єсть Галочка? спитав я.

»Може таки і я. Так він вам розказовав про мене?« питала ся Галочка, трошки змінюючи ся на лиці.

— Розказовав усе. — От і розказав їй, що чув від Семена Івановича і як він їй дякує, і про усе говорив.

Як же розговорили ся, то й вона розказала усе, що яково їй було, як спершу стала знати його, і що після було з нею.

«Я його любила кріпко,» розказувала Галочка: «і для нього, щоб йому щастья дати, пішла б на усякую муку. Не легка мука, як я і за-між пішла, щоб його відлучити від мене. Пішла, і сама не знаю, за кого йду і длячого йду. Точнісінько, як у-ві сні була! Нічого не розберу, що робить ся, а усе поспішаю... Не схаменула ся і за-між пішедши. Усе ніби я не у своєму умі була. Як ось приїхав і Семен Іванович. Як я вийшла до нього, що з ним говорила, нічого не тимлю, бо на мене за-тим прийшла така гарячка, що я ність неділь не уставала. Думали, зовсім вмиру!

«І одужавши, я не приходила до ума. Усе мені було тяжко, усе важко! Нудьга замучила. Часом було не знаю, що се за чоловік? А се був мужик мій. Тільки було батенько — нехай царствує! — розговорить мене, то я хоч наплачу ся добре, то мені і легше стане. А то хоч скрізь землю, хоч сьвіт за очима пійти! Така біда була!

«Аж ось Господь дав мені хлопчика. Якось-то прийшло ся, що новорожденому дали імя Семеном. Я зрадовала ся і прийшло мені на думку, нехай він буде Семена Івановича хрещеник. Батенько мене послухав, а Микола, мужик мій, той і давно! Він ще й тепер мені у віки дивить ся, чим мені угодити.

«От ми і покумали ся з Семеном Івановичем хоч за-очи. Що-ж? З першого хлопця з мене як рукою зняло. Я перестала журити ся, стало мені легко дихати: я почала розуміти, що я вже мати, що треба думати об дітях, та дальше-дальше і вдарила лихом об землю.

«Не хочу брехати, частісінько думала об Семену Івановичу, споминала, як ми з ним спізнали

ся, і здавалося мені, що у ті пори, як я була з ним, що я не по сій землі ходила, а по пишій, по золотій, меж прехорошими цвіточками. Здавалося, що й сонечко яснійше світило і тільки на нас на двох і сяло, і веселість і радість нам подавало! Далі я неначе упала у якусь яму, де темно, пусто, мов у гробу!... Що робилося зо мною? нічого не тямлю!

»Як вийшла з ями, світ мені підняв ся. В мене є муж, чесна, добра душа, шанує, любить, береже мене, пилиї не дасть на мене пасти: в мене хлопчик, синочок, втіха моя!... Далі-далі — мені усе легше, усе веселійше. В мене і дочечки: отто Наталку бачили? Другий год замужем, на Подолі: отто її і дитина. Друга дочечка піроста і тож буде krásива. Мої дочки, кажуть, по мені пішли, у великій славі,« усміхаючись сес розказувала Галочка.

»Старший хлопець, Семен, парень друзяка. На той год, діждемо, будемо женити. Другі хлопята піростають: інший у ремесві, а інший письма вчить ся.

»Батенька поховала, та вже тогді, як огляділа ся і у розум прийшла. Він потішав ся унучатами, веселив ся, глядючи, що я перемогла своє лихо і жила у щастті, не думаючи коли-небудь його мати. Благословив нас, дякував мене, що я не вийшла з своєї долі, не захотіла панею бути, і успокоїв ся на віки.

»З Миколою ми живемо, як Бог нехай дає і усякому. У нас одна думка, одна воля, одна душа. Нема у нас не тільки сварки або лайки, та й не чули ми один від одного противного слова. Живемо, багатіємо, маємо діточок добрих, слухяних, і за усе хвалимо Бога!«

— А Семена Івановича часто згадуєш? спитав я.

«А як-же? Усяк день молю ся за нього, щоб йому Бог послав щасття за те, що він мене хотів, по його думці, щасливою зробити. Тепер, як чую, що він щасливо пожива, і що Бог і його благословив дітечками, такими-же добрими, то мені на серці стало весело. А то було не без того, що журю ся, не чувши об нім нічого. Весело мені і те, що він мені дякуєть, що зробила для нього моя щира любов!»

Сама істинна правда була усьому, що я отсе розказовав. Ще й теперички є у Харкові на Ганчарівці старі люди, що чули від батьків своїх, а декотрі і сами зазнають сюю Галочку і що з нею і як поводило ся. Пан-отця її по вулицьному звали і Литвином, так і вона від того взивала ся «Литвинівна». Двір Олексія Таранця був саме на вулиці «Довгальовка», що на Ганчарівці, і чашточка його під двором міщанина Головина, супротив Сірикового двора як-раз: а більша часть відійшла на площадь, де стоять жандарські конюшні.

Обицав ся мені чоловік і тих пісень достати, що на Галочку Таранцівну покладали тогді люди, усе вихваляючи її, яка-то вона була красива. Так коли достане, то я їх де-небудь приткну, щоб нашої Ганчарівки слава не гинула.

ХІІ.

ДРІБНІ ПОВІСТІ (казки).

1. Пархімове сніданья.

Не було і на усій слободі дурнійшого, як Пархім Шеревертень. А й слобода немала була! Опріч, що по неділям зіходили ся баби з слободи та з близких хуторів, і приносили на продаж і масличко і смитанку і яєчок і буханців і соли товченої і усякого такого товару, а то ще двічі на год були і ярмарки у тій слободі: одна об теплому Олексею, а друга об перших Парасках. І чого-то на тих ярмарках не було? Аж з самого города приїзжав крамар з залізними гвіздочками: кому, знаєте, треба чоботи підбити. Та бував і купець з хороним товаром: з хвигами та з родзинками і з синім камінцем. А вже циганів, оттих коноводів, мошенників, що обдурюють народ, так і не розминеш ся! Обманув, украв, обміняв личко на ремінець, та й дальш... Так через такі ярмарки се вже не слобода звала ся, а містечко. І скільки там ні було народу, що там жили і на ярмарки наїзжали, не було дурнійшого, як, я-ж кажу, Пархіма Шеревертня.

Еге, дурний собі, та таки оженив ся, знайшов собі жінку. Пожаль, багатенький бо був, а через таку благодать дівчата не дуже дивлять ся, чи хороний чи поганий, чи розумний чи при-

дурковатий: аби у кишені повно було. Ось і тут такички. Тільки задумав женити ся наш Пархім, як-раз і вискочила за нього дівка бойка: сама й посватала себе за нього, сама і весільям орудовала, і як хотіла, так і виправилась.

Вона була попереду наньмичкою у гєроді, по кунцям, так знала усякії порядки і сьвіту по-видала. А якось-то навернула ся у свою слободу, бачить, що Пархім, зоставшись після батька сам собі господар, не зна нічого і не вмє кінців ні у чому звести, а худобини до гаспида! Вона і підїзла до нього з своїми теревенямп... а завтра вже і рушники подавала, а у неділеньку і весілья відбули!

Люде дивовали ся: «Чи не навіженна сця Настуся (так її звали), що йде притьмом за дурня, за Пархіма Шеревертня?». А вона собі й бай-дуже! «Нехай», каже, «що хочуть, говорють, а я своє робити-му».

Та й прийняла ся ж добре! Усе поприбирала до своїх рук. Мужикові коли дасть коли добре пообідати, то то йому і празник: а не те, так частїсїнько окрімє сухого хлїба через цілїсїнький день нічого не побачить. Одежа на ньому аби-яка, сорочка розхрістана, чоботи порвані, а частїш і зовсїм босий. Пика невмита, борода неголена... і таки з-разу можно було бачити, що він є.

Сама ж — так ну! Виряжена неначе мішанка. Свєкрушині і плахті і очінки і намиста одвічають по усяк день! Ласо їсть, на мягкому спить, і така виходила ся, що молодиця хоч куди! А зубата була! Вже не заїдай ся з нею ніхто. Тільки зачепи її, так разом як залящить, затріщить, загомонить, перекоренить і батька й матір і увесь рід, і таких прикладок поприклада, що й

не додумаєш ся, відкіля вона усього набрала ся. І вже її ні за-що не переговориш. Як вода, бува, греблю прорвавши, і біжить і шумить і реве і клекоче, так і Настуся, як з ким счеניתь ся. Вже пак не дурило стільки прожила у городі.

Швидко стали знати її і проїзжаючі. І купець і панич і крамар і ремесний і школяр, як тільки їдуть через слободу, то вже неодмінно і зайдуть до Настусі. І хоч-би як ще за-раньні було, що можно було б верстов з десятків уїхати — ні, і не кажи: зостануть ся почувати, хоч як. Та уміла ж усіх привадити до себе. Купцеві зараз чайничок настановить — а усе мала у себе: простому народу доброго борщу з салом постановить, паничеві молодшої кані подасть. Старенькі пани не заїзжали до неї, зараз скаже: »не приймаю нікого.« Та так участус усіх, що довго згадують Настусю.

А мужикові її, Пархіму, то не було добра, а як зайдуть постояльці, так йому зовсім халепа! Знай жінка посила його по усій слободі: біжи туди! достань того! принеси те! Набігаєть-ся лебедаха, утомить ся, заснаєть-ся, дума нічю відпочити. Так куди-ж! Жінка протурить його до постояльцевих коней: і сіна підкладай, і дивись щоб безперестанно їли і щоб хто коней не вкрав, калавур і не відходь від них: а у хату і не думай забиратись, не сьмій і носа показати! То Пархім було і слуха жінки: ходить коло постояльцевих коней, і тільки чує, як у хаті чарки брязчать, миски цокотять і хазяйка з постояльцями щебече, та не у лайку і не у спор: в них усе йде до ладу. А Пархім ходить та голодний дрижаки їсть по холодній зорі, не маючи у вінці і одягтись!... Терпів таки багато, сердега, від такої жінки.

Як діла нема дома, піjde було блукати по селу. Вже й знали усі, що він терпить дома від жінки. Хто було закликає, нагодує його, хто й до дому палянички або грудку каші дасть... І Пархім, де було вздрить, що люде чого-небудь зійшли ся, то і він тутечка. Слуха собі готового, а вже свого не питає. Наслухав ся, скільки йому треба, і пішов. І то з нього.

Сидючи раз з людьми біля волосного пра-лення, слухав дечого багато, і про те далі стали розказувати, як жінки своїх мужиків обдурюють. А що найпуще, як почне жінка вередувати, за-бажаючи або нового очінка або яловичини чи усякої ласощі, або часом грошей забажа. І стогне вона, і недужа, і ні знать-що говорить, і буцім що їй представляється, і мужика гонить з очей і дає його на усі заставки. І таку волю через вередованья озме, що бідному мужикові і під-ступити до неї не можна. Ходить сердешний по сїням, руки ломить та вбивається за бідною жінкою! Тут вже й знахурка поспіла. І що то! чого не робить, чого не діє: і підкурює і шепче і вмива і злизує, нічого не легша!

Мужик аж до нїг до знахурки припада та просить: »Тітусю! ослобони жінку від біди! Цїлий год матірю звати-му: що хоч, заплачу, тільки поратуй її!«

— Але! вже б я не рада їй допомогти! каже знахурка: так що-ж, коли дано, та ще й уміючи. Се, чоловіче, дала твоїй жінці удова, що може і ти її знаєш...

»Та як же? знаю, знаю. Ще вона і дівкою була, так було...«

— Та так-же, так. Се вона хоче звести твою жінку, щоб опісля самій за тебе вийти.

»А щоб вона не діждала! Я вже дучче озьму Хвєнну, ось що за Терешком Більбахом, коли овдовіс, а її не хочу.«

— Так бач, не знаю, чим і ослобонити твою жінку!

»Та вже чим хоч, а тільки зведи її: я кошту не пожалію: бо як вмере, так самий похорон більш буде коштувати чим ліка.«

— Так хіба ось-що зробимо: Купи лишень їй кавяру солоного та булочки, нехай вона поїсть. А як після сього захочеться їй пити, так ти їй купи осьмуху шива; нехай не, скільки хоче. А далі вже, щоб не гірко було після шива, так купи їй медяничків, родзинків, чорносливу. Нехай наїдається добре, поки аж спотіє. Та тоді вже будемо прислухати ся, чого вона з немоци забажа, та швидче їй і купиш, щоб лихо прогнати.

Сердега мужик усього того накупить: наїсть ся жінка, нанесть-ся, та й почне кричати: »Ой про-бі! очіпка хочу! очіпка по вишневій землі з зеленими розводами!... Про-бі! такого хочу, як і на дячнєї!...«

— Та купуй, Охріме, купуй мерщій! Бач, чого лихоманка забажала? Поставляй їй усе, а то щоб до вечора не вмерла.

Побіг Охрім, купив, подає жінці... Тут лихоманка, як побачить очінок, та так стрясне болящу, що на-силу улежить: а далі й почне стогнати та охати і ледві каже: »Коли-б ще мені... тепер... та п'ять кіп... то б я і устала!...«

Тут жінка стогне та бажа, а тут знахурка нападає-ся, щоб давав мерщій, щоб лихоманка, гроші побачивши, зовсім відійшла від неї. Нічого Охрімові робити! Виньма з кишені гроші, лічить п'ять кіп, та усе-ж то новими пятаками, кладе

биля жінки... Жінка стогнучи бере без діки. Загарбала усі, і вже і устала і пійшла поратись і сюди і туди... і ще до вечера разів тричі з мужиком полаялась.

Оттакі-то вередливі жінки у бідних, сердешних, простих людей. Добре панам жити, що в них жінки і не сьміють і не з'уміють так вередувати. У них жінки перед мужиками як по струночці ходять і против мужикової волі ні у чім ні чирк!

Про таке жіноче вередування слухав наш Пархім, та й узяв собі на розум: та йдучи до дому і каже сам собі: »Не я-ж буду, щоб я не зробив по своєму! Вистачай, жінко, кат бив би твою матір! вистачай усе!..«

Як прийшов до дому, зараз і почав стогнати на усю хату і пробіраєть-ся, щоб то злізти на піч...

»А якого гаспида ти там стогнеш? пита його Настуся, дивуючись, що її дурень та осьміляєть-ся без спросу лізти на піч.

— Але, гаспида!... Коли ж я недуж!... І у груди коле, і в бік штрика, і у спину шпига, і на поперек не підніму ся...

»Та що се тобі стало ся?»

— Але, що!... Не знаєш?... вередую!

»Що... що таке?...«

— Вередую, кажу тобі. Хіба не знаєш вередування? Се ваша жіноча натура на мене напала.

»Ось я тобі дам! Ще й він вередувати! Устань, кажу тобі. Коли тебе напала жіноча натура, то я озму мужичу натуру, та тут тебе так відвередую, що ти й гадки не мати-меш!»

— Я таки й то гадки не маю, та лежу собі та усе вередую собі.

«О щоб тебе з твоїми вигадками! І сьміх і лихо з дурнем! Скажи ж мені на милость: чого таки ти вередуєш?»

— Так. Вередую та й вередую. Ласонців хочу! Ой, хочу ласонців!.. і поти усе вередувати-му, аж поки купиш ласонців.

«А рожна не хоч? А трясці та болячки?»

— Не хочу сього нічого. Мені дай ласонців, то я й перестану вередувати. А не даси, то я і вмру, справді вмру.

«Та пропадай, вража личино! Коли-б вже й давно счез!»

— Так не пропаду бо, поки не довередуюсь до свого! — Ой, вередую! Ой лишечко, ласонців хочу!...

«Та яких тобі ласонців? Зділай милость, не кричи: сусіди почують, ще більш сьміяти-муться, скажуть, що ти зовсім одурів.»

— Та й кричати-му, і одурію, і вмру тобі, поки ласонців не купиш.

«Та яких же? — кажи мерщій! Запхну тобі пельку, щоб не кричав.»

— І родзинків купи, і рогозу купи і горохвяничків... і кавиру... і пасльону... і усього ласого...

«Бач, чого напередудав! Се-б то я покинула усе та пішла по ярмарку усього йому купувати! А дзуски не хочеш?»

— Я і дзуски і трясці твоєї не хочу: мені купи тих ласонців, щоб я вередуючи хочу.

«Захотіло ся гирі против ночі кісничка! Отсе так і побіжу, як ген купиці зїзжають на двір. Геть, кажу тобі, з печи! Вбирай ся з хати! Не знаєш, що при чужих людях тобі не можна тут бути?»

— Знаю я, голубочко, усе! Ти думаєш, я нічого не знаю? Ні, я усе знаю. Тим-то і почав вередувати, що я дещо знаю. От бач, і не устану і не пійду з хати, хоч тут що приїзжі робитимуть. Не устану та й не устану. Бач, вередую, поки даси ласощів. А там ще й грошей забажаю.

«Та на вже, цур тобі, й грошей, тільки втікай швидче з хати.» І дала йому три шаги, знаючи, що він ліків не зна.

— Мені треба сім кін!.. Однече узяв гроші, перекидував їх у руці, перекидував, далі устас і каже: Ну, так і є! Ухопив мерщій шапку, та на-втікача з хати: і пійшов сьміючись та думаючи собі: Оттак ти жінку провчи! Тямти-меть мене довго.

Пійшов же наш Пархім по ярмарку і не журить ся ні об чім. Гроші с, темер дума, чого б тільки накупити? От і дума: «Свити в мене кат ма! Не знаю, чи синього сукна узяти, чи хоч і сірого, та тільки доброго, мильного? та вибирати-му довженну та широку!.. Або, ось, і чоботи в мене роти пороззявляли, їсти просять: так може чоботи лучче? І правда, шкапові куплю, з довгими халивами, з підковами, а дьоготь так щоб і тік!.. Цур дурня тобі, пане Пархіме (се усе сам собі каже), та масла грудка на прикуску! Чи не дурний же ти справді? На якого гаснида ти будеш тратитись? Одежу і чоботи нехай тобі жінка постачить, а ти сі гроші, що вивередував сси, проласууй, на чім хочеш, чого душа забажа! Осея річ до діла. Так і зроблю. Накуплю усього, що побачу, та й наїм ся, щоб аж з душі перло!.. Чого б же то накупити?... Е, гей сластьони: подавай їх сюди!..»

От і підійшов до сластьонниці... що за гарно

дивляють ся на голодного Пархіма!.. і так і шкварчать у олійці...

»Подавай сластьоне!« гукнув Пархім на жінку, що їх тут прягла.

— А на скільки тобі треба? питаєть-ся вона.

»Подавай усі!« аж кричить вже Пархім, узявшись у боки.

— Та тут, дядюшка, як увесь товар озьмеш, так його буде на шість золотих.

»Увесь, увесь беру! на гроші!« та й тиче їй один шаг.

— Та що се ти мені даєш? се на сьміх, чи що? Ти давай більш, давай усі, сорок алтин.

»Як же я дам усі? Отсе я наїм ся, так і пити захочеть-ся. Так отсе другий на збитень, а се ще пійду до Москаля та родзинків накуплю...«

— Так ти, бачу, такий? Геть же від лавки, не мішай людям в мене товар розбирати. Сих грошей трохи: або давай усі, або геть собі!..

Пійшов сердега дальш, чуприну чухаючи, і каже собі: »Урагова баба скупа! Та дарма, я й стовпців наїм ся.«

Підійшов до Москаля з стовпцями. Так що-ж бо? Дас Москаль за його гроші тільки три стовпця...

»Цур і йому! який дорогий! Не вму без них, знайду ще чого сманнійшого...«

І пішов по базарю витринків їсти. І що то: що вздрить, те й купив би. Та не дума одно, двос купити, ні, давай усе! А грошей кат ма, тільки три шаги і с.

Ходив наш Пархім, ходив по базарю! вибирав, приціняв ся: усе дорого, не по його гро-

шам!... Вже він і гречаники і горохвяники і млинці і буханці і пиріжки торгував, кидав ся і на мочені кислиці і на галені горіхи і на медяники... Так урагові люде по-трошку дають за його гроші. Що йому з одного або тріох: йому давай усе, багато наклади йому, так, так!

Ходив він, ходив, аж остило. Бачить, жінка продає якісь корінці, і усяк, хто йде, то й купує тих корінців, і вже кучка невелика зостається.

«От-же, щоб не впустити товару!» сказав Пархім і підбіг до жінки і пита: «А скільки тобі, молоднице, за твій товар?»

— А покажи лишень, скільки в тебе грошей? спитала ся молодниця.

Пархім виняв свою суму на долоню і брязка перед молодницею...

— Добре, дядюшка! беріть увесь товар. Кете гроші сюди!

«Увесь?» пита Пархім, і сам собі не вірить.

— Та увесь, увесь. Треба було вам денежку здачі дати, та пороздавала. Нехай за вас подам на бідність.

Зібралась молодниця і покрилась дальше, щоб купець не роздумав та не прикинув би їй товару...

А Пархім так зраїв, що нічого не бачить і не чує. Видимо-невидимо накупив ласощів!... Забпра у полу — не влізе: позапихував за пазуху, і вже останні на-силу зібгав та у жмені забрав, а сам усе приговорює: «Не кидай, Пархіме, нічого, не зоставляй, забирай усе: ти за сі ласощі гроші платив. А ти, бісова жінко, не діждеш, щоб я тобі і лизнути дав! Ні, сам поїм усе.»

От і вибрав собі місце на горбику. Зняв свиту, розіслав, поскладавав свій товар, позасукував рукава і сідаючи каже: »Ось тепер. Пархіме Уласовичу, поснідаєш собі добре! Їж у волю, ніхто тобі не поміна... Усе до останнього поїм, та так обрешаюсь, що може через силу і до дому дійду...»

Та з сим словом схопив корінець, та — кусь!.. жує сердега!.. Тут жує, а тут у ніс так і шпига; і сльози з очей так і біжать... Жує, жує, і не проковтне. Далі утер сльози, став віддихати, бо дух йому захвачує, і каже: »Бач, як за пресучою жінкою давно вже не ласовав, так ось ласощі і у горло не йдуть. Та впять стане їсти, то по три то по чотири коріньця вже пхас в рот, так щó-ж бо? Ні жовати ні ковтати не можна, не йде у горло. Се бо був хрін! Де-ж його можна їсти?»

Лихо нашому Пархімові! Вже скільки він ні потропив коріньців, а кучка ні тронки не позначилась. Вже аж не зміг сидіти, прилїг, і за живіт береться... Відпочине, відпочине, та впять за хрін, і чуб йому мокрий, і пику аж роздуло, губи порешались, а він силкується їсти...

»Та й до біса ж я накупив сих ласощів!« казав стогнучи та сльози втираючи Пархім. »Але їм, їм, і кінця не видно. А сльози так і заливають!... Аж очі рогом лізуть!... Ох, лишечко!... Бачили чортові очі, щó купували: їжте ж!«

От з такого-то Пархімового снідання пішла меж людей і приговорка.

2. На пущання — як завязано.

Діждали ся пущання на піст. Хома й каже жінці: «Гляди ж, Кулино! Нагодуй мене так, щоб через цілісінський піст не захотіло ся мені їсти.»

— Та добре-ж, добре. Їж тільки на здоровя, а то придбала усього. — сказала Кулина і поставила перед ним макотерть вареників та повнісінську миску млинців. Учистив Хома як-раз, масличком поливаючи та у смитану обмокуючи.

Зібрала Кулина саме черіня і постановила обідати: борщ з сурою мудрий, смитанкою засмажений, каша тобі пшоняна так і плава у масличку, локшина у молоці, галушечки на яєчках, та теж з молоком, тараня у масличку напружена, та молочної каші пів макітри, тільки і усього. Аж повискрوماжував усе сердешний Хома, та на потуху — пів глека молока, та й сів і дріма.

Ще не гаразд і прочунав, вже й полуднувати пора. Тут і вродила ся каша до молока, гречаники гарячі до масличка. Уписав їх Хома самотужки аж зо три та добрав п'ятірко рибок тарані у маслі шкварчачих.

«Що-ж? недалеко вже до вечера. Будемо підвечіркувати,» так сказав Хома, ледве дух переводючи. Мисочку млинців та буханців зо два у смитанку обмокуючи, от чоловікові й буде. «Нехай,» каже, «ще повечерію чого-небудь.»

Упорав ся Хома і з вечерею: доволік усе, що постановила жінка: і борщик у каші і рибки і млинців і буханців, а далі тирить і вареників макітру — як кулаки плавають у маслі. Соне Хома, дотронує їх, та вже спочиваючи. Розпере-

зав ся, силкуєть-ся... от-от і дно видко, та бачить, що лихо: от здихнувши і каже: »Що се, жінко, зо мною стало ся? Щось не доїм.«

— Ох мені лихо! Чи не з очей?

»Ні!« ледве промовив, тяжко дихаючи, сердешний Хома. »Бачу, на пуцання — як завязано!«

3. Купований розум.

Недалечко від якогось-то гóрода, чималенького, що в нїм було аж три церкви, одна кам'яна а дві дерев'яних, було село, а у тїм селї жив собі чоловік Демко. Він би то і розумний, як і усяк чоловік, так по-трошку: знав і своє дїло коло хлїба, вмів свитку залатати, кожухок вихутровати, усе знав, що доводило ся: тільки, на лихо собі, хотїв крїрко величати ся, щоб усяк його почитував, усяк завидовав. Пунце гїркої редьки досадно йому було, як де у компанії, де зберуть ся люди, — а як було біля гóрода, то і хороші люди зіходились поговорити де о чїм, а не так поговорати, як послухати дяків, що як зйдуть ся, та стануть таке розказувати, що нам і у-ві снї не приснить ся побачити. Як же у гóродї було аж три приходи, а у кожному по два дяки, та сьомий селський, так де зйдуть ся, так таки є чого послухати, як стануть розказувати. Один почне з Євреїв, другий перехопить та приньметь ся за Гога і Магога, инший товкує про »обаче«, то, я-ж кажу, нашого братчика, неписьменного, слухаючи, аж слюза пройме!... Не даром сказано: письменний! А у такїй компанії кого посадити

на покуті? Дяка. Кому перша чарка? Дякові. Перед ким, хоч ти і старий, та помовч? Перед дяком. А усіх прочих, других, хоч-би і не було.

Через теє Демкові кріпко досадно було. Хоч частісінько підголював чуб і бороду, вздягав і синій жупан і не пропускав, де збирали ся почотні люде, то поки дяків нема, то і йому добре: обсядуть його старики, слухають, що він розказує про саранчу, як колись налітала у старовину, а він се чув ще від батька: а як почне розказувати, як вже він і сам бачив, як шествовав сам губернатор через їх город, так — батечку! було чого послухати! Божив ся, що перед ним і за ним усе пани бігли тройками, то у бричках то у кибітках, а інші і на простих повозках. А сам, каже, губернатор їде у колясці, що скрізь у вікнах, мов хата яка, а дзвоників, дзвоників! І у передніх дзвоників, і у задніх дзвоників, і у самого на колясці дзвоників... та усі разом як зателенькають, так аж у-в ухах лящуть!...

Оттаке усе як розказує, що і у самого аж дух радуєть-ся, і знай усі розглажує та ще придумує, що б то розказати? а тут дяк рин у хату! Зараз хазяїн до Демка: »А устань,« каже, »Дембу, пусти пана дяка, нехай нам де-що з премудрости розкаже.«

От тобі Демкові і честь!.. Встане мов опльований, на людей не гляне, зараз за шапку — і хоч і не проси, щоб zostав ся, хоч чого хоч піднось йому: не хоче і не хоче, мерщій з хати, тільки його і бачили!

А тож і не досадно, скажете, як чоловікові дуже хочеть-ся повеличатись і щоб його шанували, а тут ніхто і не дивить ся на нього, та при ньому величають других?

«Тривайте ж!» так собі подумав раз у-ночі, як не спав з нудьги: »я вас усіх провчу! Будете тямити Демка! Будете топтати ся не тільки у хаті, та й коло хати, аби-б як протовпитись та послу-хати де чого. Нехай тогді дяки заховують ся з своїми премудростями. Заткнемо їх за пояс, замовкнуть против нас!»

Так подумавши, та надумавши що робити, узяв у-ранці та і відвів хлопця, свого таки сина, по-переду до піддячого. Як же хлопця узялось за письмо і стало не спотикаючись читати аж по верхам, батько, нігде діти ся, хоч з нуждою по-полам, хоч у позичку ускочив, а віддав хлопця у науку до дяка, та аж до соборного, щоб навчив, чого сам зна. І щось не дешево і поєднав.

І не узяв чорт Харка, Демкового сина. Незабаром, годів через сім, поняв добре і читати і писати: єрмолой увесь просніва, стихирі усякі, який би то дяк відкіля б то не явив ся, що хоч починай, а Харко вже й тут: попереду окселентує, а там і пішов сам горою: і переклади виводить і на таке зведе, що хоч-би тобі тут п'ять дяків співало, то він усіх зібс, замовкнуть, зостанеться один, та й докінча, як сам зна.

Така-то розумна дитина була! Демко не радується. Еге! так що-ж бо: з книжки, що хочеш, він тобі прочита, а свого розумного слова не скаже, не видумає нічого.

Як прийшло хлопця з науки, а вже так було йому годів вісімнадцять, батько і каже йому: »А що, каже, Харку, чи не зумів би ти якого розумного слова сказати нашим дякам, щоб не знали як і розжувати його? знаєш, носа їм утерти, щоб не дуже брови піднимали? Видумай таки що-небудь, а я закличу їх і других яких людей,

що тільки їх і слухають і поважають: а ми їм при них і відріжемо і пристидимо!»

— Так що-ж, тату,« каже хлопець: »після чого я розумне слово скажу? Адже я тільки вчився у школі. Через науку не станеш розумним. Хоч усі книжки вивчи напам'ять, а розуму не наберешся. Треба світа повидати, з людьми поводитись, тоді до розуму дійдеш. Давай, тату, коня: піду по другим городам, закримічати-му, де як поводить ся, а звернувшись таке їм скажу, що усі дяки і старики наші тільки плямкати-муть, а не второпляють нічого!»

Нічого Демкові робити. Хоч і дуже потратився на Харкове писмо, а треба-ж його і до розуму довести. Нехай світа побачить, роздивиться, як де у людей поводить ся, вернеться до дому, та й загне дякам карлючку, щоб не дуже нащиковали! Здохнув важко Демко, достав позичкою ще скільки там десятків карбованців, віддав Харку, та і випроводив його.

Два годи на третьому, приїхав Харко до батька. Наняв чоловіка з дальньої сторони, щоб віз його до дому: а як грошки процвиндирив, так поєднав так, що, каже, батько заплатить.

Чухався Демко довго, нічого робити, заплатив. А сина по-переду, як увійшов, то й не пізнав: острижений, підперезаний не по нашому, а чорт зна по якому. Розказує, руками бовта, слова вернякає не наші, а на московські закида, та тільки не до ладу. Батька не взива, як закон велить, »батьком« або »тату«, а усе »старик«: та усе придирається: »У вас,« каже, »не так усе, як у людей. Стидно тобі, старик, що і доси не вмієш жити по людськи!»

«Та то дарма!» каже Демко: «навчимося опісля. Ти тільки скажи мені, чи набрав ся ти, по чужим сторонам ходючи, розуму, якого тут нема?»

— «Що се ти, старик, розказуєш! Старий, та не вмієш розсудити!» (Трохи-трохи не сказав батькові у вічн, що дурний сен!) «Я тільки у-в одну сторону ходив, так і розум бачив з одного боку. Постачай грошей ще, піду у другу сторону, так ще розумійшим верну ся.»

«Можє хлопча і правду каже,» подумав Демко. Сяк-так, то просячи то молячи, роздобувєсь на гроші, віддав синові, і проводив його у другу сторону меж чужі люде.

Ледве-ледве на пятий год вернув ся наш Харко, і вернув ся ще чудийший. Не второпас, що батько каже: батько стоїть, а він перед ним сидить і руки йому не цілує ніколи. Батько де-чого йому багато каже, а він відвернеть-ся, та й скаже: «мужик!» Оттаким розумним вернувсь наш Харко з чужих людей!

«А що, сиңу!» каже батько: «чи набрав ся дуже великого розуму? Чи задаси пинхви нашим дякам? Так коли тєє, так я зібрав би їх, попош-тував чим ще є, та і пристидили б їх!»

— «Ти то думаєш так і задати їм пинхви? Бач, який швидкий!» (Се то син на батька так каже! Знасте, вже він побував по чужим сторонам, так йому єстидно против батька бути звичайним. О, бодай вас, з вашою наукою!) «Треба попереду довго думати, поки що вигадаси до-путьтя сказати. Учені люде завжди так роблять. Купи лишень мені, старик, на гривню єввічок, так я і ніч посижу, та й видумаю щось ро-зумне.»

Купив Демко за ту гривню свічок, а Харко, повечерявши добре, як звичайно вчений, сів думати та видумувати розумне слово. Свічки по-засвічував, сів за стіл, голову підняв, у стелю дивить ся виваливши очі, руками розводить: то палець у лоб ткне, то на ніс положить, то у рот всуне, та сопє аж свистить, мов на сопілку гра: та разом зскачить з лави, стане ходити по хаті, руками б'ється об поли, здихне, та впять сяде за стіл.

Та таку кумедню строїв через усю ніч: свічки догоріли, став світ. Харко знеміг ся, звалив ся на лаву, і захріп.

«А що, милий мій сину! що розумне видумав? Чи ззивати на-завтре дяків, щоб твого розуму дознали?» питає батько у-ранці.

— «Потривай! спіншачи Миколу звалиш!» каже Харко: «як кажуть мужики такі розумні, як і ти. Так то у-в одну ніч і видумаєш! Купуй ще на гривню свічок, коли хочеш до мого розуму добратися.»

Купив батько свічок: попалив їх син, як і у першу ніч, а усе таки не придумав нічого, бо кріпко розуму набрав ся по чужим сторонам.

Пропаде батькова ще одна гривня на свічки, попалив і їх Харко... Еге! та трохи лишень чогось-то не видумав, бо лїг спати веселенький і рано зскачів.

«А що, синану?» питається батько: «чи закликати дяків?»

— «Клич, старик, хоч усе село,» каже Харко: «я їм такого усучу, таке скажу, що і через десять год не розжують усі дяки, скільки їх є!»

«Отсе добре, сину!» каже батько: «так на-завтра і покличемо.»

Почали муку сїяти, птицю рїзати, горїлки добувати: звїсне дїло, письменні люде будуть обїдати, не мало їм треба придбати.

Батько землї під собою не чує! Збігав у город по дякам, по піддїячим: кого звав і у себе по селу, усїх просить побувати до нього, хлїбасоли покушати, сина, щó вернув ся з чужої сторони, послухати його розуму. Усяк, поглажуючи себе по череву, усяк обїцав ся, та таки і зійшлося чималенько.

Посїдали за стіл. Звїсне дїло, дяки на покуть, а опрочі усяк по почоту. Демко знай частує гостей: а дяки, штрикаючи себе то в лоб то по носу, то стукаючи кулаками по столу, товкують промеж себе, щó то означає »внєспр«: чи воно птиця, чи звїряка, чи чоловік, чи — місто сьвято при нас? Та спорять, та кричать на усю хату! А опрочі, неучені, сидять та слухають, роти пороззявлюючи, — звїсно, щó наш братчик скаже против такої премудрости?

Тут-же дяки спорять, а свого таки не забувають: те й дїло, що наньмички Демкові миски з стравою подають, та знов доливають і кеченого підкладують. А Демко знай з чарками обходить усїх, веселенький, усьміхається та дума собі: »Мудрітєсь, мудрітєсь! сььогодні вам пуцання, забудете бришкати! Замовчите, як де у беседї явить ся мій Харко! Він вам забє баки своїми словами, щó набрав ся у розумних людей!...«

А Харко позакладав руки у китаєві штани, ходить собі по хатї, дметь-ся як той індик, не дивить ся нї на кого, не помага батькові, щоб кого почастовать або чим кого припоштувать, не чує, щó коло нього говорять, і дума: »Тут усе не так, як бачив я по чужим сторонам. Нехай

лишень послухають і мого, що їм скажу. Помнуть свої чуби, як помяв я свій добре, поки видумав!»

Дяки і гості пообідали, чи то пак вичистили хазяйську посуду добре, до тла, аж вискромалили: кісточки пересмоктали, а що нанитків, так і крапельни не zostавили — таки так упоралися, як звичайно вчені люде, що аж спотикають ся уставши із-за столу. Зараз би то за шапки та за палички, а зачим прошені, того і позабували: так Демко ізопинив і попросив посідати впять та послухати, що скаже син його, що навидав ся світу і від людей наслухав ся усього розумного.

Посідали знов дяки і опрочі гості, голови понурили, паличками попідпирались і налагодились слухать.

«А скажи нам, сину! чи не знаєш чого розумного?» почав Демко, і сам, узявшись у боки від хвастоци перед дяками, що от-от посміється над ними.

А Харко і гукнув: «Оттак пак! Отсе я ходючи вам буду казати? Ні, нехай вияснить ся! У тих сторонах, де я бував, так там хто хоче що розумне сказати, так його сажають на покуті. Пустіть і мене на покуть, а то не скажу нічого!»

Пороздвигали ся дяки, пустили Харка на покуть, і мовчать, налагодили ся слухати.

Сидить Харко на покуті, викашляв ся, усі розгладив, окинув оком усіх, та і каже:

«А що, панове дяки, і ви, старі люде! Вам і не приснить ся там бути, де я побував: ніколи і на думку вам не спаде, що я видав! Набрав ся таки розуму, буде з мене! Що і скажу вам, так ви не второпаете. Одначе Считаю у вас чогось, а ви, коли достане у вас розуму, скажіть, що і

як бути. Та навряд скажете: ви дальше світу не бачили, як у своєму селі, не так як я. — А скажіть мені: як згорить батькова хата, де будуть тогді горобці водити ся? га?... А скажіть, хто зна?»

Дяки і усі люде, що слухали, аж почервоніли від сорому за таку нісенітницю, і ще низче голови понурили: а старий Демко як сплесне руками, як схватить себе за волосся, як крикне: »Пропали свічки!... пропали й гроші за свічки! пропали гроші за науку!... Лучче б ти, сякий-такий сину, дурнем ріс би дома, ніхто б і не знав, що ти сси дурень; а тепер усяк бачить, що ти вернув ся більшим дурнем, чим був!...«

Гм! на догад... Се-б то против... Та ви і самі, здорові були, знаєте. Ось і наш Харко їздив далеко ума-розума купувать...

4. Підбрехач.

Дуже недобре діло брехати! Брехнею, кажуть люди, світ пройдеш, та назад не вернеш ся. Брехун собі ворог і людям зло робить. Усякий знає правду, одначе усяк бреше. Не на-рівно: один бреше на усі заставки, инший бреше по-трішку, оглядаючись: а усе недобре діло брехати. Хоч ти на пів пальця збрешеш, а лиха наробиш на весь вік. Оглядіте ся лишень круг нас, на кого карлючка закарлючить ся? Оттой як сватав ся, так казав, що в нього дві слободи і грошей повні комори: одурив дівчину, пійшла за нього, та й плачеть-ся по увесь вік: бо не тільки нічим со-держувати ся з діточками, та глядять лишень, чи

є що кусати! Другий позича гроші, божить ся! «через год,» каже, «віддам;» а год минув, не тільки рост, та й исте пропало! Інший каже: давайте попереду грошики, я вам мудрих книжок понаписую. Грошики счистив, а за книжками і не приходить. «Цур дурнів,» каже: «одурив вас, буде з мене: слухайте, ось вам кумедії...» Та як усе розказувати, як хто і коли збрехав, так і до світа не перекажеш їх. Ми тільки подумаймо об тім, що недобре діло брехати: недобре для себе, а другому такого наробити, що й ні відчитаєш нічим. Ось слухайте!

Просив Пархім Остапа, щоб пішов за нього старостою до Хіврі. Хівря була дівка годяща, була хазяйка роботяща, мала й худобинку; а Пархім теж парубок голінний, хоч куди. Остап, нічого робити, каже: «Добре, піду, аби-б товариша з'їскаати.»

Зострів ся з Самійлом. «Зділай милость, Петровичу Самійло,» каже Остап: «йди зо мною підбрехачем за Пархіма до Хіврі.»

— Та чи з'умію лишень? каже Самійло: з роду не був у сім ділі!

«Та воно не трудно,» каже Остап: «я буду починати брехати, а ти підбріхуй: звісно, як старости брешуть про парубка, за кого сватають: а без брехні вже не можна! Я збрешу на палець, а ти підбріхуй на цілий локоть, то й закінчаєм діло, запемо могоричі: а молоді онієля нехай живуть, як знають!»

— Добре, Остапе, з'умію! піду добуду паличку і зайду за тобою. — сказав Самійло і потяг до дому.

Зібрали ся старости, як довг велить, узiali

хліб сьвятий під плече, палички у руки, пішли до Хіврі.

Увійшли у хату, помолилися, хазяїну поклонилися і почали казати законні речі про порошу, про князя, про куню, і звели на красну дівину.

Добре усе. Старі Хіврині усе слухають, далі почали розпитовати, що є у молодого?

»Та у нього чимало є чого,« каже перший староста.

— Де то чимало? каже підбрехач. У нього усього є багацько.

»Є й волики.«

— Та які волики? такі настоящі воли.

»Є й овечата,« починає перший староста.

— Та які овечата? такі настоящі віці! підбрехує Самійло.

»Є й хатина.«

— Та яка хатина? настояща хата, новісінька, просторна.

»І у господарстві не дуже кому дає волі.«

— Та такі і нікому. Сам усім орудує, і що хочеть, те й робить.

Хіврині старі аж плямкають, що таке добро достанеться їх дочці, та й почали питати, хто именно парубок.

»От коли знаєте, Пархім,« сказав Остап.

— Терешкович, Понура, договорив Самійло.

— »Е, се-б то той кривий на ногу?« спитала мати Хіврина.

»Та він так трошки храма, на одну ногу,« сказав перший староста.

— Де то храма? і не на одну, а він і обома не здуха ходити! підправив підбрехач.

— »Та трохи чи не косий?« пита батько Хіврин.

»Та так, косенький на одно око,« каже староста.

— Де то вже на одно? і не косенький овісі, він і обома нічого не бачить! доповнив підбрехач.

— »Та він щось горілку часто вжива?« питається батько.

»Так, випє по-трошку, коли та коли,« каже Остап.

— Де то вже коли та коли? таки по усяк день, і таки не по-трошку, а пє, поки звалить ся.

— »Та, кажуть, щось там нашкодив, так чи не буде йому біди?« допитується батько.

»Яка там біда? Може провчать трошки,« сказав староста.

— Як то можна трошки? Його таки гарно кат кнутом понібе, та й на Сибір зоплють, закінчав підбрехач...

Після такої розмови що батькові та матері Хівриним робити? Випроводили нечестьтю старостів і троха чи й не позивали ще за бешкет, що за такого жениха приходили сватати їх дочку. А на парня пустили славу, що й по вік не збув!

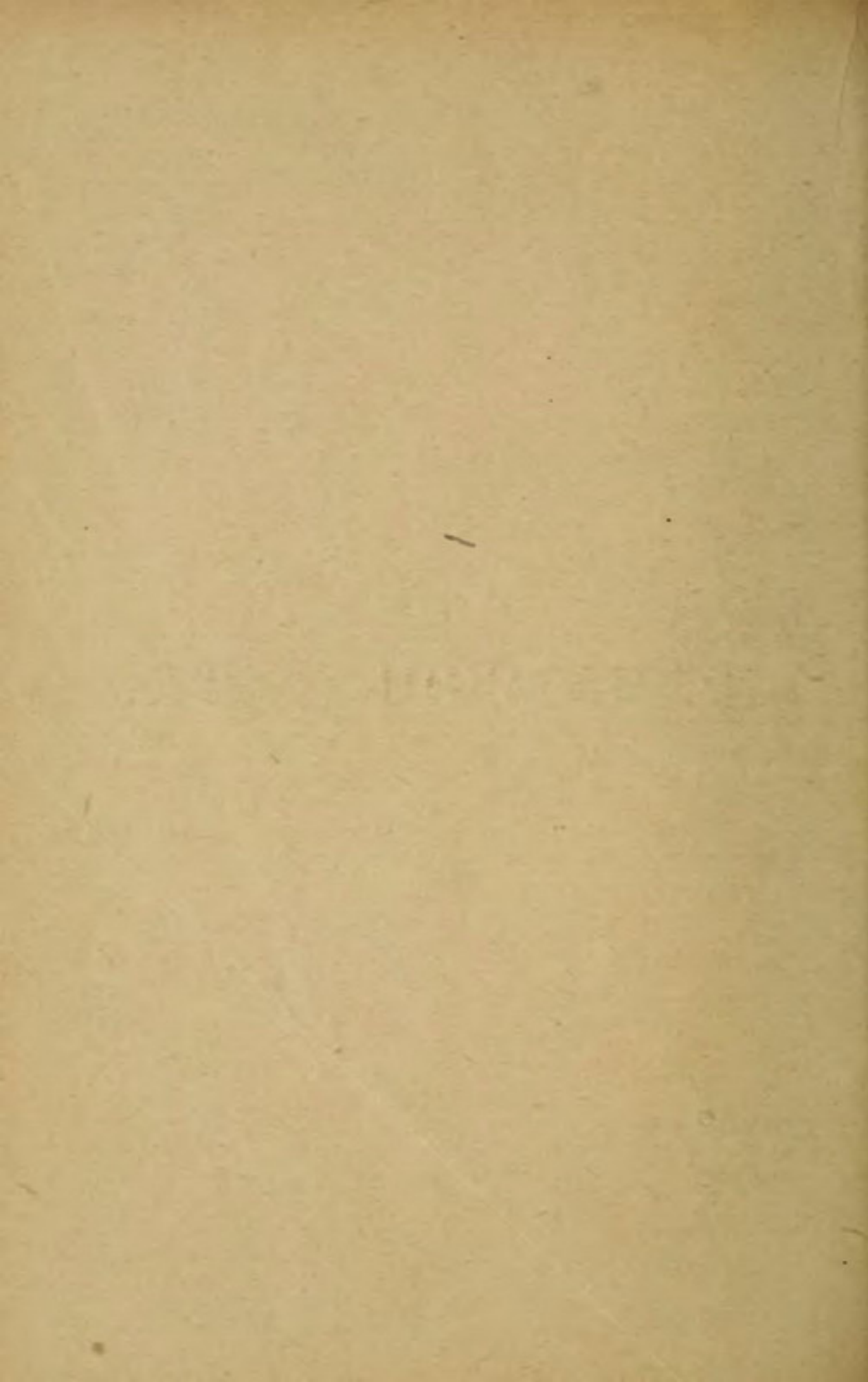
Дуже недобре діло брехати!

Б.

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ.

I.

ШЕЛЬМЕНКО, ВОЛОСТНИЙ ПИСАР.

КОМЕДИЯ В ТРІОХ ДІЯХ.

О С О Б И:

Губернатор.
Порошковский, член лікар-
скої управи.
Секретар прийому (асен-
тирунковий).
Чаркодуєв, урядник в ста-
ростві.
1-й писар.
2-й писар.
Трофимич, волостний го-
лова.

Шельменко, волостний пи-
сар.
Никита Михайлов, селянин.
Степанида, его мати.
Софрон, селянин.
Бутилочкін, трактирник.
Підфіцер, просителі се-
ляне і селянки, жов-
нірі і слуги тракти-
ерні.

Діє ся в губерскім місті.

Д І Я П Е Р Ш А.

Проста хата. Розсвіт.

ЯВА ПЕРША.

Никита в оковах сидить коло стола, на котрім лежить кусник хліба, стоїть збанок і догоряюча свічка. Коло дверей Софрон і селяне спять притуляючи ся до стін, в руках кії.

Никита (*вздихає і помовчавши*). Воть ужь и разсвѣтаеть, а я и глазь не смыкаль! Что то

со мною будетъ? Тоска нестерпимая! Говорятъ люди, что только и житья, что богатымъ, что имъ все удастся, что всѣ ихъ уважають... *(Хватаетъ за оковы.)* Вотъ какъ уважають! За что на меня такая напасть? Не придумаю. Что я кому сдѣлать?... Эхъ! кабы я былъ одинокъ! Послужилъ бы Богу и государю вѣрой и правдою, со всѣмъ усердіемъ и охотою: все свое имущество раздать бы бѣднымъ, роднымъ и чужимъ... Но матушка! На кого мнѣ ее покинуть? *(Плаче.)* Въ бѣдѣ найдутся и враги и обиралы: доведутъ ее, мое сердечушко, до нищенской сумы... А постигнетъ болѣзнь, въ старости... Кто ее присмотритъ? *(Душе плаче.)* Кто ее успокоитъ? Кто *(гирко заридавъ)*, кто закроетъ ея глаза? О матушка моя! Родная моя! Одну ты дмѣла на свѣтъ радость, и той тебя лишили, и не дали несчастному сыну твоему принять постѣдняго благословенія...

Софрон *(тиш-часомъ пробудивши ся)*. А! Ну, што ты, Микита? Знай все плачешь? Слезамъ ничего не поможетъ. Терпи!

Никита. Хорошо бы и терпѣть, да и на все идти, кабы я одинъ былъ: но какъ вспомню про родную, да подумаю: на какую горькую жизнь она остается, такъ вѣришь ли? Господи прости! самъ бы на себя руки поднять! Ты, Софронъ, чай былъ на сходкѣ: скажи мнѣ, Мироновичъ, на милость: за что меня присудили въ отдачу? Недоимка за мной не числится, общественная работа не стоитъ: я одинъ отъ отца, дядья сами по себѣ, и служба за ними есть уже. За что меня приговорили?

Софрон. А кто тебя знать! На сходкѣ я не былъ: а знаешь, за чѣмъ? за тѣмъ, што на тебя и сходки-та не было. Тебя отдають такъ на чи-

сто: пришла бумага — вотъ и всё тутъ. Кто тебя знаетъ, я не знаю.

Никита. Бумага? Стало же, отъ начальства? А я родясь, кромѣ капитанъ-исправника, другого начальства и въ глаза не видавъ, и въ городъ не бывавъ: дурныхъ дѣлъ и по слуху не знаю, не то чтобы самому бездѣльничать. Покойной отецъ мой не на то меня грамотѣ научать, чтобы я сталъ недобрымъ и негоднымъ, а старался наставить меня на добрый путь.

Софрон. Ну, вотъ вишь ли: какой тебѣ путь дучился, такъ и терпи. А объ матушкѣ не кручинься: ино дѣло кабы бѣдность, а то не бось: проживеть вѣкъ, да и не охнетъ воспоминаючи тебя.

Никита (*вздыхає і мовчить*).

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Шельменко в кожусі і шапці, на плечах велика опанча. Софрон будить хутко селян, котрі, скочивши, стають коло дверей з киями.

Шельменко (*здіймає з себе опанчу і протирає очі*). О, та й змерз же я цулко! Але нічого й не бачу. Та й дріжаків наїв ся. Агов! Калавурні! чи все у васе справно?

Софрон. Да што? Кажись, всѣ цѣлы и мы — и некрутъ. Вотъ всѣ на глазахъ.

Шельменко (*віддає сму опанчу*). Візьми ж опанчу та заховай, та й гляди як ока: а то між Москалями й не счуси ся, як стягнуть. А голова був?

Софрон. Нѣтъ, не бывавъ ещо.

Шельменко. Де він там у гаснида блукає? Ще щоб не втяв чого на пакість. Від Москаля

усього станеться. (Підійшовши до задумавшогося Никити, сїдає коло нього.) Здоров, Микито! Чого бо ти журини ся? Отсе ще! Гай, гай! не знать що ти, голубчику, робиш! Чого таки плакати?

Никита. Какъ миѣ не плакати, Кондрать Терентьичъ?

Шельменко. Та таки дале-бі що нічого. Не ти один будеш у службі. Слава тобі Господи! Є салдатів по всьому свѣту, тисячі чотири, коли й не більш, не дадуть зажуритись. Годї ж, годї, гляди веселенько. (Накладає на него свою шапку.) Дивись! який, будучи, з чорта гарний москаль буде! Е, кинь лихом об землю! Я ж кажу: тільки й страшно трохи, поки приміряють та оглядають: а далї, як крикнуть: лоб! так де тая й хвабрість візьметься! Е, Микито, Микито! Ти єси дурень, не знаєш свого щастя.

Никита. Какое, дядюшка, счастье?

Шельменко. Як, яке? Як надїнуть на тебе, будучи, мундер та позаципають усюди гапликами, та, тее-то, і сюди китиці і туди китиці, а тут, будучи сказати, гудзики, так такий, стало бити, будеш страшний, що до тебе ні приступу. Та ще, будучи, може в нас на селї, тее-то, і на квартирі стояти-мені: та як пійдеш по юлиці: шапка на тобі козацька, китиці телїпають ся, а тее-то шаблюка у боку тільки брязь, брязь, брязь! Або як вийдеш на вечерниці, та як утнеш на шпорах гоцака, так, будучи, дівчата усі за тобою, та знай кричати-муть: москалю! господа служивий! А ти, будучи сказати, на них і не дивини ся, тільки, тее-то, покрикуєш: аштьо, та на штьо, та найдї геть себе! А як, будучи, прийдеш на квартиру, зараз і кричи: хазяйка! давай, таво, вечерять

паскареїча! А вона й питаєть-ся: а чого зволіте, господа москалю? а ти й приказуй, будучи сказати: курку звари, другу спечи, яєшню спряжи, та молошину кашу до перцю, та подавай горелкиста. Оттак-то, Микито, й ти, будучи сказати, і ти будеш. А що? правда моя?

Никита (*не слухаючи его*). Бідная моя матушка! На кого она останеться?

Шельменко. Та об паньматці не тужи. Вже стало бити, як нам її покинути? А, будучи, знаєш що, Микито? Я тебе завжди, тее-то, любив мов брата ріднесенького, то як, будучи сказати, забриють тобі лоб, то я — однаково у вас захожий, сирота, ні батька ні матери, — то я, тее-то, візьму її замість матери і, будучи, вже в неї й жити-му й глядіти-му її: а як, будучи, помреть, то поховаю, стало бити, неначе міщанку: девять обідів справлю і, тее-то, усіх старців нагодую. Коли й ти вернешся, то будемо жити, гм! як брати; а коли, будучи, не вернешся, що, нехай Бог боронить, тебе вбють, то я й тебе відпоминаю і, тее-то, і у грамотку запишу »убиєнного Микиту«. Не журися ж, братіку. Бач, вже я з тобою, будучи сказати, і побратався. Не журися, твоїй матері буде добре.

Никита. Все такъ, дядюшка: да ты не будешь ей сыномъ!

Шельменко. Та дале-бі що буду! От ей! велике слово! Бач, аж, будучи, забожився. Я ж тобі, стало бити, кажу: що як віддамо тебе та вернуся до дому, то так, будучи, у твою хату мерщій і перейду, та й буду доглядати худоби і, будучи, і матери твоєї. Будь же, тее-то, веселенький. Та як, будучи сказати, приведуть тебе у привод, то не дивись сторч, як тепер дивився,

а так, тее-то, веселенько, мов дівчата з тобою жартують. Та ще, слухай, ось-що: як стануть тебе у приводі судящі питати, як тебе, будучи, зовуть або що, то ти їм кажи по письменному. Чи знаєш, як то по письменному?

Никита. Я тепер и ничего не знаю.

Шельменко. Ось бач: тебе зовуть Микитою, а ти по письменному кажи, будучи, Микихвор. Прозиваєшся ти, козаче, тее-то, Михайлов, а по письменному треба-нада, стало бить, Міняйлов.

Никита. Да я, дядюшка, пишу ся Михайловъ.

Шельменко. Еге, та що будеш робити, коли по справці так оказало ся! Чи ти читав, будучи тее-то — ревизькій сказки?

Никита. Нѣтъ, дядюшка, я только церковное читаю.

Шельменко. А гражданське?

Никита. Только и читаль, что путь ко спасенію.

Шельменко. А скорописне утнеш?

Никита. Нѣтъ, не дошелъ до такой премудрости.

Шельменко. Так такий-то ти, бачу, письменний! (*Сьміє ся.*) Ге, ге, ге, ге! а бодай вас вчилась! Диви ся ж, голубчику: так що-ж то мені з невченим і толкувати! Ти мене, будучи, і не второпаєш, що я тобі казати-му. Слухай же, як воно є. (*Водить пальцями по столі.*) Ось-осьдечка Михайлов, а оттутечка Міняйлов: так отсе, будучи, — узявши від Михайлова п-хір-аз-ха-ха-ій, та й притулити, тее-то, до Міняйлова, а від нього вирвати і-наш-аз-на-на-ій, та й залатати дірку, будучи, у Михайлова. Чи розумно тобі? Ось так усе учені роблять: де їм не до-шмиги,

то й вирвуть, а де кінців не зведуть, так там чим попада латають. Так се вже слідовательно, будучи сказати, хоть до якого хоч дяка пійди, то ти, теє-то, Микихвор Міняйлов: так і відкликай ся, а то як панам та не по письменному, стало бить, скажеш, то-то розсердять ся! та ще гляди, щоб і не налаяли. Еге, з панами так: я вже їх дуже знаю. Та й годів тобі кажи, будучи сказати, двадцять чотири.

Никита. Не будеть, дядя: миѣ только двадцать.

Шельменко. Ні, не так. Я ж сам, будучи, у метриці читав, що тобі, теє-то, двадцять чотири годи. Та на от і сам подиви ся, лучче всего. *(Подас пустий папір.)*

Никита. Не знаю цифиры.

Шельменко. Чого-ж і спориш, коли нічого не тямш! Се вже, будучи, справді неначе на великих школах вчений, про все спорить, а воно, теє-то, як по справці оказуєть-ся, і гражданського не вкусятъ. *(Сьміє ся.)* О, бодай тебе! *(Вставши)* Ну, тепер, будучи, зовсім. Гов! сторожа! А кете лишень чого поснідати!

Софрон. Да гдѣ я тебѣ возьму? Ничего нѣту-тѣ.

Шельменко *(розсердивши ся, викривляє ся сьму).* Табє, табє! А ти, будучи, не вмієш звичайнїйше назвати? Се ти не з своїм братом мужиком, будучи, вернякаєш, а бач, теє-то, з паном писарем: так так би і звеличав, як там, будучи, кажуть, дядюшкою, або, теє-то, пане писарю Терентович. А то з дуру, як з печи. Эка мужикъ! Унеси ж сюди, будучи, я привіз мерзлої таранї, то кете сюди, та поснідайте і арештанта нагодуйте.

Никита. Благодарствую, дядя: мнѣ їда и на умѣ не идетъ. Вотъ и вчерашній ужинъ, я къ нему и не дотрогивался. Я вотъ все о чѣмъ думаю: за что на меня такая напасть? по какому резонту меня отдають?

Шельменко (*поважно*). А по такому резонту, що, будучи, спріч обаче і поєлику, гм, гм! тее-то... та що тут базікати: як-би ти вмів скорописне, то ти б сам і прочитав, що тутечка написано. (*Виймає той сам папір.*) Слухай, я тобі, будучи, прочитаю: Ме—ме—ме—дондеже, будучи, —ме—ме—ме—можаху—ме—ме скоропостижно, представить, ось бач! представить, еге! пом-словотитла-пом, отсе-то нас і заплутало! а, ось-осьде: віддять у рекрути, бач! у рекрути, еге! ох, головонько наша бідная! ану, що дальше: бач, хоть сам читай: наш-и-ни, Ни, како-и-ки, ки, Ники, хворт-он-хво, хво, Никихво, ерци-аз-ра, а по верхам, Никихвора Міняйлова; слідовательно, тут справка чистая: тебе віддять у рекрути. Гм! так що ти після сього будеш робити? се, голубчику, предписание від начальства: а писание глаголетъ: скачи, враже, як пан каже.

Никита. Да не можно ли, дядюшка Кондрать Терентьичъ, какъ нибудь, знаешь? Поклонился бы твоей милости сотенькою.

Шельменко. Та що се ти мені говориш? мені душа ще й самому згодить ся, а не то щоб за мою брехню чортяки моїм язиком, тее-то, мов ополоником, кипячу смолу мішали, а мене б, будучи, потрощили на липину для підпалки. Ёй, не можу ні узяти ні тебе визволити. Мені тебе жалко: так от, сам бачиш, будучи, предписание. (*Встас і надягає шубу, в сторону*). Утекти мерщій, а то дуже жалібно просить ся, щоб я иногді не

спіткнув ся, щоб за сотнями та не процвиндрияв його тисячі. Хлопці! я пійду голови съкати, а коли, будучи, він буде тутечка-здесечка, так нехай, тес-то, мене дожида тут-а-здеся. Гляди ж, будучи, Микито, не забувай, що я тебе вчив. *(Відходячи)* Навчив його на все добре, буде дякувати.

Никита *(по виході его)*. Все таки я не узналъ, за что именно меня отдають: за что, какъ скотину на убой, ведуть на явную погибель? Почему я изъ Микиты Михайлова долженъ стать Никифоромъ Мѣняйловымъ? Отъ чего судьи разсердятся, коли я не такъ назовуся? судьи должны знать святую правду... О! кабы я возымѣлъ смѣлость, да рассказалъ бы имъ всю истину! Не надѣюсь... проймутъ слезы, и погибъ несчастной Никита! Нѣтъ у меня ни пріятеля, ни добраго челоуѣка, кто бы далъ мнѣ благой совѣтъ. Словно сумасшедшій! словно во снѣ все вижу... О! кабы я заснулъ на вѣки сію же минуту...

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Степанида входять посніпно.

Степанида *(кидаючись до сина)*. Вотъ мое ясное соднышко! Вотъ мой Микитушка! голубчикъ мой! *(Обіймає его.)*

Никита *(в великій радости)*. Матушка родная моя! Ты мнѣ какъ ангелъ съ небеси явилась!

Степанида. Ещо меня Богъ помиловаль! ещо далъ мнѣ тебя увидѣть-та. Да штожь ты это, мой родимой, закованъ? Ужъ не наказаль ли тебя Богъ?...

Никита. Нѣтъ, родная! Я все твой честный сынъ, все еще молитвами твоими сохраненъ отъ

всякаго зла. Ты развѣ ничего не слыхала обо мнѣ въ нашей деревнѣ?

Степанида. Ничево, мой соловушка! Вотъ какъ позвали тебя къ головѣ и ты пашешь, да тебя и нѣту-тъ. Я ждатель-пождать, да и горюю! охъ моя головушка! а тамъ ужъ и плачу, и тебя, мое утѣшеніе, разыскую. Никто мнѣ ничего не говоритъ! я къ головѣ: онъ, знашъ, мужикъ гордой, велѣлъ меня въ зашей вытолкать. *(Голосомъ головы)* »По чему я знаю, гдѣ твой бурлака гуляетъ!« Господи милостивой! заплакала я: ужъ какой-то мой Микитушка бурлака? Онъ словно красная дѣвица! Ну, и плачу, и пошла къ нашему писарю, къ хахлу-та: а онъ началъ меня на смѣхъ подымать да матушкой называть, да што-та по своему пидюшечьему разговору квакалъ, квакалъ, я и не разобрала: да иду, плачущи, къ батюшкѣ священнику посовѣтоватца-та: а кума, знашъ, Василиса мнѣ на встрѣчу, да и сказала, што тебя, моево сыночка, моево Микитушку, повезли за калауромъ въ губернію. Вотъ я поскорѣй къ тебѣ и прѣехала.

Никита. Какъ же ты, родная, добралася сюда?

Степанида. Племянниковъ Мироха, спасѣба ему, знавши мою бѣду и видячи, што я плачу, што вотъ какъ рѣка льѣтца и убиваюсь словно рыба на пескѣ, взявши, сторжился со мной довести сюды-та. Вотъ, какъ въѣхали въ городъ, гляжу: большой! домовъ много! а въ какомъ ты? неизвѣстно! Кого спросать и гдѣ искать? Горе меня одолѣло! Мироха и говоритъ, што онъ знаетъ дворъ, гдѣ наше начальство въѣзжаетъ. Ну, вези же, голубчикъ, когда знаешь! Вотъ и доѣзжаемъ: какъ я — глядь! Шельменко-то, писарь

нанъ, шыгъ сюда во дворъ: я такъ и закричала: тутъ мой Микитушка, тутъ мой ясной мѣсяцъ!

Никита. Онъ же не слыхалъ тебя?

Степанида. Нѣтъ, я ещо по-одалъ отъ нево была, да и подумала: незымъ какъ онъ выйдетъ, тогда ужъ я пойду отыскивать своево Микитушку. Унгъ на все пойду, смерть себѣ отъ враговъ найду, да унгъ хоть бы мнѣ взглянуть-та на нево.

Никита. О матушка моя, Степанида Гавриловна! самъ Богъ тебя послалъ! Теперь мнѣ веселье и горе свое встрѣчать, что я вижу тебя, получу родительское благословеніе.

Степанида. Да што же ты, мое красное солнышко, скованъ? Што ты имъ сдѣлать?

Никита. Ничего я, матушка, никогда худого не сдѣлалъ и вѣкъ не сдѣлаю, а заковали меня затѣмъ, что... родная моя! перенеси горе, не убивай себя! Меня... вѣрно отдать... въ рекруты!

Степанида (*скрикуе*). Кто повелѣть?

Никита. Начальство прислало указъ.

Степанида (*вращена стримуе ся, тоби не заголосити, і ледве може говорити*). Указъ? Воля Божья и государева! Больно мнѣ... охъ! тяжело... Што жъ, Микитушка! не могли спорить противъ начальства, Богъ тебѣ поможетъ и меня горькую, мать безчадную, не оставитъ! Да за што-й-та тебя повелѣвають отдать? Што ты кому сдѣлать, и почему начальство тебя знаетъ?

Никита. Ничего не понимаю. Не плутни ли это головы съ плутомъ писаремъ?

Степанида. Да ты же говоришь, што бамага обѣ тебѣ пришла?

Никита. Читать мнѣ .ее писарь: да кто знаетъ, правда ли еще? Мы люди тѣмные, что можемъ сдѣлать противъ ихъ хитростей?

Степанида. Да погоди же. За што эдакая на насъ напасть? Какъ таки можно у челоуѣка послѣдній глазъ вынимать? Какъ отнять у матери послѣдняго сына, и кормиленца, и оберегателя? Вѣстимо, што это враги наши убиваютъ насъ. Кто насъ теперева защититъ? Пусть возьмутъ всё богатство, ничего не пожалѣемъ, а штобъ только насъ не разлучали, не уводили бы тебя, маѣ сокровище, въ конецъ свѣта, дали бы мнѣ бѣдной горькой сиротинчкѣ порадоваться тобою, женить тебя, налюбоватца тобою въ парочкѣ, навеселитца твоими птенчиками...

Никита. Прощи наши радости, родная! Благослови меня теперь на новую жизнь! — даютъ мнѣ въ жену саблю острую, приданое беру — нули свинцовыя...

Степанида. Да коли жъ это голова съ писаремъ мудрять, такъ по какой же это правдѣ?

Никита. Скажи мнѣ матушка, какъ мы пишемся: Михайловы или Мѣняйловы?

Степанида. Вотъ! Мы Михайловы, кормилецъ, отъ дѣда да и еще и повыше: а Мѣняйловы особо, въ нашей таки деревнѣ, да вымерли безродные. Одинъ остался, да и тотъ съ семьей бѣжалъ на вольныя земли.

Никита. Что жъ это, родная: Шельменко наказывать мнѣ много, чтобы я назывался Мѣняйловымъ? Такъ и бумагу читать. Не плутни ли это его съ головой?

Степанида. Да таки взаправду, што плутни. Съ чего бы тебя, одного въ семьѣ, да и брать? Ужъ не пожалѣтца ли мнѣ на такую обиду. Да?

только кому? Чай тутъ въ губерніи есть какой голова, да можетъ еще старинѣй надъ нашимъ? Побѣгу-тка я къ нему, да стану просить за тебя, чтобы не брали тебя-та.

Никита. Иди, моя матушка, моя отрада! Проси за меня: а здѣсь не голова, здѣсь губернаторъ — надъ барами баринъ, надъ господами господинъ.

Степанида Охъ, Микитушка! Да коли-жъ онъ надъ господами господинъ, такъ онъ въ наши мужицкія дѣла и не помѣшается-та.

Никита. Нѣтъ, матушка, не такъ. Мы все дѣти у нашего батюшки-государя. Ему все равны: что баря, что мужики, что богатые, что бѣдные. Онъ всякаго изъ насъ жалѣетъ, и дай Богъ ему многія дѣла! желаетъ, чтобы никто не обижалъ другъ друга. Но какъ царство его обширное, дѣтушекъ много, а до Бога высоко, до царя далеко, такъ онъ и поставляетъ губернаторовъ, изъ выбранныхъ выбраннаго и изъ усердныхъ усерднаго: вотъ и поручаетъ насъ ему и крѣпко приказываетъ, чтобы никто не былъ обиженъ, и чтобы всюду была правда и порядокъ. Иди, матушка! Богъ тебѣ мысль послать. Проси губернатора: и коли я по правдѣ отдаюсь, такъ благослови меня, и не вздохнемъ: поручу тебя милосердію Божию и съ радостію пойду на врага, хоть на Нѣмца, хоть на Француза, и не убоюся басурмана Турка. Исполню волю царскую; за то Богъ меня не оставитъ и возвратитъ къ тебѣ здрава и нерушима. Коли же нѣтъ обо мнѣ правды, то губернаторъ все узнастъ, меня отпуститъ и тебѣ обрадуется.

Степанида. Головушка наша бѣдная! Какъ до него достунить? Когда до нашего головы не

доступишь, а уишь тутъ въ губерніи начальникъ, чай — гордый нашего сельскаго.

Никита. Нѣтъ, моя родная! Кто изъ мужиковъ дослужится хоть до маленькаго начальства, тотъ всегда и на всякомъ мѣстѣ останется мужикомъ: все гордится и недоступенъ, все требуетъ, чтобъ его уважали; анъ, напротивъ, за его гордость всѣ презираютъ и почтенія ему душевно нѣту. А кто изъ барина баринъ, такъ его чѣмъ ни поставь, куда ни опредѣли, онъ все одинаковъ: все ласковъ, всѣхъ допускаетъ, выслушиваетъ и любить правду, паче злата и топазія и бисера многоцѣннаго.

Степанида. Микитушка! соловушка мой! Што-жъ я ему поднесу? Нѣтъ у меня тутъ ни курочки, ни хлѣбушка, да и деньжонокъ мало схватила.

Никита. Избави Господь! Не носи ничего.

Степанида. Какъ же? Когда приказано къ головѣ безъ приносу не ходить, а тутъ побольше его...

Никита. Вотъ то-то и есть, моя родная! У мужика и обычаи все мужицкіе, все подлое да гнусное: онъ для злата не боится прогнѣвать Бога, отвѣчать предъ царемъ, в стыда не страшится. А господинъ, ни самой маленькой, не пойдетъ на такое беззаконіе: онъ знаетъ судъ Божій и царскій, и стыдъ отъ людей. Иди, матушка, не медли!

Степанида (*поспѣшно зѣбирае ся*). Иду, Микитушка! Сей часъ бѣгу, ясное мое солнушко! и принесу тебѣ радостну вѣсточку. Чуетъ мое сердце, што губернаторъ насъ пожалуетъ. (*Зѣбравши ся, стаетъ*.) Да куда жъ я пойду-та? Гдѣ его искать?

Никита. Спроси, матушка, рекрутской приво-
дъ; тамъ и губернаторъ; проси всѣхъ, доступи
къ нему и Расскажи всю правду. Поспѣши, моя
родная! Утро, скоро меня въ приводъ поведутъ,
тогда ничѣмъ не воротишь. Богъ тебѣ поможетъ;
о себѣ стараешься.

Степанида. *(поцѣловавши его в голову).* Иду,
мой сыночекъ! Все расскажу ему, все... *(Видходитъ
швидко.)*

Никита. Ахъ! кабы она не опоздала, кабы
доступила! *(Гидас ся на свою лавку.)* Грусть меня
замучить, пока узнаю свою судьбу. Меня такъ
скоро схватили, что не успѣлъ взять своей псал-
тыри, отцовскаго благословенія. Теперь въ горѣ
читать бы и пользовался, и получать бы утѣшеніе.
Утѣшеніе!... *(Вздыхас і погружас ся в смутку.)*

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Трофимич і за ним Чаркодуюев.

Трофимич. Што? все ли у васъ исправно-та?

Софрон *(кланяючись).* Все хорошо.

Трофимич. А панъ Шельменко былъ ли
здѣсь-та?

Софрон. Былъ и онъ. Спрошаль вашей ми-
лости, да и пошелъ себѣ.

Трофимич *(до Чаркодуюева).* Ну, Савастьянъ
Ахрѣмичъ! смотри, годится ли? Вѣдь мы знаемъ,
што въ тебѣ вся сила.

Чаркодуюев *(війшовши, оглядає все і уви-
дівши на столі збаною, з радостію кинув ся на
него, покутав і з незадоволенем лишив).* Смотрѣлъ,
всєлюбезнѣйшій! и даже отвѣдать. Тыфу! охти-
ми! Прѣсная вода, которая миѣ очень вредна и

которой я, благодаря моей коллекции, дѣтъ десяткомъ не употребляю.

Трофимич. Да не то: осмотри-тка парня-то.

Чаркодуев. Охъ, вселюбезнѣйшій, не могу. Глухая привычка отъ малыхъ ногтей и отцовская, на смертномъ одрѣ, заповѣдь — гм! прежде дѣла — испить малу толику.

Трофимич. Охъ, Савастьянъ Ахрѣмичъ, да гдѣ взять-та? здѣсь не кабакъ, да кому-жъ и некогда. Огляди-тка парня-то, да и пойдемъ, куда желаешь.

Чаркодуев. Основательно, обдуманно. Но хотя кваску же, уста смочить. *(Трофимичъ даетъ приказъ.)* Со вечера до полуночи и такъ далѣе, у одного отдатчика трудились, ей! до положенія ризъ. Едва-едва голову, едва на плечахъ. *(Подаютъ ему пива, вінъ пьетъ.)* Э! хорошо, да все не то.

Трофимич. Будетъ и то, будетъ и все: принимайсь-ка за дѣло-та.

Чаркодуев. Сей же часъ. — Хмъ, хмъ! *(До Никиты півголосомъ, поважно)* Какъ тебя зовутъ?

Никита *(міцно)*. Никита Михайловъ.

Чаркодуев *(до головы)*. Не глухъ. — статья первая. *(До Никиты)* Сколько у тебя пальцевъ на рукахъ?

Никита *(зъ недоволеніемъ)*. Сколько и у тебя: десять.

Чаркодуев. Не глупъ. Статья вторая. *(До Никиты)* Когда прійдешь въ кабакъ и спросишь вина на десять алтынъ и дашь гривенникъ, сколько сдачи надобно получить?

Никита. Въ кабакъ никогда не былъ, вина родясь не пилъ, а сдачу всегда умѣю разсчитать.

Чаркодуев. Онъ дерзокъ, сирѣчь, храбръ. Статья третья и послѣдняя. *(До Никиты)* Встань! *(Він встав.)* Во мнѣ во дни оны было четыре вершка, а онъ выше и меня. Голова! слушай резолюцію. Приказали: онаго вышешисаннаго рекрута вели вести въ пріемъ. Гмъ!

Трофимич. Бумаги не готовы.

Чаркодуев. А я у васъ на что? Пойдемъ и мы, по обѣщанію зайдемъ кое-куда и напишемъ, гмъ! что знаемъ.

Трофимич. Ну, и то ладно. Ведите же его.

Чаркодуев. Но, вселюбезнѣйшій, прикажи здѣсь цѣпи снять. Сія статья не позволительная.

Трофимич. Снимите же цѣпи и ведите, да въ большихъ свѣняхъ ожидайте насъ: дорогой глядите, чтобы не ушелъ.

Никита *(глянувши на него).* Не знаешь меня, такъ и думаешь обо мнѣ худо. *(Вставши)* Господи, помоги! Прощай, голова! Вспомнишь меня при часѣ смертномъ. *(Відходячи)* О матушка моя родная! Гдѣ ты теперь? *(Відходить, за нимъ всѣ селяни з киями.)*

Чаркодуев. Многогѣчивъ крѣико, по смыслу въ словахъ не имѣется, точной нашъ частной приставъ. Что, рекрутъ этотъ доимочной, или за отличие въ зачетъ?

Трофимич. Охъ, Савастьянъ Ахрѣмичъ! Съ нимъ нада умудриться-то. Пустились мы съ паномъ Шельменкомъ на промыслы...

Чаркодуев. А гдѣ мой вселюбезнѣйшій Шельменко? Вотъ дружище! Унгъ мы съ нимъ одинаковы: поинировать ли, дѣльцемъ ли поворотить, одинъ перед другимъ. Да что онъ не является? Не пойти ли намъ къ нему? Я чувствую,

что онъ избралъ мѣсто покомилектиѣ нашего, хотя то классомъ и выше его.

Трофимич. Запропастился онъ гдѣ-та. Ска-заль прошать тебя сюды и самъ хотѣть здѣсь быть, да и нѣту-тъ. А безъ него я не знаю, какъ и дѣло начать-то. Онъ самъ надумалъ, самъ бу-детъ и рѣшать.

Чаркодуев. Коли самъ надумалъ, то не безъ ума и хитрости. О, голова! Истину говорю: гу-бернская голоза! не для волости онъ созданъ. У насъ въ губерніи такіе люди переводятся уже. Ну, уповательно, въ семь дѣтъ перепадетъ и мнѣ что-либо, охъ! за грѣхъ мой. И такъ, хотя уже и семь часовъ, и хотя уже нашъ секретарь, упо-ваю, сидитъ на своемъ классномъ мѣстѣ и по-глядывая гордымъ окомъ и нечистымъ сердцемъ, вся ли наша братія собралась, но подожду Шель-менка, что онъ мнѣ препоручить? Въ нынѣшнее треклятое нами время, таковыя комиссіи — сунцій кладъ и ихъ упускать не должно.

Трофимич. А пока я тебѣ расскажу. Вишь ты: времена тяжки, нада и о предбудущемъ ду-мать. Новой-та исправникъ, у! гроза! онъ-то зналъ за нами прежніе грѣшки-та, такъ вотъ теперь и добираетца-то: да за всё про всё требуетъ от-чета. Панъ Шельменко всё ему еписалъ: такъ въ судъ сказали, што не гладко и што будетъ намъ бѣда-та: а штобы мы куда не скрылись, такъ намъ смѣны не будетъ до послѣдняго часу-та, и штобы съ должности, да прямо насъ и подъ судъ-та. Такъ вотъ мы на всякой случай запа-саемся-то: извѣстно, што нужно, бымыши подъ судомъ. Одинъ рекрутъ по нашей волости въ не-доборъ: такъ мы, съ очередными уладивъ, нашли-та спроту. Одинъ сынъ у матери, на што онъ

пригоденъ? А мать таво, вана дюже богата! Отъ мужа осталась ей сумма не малая! Вотъ двѣ сотни и я долженъ ей третій годъ. Такъ мы сына-то отдадимъ, а ее Шельменко принимаетъ вмѣсто матери родной съ избой, съ землѣй и всею движимостью. Буды старухъ съ ними хлопотать-та? Мой долгъ прощаетъ, да когда случитца взысканіе изъ насъ по должности, такъ мы изъ сего же благопріобрѣтеннаго и пополнимъ, да и передъ судомъ отвѣты дадимъ: такъ и намъ останетца, и добрымъ людямъ за труды удѣлить можно.

Чаркодуев (*підчас оповіданя голови*). Хорошо! обдуманно! (*Потім*) Но, вселюбезнѣйшій! времена и люди неблагопріятны! Охъ! Первоклассныя въ губерніи особы въ такія мѣлочи входятъ, что я, повытчикъ, въ прежнее время гнушался, а предоставлялъ сіе плесцу. Повѣришь ли, что предъ его превосходительствомъ господиномъ гражданскимъ губернаторомъ и кавалеромъ лежать очередныя и метрическія книги, и онъ самъ изволить производить справки, не вѣря даже и мнѣ! И теперь нашъ братъ ходитъ только по канцеляріи, да съ сокрушеннымъ сердцемъ понюхиваетъ табачокъ, вспоминая прежнее златое время! Ох-ох-охъ! По симъ-то обстоятельствамъ, ежели паче чаянія его превосходительство усмотрѣтъ изволить, что у оной вдовы состоитъ вышеупомянутый единственный рожденный сынъ, тогда что? А? Гмъ! вотъ закуска!

Трофимич. Все придумано. Его зовутъ Никита Михайловъ, а есть по ревизіи Матвій Мѣняловъ съ четырьмя сынами, да показанъ въ бѣгахъ. Вотъ тутъ-та Шельменко какую-та рихтму хочетъ представить. Говорить, што онъ и губер-

натора улестить и наговорить туруса на колесахъ. Вѣстимо, онъ на то хахоть.

Чаркодуевъ. Да, человекъ этотъ съ дарованьемъ! Вотъ же и легко на поминъ.

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Шельменко.

Шельменко. Ось і я тутечка-здесечка! А! здоров, здоров, благопріятелю любезнійший (*собинамася з Чаркодусвим три рази*). Севастьяне Охримович! Чи ще живенькі, здоровенькі хоч трохи? жіночка? діточки?

Чаркодуевъ. Вашими молитвами всѣмъ благоденствуемъ. Ты, вселюбезнійший, ніяко запавъ. Ни слуху, ни послушанія о тебѣ не имѣється черезъ продолжительное время. Да и теперь, сколько времени въ городъ, а старыхъ благопріятелей и не вступиши. Гдѣ теперь былъ?

Шельменко. Де був? За похіденькою ходив. Писання бо глаголетъ: захотіло ся гирі против ночи кісничка. Так і я хотів, будучи сказати, децо, гуляючи, екоміонувати з земськими, тее-то, благопріятелями по предмету, сиріч, взисканія. Бігав, бігав, шукав, шукав, бодай вони виздыхали! хоч-би тобі, тее-то, дурного кого знайшов! Усі відкомандировали ся, будучи, на ввід в ім'я якогось-то, тее-то, багатого пана: так тут, звісно, не тільки що усі писці, та й сторожа та й їх цушки бігають за поїздом. А то було, будучи сказати, пильно треба їх, нада.

Чаркодуевъ. Ага! видно, новою начальникомъ васъ прижать, подобно какъ и у насъ послѣдовала реформа?

Шельменко. Знаєш, голубчику? писання

глаголетъ: що́ було, те бачили, а що́ буде, те побачимо. Видали ми, будучи, сказать, видальців. Прижучив був він мене добре, та й я йому, тее-то, задав пинхви: нехай чха!

Чаркодуєв. А какъ это, вселюбезнѣйшій?

Шельменко. Та, бачте, він на мене злий вже, будучи, давно, ще як їхав на справики: а я йому — хто його пак знав, що́ він буде — та-дечого, стало битъ, багацько розказував: а він, будучи, на мене ошѣля й напав мокрим рядном. Змінити не змінив, а, будучи, прочувши, що я таки собі заможненький — гм! та й став, тее-то, потребувать одчотів, а я йому їх і представив. Та вже-ж і накрутив! таки що́ листок, то, будучи, і хвальни: та так, тее-то, наплутав, що, я-ж кажу, і сам, будучи, чорт шилом не підточе. Нехай, як то будучи сказать, сиріч тее-то, розжуге.

Чаркодуєв. А вселюбезнѣйшій развѣ не знаєть существующей форми? Отчеты офіціально въ переднія двері, а допoлненія и — гмь! поясненія секретно, чрезъ корридоръ.

Трофимич. Не таковой. Ужъ была проба.

Шельменко (*сміє ся*). Ге, ге, ге. Завидус дядюшки Трохимовича, будучи, борода та спина, як до нього з подарунками ходить.

Чаркодуєв. Эхъ, вселюбезнѣйшіе мои! развѣ же онъ не женать? А всѣ жены, и наши, и вышнихъ классовъ, суть дщери нашей праматери, первой въ мірѣ взявшеі приносъ отъ лукаваго искusstеля.

Шельменко. Врагова їх мати зна, що́ за народ такий! Усі, будучи, вовком дивлять ся. Теща б то його і, тее-то, і добра жінка і, будучи сказать, вчена по сій часті, так нема їй голубочці, тее-то, волі. Та цур їм! Приймаймо ся лишень

за діло. А щó, дядюшка Трохимович, чи ви, будучи, благоприятелю Охримовичу усе розказали?

Чаркодуєв. Все знаю, вселюбезнїйшій! Основаніє вашого дїльця превосходно и замысловато; но что по справкѣ окажется, думать ли ты? удасться ли тебѣ?

Шельменко. Та вже-ж побачимо. Писаннє глаголеть: і дурень кашу зварить, аби-б пишоно та сало; а тут, будучи, усього довольно є. Будучи сказать, і не такі діла робили. Чи в памятку вам, як, тее-то, наш сусїда пан Гуляховський, та посредством, будучи, моїм, та попав ся із вольної губернії з барилом у корчемстві? Отже щó я зробив: як набїг засїдатель, а вже, будучи, смеркало, та по моєму совіту відложили, тее-то, освідѣтельствованнє, стало бить, до завтра, та й прийняли ся, тее-то будучи, каші варити, та тут таки біля арештованої кухви то в джута то в дурні грати, та про відьом розказувати: а там, будучи, по моєму наущенню хлопці з-заду, тее-то, і вищїдили крізь обручі усю кухву, відерок у двадцять. Ну, тее-то, будучи сказать, прочинувшись і, стало бить, гарненько поснідавши, а нумо, хлопці, свідѣтельствувати. Тут-же був і, будучи, повірений і сам пан Гуляховський. Відпечатали — гульк! аж гуде, мов у голові нашого повітника! сьміху, сьміху! пан Гуляховський по моєму, будучи, совіту подав прошеннє на повіреного: а я таки з повіреного, будучи, злупив щó треба, та й помирих їх; а сивуха, звісно, зосталась, тее-то, в мене. Та ще дечого, будучи, вам і більш би розказав, та ніколи.

Чаркодуєв. Такъ, вселюбезнїйшій! Многое человѣку удасться, но на бездѣлицѣ споткнется. Начальникъ нашъ человѣкъ прозорливый и, на

бѣду нашу, охотникъ рыться въ документахъ, чтобы вездѣ открывать разтреклятую *нами истину.

Шельменко. Еге! об тѣм-то я й сумую. Писаніє глаголетъ: шертъ-вертъ, в черепочку смерть; і паки другее писаніє: шити, білити — завтра великдень. Треба, будучи, ділом поспішати, а діло треба зробити, тее-то, будучи, скусненько. Будучи, у ревизії Матвій Міняйлов показан біжавшим з синами, у числі коїх імість-ся, будучи сказать, і Микихвор, коєму нині восполняеть-ся, тее-то, двадцять четвертий год... Та... трівайте лишень, цур — нї чичирк! писаніє бо глаголетъ: хата — покришка; то, тее-то, того ради будьте ласкаві, Охрімович, там, що відмічено: біжал у такім-то годі, то, будучи, вискроматьте скусненько та, тее-то, і ладанцем натріте. То вишенепомянутий Микита Михайлов прийметь-ся, будучи, яко-би сеуть Микихвор Міняйлов.

Чаркодуєв *(глядить на него з подивом)*. Панъ Шельменко! Да эта штука, вселюбезнѣйшій, не похоже, чтобы изъ головы волоетного писаря вышла: отъ нея не отказался бы кто и повыше, гмь! классомъ и мѣстомъ. Но, вселюбезнѣйшій! ежели Никита скажетъ, что онъ Никита?

Шельменко. Та там таке хлопя плохе, що, будучи, і пари з уст не пустить. Ми вже на нього давно, тее-то, націлили, та усе не знали, як збуть: та от тепер, стало бить, на-силу... *(Оглядаючись)* А де він?

Трофимич. Я приказалъ вести въ пріємъ.

Шельменко. Отсе гаразд зробили. Нехай сердека не сумує, а там таки оглядять ся, будучи, з товариством.

Чаркодуєв. Охти мнѣ, вселюбезнѣйшій! Сь горя не розказать бы онъ кому?

Шельменко. Та ні! Хлопя зовсім дурне! Та він таки, будучи, й не зна, яким се побитом, стало бить, робить ся. *(Сьміє ся.)* Ге, ге, ге, ге! Та я йому, будучи, і бумагу читав, ось у чому була, тес-то, кабака, та й кажу, що се предписанне: а він, будучи, витріщив на мене баньки та й вірить і усе, тес-то, плаче: а я так кишки порвав зо сьміху. От якби його, будучи, пань-матка, так та вже добра панцикувати. О! як со-рока: та-та-та-та. Та лиха матері зна, куди хлопя, будучи, запроторили. Схаменеть-ся голубочка, та ба!

Чаркодуєв *(все думавши)*. А ежели его превосходительство соизволить обратитъ вниманіе на подчистку?

Шельменко *(злякавши ся, глядить на него)*. Не соизволить! нехай бо не соизволить! Не лякайте мене, будьте ласкаві. Мене від ваших річей, будучи, циганський піт проняв. Та вже-ж! коли й соизволить, то я тут йому, будучи, стану базікати то так то сяк, та стало бить і відбрешу ся. Лиха матері до правди добереть-ся!

Чаркодуєв. Основательно! И такъ, во исполненіе желанія вашего, гдѣ стѣдуетъ, я подчиню, чему мнѣ не учиться. Служа въ магистратѣ, подчинялъ такъ искусно на векселькахъ, что не одно дѣло отпращено въ архивъ: я въ ревизіи такъ смастерю, что и стоглазый аргусъ не увидитъ: только что...

Трофимич. Що положите? Панъ Шельменко отвѣчаетъ.

Шельменко. Та тут уже торговать ся, тес-то,

нічого. Сказано, зробіть: ви нас знаєте: сьогодні й розплата.

Чаркодусев. Да оно такъ! гмъ! надобно, все-любезнѣйшій, хорошинькаго ножичка...

Шельменко (дає ему грошей). Нате-ж, будучи, і на ножичок.

Чаркодусев (подивившись, що він дав, жовас). Аглицкаго.

Шельменко (дає ще). Та нате-ж і на аглицький.

Чаркодусев (подививши ся так само). Необходимо двойной: паче чаянія одинъ притупится.

Шельменко (дає ще). Та нате-ж, нате-ж, будучи, і на двойний, та будьте ласкаві, приймайтесь, тее-то, швидко.

Чаркодусев (кашляє). Гмъ, гмъ, гмъ! Нѣчто погода сыровата; а рано вышелъ.

Шельменко. Та якого чорта тут узяти? Ходімо лишень та, будучи, по дорозі зайдемо у трахтир, що в рибнім ряду, будучи, до Бутилочкіна. Що за добрі там сиріч напитки!

Чаркодусев. Нѣтъ, вселюбезнѣйшій, это не мой обычай. Я не люблю дѣлать скорохватомъ. Время идти въ канцелярію, а въ подобныхъ назначенному совѣщаніяхъ я люблю, присѣвши, не вставать. Такъ вотъ что сотворимъ: я пойду и учиню все по желанію вашему, да и прибѣгу къ Бутылочкину и отрепортую о успѣхѣ. Тогда что и сколько угодно по усердію вашему поднести, я на все буду готовъ. Понеже секретарь будетъ видѣть меня утромъ въ трезвенномъ состояніи и будетъ доволенъ, а возвратясь съ экспедиціи, хотя и пзмѣнюсь, такъ онъ оставитъ безъ вниманія, ибо сіе со мною встрѣчается ежедневно. Того для я иду.

Шельменко. Ходім же й ми, дядюшка Трохимович, прямо, будучи, у трактир, та там ради скуки чого-небудь поснідаємо. А то мені щось, теє-то, млясно.

Д І Я Д Р У Г А.

Комната в трактирниці.

ЯВА ПЕРША.

Бутилочкін і слуги.

Бутилочкін (*приказуючи слугам по одному*). Съ этимъ шотомъ сходи къ Мотыгину, да требуй настоятельно, хоть бы что-нибудь уплатилъ: скажи, товаръ пришелъ, нужно расплачиваться. После отца много денегъ осталось, неужели въ три мѣсяца всё спустилъ? Скажи, не будетъ кредиту, пока щота не очиститъ. — А ты лучше иди къ разливкѣ шампанскаго, да забери у меня въ конторѣ старыя пробки клико; купоръ и засмоливай аккуратно, чтобы не замѣтно было. — Ты сходи въ трактиръ къ Ферткину и купи портвейну бутылку: его хвалятъ лучше моего; я сей часъ узнаю, чѣмъ онъ подправляетъ. — Уберите комнаты: утро; пока до выхода изъ присутствія, можетъ быть кто нибудь и зайдетъ. (*Відходить. Слуги розходять ся прятати; оден остає ся.*)

ЯВА ДРУГА.

Трофимич і Шельменко.

Шельменко. Ось бачите, як тут гарно. Я вже тут бував.

Трофимич. Да и я бывалъ, да только при прежнемъ хозяинѣ.

Шельменко (*приказуючи*). А нуте, хлопці! Давайте мерщій водки та снідати. Подайте, будучи, оселедця, кавяру, та приспте, тее-то, кришеною цибулею. А з напйтків, будучи сказать, чого б го? Кете лишень сперву пива та меду, а як прийде Охрімович, так, будучи, оісіля скажемо, чого на потуху. (*Приносять горілку і закуску. Шельменко сїдає з Трофимичем і частує его.*) Се солодка, цур їй! нехай її пани пють; отсе наша ганиськова, лікарственна. (*Пють горілку.*) А нуте, дядюшко: та тямліть, що по першій, будучи, не закушують. Ось так, тепер кете лишень ручкової. (*Пють ще горілку і снідають.*) Куншайте ж тепер, дядюшка Трохимович; ось оселедець. Гай, гай! Не тепер споминки: якби, будучи, ковбаса з часником! Хто то її живий діжде! що то вже я її люблю! А що, дядюшка, якби, будучи, ковбасі та крила, то вже б луччої птиці і на сьвітї б не було.

Трофимич. Самъ ты умной человекъ, знаешь-та; ты и писанія читалъ по большъ маво. Слова твоя умныя! (*Снідають дальше.*) Ну, панъ Шельменко! теперъ у тебя расходъ. Крімъ всего прочаго, што Ахрѣмичъ будетъ стоить?

Шельменко. Та й не журюсь. Чп ви знаєте, що писаніє глаголетъ: не посіявши, не пожнеш? Та ще за усю, будучи, працю відвѣчати-ме Микитова худоба: та хоч-би й не тее, то ще Кіндрата, будучи, Шельменка стане стільки. (*Пють.*)

Трофимич (*не перестаючи снідати*). Да скажи ты мнѣ, панъ Шельменко: отчего ты богатѣй меня-та? Вотъ я и четыре срока головой, и своё дѣло знаю порядкомъ, а все што-то не тае. Ты же третій годъ што принолѣ къ намъ

пзъ Ппрятна, а ужъ такъ нажился, что и мѣры нѣту-тѣ.

Шельменко. Воно, бачите, дядюшка Трохимович, будучи сказать, усюди так водить ся, від губерського та й до волосного правленія, що, стало бить, у секретарі, або у писарі в ранзі секретаря, уся епла. Поки судящі собі радіють ся, з якого кінця, будучи, узять ся, а наш братчик, не розбираючи тее-то, та все до себе і загарба, а їм, будучи, застають ся самі вишкварки. Я ж іще, будучи сказать, і так роблю, що коли мало трапляєть-ся поживки, то так сконпону, щоб або, будучи, полаялсь або побилсь, аби йшли до нас позивать ся. То поки ви собі, будучи, там розпитуєте, а я собі, тее-то обаче, і втяв та й мовчу. (Пе.)

Трофимич. А што, панъ Шельменко, кабы тебя да въ судъ-та посадить? ты бы п тамъ не испортилъ бы.

Шельменко. Еге, будучи, усіх би засідателів превзойшов би! Ех, любезний друже! будучи тее-то сказать, планета мене підцюкала! Як-би мені не тее-то, я б давно вже стілько нагарбав би, що, будучи, і в дворяни пиморгнув би, як таки й багацько дехто, сиріч, з наших братчиків позаписувалсь. Потому що *(хвалячи ся і протягаючи слова)*, тее-то, государю мій любезний, треба вам знать, я таки, будучи, на дворянство трошки закандзюбив ся; але моєї рідної бабусі сестра у третіх та, будучи, була за швагером пана сотника дубенського, от-що! Так бачите, будучи сказать, я трохи не дворянин. Оттогді б то мені сьвіт, тее-то, відкрив ся! писаніе бо гласить: трудно стати паном, усе піде даром. (Пе.)

О горе мені! кушайте, Трохимовичу! (*Наливає йому і собі чарки.*)

Трофимич. Эхъ! да што ты сдѣлавъ-та? — Въ медъ да пива наливъ. Эка ты какой!

Шельменко. Нічого, Трохимович, нічого. Се буде пивомедіє, преодмінное питіє і для гортані дуже мудрое: цмакуючи випете. Що-ж? писаніє глаголетъ: щоб не сидячого Татари вхопили; чого ми будемо так сидіти? базюкать нічого. Поки Охримович прибіжить, зограймо, дядюшка, у дамки.

Трофимич. Да я много тебѣ опять проиграю, какъ и давеча.

Шельменко. Та ми не на гроші, а, будучи, так. А щоб не задрімати, то будемо, тее-то, навскубки. А гов, хлопці! а подайте кете лишень сюди дамки! Гов! Чи вам там позакладало, чи що? Дамки! (*Приносять варцаби.*) А в яку будемо? чи в просту, чи, будучи, в аглицьку?

Трофимич. Въ простую, въ простую; въ силу у тебя же выучился и въ эту. Ну ходи. (*Грають.*) Скажи мнѣ на милость: ты, чай, не только при волости служивъ, а можетъ ещо гдѣ и по-выше-та?

Шельменко. Бували ми, государ мой любезной, у бувальцях. Будучи сказать, був я і в земському і трохи-трохи у казначейство не вскочив. Во время оноє був у суді секретарем Прокіп Микитович Грошолуп. От голова була! нехай йому легенько гикнеться! Як вивчив ся я у нашого дяка і читати й писати, то покійний отець, узявши мене із школи, віддав йому у науку. Будучи, я був у нього пять год за хлопця, і там-то і сьвіт побачив, а далі і в суд попав. Чого-то ми не робили! Гай, гай! Як, будучи сказать, відко-

мандируємо себе на слідствие об пожежі, або, тее-то, о постижно вмершому, то, будучи, навеземо усякого продукту, ей! велике слово, возами; будучи: курей, що усякої птиці, борошна, наляниць: а сиріч грошей, тії дурниці! нагарбаємо елико можаху! Він-то сердека, будучи, видя мої даровання, зділав докладчиком, за-тим що я вже знаю, як, будучи, діло доложити: чи до-гори піднявши, чи у-низ спустить.

Трофимич. А што же это означаетъ: до горы, али внизъ?

Шельменко. От бачите, пане Трохимович: будучи, коли несеш діло у присутствие, піднявши до-гори, то тее-то, означа, що є тут, будучи, коло чого руки погріти: то вже судящі й облизують ся, мов коти на смитану, і вже, будучи сказать, особое попеченне о підсудимих, сиріч, гм! въз-приймуть. Коли ж несеш, держачи, будучи, у-низ, ось так, то ще діла не читають, а зараз і затю-кають: в острог підсудимих, в острог! Се вже така, будучи, усяди заведенція. А сю знаєге, що як, будучи, посилаєть-ся діло на ревизию і. тее-то, секретар скріпляючи підпише, та й загне карлючку, то і у повітовім і, будучи, в генераль-ному, та воно й у вас так в уїзному і у палаті, — секретар, стало бить, дивить ся на тую кар-лючку, як, будучи, на маяк: коли, тее-то, кар-лючка заведена у-низ, стало бить сиріч, усе що можна узято, більш нічого зідрать: то таке діло і швирнуть аж геть далеко на розсмотреніє, бу-дучи, мишам, а далі і в архиву запакують. Коли ж карлючка до-гори, то се, будучи сказать, означа сиріч: узято, та й вам зосталось. По такому ділу, будучи, зараз шлють за прикосновенними і сви-дателями. Таке діло і сам секретар довгенько,

будучи, чптає і судящі частенько, стало бить, прикосновенних к собі, сиріч, призивають, і прочее, і прочее, як водить ся... Еге, цур палічка! отсе я й програв?

Трофимич. Вѣстимо, проиграль. Давай-тка чубъ, давай.

Шельменко. Деріть, Трохимович, що робить! Писання глаголеть: з пісні слово не викидається, і паки друге писання: нанявсь — продавсь! нате, скубіть. (*Протягає до него голову, Трофимич через стіл дере его за волосе цілою рукою, а Шельменко ражує.*) Раз, два, ой-ой-ой! три. Буде ж, буде, пожалуста, годі! А, та здорово чуб намняли, аж слъози течуть. Запиймо, або що. (*Пють.*) Ну те, зиграймо ще. Що за врагова мати! хйба-ж я не виграю? (*Грають.*)

Трофимич. Ужъ не сердись же, панъ Шельменко, на то игра: проиграю, дерп мене. Раз-скажи-тка ты мнѣ, какъ ты съ такой головой, да не остался при судѣ-та?

Шельменко. Е-ех, государ мой любезной! Будучи сказать, окаянный супостат мене підцюкнув, тее-то, підписувать ся під усякні руки, а через тее, стало бить, видавать розним людям паче-портики. І, як бачите, писання глаголеть: не втаїть ся шило у мішку, то як почали злапувать то воряжок то бродяжок, то, будучи, і знайшли, що се мое, сиріч, рукоділне. Отто я, злякавшись, щоб моєї окаянної глави, будучи, не забрили, сиріч під христолюбивое воїнство, взяв та й помандрував з пачепортиком, стало бить своєї роботи, та й зайшов аж, будучи, сюди. Спаси-бі, у вас знайшов собі милостивого і отця і, будучи, родителя. Не погубіть мене і не занастіть у прежнеє время. Та держітесь та слухайтесь, будучи,

мене, то, я-ж кажу, викрутимось від біди, що справник нападаєть-ся, та ще тее-то, будете й сами з хлібцем та й мені дещо, сиріч, на онучі перепаде.

Трофимич По мнѣ! я ни гугу, ты самъ знашъ. Вотъ только и страшно капитанъ-песправника, што онъ, лукавой, ко всему прикапываетца.

Шельменко. Сказано, що відбрешемось. Надіюсь на себе, що... Та щó бо ви дамкою шмигаєте? (*Вхопивши его руку з варцабою.*) Тривай лишень, се не аглицька.

Трофимич Ой виновать, виновать! заслушався тебя, да и ошибся-та; не буду. Такъ што хотѣль говорить?

Шельменко Отте, бачите, що надіюсь на себе: то скоком то боком, а таки вискочу. Дарование у мене, будучи, імієть-ся. Як приймусь, то не віддихаючи так і вчищу: спробувать перо і чорнила, чи добре буде писати. А лепорти, то так, не лінійючи, від руки так і черкаю. Читати? гражданське, коли не дрібне, то по верхах не спішачи можемо. Тільки що скорочиси не втну, хибате, щó, будучи, сам напишу. На речах я, будучи, бойкий; з простим мужиком, з дурнем я, тее-то, і говорить не вмію, іще таки з твоїм, Трохимович, здоровям і сюди й туди; а як, будучи, допадусь з начальниками, та сиріч з висшими господами як уступлю у реч, так, будучи сказать, сам собі не надивуюся, відкіля у мене такі премудрії словеса беруться? А вже як попаду Москаля, та, будучи, почну над ним глзувати!.. Стоїть сердека, ні пари з уст, тільки баньки повітріща, та й дивить ся мов баран, і не тямить нічого, щó йому докладаю. Вже на докладки я лихий! А коли де

треба, то, будучи, і по руському говоряємо: »ню, штьо, разляпушка! штьо табе нада-треба? Да ня, пайді; цур таво табі.« Еге, а щó? Пісень московських дещо тямимо, от якби й сю (*зачинає співати* : »Чим я тебе огурчила, ти скажи, моя ех дарагая?« або хоч і сю: »Гивушка, гивушка зелена моя, а щó же ти, гивушка...?« (*Закашляється.*) Ех, лихо його матері! щось гласу нема.

Трофимич. Да ты никакъ въ большихъ школахъ учился, што часто изъ писанія говоришь?

Шельменко. Та се... (*смиється*) ге, ге, ге, ге! се я ману пускаю. (*Вздихає.*) Був у мене, будучи, приятель: де то, тее-то будучи сказать, обрїтається? дуже з великим розумом! Щó воно таке і відкіля, а таки, тее-то, й не знаю. Чого-то воно не знало! Будучи, було як заговорить, а далі як забелькоче, що й врагова його мати зна, щó він кае-говорить, нічого й не второпаєш, неначе, сиріч, по-молдаванському. А читать? так там його нечистий умудрив! Будучи, як візьме гражданське, так так і глита, так і глита, мов ваш, нехай здоров буде, мурло галушки. Так він-то, будучи сказать, узявши, учив мене на щотах та й кае-говорить: ти, Кіндрате, ось так роби, як і ми вчені робимо: щó знаєш, чого не знаєш, — про все бреши, буцім знаєш, та й здай ся на писання, та й прибреши яку хоч нісенітницю, буцім-то писання глаголеть: то, кае-говорить, тиї дурні, щó будуть тебе, будучи, слухати (не до вас, Трохимович, мова), та й будуть думати, що ти, кае-говорить, з великим умом і буцім-то справді з писання глаголеш. Ось як воно є! Ну, тее-то обаче, та щó се таке?

Трофимич (*смиється*). А ну-тка, ходи, ходи!

Шельменко. Йо! та щó се за недобра мати? Се ви мене, будучи, приперли! Оттака ловись! Опять програв! щó-ж, скубіть, Трохимович; та не дуже, будьте ласкаві, не дуже.

Трофимич. Ну, панъ Шельменко, держи чубъ-та! (*Дере его за волосе.*)

Шельменко. А нуте: раз, ой! два — ой — ой! трп! (*Вириває ся.*) Ой, ой, ой! і в школі так не м'яли чуба. Цур йому! (*Кидає від себе варцабницю.*) Не хочу вже грать. Нуте, або ж випиймо чого, або щó для ради скуки.

Трофимич. Будеть, панъ Шельменко. Одно то, што некогда, да и сумы твоей жалъ.

Шельменко. Поздоров Боже, будучи, покійника Микитового батька! назбирав чи трохи, буде, тее-то, чим помянуть і його і неню і Микиту, як убють на війні. А тут ще не багацько пропши. (*Рахує бутельки.*) Два золотих, отсе двадцять девять, двадцять десять — тридцять їх; отсе три копш, та отсе сорок алтин, от і сім кіп. Та ще й пари карбованців не продули. Тее-то будучи сказать, а випемо, обаче, лишень ренського, сиріч на потуху, поки Охрімович прийде. Воно дуже гаразд буде.

Трофимич. Какъ хотишь; развѣ ужъ что по послѣдней.

Шельменко (*кричить*). А гов. хлопці! А по-дайте кете ренського!

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Бутплочкін, приносить бутельку вина.

Шельменко. А щó то? ренське? а кете лишень сюди!

Бутилочкін (*віддає*). Преотмѣнное; только смотрите, не дорого ли покажется? два рубли бутылка.

Шельменко (*хвалячись і стараючись говорити по російськи*). Та штьо ти нас лякать став, чи штьо? падавай, брат, яйо сюди: атвічаю грашами. Та штьо ти пра нас думаєш-тя? ми і донськеє тягнулі-стя. Забув еси, як, будучи, у прошедшій наборі з паном совітником очередной списки, тее-то, стало бить, повіряли, так тогді я тобі не один десяток рублів заплатив?

Бутилочкін. Э! помню, помню. Кажись ты... Канальинъ, что ли?

Шельменко. Може — пан Шельменко. Забув еси, мось-пане.

Бутилочкін. Такъ, такъ, Шельменко. Черезъ столько времени какъ и не забыть! А помню только, что твоя фамилія ругательная.

Шельменко (*все сердить ся*). Вона, будучи сказать, не ругательна ні трохи, а так іде від отця. (*Щоби не слухати Бутилочкіна, частує вином Трофимича.*) Пожалуйте, Трохимович, се не вода. (*Не і сам. До Бутилочкіна.*) Ідіте ж тепер до свого діла, а нам не мішайте, а то щоб, будучи, я вам не приложив прикладки гірше вашої. (*До Трофимича тихо*) По писанню: від Москаля поли вріж, та втікай.

Бутилочкін. Ну полно же, панъ Шельменко, не сердись. Я съ тобою пошутить. Хочешь ли, выпьемъ по стаканчику пуншику? Я ужъ васъ поподчую, только не сердись.

Шельменко. Ну, коли так, то я вже, будучи, і не сержусь. Та мені, братіку, коли ласка, то нехай подадуть, тее-то, з кизляркою, я хранцюзької не пю.

Бутилочкін. Вота еще съ какими причудами.
(*Відходить.*)

Трофимич. Не много ли будетъ-та? Какъ явимся въ пріємъ?

Шельменко. Таки нічогоісінько: явимось та й явимось. А для куражу треба, щоб не орябіть.

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і Чаркодуєв.

Чаркодуєв (*заглядаючи в двері*). Вы здѣсь, вселюбезнѣйшіе?

Трофимич. Здѣсь, здѣсь, Ахрѣмичъ. Просимъ милости.

Шельменко. Просимо до бесѣди. А що? як?

Чаркодуєв (*споглядаючи на сніданє, здригаєся*). О, да и холодно же!

Шельменко (*частує его*). Натѣ-ж, пийте. (*Підносить ему стільчик.*) От вам дзиглик, сїдайте, щоб ніхто вам не мішав кушати.

Чаркодуєв (*їсть лакомо, зативаючи часто горілкою*). Вотъ это хорошо, кто до сего времени постилъ. Десятой часъ...

Трофимич. Такъ вотъ ушъ намъ пора и въ пріємъ.

Чаркодуєв (*їсть і не більше*). Нѣтъ, еще можно (*не*), можно провести время, мало приве... дено рекрутъ, и губернаторъ прислалъ, что когда въ одинадцать часовъ не будетъ, то и безъ него принимать. Вотъ это для васъ и очень хорошо.

Трофимич. А што же тогда хорошаго?

Чаркодуєв. Тогда совѣтникъ будетъ принимать. Что ни подай, подпишетъ: кого ни представъ, не разбѣрая кричить: лобъ!

Шельменко. Отсе б то нам, будучи, на руку ковінька. Чи все ж зробили?

Чаркодуєв (*відставляючи тарілки*). Всё, всё отдѣлано.

Шельменко. А почистка, будучи?

Чаркодуєв. Всё чисто. Теперь только остается...

Шельменко. А нуте, нуте, що там зостеться-ся?

Чаркодуєв. Выпить.

Шельменко (*подаючи вино*). Та отже, будучи, й випить. А діло?

Чаркодуєв (*показавши порожню склянку*). Видишь, какъ не бывало.

Шельменко. А діло?

Чаркодуєв. За тѣмъ дѣло, что надо выпить.

Шельменко (*наливає ще*). Та нате-ж, ще пийте. Та кажіте, будучи, про діло; що ви там, чи все, тее-то, до сенцю зробили?

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Бутилочкін приносять дві склянки.

Чаркодуєв (*випивши склянку з вином, бере у Бутилочкіна пунш*). А что это? (*Покушавши*.) Вотъ вещь! Это честно и обдуманно.

Бутилочкін. Чтожъ? подать видно третій? А?

Шельменко. Подайте. Бачите, треба-нада, будучи, гостя попошувать. Се вже, тее-то, на мой щот.

Чаркодуєв. Да я и еще попрошу. Вашъ домъ, вселюбезнѣйшій, вѣдь о четырехъ углахъ.

Бутилочкін. Вотъ люблю пріятеля! Придерживается старины: всё съ поговорками.

Чаркодуєв. Куда старина годится! Нынѣшній

нашъ просвѣщенный вѣкъ всё усовершенствовалъ. Въ старину и сочинители писали: братья! рюмки наливайте. А нынѣшніе, образованные, всё уже твердятъ и пишутъ о чапѣ, а о скучной рюмкѣ и помину нѣтъ. Теперь мы и пьемъ аккуратнѣе и смѣемся надъ стариною.

Шельменко. Хпба-ж у вас, у Москалѣв! а у нас, будучи, добре було в старовину, чого ми не зятямлемо, а батьки, тее-то, розказують. Кажуть, що як було, будучи, зійдуть ся, то зараз і стануть пити: наперед по чарці, та зараз і по парці; а далі опять, та не віддихаючи усім по сім, та тут-же і на закуску по одній. Ох, було таке добро, та давно!

Чаркодуев (*зітхнувши*). Блаженное было время! Охъ, горе мнѣ грѣшному!

Трофимич. А што я вамъ скажу. Когда пить, такъ пейте, а когда дѣла дѣлать, такъ пойдѣмте. Ушъ время. Можемъ и послѣ притти.

Шельменко. Отся річ до діла. Ходім мерщій. Нате-ж вам, Омелянович. А скільки, будучи, вам?

Бутилочкін. Для пріятеля щотъ не великъ — шесть рублей.

Шельменко. Отсе зідрали! неначе з панів. Нате-ж вам. Та кажіте бо, будучи, Охрімович, що наше діло? щоб нам не сором було.

Чаркодуев. Охъ, вселюбезнѣйшій! все кончилъ. Да такъ умудрился, что еще ни одна подчетка такъ гладко не была сдѣлана. Примѣта добрая!

Шельменко. Так покорно ж вам благодарствуем, спаси-бі, дякуем.

Чаркодуев. Не ужели только?

Шельменко. Та як се можна? Приходьте, будучи, до нас обідати, та тут і розплатка.

Трофимич. А обїдять будемъ въ харчевнї?

Шельменко. Як се вам, дядюшка, будучи, не стидно, сирїч, у харчевнї обідати з мужиками? Чого тут базїкать! Будучи, сюди-ж і прийдемо: тут обїд добрий і, будучи, напичочки мудрі. Ходїм!

Трофимич. Пойдємъ, пойдємъ: пора! (*Відходять всі.*)

Бутилочкін (*сам оден*). Вотъ нынче каковы времена! Волостной писарь, мужикъ, имѣя деньги, стыдится быть вмѣстѣ съ своими братьями и тратить деньги на вкусный столъ и дорогія вина. Правда! возьмемъ и выше его: никто не придерживается своего круга; бѣдный старается поровнятися съ посредственнымъ, посредственный съ богатымъ, богатый съ богатѣйшимъ, всѣ желаютъ быть выше и болѣе, нежели они есть. И говорятъ, что »мы де стремимся къ просвѣщенію«. Часъ вамъ доброй!

Д І Я Т Р Е Т Я.

Канцелярія секретаря рекрутского приїому. По боках столи до писаня, в кутї рекрутска міра.

ЯВА ПЕРША.

Секретар і писарі пишуть коло столів; в кутї доставляючі рекрутів, і селяне та селянки з просьбами. Коло бічних дверей входу до салї підофіцер. Часом приходять жовнірі до салї і говорять з доставляючими рекрутів.

Секретар (*пише а потім говорить до писарів*). Какія заготовлены квитанції вчерашняго приєма, подайте членамъ къ подписанію. (*Пише.*)

Отношенія къ исправникамъ о скорѣйшей высылкѣ недоставленныхъ рекрутъ гдѣ? положите ко мнѣ. (*Пише.*) Чаркодуревъ опять вышелъ. Займитесь вмѣсто его повѣркою лѣтъ по ревизіи, только со всею точностію. (*Все сповняе ся. Пише а потім вставши ходить по комнатѣ.*) Этотъ Чаркодуревъ вѣчно уходитъ отъ дѣла, а все жалуется, что служба тяжела и жалованья мало. (*Дивить ся на годинник.*) Одинадцатой часъ: ежели будетъ губернаторъ, такъ уже скоро и придетъ. Пожалуйста, поспѣшите съ журналомъ.

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Степанида.

Степанида (*входитъ скоро, оглядае ся і сьміло підходить до секретаря*). Скажи мнѣ, мой родимой, нѣшто ты губернаторъ-та?

Секретар. Нѣтъ, старушка! А на что тебѣ губернаторъ?

Степанида. Да ушъ я въ десяти мѣстахъ искала его. Спасѣба, одинъ доброй человекъ направилъ сюды-та. Скажи, голубчикъ, по правдѣ: когда ты онъ, такъ я тебѣ въ ножки поклонюсь-та.

Секретар. Не кланяйся, старушка, не кланяйся: да и самому губернатору не кланяйся, онъ осердится. Ты вѣрно съ просьбою? Вѣрно, хочешь просить о чемъ нибудь?

Степанида. Такъ, кормилецъ, просить объ Микитушкѣ объ моёмъ.

Секретар. Иди же сюда, старушка. (*Підводить її до першого писаря.*) Расскажи свое дѣло, а тутъ напишутъ. Есть у тебя деньги на бумагу?

Степанида (*виймає гроші*). Есть, кормилецъ; вотъ пятялтинной-та.

Секретар. Нѣтъ, этого мало; ну, да ужъ послѣ.

Степанида. Да коли надо-тъ, такъ я сбѣгаю къ санямъ.

Секретар. Ненужно еще пока. Расскажи все дѣло и все, что знаешь. (*До писаря*) Пишите же, какъ приказано, точными ея словами; а послѣ, когда его превосходительство найдетъ просьбу правильною, тогда перепишется по формѣ на гербовой. Не упускайте только изъ словъ ея ничего. (*Иде до своего стола.*) Прекрасное средство узнать истину и избавлять бѣдныхъ отъ излишнихъ расходовъ. (*Сідає і пише.*)

1-ий писар (*затявши перо і приготавлиючи ся писати*). Ну, старушка, говори, что писать.

Степанида. Пиши такъ (*смутним голосом і протягаючи*): »Одинъ у меня сыночекъ! Одна у меня радость! Голубчикъ мой Микитушка!..« А ну, какъ ты написалъ?

Писар (*читает скоро і своїм голосом*). »Одинъ у меня сыночекъ, одна у меня радость.«

Степанида. Нѣтъ, нѣтъ, нѣтъ! Богъ съ тобой! развѣ я такъ тебѣ говорила? я говорила вотъ какъ (*знов тим самим голосом*): »Одинъ у меня сыночекъ!.. Одна у меня радость!.. Голуб...«

Писар. Да слушай же, я такъ и написалъ. (*Читает:*) »Одинъ у меня сыночекъ, одна у меня радость...«

Степанида. Нѣтъ, голубчикъ мой, совсѣмъ не такъ. Губернаторъ еще подумаетъ, што я на него сержусь-та: а ты вишь, я пишу съ горячими слезами, такъ ты такъ и пиши. »Одинъ у меня сыночекъ...«

Писар. Ахъ, какая ты глупая! Я такъ и писалъ. Или говори, или прочь поди: мнѣ некогда съ тобой толковаться.

Степанида. Ахти моя бѣда! Онъ не умѣетъ-та. Охъ, головушка моя!

Секретар (*слушавши всего, подходитъ*). Не тужи, старушка: вотъ этотъ умѣетъ, ему и расскажи. (*Ведетъ її до другого писаря.*) Принаравливайтесь къ ея печальному голосу. Надобно къ бѣднымъ просителямъ снисходить.

2-й писар. Ну, старушка, говори: можетъ быть я сумѣю.

Степанида. Ану-тка ну, попробуй, умѣешь ли? Пиши-тка вотъ такъ (*смутно*): »Одинъ у меня сыночекъ!.. Одна у меня радость!.. Голубчикъ мой Микитушка...« А ну-тка, прочитай.

Писар (*повторяетъ все, ея смутнымъ голосомъ*).

Степанида. Вотъ такъ точнѣхонько; вотъ такъ слово въ слово. (*Цѣлуетъ его в голову.*) Ну, пиши еще. »И того хотятъ отдать въ некруты. За што такая бѣда? Четыредушные не всѣ поставили, а у меня одного взяли. Это всё голова да писарь, хохлацкой чупъ, што насъ обдираетъ. Спрошай ихъ, спрошай: да штобы они тебѣ всю правду сказали.« А ну-тка прочитай, такъ ли ты написалъ? (*Писаръ читаетъ все, шчо она говорила, ея смутнымъ тономъ; а она довольна повторять*.) Такъ, такъ такъ-таки. Вотъ только при концѣ припиши еще погрознѣй, вотъ такъ (*бьетъ кулакомъ себе по руцѣ*): »Спрошай ихъ, спрошай...« (*Продовжаютъ тихо.*)

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Порошковский.

Порошковский (*підійшовши до секретаря*).
Губернатора нѣтъ еще?

Секретар. Можетъ и не будетъ: въ такомъ случаѣ приказалъ безъ себя принимать.

Порошковский. Такъ надобно здѣсь подождать.

Секретар. Развѣ вы уже будете при приѣмѣ, а не инспекторъ?

Порошковский. Мы всякой день кидаемъ жеребій, кому отряжаться для приѣма рекрутъ. Сегодня вышло мнѣ и уѣздному медику.

Секретар. Такъ у васъ и въ управѣ жеребій, какъ и здѣсь при свидѣтельствovanіи? Это очень хорошо. Но вамъ, кажется, рѣдко выходилъ жеребій; я сегодня въ первые только васъ вижу.

Порошковский. Это правда: я сегодня въ первый разъ. Много ли на сей день поступило?

Секретар. Только семнадцать.

Порошковский. Что же такъ мало? Видно, не высылаютъ изъ уѣздовъ?

Секретар. Напротивъ, высылаютъ очень исправно. Въ недоборѣ уже немного: но пону-жденіи все-таки посылаемъ.

Порошковский. Къ новому году, стало, кончите?

Секретар. Нѣтъ, надѣюсь къ празднику еще кончимъ. (*Пише дальше. Порошковский відійшов, дивить ся на годинник, розмовляє з другими тихо і т. д.*)

Степанида (*все коло стола з писарем*). Ну вотъ, таперва такъ. Ужъ куды я, голубчикъ, тебѣ благодарна, што ты вотъ слово въ слово написалъ; да такъ-та жалобно, што инда и губернаторъ заплачетъ, вотъ какъ и я. Подай же ему, кормилецъ, бумагу-та какъ прійдетъ и скажи, што отъ меня, отъ Степаниды Гавриловны; а я пойду, провѣдаю Микитушку-та.

Писар. Нѣтъ, мнѣ нельзя подавать: ты сама должна.

Степанида. Охти мнѣ! Да я нѣшто боюсь: какъ онъ на меняgrimнетъ-та, такъ я и испугаюсь.

Писар. Не бось, старушка: онъ ни на кого не гримаетъ, а еще разспросить у тебя обо всемъ ласково и милостиво; и когда правду написала, такъ тотчасъ сына твоего отпустить. Онъ на то губернаторъ, чтобъ не давать никого въ обиду.

Степанида. Подержи его Господь на свѣтѣ для насъ беззащитныхъ! Скажи же мнѣ, мой кормилецъ, вотъ я тебя спрашаю: што онъ, въ золотѣ ходитъ, али въ серебрѣ?

Писар. Нѣтъ, старушка: онъ одѣтъ просто, вотъ какъ и всѣ господа.

Степанида. Ой, ой, ой! Да онъ же старшой надъ всѣми, такъ какъ же онъ наравнѣ съ другими ходитъ? боюсь же, што я его, не разпознавши, да и пропушу.

Писар. Небось, не пропустишь. У него звѣзда вотъ тутъ на груди.

Степанида. Ну, такъ вотъ вишь же, есть замѣтка; а безъ неѣ гдѣ бы мнѣ узнать ево?

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Трофимич, Шельменко з папером, а за ними прокрадає ся до стола Чаркодуєв.

Шельменко *(до Трофимича тихо)*. Щось у мене, дядюшка, будучи, жижки трусять ся.

Трофимич *(так само)*. Небось; али тебѣ въ первое-та?

Шельменко. Та воно-то, будучи, і не первина, та так щось... *(Підходить несміло до секретаря і подає папір.)* Осьмілюємо ся вашому благородию нпжайше...

Секретар *(не бере)*. Что это такое?

Шельменко. Прошення, совокупно, будучи, з представленням рекрута від нашої волости...

Секретар. Чтожь такъ поздно? Въ сегодняшній приємъ не успѣють: надобно сдѣлать справку съ ревизскими п очередными.

Шельменко. Та вже, тес-то, усе є тутечка; тільки, будучи, прикажіте освідітельствовать та забричь, по предмету, сиріч, щоб не прожитись.

Секретар. Неужели не знаешь порядка? подай въ присутствіе совѣтнику.

Шельменко *(покашлюючи пригладжує ся і іде до прийому; підофіцер отвирас ему двери)*.

Секретар. А тотчасъ съ крючкотворствомъ: чтобъ не прожигаться! *(Увидѣвши сидячого коло стола Чаркодуєва)* А вы, г. Чаркодуєвъ, все бѣгаете отъ должности? все вознесь съ отдатчиками? Послѣдній разъ вамъ говорю: ежели не исправитесь, представлю начальству.

Чаркодуєв *(на бік)*. Вѣчныя нападки! Всегдашнее гоненіе! *(Вздихає.)*

Шельменко *(виходить з прийому)*.

Трофимич (*до него тихо*). Ну што?

Шельменко. Подав та й просив, щоб зараз прийняли, так кае-говорить: як секретар скаже.

Трофимич. Такъ такой-та судья, што секретаря спрашиваесть? Не хуже, какъ и нашъ засѣдатель. Ну, проси же секретаря.

Шельменко. Та бачите, що все, будучи, сердить ся.

Трофимич. Поднеси ему што.

Шельменко. Цур йому! Дивись, яким паном дивить ся. (*Увидѣвши Степаниду*) А ти, врагова баба, чого, будучи, сюди забралась? Відкіля ти взялась? Ходи сюди.

Степанида. Нѣтъ, Терентьичъ, и вы, голова Трофимычъ, не пойду я къ вамъ. Здѣсь вамъ не волюсть; тамъ вы насъ давите да обижаєте, а здѣсь и постарше есть. Вотъ што.

Шельменко. Та яка тут абѣда? Чого ти сюди, сиріч, примандрувала? Чи тут тобі дѣло? Геть, будучи, відсѣля, я тобі кажу!

Степанида. Нѣтъ-та, ушъ не геть и не відсѣля; не боюсь васъ.

Трофимич. Ты ещо и ослушаеся? (*Бере її за руку.*)

Шельменко (*схвативши за руку*). Я тебе відсѣля в потилицю.

Степанида (*голоснѣйше*). Помилуйте, батюшки!

Секретар (*підходячи до них*). Что за шумъ подняли? Не троньте ее. Какъ вы смѣли здѣсь своевольничать?

Трофимич. Да она зачѣмъ здѣсь? она бѣглая...

Шельменко. Вона, будучи сказать, мандрйоха! Ми вже її давно шукаємо.

Секретар (*до Степаниди*). За чѣмъ ты здѣсь?

Степанида (*з поклонами*). Защи́ти меня, ба-тюшка, кормилецъ мой! Защи́ти меня, бѣдную вдову! Я вотъ-такъ губернатору съ бамагой.

Секретар. Не смѣй никто ее тронуть и шумѣть здѣсь. Когда вамъ нѣтъ другого дѣла, такъ ступайте вонъ.

Шельменко. Та я, будучи, оддатчик...

Секретар. Такъ стой же тихо съ просителями вмѣстѣ и ожидай, когда тебя спросятъ. А ты, старушка, стань также здѣсь и не бойся никого.

Шельменко (*тихо до Трофимича*). Оттак ускоч, як ми! Та якого ви, дядюшка, чорта, будучи, дрѣмали, та не віддали її під калавур?

Трофимич. Хто же еѣ зналъ! гляди: у ней и челомбитная въ рукахъ; никакъ хочетъ жалѣтца-та?

Шельменко. Та нехай і жаліється. Відбрешемось. Або — тривайте лишень — я її, будучи, обдурю. Стехо! пань-матко! а ходи-ке сюди! Посиповна, чи як тебе? На часинку! Тітко!

Степанида (*не сходячи з місця і не дивлячись*). Ну, што?

Шельменко (*все тихо розмовляє ся*). Який тобі дурень написав прошення? Може там, будучи, не знать що надряпано? Ке лишень; я, тее-то, прочитаю. Гм, ке бо!

Трофимич. Да посовѣтуемся, какъ бы лучше къ дѣлу-та.

Степанида (*так само не дивлячись*). Не нужно.

Шельменко. Та тільки покажи, я й віддам тобі, будучи, опять. Неначе й мені, тее-то, не

жаль твого Микити? Адже й я за ним, сиріч, розпадаюсь.

Степанида. Говори!

Шельменко *(в гніві шкребєє ся в голову)*. А бодай бісову бабу орда узяла! Коли-б вона нам, будучи, якого бешкету не зробила! Напечемо раків!.. не знаю!..

Жовнір *(отвираючи середні двері)*. Губернаторъ идеть. *(Секретар і всі писарі встають.)*

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і губернатор.

Просителі *(кидають ся до него з просьбами)*.

Губернатор *(не приймаючи)*. Погодите, друзья мои! Мнѣ нельзя вдругъ всѣ прочесть. Подавайте по одиночкѣ. *(Взявши у одного і прочитавши)* Хорошо. Просьба твоя правильна. *(До секретаря)* Прикажете ему написать по формѣ прошеніе и когда онъ бѣденъ, употребите бумагу на мой счетъ. *(Взявши від жінки просьбу)* А эта уже и готова. *(Прочитавши)* Напрасно ты убытчилась на гербовую бумагу: я приказываю подавать мнѣ прежде записки, и когда дѣло справедливо, тогда уже прошеніе. Не лзя уважить твоей просьбѣ: три года, сама пишешь, какъ сынъ твой принять, а ты теперь просишь перемѣнить его меньшимъ. И кто тебѣ это сочинялъ? *(Заглянувши в письмо)* А! извѣстный ябедникъ! *(До секретаря)* Передайте ее въ мою канцелярію для присоединенія къ прочимъ его ябедамъ; я отдаю сочинителя подъ судъ за ябедничество. *(Взявши від Степаниди письмо і прочитавши)* Какъ? что? *(Перечитавши ще раз)* Гдѣ датчикъ?

Шельменко (боязливо виступаючи). Ось ми. Гм!

Губернатор. Подойдите сюда. Гдѣ же другой? Съ кѣмъ ты?

Шельменко (кланяючись). Та ми, будучи, тільки я один, ваше превосходительство.

Губернатор. А! хахолъ? какъ сюда зашелъ?

Трофимич (підійшовши кланяє ся). Онъ нашъ волостной писарь, ваше происхождение.

Губернатор. Откуда и какъ сюда зашелъ?

Шельменко (в стрѣху). Е-е-е, будучи, із Пирятина, ваше превосходительство; по паче-порту, тее-то, на заробітки.

Губернатор. Какъ тебя зовуть?

Шельменко. Будучи, Кіндрат Шельменко.

Губернатор (дивить ся ему в очи). По глазамъ, такъ ты цѣлая шельма. Долженъ быть большой плутъ. (Читає письмо Степаниди.)

Шельменко (протираючи очи, на бѣк). Чортові очи! так і змінили.

Губернатор (до него). Какъ же ты это отдаешь одного вмѣсто другого? (До Степаниди) Да правду ли ты написала, старушка?

Степанида. Правда, святая правда, мой кормилецъ, ваше благо... перево... Ну, наше бабье дѣло, не выговорю, какъ тебя возвеличать-та. А коли не правда, такъ шобы я сама передъ твоею милостью прахомъ пала!

Шельменко. То вона, будучи сказать, ваше превосходительство, вона бреше. Вона у нас на все село. Вона, тее-то, і на зводи і на переводи і на пащикуванья. Вона й язичок підняти і соняшниціза варити, ось така-то вона. Вона, будучи, без сороба казка: вона відьма!

Степанида. Нѣтъ, Терентьичъ; ни хто на меня...

Губернатор. Перестаньте вздорить, отвѣчайте, о чемъ буду спрашивать. *(До Степаниды)* Какъ звали твоего мужа?

Степанида. Матвѣй Михайловъ.

Губернатор. Такъ ли онъ пишется, голова?

Трофимич *(боязливо)*. Я темень на письмо, ваше превосходительство!

Губернатор. Писарь гдѣ?

Шельменко *(мляво виступаючи, кланяе ся)*. А чого зволите, ваше превосходительство?

Губернатор. Развѣ ты глухъ? Я спрашиваю, какъ она пишется по ревизіи?

Шельменко *(мляво)*. Вона, теє-то будучи, ваше превосходительство, будучи сказать, по простонареченню, стало бить, мечтає, теє-то по незнанню, будучи, письменного порядка, спіріч не знає, поєлику вовся, будучи теє-то, не грамотна...

Губернатор. Что ты мнѣ путаешь? говори прямо: какъ она пишется?

Шельменко. Вона, будучи, ваше превосходительство? Чи, теє-те, муж оної жони, будучи?...

Губернатор. Да не будучи, а отвѣчай, чего я спрашиваю.

Шельменко *(кланяючись)*. А чого зволите, ваше превосходительство? Я... щось, будучи, орябів: з-роду в-перше сподобив ся стати, теє-то, перед великим паном, та з переляку собі на біду і не второпаю нічого.

Губернатор. Говорю тебѣ послѣдній разъ: какъ пишется мужъ ея?

Шельменко. Муж? гм! вона каже Матвій Михайлов, так вона, будучи, бреше. Він пишеться Матвій Міняйлов.

Степанида. Ой не гніви, Терентичъ, Бога; не ломай душі.

Шельменко (*набираючи відваги*). Але! то по вуличному, а то по писанню. Адже ти не письменна, то й мовчи й не спор з ученими.

Губернатор. Да гдѣ ревизскія сказки? Гдѣ списокъ отдатчика?

Шельменко. Ото, то, то! Отсе, будучи, лучше усього, як по ревизіі освідѣтельствовать! Бо й писанне глаголетъ, осмѣливаю ся, ваше превосходительство, нижайше донести: письмо очи коле.

Губернатор. Такъ, точно такъ. Да ты, видно, грамотѣй?

Шельменко. По-троху де-чого, сирѣч, вчили ся, та дондеже де-що й знаємо. (*Ревизію і списокъ приносять.*)

Губернатор. Ну, вотъ ревизія. Что?

Секретар (*порівнює ревизію зо спискомъ, поданим Шельменкомъ*). Вотъ онъ, Матвѣй Мѣняловъ.

Шельменко. А що? Ось бачите! А чия, будучи, правда? (*На бѣк*) Оттак їх обдурили! даром, що Москалі. (*Сьміє ся тихо.*)

Губернатор (*розглядаючи*). Четыре сына...

Степанида. Одинъ, мой кормилецъ, одинъ; одноутробной, какъ мѣсяць на небѣ...

Губернатор. Такъ это не ея семейство. Тебя какъ зовутъ?

Степанида. Штожъ, мой кормилецъ, Степанида Гавриловна. Такъ отъ родителя названа.

Губернатор. А здѣсь Ирина, такъ это не она.

Степанида. Не я, мой милостивой, не я. Я тебѣ говорю: я Михайлова, такъ и свѣкоръ звался и дѣдушка нашъ, вѣчной имъ упокой!

Губернатор. Гдѣ представленный рекрутъ? Приводите сюда. Какъ онъ показанъ въ спискѣ отдатчика?

Секретар (*читает*). Никифоръ Матвѣевъ сынъ Мѣняйловъ, 24 года. Такъ точно и по ревизіи.

Шельменко. Еге! А що? Бач?

Степанида. Нѣтъ, мой — Микитушка.

Шельменко. Та воно, будучи, усе рѣвно.

Губернатор. Какъ равно? Никита и Никифоръ? Это по чему?

Шельменко. Осьміливаюсь нижайше, будучи, доложить, що пишеться Георгій, а усе рѣвно, будучи, Егор, або ще і Юрко, усе на одно імя: так і, тее-то, Никихвор, а по московському Микитушка.

Губернатор. Мастеръ толковать, но я, кажется, скоро тебѣ все растолкую. (*До надходячого Микити*) Какъ тебя зовуть?

Никита (*в великім страху*). Я? меня? Какъ, матушка?

Губернатор (*взявши его за руку*). Чего же ты боишься? Славной малой, и трусить. Небось меня и скажи.

Никита. Правду прикажете говорить?

Губернатор. Говори правду, правду. Предомной должно правду говорить.

Никита. Никита, Матвѣевъ сынъ, Михайловъ.

Шельменко (*на бѣк, вхопивши ся за голову*). От і втяв! А бодай тебе!

Губернатор. Сколько у тебя братьевъ?

Никита. Одинъ я только былъ у родителей моихъ.

Губернатор. Грамотенъ?

Никита. Церковное читаю.

Губернатор. Сыщите его сказку. Ежели ош

правду говорить, такъ очередь Михайловыхъ должна быть особо. (До Трофимича) Гдѣ же прочіе Мѣняловы изъ этой очереди?

Трофимич. Про то, ваше происхожденіе, писарь знаетъ.

Губернатор. Ахъ, да вы плуты! Писарь!

Шельменко. Чого зволите, ваше превосходительство?

Губернатор. Долго ли тебѣ меня беспокоить? Гдѣ прочіе Мѣняловы?

Шельменко (щораз в більшім страху). Усі здесечка-осьдечка, більш нема.

Степанида. Да и гдѣ ихъ взять? Они въ бѣгахъ.

Губернатор. Какъ въ бѣгахъ? Давно ли?

Степанида. Сказала бы я тебѣ; мой кормилецъ, да не знаю. Нѣшто первой годъ, какъ я замужъ вышла.

Губернатор. Почему же въ ревизіи не отмѣчено? Голова!

Трофимич (боязливо). Про то писарь знаетъ, я человекъ тѣмной.

Шельменко. Оттак! на писаря! неначе я ревизію писав?

Секретар. Вотъ сказка Михайлова: одинъ сынъ Никита, мать Степанида.

Степанида. Онъ, онъ, мой батюшка!

Секретар. А вотъ, ваше превосходительство, у Мѣняловыхъ подчистка, что былъ въ бѣгахъ.

Губернатор. Такъ точно: и весьма не искусно вычищено, даже годъ замѣтенъ.

Шельменко (на бѣк). Пропав я на віки! удружив Охрімович!

Секретар (зачувши). Какъ? Ефремычъ? такъ это Чаркодьева работа?

Чаркодуєв (*няний ледве стоїть*). Какъ ррыба без-безгласенъ!

Губернатор. Отведите его на гобвахту. (*Чаркодуєва жовнірі відводять.*) Писарь! это твои плутни?

Шельменко. Щоб я, тее-то? та щó ви каете-говорите?

Губернатор. Довольно. Старуха! возьми своего сына и ступай домой. Не бось, его уже болѣе отъ тебя никогда не возьмутъ. Жени его и живите благополучно.

Степанида і Никита (*кидають ся ему до ніг*). Ахъ мой кормилецъ! благодѣтель нашъ!

Губернатор. Полно, полно, встаньте. Это не милость, а должное. Скажите всѣмъ: ежели кто будетъ обижаемъ начальствомъ своимъ, чтобы прямо шли ко мнѣ. Отъ меня получаютъ защиту. Я на то губернаторъ.

Шельменко (*шкробає ся в голову і кланяє ся*). Благодаримо й ми, ваше превосходительство, що, будучи, бідную удову пожалували. Ми тепер поїдемо.

Губернатор. О, нѣтъ; погодите. Голова, есть у тебя сынъ?

Трофимич. Согрѣшилъ предъ Богомъ! пять дѣвокъ, а ни одного сына.

Губернатор (*до секретаря*). Посмотрите, такъ ли? этимъ плутамъ вѣрить нельзя.

Секретар. Такъ точно; пять дочерей.

Губернатор. Жаль: я бы тебя проучилъ. Снимите съ него показаніе, что его понудило сдѣлать такое мошенничество, потомъ отдайте его на гобвахту: я его суду предамъ.

Шельменко. А я поїду, та рекрута славного представлю.

Губернатор. Не нужно: ты у меня рекрутъ. Возьмите его. (*Жовнірі беруть Шельменка.*)

Шельменко. Помилуйте, ваше превосходительство! Ой, помилуйте! за-що така напасть?

Губернатор. За твои плутни и теперешнее мошенничество.

Шельменко (*вирвавши ся від жовнірів, кланяє ся до ніг і лежить*). Помилуйте! ей, велике слово, не буду до суду, до віку, не буду плутувати; буду добро робити. Помилуйте! (*Уклякнувши*) Не буду, землі з'їм, що не буду, і дітям і унучатам закажу! помилуйте!

Губернатор. А ты женатъ?

Шельменко (*все на колінах*). Та й доси ні. І доси, на лихо собі, все парубкою. Ось коли ласка ваша, та відпустите мене, то я собі гарненько б оженився, та як-би дав Бог діточок, то тогді візьміть хоч двох хлопців. Нехай служать Богу й государю, я не жалкую. Тільки пустіте мене.

Губернатор. Нѣтъ, нѣтъ: возьмите его. (*Жовнірі беруть Шельменка.*) Господинъ Порошковскій! Извольте первоначально его разспросить и повѣрить, чтобъ по пустому не трудиться.

Шельменко (*все вириваючись*). Та помилуйте, та зділайте милость, добродію! паночку, голубчику! та будьте ласкаві! Та я, собі на лихо, глухий; не чую нічого і муштри не почую. (*Кричить*) Га! що ви говорите?

Губернатор (*тихо*). Такъ отпустите же его.

Шельменко (*вирвавшись*). Покорно спаси-бі, дякую. (*Хоче втікати.*)

Губернатор. Нѣтъ, нѣтъ; держите его. Видишь, какъ онъ глухъ! Нѣтъ ли еще чего?

Порошковський. У него вѣрно сотня болѣзней відкриється. Не болить ли у тебе що?

Шельменко (*стогне*). Ох! де то вже не болить! Та у мене усе, будучи, болить; я собі такий немошній: і тут і тутечка, і голова і усюди болить. Та таки у мене троха не хальора.

Порошковський. О бѣдной! II вѣрно ѣсть и спать хочеться?

Шельменко. Та таки частісінько. Ох! усе б я їв: та часом і спати... (*зів'ає від нехочу*). Усе їсти та спати хочеться. Який уже з мене салат! Ох!

Порошковський. Вѣрно и кашель есть?

Шельменко. Де-то вже нема? Ось бач, який здоровий! (*Силує ся кашляти.*) У мене, знаєте, нехай Бог боронить, чахотка. Мені, будучи, дано, так і знахурка казала. Як було, тее-то, у Гапонихи весілля, а вона зо мною колясь, будучи, позивалась, ну, та й дає мені чарку горілки: а там, батечку! усе плавають мов шпильки та голки: а я собі з дуру не розгледів та від того часу й кашляю, та все сохну собі. Ох! (*Кашляє.*)

Порошковський. Хорошо, хорошо. Всѣ ли зубы?

Шельменко. Та коли-б тобі хоч один. Таки нема ні однієїсінько. (*Кладе в уста швидко срібний рубль.*)

Порошковський (*інструментом виймає гроші і показує*). Зубы также не здоровы, не могли раскусить рубля. (*Кидає гроші.*)

Шельменко. Вже-ж коли так, то усю правду вам скажу. Нічого гріха таїть. Писання глаголеть: не втаїть ся шило в мішку. Слухайте ж, панове! Одним оком зовсім не бачу, а на другім куряча сліпота. Так мені починено.

Порошковский. А котрымъ глазомъ вовсе не видишь?

Шельменко (*показуючи на праве око*). Отсим: хоч-би воно тобі і вилїзло, то менї дарма.

Порошковский. А вотъ посмотримъ. (*Закривас ему рукою лїве око, а перед правим довго махае пальцем.*)

Шельменко (*дивившись довго, потім відважно*). Еге! Та скільки хоч кпвай, а я тобі кажу, що нічогоісінько не бачу.

Губернатор. Бѣдной слѣпой! теперъ для пробы узнать мѣру.

Шельменко. Та яка у мене міра? Бачите, який я собі опецьковатий.

Губернатор (*до жовнірів*). Ведите въ станокъ, попробуйте.

Шельменка (*тягнуть на-силу, він все кричить:*) Ой лишечко! пропав я на свѣті! (*Ставлять під міру, він не дає ся; жовнірі его штовхають, — — — — він кричить а жовнірі сміються ся.*)

Шельменко (*випростований під мірою*). Та чого бо ви регочетесь? Зовсім біда, чоловік пропада. Та не регочітесь бо!

Губернатор. Ну, что? Какъ мѣра?

Підофіцер (*кричить*). Пять, семь осьмьхъ.

Губернатор. Хорошо, выйдетъ. Теперъ, не подъ судомъ ли онъ? Какъ бы справится?

Шельменко. А троха чи не під судом... Ёй Богу, під судом: та ще троха чи не за душогубство. Предпишіте, ваше превосходительство, учинити справку по Полтавській губернії, а мене б

до того часу, будучи, або б на поруки нашому голові, або що.

Секретар. Это тотъ плутъ, о которомъ исправникъ представилъ вашему превосходительству и прочихъ злоупотребленіяхъ.

Губернатор. А, такъ это онъ? ты не ушелъ отъ заслуженнаго! Напишите исправнику, чтобы немедленно арестовано было всё его имущество, для удовлетворенія обпженныхъ; составьте также опредѣленіе съ прописаніемъ причинъ, почему я взялъ его въ солдаты, и сообщите куда слѣдуетъ. Ведите же его теперь въ присутствіе.

Шельменко (*гѣрко плаче*). Тепер, бачу, вже не передливки. Який мене нечистий поніс між Москалі? Із своїми таки не з-разу пропав би. (*Падає на коліна.*) Помилуйте! ще таки помилуйте!

Губернатор. Полно, нѣтъ пощады. Пойдемъ въ присутствіе. (*Відходить до бічної комнати. Порошковский і секретар ідуть за ним.*)

(*Жовнірі тягнуть також туди клячучого Шельменка, а він кричить:*) Ой, ратуйте! Хто в Бога вірує, ратуйте! Гвалт! калавур! (*Відводять его.*)

Степанида (*обіймаючи Никиту*). Слава тѣ, Христось! Остася ты, мой Микитушка, со мной!

Никита. Поблагодаримъ Бога и за себя, и за всю волость, что избавилсь отъ мошенника.

Степанида. Продли Богъ вѣкъ нашему губернатору за его правду и пошли ему Господь, чего его душенька желяеть! (*Падаючи на коліна*) А нашему батюшкѣ, православному царю, пошли

Господи многая лѣта, што приказываетъ насъ бѣдныхъ не давать въ обиду и такихъ добрыхъ губернаторовъ намъ насылаеть!

(За кулісами чути голос губернатора :) Лобъ!

(Голоси жовнірів, оден за другим голосно кричачих :) Лобъ, лобъ, лобъ!

Голос виючого **Шельменка**. О, пропав же я тепер на свѣті! Ой лишечко, лишечко!

II.

ШЕЛЬМЕНКО ДЕНЩИК.

КОМЕДИЯ В ПЯТЬОХ ДІЯХ.

О С О Б И :

Кирило Петрович Шпак, дідич.

Фенна Степановна, єго жінка.

Прісінька, їх донька.

Тимофій Кондратєвич Лопуцьковскій, єї жених.

Осип Прокопович Опецковскій, приїзжий дідич.

Аграфена Семеновна, єго жінка.

Евженї, їх донька.

Іван Семенович Скворцов, капітан стоячий на квартирі
з командою в селі Шпака.

Шельменко, денщик єго.

Мотря, покойова Фенни Степановни.

Ключница, льокаї, фірмани і пишчі слуги і служниці Шпака.

Гості, мужичини, жінки, діти з мамками, няньками і т. и.

Діє ся на Україні, в селі Шпака.

Д І Я П Е Р Ш А.

Простий сад, без всяких окрас: тут то там великі га-
лузисті дерева, під ними дерев'яні, нелякеровані лавоч-
ки. З-за дерев видко панський дім.

ЯВА ПЕРША.

Скворцов (*сидить під деревом і читає книжку, потім*). Посланный мой нейдетъ... какое

нетерпѣніе!.. (*Читает.*) Видно по всему, что доступись трудень, когда уже и Шельменко не может пробраться. (*Читает і потім кинувши книжку, встает.*) Какъ бы огорчился дядя, еслибы узнать, что генеральскому племяннику отказали... и гдѣ же? въ Малороссіи!.. Онъ вѣрить не хочетъ, чтобы могли быть здѣсь порядочные люди... Однакожь отказали!.. Увезти бы, и конецъ дѣлу. Посердятся, да и простятъ, а я буду съ состояніемъ. Присинька, право, очень мила: имѣетъ странности, но я, женись, съ моими кузинами ее перевоспитаю... Она добра, любитъ меня, капризовъ не имѣетъ, и пойдетъ дѣло ладно...

ЯВА ДРУГА.

Скворцов і Шельменко.

Шельменко (*вибігає з дому, тільки оглядаючись*). Тю! тю! на твого батька!.. (*Увидівши Скворцова, стає незграбно в позуру.*)

Скворцов. Что? есть ли какой успѣхъ?

Шельменко. Лепортую вашему благородію: усьо обстоить благополучно. Будучи, нету-те никакого успеху.

Скворцов. Какъ? Стало, ты не исполнилъ моего приказанія?

Шельменко. Я усьо справив, ваше благородіе, тее-то, справно.

Скворцов. И барышню видѣлъ?

Шельменко. Нікак нет, ваше благородіе!

Скворцов. Стало, и письма не отдать?

Шельменко. Нікак нет, ваше благородіе!

Скворцов. Зачѣмъ же ты не отдать?

Шельменко. Не могу знать, ваше благородіе!

Скворцов. Какъ не можешь знать? Вѣдь же ты въ домъ былъ?

Шельменко. Нѣкакъ нѣтъ, ваше благородіе!

Скворцов. Почему же нѣтъ, когда я тебѣ приказалъ?

Шельменко. Еге!... пожалуй... ваше б благородіе і приказали, а я було, будучи, і пійшов, так що-ж? Собака, ваше благородіе, та так здорово за хатою загавкала, так я, тее-то, і на вті-кача...

Скворцов. Ахъ ты трусь!...

Шельменко. Видюща смерть страшна, ваше благородіе.

Скворцов. Я тебя еще не такъ напугаю!... Прикажу отпустить обѣщанныхъ за неисправность тебѣ сто палокъ.

Шельменко. Рад стара... чн то пак: без вини виноват, ваше благородіе!... Ваше благородіе! не положіть гніву! Подозвольте мені, будучи, без артикулу, а так, словесно, побожити ся перед вами, що коли, будучи, ми не відштурмуємо паночки, так щоб я перед вашим благородіем от-тутечка, тее-то, прахом розпав ся. От що!

Скворцов. Съ твоей ли головой это сдѣ-
лать?

Шельменко. Та вже-ж!... О—ох, ваше благородіе! не знаєте ви сієї голови! Робили ми, будучи, производством і не такові дїла, як було відкомандируємо ся на слѣдствие з покійним секретарем Грошолупом — нехай над ним земля пером! *(Вздыхает.)*

Скворцов. Ты все хвалишься, а самъ и начала не сдѣлать.

Шельменко. Де-то вже не зділав? я, ваше благородіе — без сорома казка — підмовив одну

чорнобривку, щоб, тее-то знаєте, вибігла ген до тії розсоховатої яблуні: так ми там, тее-то, порадино ся. Знаєте, ваше благородіє, як Шельменко та з хитрою дівкою тее-то, так, будучи, і самого чорта загнуждають. Ідїть же, ваше благородіє, на кватирю, тягнїть люльку, а тут, будучи, усе гаразд буде.

Скворцов. Смотри, Шельменко, не проводи мене!... Ахъ, какое мученіє терилю!... Бываль ли ты влюблѣнь?

Шельменко. Щоб-то, будучи, як, ваше благородіє?

Скворцов. Ну, любилъ ли ты кого нибудь?

Шельменко. Ох, ваше благородіє! Будучи, нїгде грїха дїти: любив, та ще й тепер кріпко люблю!

Скворцов. Вотъ это для меня новость. Кого же это?

Шельменко. Гроші, ваше благородіє! любив, люблю і любити-му, аж поки, будучи, здохну. Що то я їх люблю! І батька і матір і жінку і дітей і увесь рід свій за них віддав би! Та коли по правді, будучи, сказати, так нема й у свїті нїчого і нїкого луччого, як, будучи сказать, гроші.

Скворцов. Скотъ — и больше ничего!

Шельменко. Та ей! істинне слово, скот, ваше благородіє! і я теж кажу. Ідїть же, будучи, собі відсїль: та будьте, тее-то, близенько, щоб як гукну, так щоб ви тут і вродили ся. Може й панночка, тее-то, на шилиці вийде, а ви тут, стало бить, і є.

Скворцов. Смотри, Шельменко, работай проворно: я тебя награжу; а не то, палки по обѣщанію. *(Відходить.)*

Шельменко *(сам, роздумуючи).* Палки, палки!..

Чи думав ти, пан Шельменко, об палках, як був при волості писарем?... Гай, гай! Не тепер споминки. Тогді не тільки уся волость трепетом мене трепетала, не тільки голова — прийдіте поклонімося, та й сам засідатель не знав, на яку ступити перед Шельменком! А тепер не можна Шельменку і пари з уст пустити, та усе по артикулу: і ходи і говори, і дивися усе по артикулу... Ой Микито, Микито! а пуще його стара мати: заїли ви мою голову! чим би я доси, будучи, був? *(Задумався.)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Шельменко і Мотря.

Мотря. Чего вы меня, господа служивый, звали?

Шельменко. Отже спаси-бі вам, що ви, будучи, вийшли. Ось ходіте ж сюди, під сюю грушу, я вам щось таке, будучи, скажу, таке гарне.

Мотря. Говорите же скорій, мнѣ некогда.

Шельменко. Знаєте, будучи, що? Які ви повновиді, мов місяць... та.. тее-то... які чорняві... Я вас, душко, кріпко, будучи, полюбив.

Мотря. А мнѣ какое до того дѣло? вотъ еще!

Шельменко. Як, яке діло? Я вас так кріпко, будучи, полюбив, що у день не сплю а у ночі не їм, так, будучи, на стїну деруся, та вас, тее-то, бажаю.

Мотря. Дерітеся себѣ, куда хотите, а мнѣ нужды мало.

Шельменко. Як-то, нужди мало? Полюбіть бо, кришечко, і ви мене.

Мотря. Пожалуй, полюбить не долго, да какой изъ того толкъ будетъ?

Шельменко. А такой товк, що ми собі, тее-то, поберемо ся.

Мотря. Чтобъ я не дождала за солдата выгги!

Шельменко. Оттак! який я салдат? Був колись салдатом, як і усяк наш братчик военний, та знаєте, як я у службу пійшов, будучи, охотою, так такой хвабрий був, що тільки де забачу Турка, то так його, будучи, й зарубаю, так за мене і пожалували чином, і вже я, стало бить, з простих вийшов, а став, будучи, копитанський денщик. От що!

Мотря. Такъ вы уже и благородные?

Шельменко. Еге!

Мотря. А не брешете жъ вы? Или можетъ вы такой благородный, какъ за денежку пистолетъ?

Шельменко. Стану я, будучи, у такім важнім ділі брехати!

Мотря. Отчего же, когда вы благородный, а служите капитану?

Шельменко. Се вже у нас, будучи, у военных така поведенция, щоб старшому прислугувати. Артикул так велить. Ось як ще послужу та стану, будучи, генералським денщиком, так тогді вже, тее-то, і охвицери до мене прийдіте поклонімо ся.

Мотря. Когда выйду за васъ, то буду ли я благородная?

Шельменко. Та таки точнісінько, як і я.

Мотря. Такъ присылайте же сегодня старостовъ меня сватать: я уже васъ крѣпко любила.

Шельменко. Оттак би, будучи, й давно.

Знаєте що? Часом пани ваші за мене вас не віддадуть, так ми ось що зробім: нехай мій, будучи, копитан та на вашій панночці, тее-то, оженисть ся.

Мотря. Такъ мон господа не отдають ее за него и уже барышнѣ приказано, щобъ она обь немъ и не думала.

Шельменко. Так ми зробімо так, щоб вони побрали ся, хоч старі і не хочуть. Коли ж побачите, що вам не переливки, так ви з нами, тее-то, утечіть. Нате ж лишень отсе, будучи, письмечко до панночки: тут усьо написано, у яку пору вам і куди вийти; тільки ви нам дайте, тее-то, звістку. Нате ж, нате, та віддайте, будучи, бережненько.

Мотря. Этого никогда не будетъ. Что за находка птти за вашего капитана? Кругомъ бѣдний и ничего нѣтъ. А вотъ къ обѣду будетъ женихъ, панъ Лопуцьковскій, такъ такъ богатый и перебогатый! Человѣкъ его рассказывать, что при сватаньи всѣмъ дворовымъ людямъ будетъ дарить шелковые платки. Такъ вотъ что! А вашъ капитанъ что? Тьфу!

Шельменко. Та нехай же копитан, будучи, і тьфу, так я цяця. Будете, будучи, благородні і чиновні по мені.

Мотря. Я лучше соглашусь вытти за богатого, чѣмъ за чиновнаго. Повѣсьте себѣ свои чины на шею: плевать я на васъ хочу.

Шельменко. Ось послухайте, душко, що я вам, будучи, скажу...

Мотря. Чтобъ вы не дождали, чтобъ я барышню согласилася отдать за капитана: съ тѣмъ меня и отпустите. Мнѣ некогда: у насъ такіе приборы идуть въ домъ, что не то-что!

Шельменко *(на бік)*. Та й бриклива ж!

Але не лаєть-ся у лад. Ну, ще попробую. (*Голосно*) Та я вже не про панночку! як ви собі з нею, будучи, знаєте: а я вже про себе казати-му. Коли б ви знали, який я, стало бить, багатий! скільки в мене худоби!... Ось послушайте... (*говорить їй тихо а тим-часом*)

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і Шпак в шляфроку, колпаку і пантофлях, несучи велику куну московских газет.

Шпак. Ужъ мнѣ эти приборы! И въ кабинетѣ не дали покою. Недавно мыли полы, а тутъ, для приѣма жениха, опять поднялась возня. Выйди, да выйди! Только было принялся читать славную рѣчь, говоренную кѣмъ-то въ Англинскомъ парламентѣ на счетъ Ирландіи, такъ не дали, да и не дали! Авось либо здѣсь не помѣшаютъ. (*Сідає на лавочці і перебирає листи.*) Гдѣ жъ я остановился? Да, точно, № двѣнадцатый, февраля второе-надесять число... что?... такъ, такъ. Боюсь, чтобы прочитаннаго не начать съ изнова читать, а начавши, долженъ буду и окончивать, такъ двойная бы работа была.

Мотря (*налякавшись*). Бѣда моя! что теперь баринъ подумаетъ? Какъ уйти?

Шельменко. Попав ся, жучку, панові у ручку! От халепа буде.

Шпак. Кто это тамъ? (*Подходитъ і побачивши їх*) Чего вы тутъ забрались? Что это значитъ? И капитанъ и денщикъ принялись за любовные куры, а?

Шельменко. Та так таки, так. Знаете, наша рябенька курочка та десь, будучи, забігла: кат її

матір зна! так я отсе питаю ся, чи не забігла, тее-то, до них...

Шпак. Я тебѣ дамъ курочку! Живаго тебя не выпущу. Это капитанскія штучки? Зачѣмъ ты, Мотря?

Шельменко. Та вона зо мною... тее-то, ваше благородіє...

Шпак. Я не тебя спрашиваю, съ тобою раздѣляюсь послѣ. Говори ты, Мотря! скажешь правду — половина вины прощена.

Мотря. За мною, сударь, и никакой вины нѣтъ, хоть сей часъ умирать. Они вызвали меня да уговаривали, чтобы я помогала барышнѣ вытти за капитана, и отдавали мнѣ писмецо, чтобы я барышнѣ...

Шпак. А! бездѣльникъ! Что теперь скажешь?

Шельменко *(на бѣк)*. Не що, відбрешусь. *(Голосно, прикинувшись боязливым)* Хто, я, ваше благородіє?... Та я вам, будучи, з переляку усю правду істинную розкажу.

Шпак. Не смѣй меня величать — ваше благородіє: я не ровня твоему капитану. Хоть я и не служилъ нигдѣ, такъ отецъ мой былъ бунчуковый товарищъ, а этотъ чинъ равняется коллежскому ассесору, а тотъ съ маіоромъ. Такъ видишь-ли, какъ я далеку отъ всѣхъ благородныхъ.

Шельменко. Я, глядячи на вас, так і думав, а тепер і зовсім, будучи, бачу — ваше високоблагородіє.

Шпак. Того-же. Сей часъ открой мнѣ всю правду: зачѣмъ ты здѣсь и что это за писмо?

Шельменко. Зараз, ваше благор... чи то пак: ваше високоблагородіє, усе вам до чиста розкажу

Мій копитан, та задумав вашу дочку, тес-то, узяти...

Шпак. Далеко кулику до Петрова дня.

Шельменко. Так таки, ваше високоблагородіє, я йому, будучи, оттак точнісінько й казав: чи ви-ж їм, кажу, рівня? То пан Шпак, на усю губу пан, а ви хто? Він бунчуковенко, а ви хто? Пан Шпак багатий, а в вас що? мундер та рейтузя. Так таки затявсь, та й затявсь. Отже, будучи, і поліз свататись, та спаси-бі, ви йому і піднесли, будучи сказати, печеного гарбуза. Писання глаголеть: котюзі по заслугі!

Шпак. Такъ и ты противъ своего капитана?

Шельменко *(на бік)*. А ну, Шельменко, бреш на усі заставки! *(Голосно)* Та й я против нього, ваше високоблагородіє; бо не люблю неправди опуц хріну, правдою живу на світі і, будучи, усім її у віки так і сиплю, мов піском.

Шпак. Такъ ты, видно, человекъ не безъ разсудка?

Шельменко *(на бік)*. Наш! *(Голосно)* Так потроху, будучи, маємо про себе, для усякої нужди, ось як і теперички.

Шпак. Всё это хорошо, но зачѣмъ же ты здѣсь?

Шельменко. Ось бачите, зачим: мій копитан і після гарбуза, будучи, не прочунав. Що йому гарбуз? фіть-фіть! якби бува, ваше високоблагородіє, ви його, будучи, де застукали та одспівали б йому добре, щоб, стало бить, не сїкав ся за нерівню.

Шпак. Правда твоя, я было такъ и думать, да отсовѣтовала жена.

Шельменко. От бачите! а він тут і розве-

редував ся. Давай, каже, ми у пана Шпака дочку, теє-то, украдемо...

Шпак. Ахъ онъ бездѣльникъ!

Шельменко. Та такий бездѣльник, ваше високоблагородне, що, будучи, скільки я по свѣту нї ходив, так такого не бачив.

Мотря. А вы же, служивый, намъ его расхваливали и что уже лучше его и нѣтъ.

Шельменко. Потурайте, Мотросю, — не знаю, як вас по батьощі, — щó ми, служиві, вам, будучи, говоримо! Тільки розпустіть уха, то заборимо ся, що й на вербі є груші. То я вас тільки випитував.

Шпак. Это правда, умный человекъ всѣмъры употребляетъ.

Шельменко. Истинне ваше слово, ваше високоблагородне! Тим-то і я, будучи, усякії міри потребляю.

Шпак. Очень похвально: но зачѣмъ же ты сюда пришелъ и о чемъ съ Мотрею говорилъ?

Шельменко. Та то ми, будучи, собі... зійшли ся так, теє-то, знаєте, ваше високоблагородне...

Мотря. Что вы брешете? Вы вызвали меня, уговаривали, щобъ я за васъ замужъ вышла, рассказывали про свое богатство, и письмо къ барышнѣ передавали...

Шельменко. Те-те-те-те! І я-ж те кажу, і вопо усе так, та тільки трішки, будучи, не так. Ох, жалко мені, що не можна усього розказувати!

Шпак. Иди, Мотря, домой и ничего не говори барынѣ; я скоро самъ приду.

Мотря. Боюсь, щобъ онъ вамъ не наговорилъ чего лишняго...

Шпак. Не бойся, не бойся, не твое дѣло.

(*Мотря відходить.*) Ну, теперь розкажи мнѣ все, по самої чистой правдѣ.

Шельменко. Моя правда, будучи, чистїйше усякої правди і як я є самий чесний чоловік. От бачите, ваше благор... чи то пак, гм! ваше високо-благородіє! як дав мені копитан письмечко до панночки, а тут написано, коли й як утекти, так я, будучи, аж заплакав собі нищечком, от ей! правда! — бодай я перед вашим здоров'ям ніколи не плакав, коли се брешу. Жалко стало, що ми, будучи, вас, над панамп пана, над шпаками шпака, у вічн обдурюємо, а ви нам вірите, мов добрим.

Шпак. Благодарю тебе, мой другъ, за усердіє ко мнѣ. Что же далѣе? Ты взялъ письмо?

Шельменко. Ох, узяв, щоб часом він через другого кого не передав. Узяв та, будучи сказати, та й думаю собі: як би вам переслати? Аж ось дівчина тут кистички збира: от я до неї та, знаєте, щоб вона добріша була, так я, будучи, тее-то... звісно... молодецьке діло...

Шпак. Понимаю, понимаю. Я и самъ былъ молодъ.

Шельменко. А, бачу, ви й догадали ся? Ну, ну, не знаю, щоб вас обманити можна було! Щоб за догадливі! Ось, як я бачу, що вона до вас, тее-то, усердна, от я й кажу: віддай, душко, письмечко панночці. Бо певно знав, що вона його вам віддасть: то от я і перед копитаном не був би виноватий, і вам би, будучи, услужив. Тільки що се кажу, а тут ви і вийшли, нехай здорові будете та по-вік би мене слухали! (*На бік*) От збрехав, аж пальці знать!

Шпак. Ахъ, да ты мастерски схитрилъ. Я

зам'чаю въ тебѣ много ума, а честности я еще больше.

Шельменко. Не підемо купувати або позичати, буде з мене. Ще мене, будучи, як розкоштуюте, то ще й не те скажете. А щоб ви мені зовсім повірили, то нате вам, будучи, і письмечко, та й прочитайте собі. Писання глаголетъ: письмо очі колетъ.

Шпак (*прочитавши письмо*). Ахъ, онъ бездѣльникъ! ахъ, мошенникъ! Я это письмо представляю въ судъ и буду на немъ безчестья искать.

Шельменко. Та нї, ваше високоблагородіє! що вам безчестя? По писанію, як об стїну горохом. А підете по судах, то хіба, будучи, не знаєте, як почнуть справки та сообщення писати, а копитан тим часом панночку, тес-то, вкраде і зробить по своєму, тогді нічим і не залатаєте.

Шпак. Правда твоя, другъ мой, правда. Что же мнѣ дѣлать, ума не приберу. Не придумаешь ли, какъ бы насолить капитану?

Шельменко. Де вже моїй голові за вашим розумом! Тут би от що: прочитати б отсе письмечко панночці; може вона сердешна, будучи, нічого сього й не зна, а він до неї вяжеться, так, по писанію: мокрим рядом нападається.

Шпак. И то можетъ быть; твой совѣтъ хорошъ. При дочери прочитаю женѣ, что-то она скажетъ.

Шельменко (*на бѣк*). Коли-б мене туди допустили, я б вас обох одурив і дочку б викрав. (*Голосно*) Робіть же, ваше високоблагородіє, тучечка-здесь, як знаєте, а я піду до копитана, будучи, з лепортом.

Шпак. Ты ему скажи, что письмо отдать въ руки Присяньки.

Шельменко. Нічого робить, треба так казати, хоч і неправда. А що вже я не люблю брехати, так точнісінько, як гірку редьку їсти. (*Випро- стувавши ся*) Прощення просимо, ваше високо- благородіє!

Шпак. Прощай, мой любезный! Когда что новое узнаешь, приходи прямо и Расскажи. Я тебя особенно благодарить буду.

Шельменко. Раді старать ся, ваше високо- благородіє! (*Підходячи до Шпака*) А коли зна- єте, що? Я тут, будучи, буду сновати і у дворі і у садку, чи не запримічу чого, та хоч-би й самого копитана, то й дам вам зараз звістку: кахикну ось так (*кашляє*), то ви до мене яко мога і поспішайте. Щасливо оставать ся! (*Випросто- вує ся, робить на лїво і марширує, все незграбно.*)

Шпак (сам). Какое счастье, что я привлѣкъ на свою сторону этого честнаго малаго. Теперь капитанъ у меня въ рукахъ. Захочу, и черезъ Шельменка попадется въ новой лабеть. О! да пристыжку же его крѣпко! Забудеть сманивать невѣсть. Фенночка моя въ хлопотахъ по хазяй- ству, а какъ управится, сойдемся, тогда, по совѣту Шельменки, прочту это письмо дочери и по об- стоятельствамъ начну дѣйствовать. Золотой Шель- менко! Ну, что-то мои Христиносы съ Карли- стами? (*Сідає і читає газети.*)

ЯВА ПЯТА.

Шпак і Фенна Степановна.

Фенна (*з фляшочкою в руках*). Вотъ гдѣ они забралися! Я васъ, душечка, по всему дому искала.

Шпак (*приложивши палецъ до газет*). Потери Карлистовъ... Гдѣ жъ мнѣ въ домѣ усидѣть, когда всѣ полы моютъ? А что вамъ, маточка, нада?

Фенна. Дѣло есть поговорить.

Шпак (*таки не престаючи читати*). При переправѣ... дайте жъ мнѣ, Фенночка, вотъ немного дочитать описанія преинтереснаго сраженія: я и самъ имѣю очень нужное къ вамъ. Такъ вотъ сраженіе завязалось...

Фенна. Полно уже со своими сраженіями! Какъ примутся сражаться, такъ ни до чего уже и дѣла нѣтъ. Ну те бо, Киричка, займитесь еще и со мною.

Шпак. Разнесся слухъ... да что тамъ такое?... при побѣгѣ взято...

Фенна (*показуячи фляшочку*). А вотъ, душечка, не хотите ли принять лѣкарства?

Шпак. Помилуйте меня, маточка! Я совсѣмъ здоровъ, и на что мнѣ лѣкарство? да и какое еще?

Фенна. Такъ чтожъ, что здоровы, еще здоровѣе будете. Это отъ колики: нате выкушайте.

Шпак. Да меня нигдѣ не колетъ. Помилуйте меня, Фенна Степановна, разореніе съ вами! Что вамъ это вздумалось здороваго человѣка лѣчить?

Фенна. Лишнее здоровье, душечка, никогда не мѣшаетъ. Вотъ видите: прибираясь къ гостямъ, я перебирала у себя въ шкафѣ, — смотрю, баночка съ лѣкарствомъ. Помните ли, прошлаго года зимою я пошла на ночь буженины съ чеснокомъ и меня схватила колика, такъ

Иванъ Фомичъ тогда прописалъ мнѣ это лѣкарство.

Шпак. Такъ то у васъ колика была, а не у меня. Вы же, маточка, тогда буженины на ночь накушались, а я вчера, почитай, и не ужиналъ. Оно же прошлогоднее, никакого дѣйствія не произведетъ. Возьмите, да вылейте его.

Фенна. Помилуйте меня, Кирило Петровичъ! Я вамъ не наудивляюсь; человѣкъ вы умной, а всегда такъ чудно разсуждаете: вылить! легко сказать, вылить, когда вещь стоитъ рубль двадцать копѣекъ.

Шпак. Помилуйте же и вы меня, Фенна Степановна! Я тутъ и въ толкъ ничего не возьму: у человѣка все благополучно и нигдѣ не колетъ, такъ пей прошлогоднее лѣкарство, чтобъ деньги не пропали! И съ чѣмъ его принимать, съ чаемъ или съ виномъ?

Фенна. И сама не знаю, что-то забыла. И внутрь ли принимать, или снаружи мазать — ей-же-то-Богу моему не помню, хоть сей часъ убейте меня, не помню. (*Ластячи ся до него*) Да нужды нѣтъ, тутъ его немного, всего на одинъ пріемъ; и не почувствуетесь, какъ выкушаете. Нате бо.

Шпак. Умилосердитесь надо мною, Фенна Степановна! Что вамъ за капризь пришелъ, — мною какъ шапкою играть? Я, кажется, вышелъ изъ тѣхъ лѣтъ, чтобъ мною управляли, и люблю жить своимъ умомъ. Ну, хорошо, я его прійму, а оно наружное да еще можетъ быть со испанскими мухами, такъ что тогда будемъ дѣлать? Мнѣ горло оборвѣтъ и куска не проглочу. Ну, когда вамъ жаль денегъ, отдайте Мотрѣ выпить.

Фенна. Ея ли холопскому горлу глотать по рублю двадцати копѣекъ? Гдѣ вашъ разсудокъ?

Шпак. Ну, такъ идите же себѣ ради Бога! сказалъ, такъ такъ тому и быть. Не мѣшайте мнѣ: тутъ продолжается важное сраженіе. (*Читаетъ.*)

Фенна (*відходячи від него*). Всѣ съ своими газетами, а нѣтъ того, чтобы и женѣ угодное сдѣлать! Что за чудный нравъ у нихъ дѣлается! Чѣмъ больше старѣются, тѣмъ больше къ нимъ ни приступу, а тотчасъ за все сердятся. Я думаю, что и въ десяти губерніяхъ около нѣтъ человѣка съ такимъ умомъ, какъ они, а ничего умнаго во весь вѣкъ не сдѣлали. (*До чоловіка*) Ужъ какъ по этакой суммѣ будемъ выливать, такъ и концовъ не сведѣмъ. Одни процессы съ Тирунькевичемъ чего стоятъ...

Шпак (*кинувши газети з досадою*). Не вспоминайте мнѣ про этого изверга! Ужъ я же его доведу! Эти гуси ему такъ не пройдутъ: всего лишуся, имѣніе потеряю, а взыщу съ него за побитые гуси. Я его доведу!

Фенна. Какъ бы хотъ теперь поменьше издержекъ на эти тяжбы! Намъ нужно Присиньку выдавать: вотъ женихъ...

Шпак. Да, да, правду сказать, надобно спѣшить ее выдать. Вотъ, какъ кончу сраженіе, такъ я вамъ расскажу... (*Читаетъ.*)

Фенна. Благодарю Бога, что женихи къ Присинькѣ показались... Я и не такъ богата была у батюшки, какъ она у насъ, а за мною жениховъ было, что собакъ. А отъ чего? Покойный батюшка на хитрости поднялся: закупилъ всѣхъ смотрителей на сосѣднихъ станціяхъ, чтобы всѣмъ про-

ѣзжимъ разсказывали, что такая-то барышня и богатая, и красивая и разумная. Такъ — вѣрите ли? — ежедневно отъ жениховъ не было отбою.

Шпак. Однакожь, маточка, я ни отъ кого не слыхалъ объ васъ и не зналъ, есть ли вы на свѣтѣ; а судьба, какъ судьба! Мимоѣздомъ заѣхалъ, да разомъ и влюбился въ васъ по уши. Смотрю — дѣвка кровь съ молокомъ, да подступить не смѣю. Для смѣлости, натянулся съ вашимъ батюшкою наливки: онъ принялся за гусли, да какъ дернѣтъ горлицы, я и разносился...

Фенна (*гласкаючи его по лицу*). Эта-то горлица меня и доѣхала! Вы носитесь въ присядку, а я такъ и таю... (*Цѣлуетъ его в чело.*)

Шпак (*так само цѣлуетъ її*). Да въ тотъ же вечеръ и по рукамъ ударили.

Фенна. Хорошо бы и Прися такъ, чтобъ не долго водить.

Шпак. И непременно такъ должно, а то чтобъ нашъ постоялецъ не надѣлалъ штукъ.

Фенна. Капитанъ? Развѣ и послѣ отказа не образумился?

Шпак. Куда!... сманиваетъ ее, чтобы ушла съ нимъ. Вотъ я переловилъ письмо. Пойдемъ, я при ней прочту и выпрошу у нее, въ согласіи ли она съ нимъ? Пойдемъ вмѣстѣ. (*Иде до дому.*)

Фенна (*сплеснувши руками*). Письмо?... Какой стыдъ, какой позоръ!... Въ кого это она? Ко мнѣ никто въ свѣтѣ не писалъ амурныхъ писемъ!... Замужъ, замужъ сего же дня, сей часъ замужъ, чтобъ не любилася съ капитаномъ.

Д І Я Д Р У Г А.

ЯВА ПЕРША.

Шельменко (сам, виходить з дому і шукає межі деревами). Де-ж тут у гаспида його благородіє? Нема та й нема. А кріпко пильно було його треба-нада. Як же знайдесть-ся, так і заспішить: розкажуй йому швидче, та не приговорюй: будучи. Як таки нашому братчику без приговорок? Поки мямкаючи скажеш: »будучи« та »стало бпть« та »тее-то«, а тут і видумаєш, як би гладенько збрехати, або вибрехати ся. Се вже наша писарська натура. А як я подивлю ся, так усюди однаковієнько: і у волюсти і у суді і у службі. Салдат або писар, та й секлетар — діло зробить, усе до ладу приведе, а начальник і хваста: ето мы-ста сдѣлали. От і тут так: я зовсім усе діло налагодив, баришню вкрадемо, його благородіє оженить ся і худобу забере, а Шельменці коли скаже спаси-бі, то ще й гаразд; а коли тут-же провиниш ся у чім, то зараз і палки... О, докучили мені отгії палки! Коли-б же я їх не накликав, що й доси не знайду копитана. Агов, ваше благородіє! Он іде: стой, Шельменко, та рівняй ся! (Випростовує ся.) О, мука та й годі!

ЯВА ДРУГА.

Шельменко і Скворцов.

Скворцов. Что, Шельменко, есть ли что новое?

Шельменко. Усього нового багато є, ваше благородіє!

Скворцов. Говори мнѣ скорѣе просто, своими словами, только остав свое несносное »будучи«.

Шельменко. Величать, ваше благородіє, коли не прикажете, то й не будемо, тільки без «будучи» не можемо (*на бік*), затим що без брехні не обійдеться-ся.

Скворцов. Ну, говори скорѣ: видѣль ли ты барышню, знаєть ли она про письмо, согласна ли уходить?...

Шельменко. Сейчас, зараз усьо порядком розкажу. Як я пана Шпака навчив, то він, мій сердешний, точнісінько так і зробив. Письмо панночці прочитав, та й прийняли ся у-двох, будучи, з панею її лаяти. Панночка у сльози... О, та не хитра ж і вона! Плаче та вас коренить, каже: і цур, каже, йому і пек, каже, йому, се-б то вам, будучи, ваше благородіє, не від мене ви, тее-то, чуєте. Тут же лас, а тут письмечко — сїп! та, будучи, і сховала до серця. От ей! не брешу, хоч-би мені, будучи, пропасти ось тутечка-здесь...

Скворцов. Перестань божиться, я тебѣ вѣрю; оканчивай скорѣ.

Шельменко. От добре; що вірите, і вірте завжди. От, будучи, панночка й відцурала ся від вас, що, каже, і не хочу і не жалаю, і на думці не покладаю, щоб, будучи, йти за нього. От старі й повірили, й пішли від неї. От і зовсім.

Скворцов. Видѣль-ли ты послѣ барышню, и не приказала она мнѣ чего сказать?

Шельменко. Де то вже не бачив! істинно бачив, і з нею у сінцях на самоті, тее-то, говорив, ось як тепер, будучи, з вами, нехай здорові будете!

Скворцов. Не приказала ли чего мнѣ сказать?

Шельменко. Де то вже, будучи, не приказувала! Там такого наговорила, що за ніч замість казки і не переслухаєте.

Скворцов. Что же такое? Говори, не мучь меня!

Шельменко. А ось що казала: я його, каже, до смерті люблю, се-б то, будучи, вас, ваше благородіє, — що, каже, хоч я й відцуралась від копитана при батюшці і при матушці, так се, каже, неправда, брехня по нашому, а я таки його люблю, а на пана Лопуцька і дивити ся не хочу.

Скворцов. Это что еще за лопуцёкъ?

Шельменко. Женх до панночки, кажуть, багатий та перебагатий. Отсе туж-туж із старостами буде. Там їх так дожидають: усю птицю на птишні, будучи, порізали: пан з панею, тее-то, усе сварють ся: вона дівчат товче, а він хлопців усюди протурює. У-вечері, кажуть, і сватанья запють.

Скворцов. Еще этой бѣды не доставало, чтобы съ боку явился женхъ! Ахъ, какое мое критическое положеніе!

Шельменко. Та ще положення не було ніякого, ваше благородіє, ще тільки сватанья! а ми швидче украдемо панночку, то поки тут страва посіє, а ми собі, будучи, звінчаємо ся і, тее-то, вернемо ся...

Скворцов. Ахъ, если бы мнѣ увидѣться съ Приспнькой! Спроворь мнѣ это какъ нибудь...

Шельменко. Та я вже і спроворив. Туж-туж, казала, вибіжить.

Скворцов. Что же ты мнѣ о самомъ лучшемъ и не скажешь?

Шельменко. Щоб не з-так, будучи, кортіло.

Е, цур палічка! Он вже і біжить. Поженихайте ся ж ви собі трошки, а я постою на калавурі.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Прісінька.

Скворцов (*спішить до неї на зустріч*). Ахъ, какое ты мнѣ доставляешь удовольствіе! (*Цілує її руку.*) Какъ я счастливъ, что еще вижу тебя... увѣряюсь въ любви твоей... и, можетъ быть, вижу тебя въ послѣдній разъ...

Прісінька. Совсѣмъ же не въ послѣдній разъ: я какъ поклялася вамъ, что буду любить васъ вѣчно и что ни за кого не пойду, кромѣ васъ, то и сдержу слово.

Скворцов. А ожидаемый женихъ?

Прісінька. Я объ немъ и не думаю и ни за что въ свѣтъ не пойду за него. Моя машермеръ сказала...

Скворцов. Милая Присинька! Я тебя просилъ не говорить по французски.

Прісінька. Не буду, право, не буду. Отчего вамъ не хочется, чтобъ я говорила по французски? Я очень хорошо говорю...

Скворцов. Оттого-то я и прошу, чтобъ ты не говорила, потому что тебя учили не такъ, какъ должно, а отъ того ты и всѣ подружки твои — не говорятъ, а коверкаютъ слова такъ, что знающій по французски не пойметъ ничего, что вы говорите. Пожалуйста же больше не говори. Читала ли ты мое письмо?

Прісінька. Оно не прямо дошло до меня: батинька его перехватилъ и прочиталъ мнѣ съ большими упреками до того, что я — не разсердитесь — принуждена была сказать, что я

вовсе васъ не люблю и отказываюсь отъ васъ : а письмоцо я такъ тихонько схватила и оно у меня здѣсь.

Скворцов. Стало, ты согласна на мое предложение?

Прісінька (*з неспокоєм*). На... на какое?

Скворцов. Бѣжать со мною и тайно обвѣнчаться.

Прісінька. Бѣжать!... Какъ это слово раздраетъ мою душу!

Скворцов. Отъ чего же, моя милая Присинька? Ты вынуждена къ тому крайностью. Родители твои ни за что не соглашаются выдать тебя за меня; ты любишь меня и желала бы быть моею лучше, чѣмъ выйти за предлагаемаго тебѣ жениха. Не такъ ли?

Прісінька. Оно такъ, конечно, но...

Фенна (*показує ся за деревами і підслухує*).

Шельменко (*підходячи до них*). Та зділайте милость, менше говоріть, а швидче діло кінчайте. Воно осьъ якъ: ми, будучи, цоеднаємо попа, щобъ васъ ізвинчав, смеркомъ підбіжимо до хвіртки, щоген-ген біли загороди; я, будучи, буду тутечка-здесь і подамъ вамъ звістку, а ви, панночко, і чурхніть не оглядаючи ся, та швидче до вінця, а там, теє-то, вже звісно...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і Фенна Степановна.

Фенна. А что это такое?... Чему это ты навчаешь?... Что у васъ за умыслы?... увозить мою дочь?... Не стыдно ли вамъ, Иванъ Семеновичъ, за нашу хлѣбъ-соль платить неблагодарностію?

Шельменко (на бік). От і встерегли ся від злої баби! треба відбріхуватись!

Скворцов. Одна сильная любовь къ вашей дочери извиняетъ меня въ такомъ рѣшительномъ намѣреніи.

Фенна. Сильная любовь! По этому, какое бы вы намъ зло ни сдѣлали, такъ все будете отговариваться сильною любовію?

Шельменко. Оттак пак! писанне глаголетъ: на вовба помовка. Сами, будучи, у усѣм виноваті, та на любовь звертають. Хиба ми не знаємо?

Фенна. А ты, плуть, зачѣмъ мѣшаешься? Не ты ли тутъ давалъ совѣты, какъ уходить?

Шельменко (сміє ся). Хе, хе, хе, хе! О бо-дай вас! Нічого, будучи, не знають, та й говорють.

Фенна. Какъ ничего не знаю? Не ты ли здѣсь стоялъ?

Шельменко. Стояв.

Фенна. Не ты ли говорилъ, какъ смерк-нетъ?...

Шельменко. Казав.

Фенна. Не говорилъ ли ты, что коляска подъѣдетъ къ калиткѣ?...

Шельменко. Говорив.

Фенна. Не говорилъ ли ты, что когда будетъ все готово, такъ ты дашъ знать Присинькѣ...

Шельменко. І стояв, і казав, і говорив. Так що-ж?

Фенна. Такъ то, что тебя прежде всѣхъ надобно проучить.

Шельменко. Еге! воно й так, та трошки не так. Жалко мені, що, будучи, не можна усього при усѣхъ розказати! Ось ходім, пані, у-двох під он-ту яблуню, так я вам, тее-то, щось розкажу.

Фенна. Еще же онъ смѣетъ дурачить и на секреты звать! Вонъ, подлець, изъ моего саду и не смѣй ни здѣсь, ни во дворѣ показываться: велю дубьемъ прогонять. А вамъ, сударь, однажды навсегда сказано, что она вамъ не суженая. Оставьте насъ въ покоѣ и ее болѣе не смущайте: она уже почти сговорена за другого. И такъ, что было между вами, должно совсѣмъ прервать.

Прісінька. Маминька! я ни за кого не пойду, если не отдадите за Ивана Семеновича!

Скворцов. Я умру при глазахъ вашихъ, если отдадите Присиньку другому!

Шельменко. Коли не віддасте за нас, то й я або, будучи, втоплю ся, або свѣтъ за очима пійду.

Фенна. Дураку туда и дорога! А васъ, сударь, еще прошу: оставьте насъ скорѣе; мужъ мой если увидитъ васъ здѣсь, то, не прогнѣвайтесь, нанесетъ вамъ большихъ непріятностей. Прися! иди домой: я тебя съ глазъ не спущу.

Скворцов. Знай, Присинька, что ежели отвергнешь мое предложеніе, то завтра же узнаешь о моей смерти! *(Відходить.)*

Шельменко. Я й одлепортую.

Прісінька. О Боже мой! Кто меня наставитъ въ этомъ критическомъ положеніи! *(Іде плачучи до дому.)*

Шельменко *(відпровождаючи її, тихо).* Слушайте мене, то все буде гаразд. *(Вертає ся.)*

Фенна. Ты зачѣмъ здѣсь остаешься? Вонъ и ты.

Шельменко *(кашляє голосно).* Кахи!... кахи!...

Фенна. Онъ еще и раскашлялся! Вонъ,

говору я. Тебя недолго, велю и въ дубѣ принять.

Шельменко (*підходячи до дому, все кашляє*).
Та кахи бо!... кахи... кахи!... Агов!... кахи!...

Фенна. Онъ меня бѣситъ своимъ кашлемъ.
Убирайся вонъ, или я позову людей...

Шельменко. Та кахи!... кахи!... кахи!... аж ось на-силу!

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Шпак.

Шпак. Что тутъ? А, это ты, Шельменко?
Что тебѣ надобно?

Фенна. Ему то надобно, что онъ здѣсь славныя дѣла завѣлъ. Вызвалъ Присиньку, да и свѣлъ ее съ капитаномъ и научилъ, какъ имъ уйти.

Шпак. Шельменко! Что я слышу?

Шельменко. Те чуєте, щó пані вам говорить.

Шпак. Такъ ты уже и съ капитаномъ заодно?

Шельменко. Та де вже вам, будучи, заодно! то так їм, тее-то, почуло ся.

Фенна. Какое — почулося? Я прихожу, душечка, сюда, а они всѣ трое совѣтуются, какъ имъ Присиньку увезти, а онъ тутъ и разпятакался (*передразнює Шельменка*): »підбіжимо, будучи, до хвѣртки, та вас, будучи, украдемо.« Какъ я тутъ и отозвалася. Какъ же онъ поблѣднѣлъ, испугался, что его плутни открылись! А, не такъ ли? Что же ты молчишь?

Шельменко. Мовчу, (*на бѣк*) а опісля і відбрешусь.

Шпак. Что, Шельменко, не похоже ли это на мошенничество?

Шельменко *(потакуючи)*. Похоже, ваше високоблагородіє!

Шпак. Такъ прочь же съ глазъ моихъ, бездѣльникъ! Ты думалъ меня обмануть, взявши будто мою сторону противъ капитана, но не на того попалъ. Я сей часъ увидѣлъ, что ты какъ литовскій цѣпъ — на обѣ стороны работаешь. Счастье твое, что всѣ люди въ домъ заняты, ты бы дешево отсюда не вышелъ. Вонъ отсюда и не смѣй мнѣ на глаза показаться!

Шельменко *(смутно)*. Прощайте, ваше високоблагородіє... Щасливо оставать ся... *(Нараз заридав підступно і будьто гірко плаче.)*

Шпак. Чего ты это разрюмался?

Шельменко *(все будьто плачучи)*. Жалко... такого, будучи, отця і родителя... покидати! Я думав вам щиро служити, та...

Шпак. Да спотыкнулся, а?

Шельменко. Не спотикав ся, ваше благор... чи то пак: ваше високоблагородіє, а йшов, будучи, прямиїнько і усе, стало бить, робив, як лучче.

Фенна. Хорошо — лучше, когда было со-всѣмъ увезли Присиньку, если бы не я. Скажи, не правда ли моя?

Шельменко. Та воно то, будучи, правда, та трошки щербатенька, пані бунчученчихо!

Фенна. Какъ щербатенька? Смѣешь такъ говорить? Вонъ отсюда!

Шпак. Пстой, маточка, не горячися: прогнать всегда можно; послушаемъ, что онъ скажетъ въ свое оправданіе.

Фенна. Что его слухать? Онъ наврѣтъ всякаго вздору и ему не должно вѣрить, когда я сама слыхала.

Шельменко. Та пожалуй, ви чули, що я тучка казав, та не були, будучи, у мене у душі, не знаєте моєї думки.

Фенна. О, я знаю, что ты спишь и видишь, какъ бы своего капитана женить на Присинькѣ. Я все знаю.

Шельменко *(на бѣк)*. Як-раз відгадала!

Шпак. Что же у тебя было на умѣ? Рассказывай, да знай уже, что ты меня больше не проведешь и я тебѣ ни на волосъ не повѣрю.

Шельменко. Чи мені ж, такому мизерному, та обманути такого пана, з такою головою? Не знаю! Таківські й ви! А вже хоч вірте, хоч зовсім не вірте, а я, як єсть саадат, присяжний чоловік, довжон усю правду сказати. Як звеліли ваше високоблагородіє мені поглядати, чи не вздрю, будучи, де копитана, от я й підглядаю... Зирк! а вони і збігли ся, будучи, під сією яблунею, та й почали, тее-то, женихати ся. Мене так жаль і узяв, що такого милого та доброго пана, будучи, бунчуковенка, що зовсім, будучи сказать, на майора здається, та хто-ж обманює? Тільки що копитан! Гай, гай! Ось я і підійшов до них, та давай їм, будучи, теревені правити, а сам, тее-то, усе силкую ся кахикнути, як змовляв ся з вашим високоблагородієм: усе силкуюсь, усе силкуюсь, щоб кахикнути, і вже й сам не тямлю, що їм, будучи, брену, і тільки що налагодив ся, щоб на увесь садок, тее-то, кахи!... а тут паню і принесло на те. От вона, будучи, і счепила ся зо мною: поки одвіт дав та впять почав кахикати, а копитан і потяг до лясу. Так от що,

будучи, панї наробила, а на мене пеня ушла...
О, горе мені!

Шпак. Ахъ, маточка, что же вы это надѣлали? Помѣшали Шельменку выдать капитана руками! Всегда беретесь не за свое дѣло. Оставить было все молча, онъ бы славно все дѣло кончилъ.

Фенна. Помилуйте меня, Кирило Петровичъ! Неужели бы вы хотѣли, чтобы ваша жена такая глупая была, чтобы позволила при себѣ сманивать свое рожденіе и слыша, какъ этотъ плутъ ее уговариваетъ, чтобы отошла молча?

Шпак. Точно было отойти молча. Вы не знаете, Фенночка, этого человѣка...

Фенна. Какъ не знать: это плутъ преественный!

Шельменко *(на бѣк)*. Як у-в око уліпила. Мабуть вона відьма!

Шпак. Что правда, то правда: плутъ: по онъ взялся мнѣ помогать и, надѣюсь, капитана проучить.

Фенна. Охъ, не вѣрьте ему, душечка: онъ даже и васъ проведетъ. Короче всего, прикажите его прогнать и чтобы онъ не смѣлъ и близко подходить къ нашему двору.

Шпак. Этого, маточка, нельзя сдѣлать; я съ нимъ веду противъ капитана пнтригу, слѣдовательно Шельменко мнѣ нуженъ. А васъ, Фенночка, прошу, что ни будете слышать пли видѣть, не вмѣшивайтесь не въ свое дѣло.

Фенна. Это преудивительные порядки выходятъ! У матерп хотятъ похитить ея утробу, и она не должна мѣшать! Вы, Кирило Петровичъ, хотя и мужъ мой и въ десять разъ умнѣе меня, простой бабы, но я вамъ однажды навсегда ска-

жу, что онъ васъ обманеть, какъ дважды два — четыре. Не съ вашимъ умомъ этого не видѣть.

Шпак. Не съ вашимъ же умомъ, Фенна Степановна, дѣлать мнѣ наставленія. Я все предвидѣлъ, рассчиталъ, устроилъ и никому не вѣрю больше, какъ Шельменку. Идите, маточка, къ своему дѣлу и своимъ вмѣшиваніемъ не мѣшайте мнѣ...

Фенна. Прекрасно!... Благодарю васъ, Кирило Петровичъ! Заслужила двадцатилѣтнею моею съ вами жизнію, угождая и покаяясь вамъ во всемъ, заслужила, что меня мѣняете на пришлеца, бродягу, мошенника, плута... Отъ вашего ума нельзя было ожидать такой мнѣ пощочкины.

Шельменко *(на бѣк)*. Кусь, кусь, кусь, кусь!

Шпак. Охъ, Фенна Степановна, пожалуйста, не досаждайте мнѣ своею горячностью. Дайте мнѣ окончить, и тогда или сердитесь сколько вашей душѣ угодно, или будете мнѣ благодарить.

Фенна. Я вамъ уже и такъ благодарна, дали мнѣ цѣну. Когда есть у васъ какіе замыслы, почему мнѣ не скажете, мнѣ, другу вашему по закону и по сердцу?

Шпак. Я дѣйствую осторожно: нужно, чтобы все было въ тайнѣ...

Фенна. Такъ!... я стала у васъ и болтунья, и бессмысленна, и безтолкова... часъ отъ-часу лучше. Благодарю васъ! Оставайтесь же себѣ съ Шельменкомъ... Заслужила честь... благодарю васъ... премного благодарю... *(Відходить в великім гніві.)*

Шельменко. Розсердилась, бачу, пані кріпко.

Шпак. Ничего, пересердится да опять такая же будетъ. Мы разъ десять въ день ссоримся, да скоро миримся.

Шельменко. А усе через того копитана, бодай він счез! Я, ваше високоблагородіє, будучи сказати, по простоті ось як розсуждаю: чіпляється він до вашої панянки? Згинь його голова, віддайте вже її за нього: нехай і вам не докуча і собі живе, як йому Бог дасть. Озьміть його у прийми, та й мене з ним. Я б був у вас, будучи, або управляючим над вотчинами, або що! Скажіть йому, нехай вже бере...

Шпак. Этого ты мнѣ не говори, никогда сего не будетъ. Во первыхъ, у него кромѣ эпюлетовъ болѣе ничего нѣтъ, а вѣдь мечтаетъ какъ! Подлинно, на грошъ аммуниціи, а на рубль амбиціи. А кто онъ? Скворцовъ. Можетъ быть, предокъ его торговалъ скворцами. А я Шпакъ и отъ Шпака происхожу. Когда одинъ ясновельможный гетманъ сидѣлъ у Ляховъ въ темницѣ, то мой родоначальникъ, изъ усердія, приходилъ къ темницѣ и подъ окошкомъ у него пѣлъ шпаккомъ, въ чемъ онъ очень искусенъ былъ. По освобожденіи своемъ, гетманъ далъ ему большія маестности, шляхетство и гербъ съ изображеніемъ темничнаго окна и шпака съ разинутымъ ртомъ, то есть поющимъ. Такъ вотъ откуда произошелъ первый Шпакъ, а я отъ него въ прямой линіи, потомокъ.

Шельменко. Так куди-ж нам до вас рівнятися! Як небо від землі. Як я сього, будучи, не знав, якого ви великого є роду, так собі з-дуру й думаю, що ви шпак та й годі, аж ось воно, будучи, що!

Шпак. Ты себя предлагаешь въ управляющіе; развѣ ты согласишь что по економіи?

Шельменко. Гм! Та чи є таке на сьвіті

діло, щоб я його, будучи, не змислив! Я та був собі по-переду волосним писарем.

Шпак. А! вѣрно напроказилъ, что тебя въ солдаты отдали?

Шельменко. О нї, нї, сїй-же то Богу нї! У мене були такії порядки, що усі, будучи, завидували. Аж ось ійшла команда; я як побачив їх муштру, та так і задрижав, будучи, у службу. Що вже мене просили усі пани, та й сам губернатор: не ходи, Шельменко, zostaвай ся з нами. Так куди! Ніхто не вдержить. Знайшли лікаря, будучи, підмогоричили його, він каже: в нього, тее-то, і чахотка і хальора, зовсім немощний! А я таки, будучи, усіх розіпхав і ускочив таки у службу.

Шпак. Славной малої! Похвально усердіє. Но въ службѣ, я думаю, отвыкъ отъ хозяйства?

Шельменко. Та не відвик! Як-би мені поручили свою вотчину, гай, гай! чого б я, будучи, тут не зібрав! Я вже бачу, як вас приказчики обкрадають і усе, тее-то, занапащають. А як-би в мене: усе б були, будучи, гроші, зо всього брав би гроші, і там гроші і скрізь би, будучи, гроші. Як-би пак прийняли копитана у приньми, то таке б нам було добро! Так кажете ж, що, будучи, не можна.

Шпак. Нѣтъ, объ этомъ уже и не вспоминай. А вотъ чѣмъ мнѣ послужи.

Шельменко. А кажіть, кажіть. Усе для вас зроблю.

Шпак. Есть у меня сосѣдъ, панъ Тпрунькевичъ...

Шельменко. Ось що тутечка не далеко живе? Знаю, знаю.

Шпак. А у него одна дочь...

Шельменко. Та й хороша ж! Неначе граблями уся твар подряпана. А сердита, так і міри нема.

Шпак. До невѣроятности зла: отецъ не знаеть, что съ нею и дѣлать. И по дѣломъ ему, онъ мой первѣйшій врагъ. Уговори своего капитана, чтобъ онъ женился на ней: разкажи, что она и богата, и добрая и разумная. Онъ тебя послушаетъ: ты вѣдь мастеръ балясы точить.

Шельменко. Поздоров Боже дурнів, у усім мені, будучи, вірють.

Шпак. Избавь же меня отъ капитана черезъ эту женитьбу.

Шельменко. Се-б то по писанию: на тобі, небоже, що мені не гоже. *(Сьміє ся.)*

Шпак. Вотъ ты умный человекъ, тотчасъ понялъ меня. Я съ паномъ Тпрунькевичемъ болѣе двадцати лѣтъ въ ссорѣ и терплю отъ него большія разоренія, такъ бы отомстилъ ему, навязавъ такого сахара, какъ твой капитанъ, и былъ бы спокоенъ на счетъ своей дочери: да и капитану удружилъ бы такимъ уродомъ. По дѣломъ было бы обощмъ. Постарайся-ка!

Шельменко. Се так: ваша, будучи, річ до діла. Нехай не бришкає. Іо не іо! Прирівняв ся до пана Шпака! Добре отсе ж ви здумали: я його, будучи, зараз одружу з Тпрунькевичною.

Шпак. Ты увидишь, какъ я тебя за это благодарю. Приди сказать объ успѣхѣ. *(Відходить.)*

Шельменко *(сам).* Зроблю, зроблю. Що б то мені за неволя старати ся!...

ЯВА ШЕСТА.

Шельменко і Скворцов.

Скворцов. Ухъ, ты бездѣльникъ! Такъ-то ты меня выдаєшь?

Шельменко. Щобъ-то як, ваше благородіє?

Скворцов. Какъ же? Я здѣсь за деревьями все слышалъ, какъ ты меня честилъ и обѣщавъ женить меня на какомъ-то уродѣ.

Шельменко. Та се, ваше благородіє, була, будучи сказать, насмѣшка! Я вже пану Шпаку уподобав, що ми стали з ним дуже великії приятелі. Він бреше, а я, будучи, й його перебрешу, та так і подружили. Я йому у-во всім піддаю ся, та такечки і зануздав його. Туж-туж, будучи, віддасть за нас панночку.

Скворцов. Не очень я надѣюсь на твої увѣренія; однакжъ найдіи случай сказать барышнѣ, чтобы на одну минуту пришла къ пруду, я ее тамъ буду ожидать. Смотри же, спроворь. *(Відходить.)*

Шельменко *(сам).* Кат вас зна, за ким руку тягти? Не послухати копитана, бити-ме, бити-ме по воєнному; а помагати копитану, то мій приятель, пан Шпак, як пійма та як заїде у Харківську губернію *(показуючи на праву щоку)*, а відтіля та у рожественський уїзд *(показуючи на ліву щоку)*, та кинеться *(схвативши себе за волосе)* у волосне правління, та *(нагнувши ся до землі)* потягне у нижній земський суд, та нагодує буханцями *(показує, як будуть бити по боках)*, а далі на закуску ще товчениками припоштує, так тогді зовсім біда бідному Шельменку! Та вже-ж: не в таких бувальцях, будучи, бував,

та викручував ся, а тут кого треба — обдурю та, по писанню, скажу гопки, як вискочу.

Д І Я Т Р Е Т Я.

ЯВА ПЕРША.

Опецковский і Шпак сидять на лавці.

Опецковский. Нѣтъ, государь мой Кирило Петровичъ, нѣтъ! вы не съ той точки смотрите на Европейскую политику: потому что, въ разсужденіи реставраціи, дѣло Карлистовъ есть дѣло самое справедливое; и я давно говорю, зачѣмъ Европа дремлетъ? Всѣ должны вооружиться, всѣ, даже Турки и самъ Али-паша, и итти противъ Христиносовъ.

Шпак. Жаль, Осипъ Прокоповичъ, очень жаль, даже прискорбно, что вы это предпринимаете противъ бѣдныхъ Христиносовъ, а ихъ дѣла такъ хорошо идутъ. Въ № Московскихъ Вѣдомостей прошедшаго года, на которомъ я остановился, Христиносы такъ славно разбили Карлистовъ! И хотя и сказано, что это еще требуетъ подтвержденія, но славное сраженіе выиграно.

Опецковский. Удивляюсь вамъ, Кирило Петровичъ, какъ можно такъ читать газеты? Вы ихъ читаете по прошествіи года, когда уже, въ разсужденіи реставраціи, Европейская политика далеко уйдетъ и настоящее сдѣлается прошедшимъ.

Шпак. Читая по прошествіи года всѣ номера вмѣстѣ, я имѣю полное наслажденіе знать, чѣмъ какое обстоятельство кончится. Напримѣръ:

кромѣ военныхъ сраженій, я люблю слѣдовать за семейными дѣлами Европы, и вотъ читаю, что такой-то принцъ женился; и пока вы, Осипъ Прокоповичъ, мучитесь десять мѣсяцовъ неизвѣстностію, я въ тотъ же вечеръ узнаю, чѣмъ его молодая супруга разрѣшилася и какъ зовутъ новорожденное.

Опецковскій. Я слѣдую только за политическимъ равновѣсіемъ Европы, и сидя за моимъ бюро, ясно вижу, какъ, въ разсужденіи реставраціи, Англическіе министры дѣйствуютъ совсѣмъ не впопадъ и часто противъ моихъ предположеній; но я ихъ иногда извиняю: они народъ коммерческій и смотрятъ на Европейскую политику совсѣмъ съ другой точки, нежели я. А до женитьбы принцовъ и рожденія ихъ дѣтей я вовсе не касаюсь; женись они на комъ хотятъ, у меня есть дѣла поважнѣе.

Шпакъ. О нѣтъ, это пріятно отгадывать. И я вамъ, Осипъ Прокоповичъ, расскажу пресмѣшной анекдотъ. Мы были душевные пріятели съ Демьяномъ Омеляновичемъ Тирунькевичемъ. Когда возвратились во Францію Бурбоны, я принялся сыскивать невѣсту герцогу Беррійскому и, по политическимъ видамъ, предназначалъ ему принцессу Австрійскую, какъ онъ женись на Неаполитанской! Я, по обычаю, ожидая истечения года, газетъ не читаю и не знаю ничего: какъ Тирунькевичъ пріѣзжай ко мнѣ, и долго подшучивая надо мною, объявилъ, что принцъ уже женился. Меня такъ и взорвало! Слово за слово, съ Тирунькевичемъ разсорился, и вотъ съ 15 года въ непримиримой враждѣ. А какъ дѣло сосѣдское, то у насъ и завелись процессы. И вѣрите, Осипъ Прокоповичъ, или нѣтъ, а у меня

съ нимъ въ одной гражданской палатѣ девять тяжбъ. Нанимаю повѣренныхъ, плачу расходы ужасные! Да вотъ и еще новое начинается: побить у меня тринадцать гусей, якобы онѣ выбили у него десять десятинъ овса. Слыханное ли это дѣло? И такъ я пишу на немъ за самоуправство, а онъ отыскивается за побой овса. Завтра будетъ большое слѣдствіе, чья возьметъ. Но я нашелъ чѣмъ дружку насолить: онъ у меня постраждетъ въ семействѣ: скоро-скоро черезъ дочь будетъ плакать.

Опецковский. Конечно, несогласіе мнѣній, въ разсужденіи реставраціи, дѣло не бездѣльное. Меня въ подобную досаду приводятъ дѣла по Европейской политикѣ. Я, сидя за своимъ бюро, ясно вижу, что Европа худо раздѣлена, и удивляюсь, что никто этого не видитъ. Я имъ открою глаза: планъ мой готовъ, но нельзя его произвести, пока Карлисты не возвратятъ себѣ Мадрита.

Шпак. Скажите лучше, Осипъ Прокоповичъ, пока Карлисты не отнимутъ Христиносамъ принадлежащаго Мадрита.

Опецковский. А почему онъ имъ принадлежитъ, позвольте спросить у васъ, Кирило Петровичъ?

Шпак. Потому, Осипъ Прокоповичъ, что Мадритъ столица, да еще и Гишпанская, а Христиносы Гишпанцы.

Опецковский. Но Карлисты больше Гишпанцы, чѣмъ ваши Христиносы.

Шпак (*зірвавшись з гнѣвомъ*). Кто такъ думаетъ, тотъ дуракъ.

Опецковский (*також зірвавшись*). На чей вы

это счотъ говорите, Кирило Петровичъ? Позвольте васъ спросить.

Шпак (з великим жаром). На счотъ тѣхъ дураковъ, которые говорятъ, что Карлисты болѣе Гишпанцы, нежели Христиносы.

Опецковскій. Я, я это говорю и говорю, что ваши Христиносы глупы какъ мериносы: такъ по вашему и я дуракъ?

Шпак. Какъ вамъ угодно принимать, а я говорю, что тѣ дураки, которые мыслятъ подобно вамъ.

Опецковскій. Какъ вы можете, какъ смѣете меня ругать въ своемъ домѣ! Я вашъ гость и имѣю право на ваше уваженіе!

Шпак. Такъ вы, пріѣхавши въ гости, не заводите беспорядковъ, коихъ я терпѣть не могу. Какъ и вы смѣете поддерживать Карлистовъ, коихъ я ненавижу? Вы знаете, что я люблю правду и ни для чего въ свѣтѣ не сдѣлаю безчестнаго дѣла.

Опецковскій. Да развѣ я противъ правды иду? Мое мнѣніе сильное и справедливое... хмъ, хмъ! Счастіе ваше, что я не тѣмъ занятъ, я бы вамъ показалъ себя, пожаловавшись на васъ въ безчестіи; но, въ разсужденіи реставраціи, отложимъ споръ нашъ до другого времени. Теперь, Кирило Петровичъ, успокойтесь, и опять по-пріятельски поговоримъ о томъ, за чѣмъ я, не имѣвъ, по возвращеніи моемъ изъ Петербурга, отъ васъ посѣщенія, самъ прежде пріѣхалъ къ вамъ, и зачѣмъ просилъ васъ вытти въ садъ поговорить.

Шпак. Обо всемъ готовъ и могу говорить равнодушно, но не позволю порицать Христиносовъ.

Опецковскій. Отложимъ наблюденіе за Евро-

пейскою политикою и примемся за семейныя дѣла. Я предварялъ васъ, что привезу родственника моего, Тимофѣя Кондратьевича г-на Лопуцьковскаго, въ женѣи къ любезнѣйшей дочери вашей. Вы его видѣли, что же кажете?

Шпак (*все з неохотою*). Развѣ можно по наружности судить о достоинствѣ? Я мало что его видѣлъ, но долженъ знать, кто онъ и что имѣетъ?

Опецковский. Ну, полно же горячиться, слушайте меня внимательно. Онъ службою своею не можетъ похвалиться чрезъ начальство, всегда его тѣснившее, но онъ въ отставку губернской секретарь, въ выборы идетъ, 575 душъ въ одномъ селѣ; а каковъ онъ...

Шпак. Фамилія его... Лопуцьковскій... что-то... не изъ новыхъ-ли?

Опецковский. Помилуйте меня, Кирило Петровичъ, какой вамъ лучше фамиліи? Нѣтъ, эта фамилія у насъ изъ первыхъ: моя жена изъ этой фамиліи. А о умѣ и прочихъ его способностяхъ можете судить сами; вотъ онъ, какъ нарочно, къ намъ идетъ!...

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Лопуцьковскій.

Шпак. Какъ вамъ кажется наше мѣстоположеніе, Тимофѣй Кондратьевичъ?

Лопуцьковскій. Это прелесть! Когда я въ 32-мъ году вояжировалъ изъ Чернигова въ Воронежъ, то, проѣзжая вашу деревню, любовался вашею природою и кое-что отмѣтилъ въ своемъ журналѣ.

Шпак. Вы ведете свой журналъ?

Лопуцьковский. Ежедневно и со всею подробностію. Записываю, гдѣ былъ, что видѣлъ, слышалъ, съ кѣмъ что говорилъ и даже мыслить.

Шпак. Это, должно быть, полезно?

Лопуцьковский. Прелесть какъ полезно! Вообразите, что во время моего вояжа въ Воронежъ, на обратномъ пути въ Черниговъ, я, заглянувъ въ мой журналъ, напередъ знать, гдѣ буду ночевать и что найду къ ужину.

Шпак. Вы только къ Воронежу изволили путешествовать?

Лопуцьковский. Нѣтъ; я прежде проѣхалъ не къ Воронежу, а въ самый Воронежъ, на Дворянскую улицу, а потомъ уже выѣхалъ изъ Воронежа обратно въ Черниговъ. Туда я сдѣлалъ 645 верстъ и въ обратный путь столько же точно.

Шпак. Не по дѣламъ ли службы былъ вашъ вояжъ?

Лопуцьковский. Никакъ нѣтъ-съ; я на лицо никогда не служилъ, а вояжировалъ я — чтобы любоваться природою; я очень люблю природу, а особливо различную.

Шпак. Въ деревнѣ занимаетесь хозяйствомъ?

Лопуцьковский. Занимаюсь и устроиваю его по новой методѣ, слышанной мною отъ одного проѣзжаго на пути, когда я вояжировалъ въ Воронежъ. Метода очень хороша, но я ее не понялъ и часто сбиваюсь.

Шпак. Какъ великъ доходъ вы получаете?

Опецковский. О, Тимофѣй Кондратьевичъ имѣеть отлично устроенное хозяйство, такъ что,

въ разсужденіи реставраціи, примѣняя состояніе нынѣшнее Европейской политики, то я... когда нибудь яснѣ вамъ объясню.

Лопуцьковскій. Одобренный лестными отзывами почтенныхъ сосѣдей, я хочу упрочить свое состояніе въ собственный свой родъ, и для того хочу послѣдовать великому закону священной природы...

Шпак. Какое же ваше намѣреніе, если можно открыть?

Лопуцьковскій. О, конечно можно и даже должно. Намѣреніе мое есть... то есть... послѣдовать природѣ... которая сама живетъ...

Опецковскій. Дозвольте мнѣ войти въ довольно затруднительное ваше положеніе и объяснить все дѣло. Когда въ Европейской политикѣ, въ разсужденіи реставраціи, замѣчена была шаткость, тогда въ англійскомъ парламентѣ не помню какой-то лордъ произнесъ спѣхную рѣчь, въ которой ясно доказалось, что... что-то такое... не вспомню предмета рѣчи...

Шпак. Скажите только, въ какомъ № эта рѣчь напечатана и на какой страницѣ, то я ее тотчасъ найду и прочту самъ. Я охотнѣе читаю, нежели слушаю.

Лопуцьковскій. Но кажется вы отстали отъ матеріи, къ невыгодѣ моей.

Опецковскій. Я совсѣмъ не отсталъ, а только сдѣлалъ маленькій приступъ, какъ и должно въ каждомъ политическомъ предметѣ, потому что, въ разсужденіи реставраціи, не будетъ тогда политическаго равновѣсія.

Лопуцьковскій. Я васъ прошу обоихъ поспѣшить моимъ дѣломъ: васъ — пересказать,

а васъ — выслушать и скорѣе согласиться на мое желаніе.

Опецковскій. Кажется, я довольно объяснѣлъ.

Шпак. Какъ яснѣе не можно; я все понялъ.

Лопуцьковскій. Слѣдовательно, что же я услышу?

Шпак. Съ моей стороны, я не могу ничего рѣшительнаго сказать. Каждый человѣкъ имѣетъ свое правило; мое такое: всѣ дѣла должно дѣлать въ послѣдующемъ порядкѣ; теперь я читаю газеты за весь прошедшій годъ и ничѣмъ постороннимъ не занимаюсь; окончивъ ихъ, я займусь вашимъ предложеніемъ.

Лопуцьковскій. Мы, вояжеры, любимъ во-всемъ спѣшить, дабы выиграть время, потому что на опытъ извѣстно — время всего дороже, потому я просилъ бы поспѣшить и въ рѣшеніи моей участи...

Шпак. Вотъ идетъ жена моя; мнѣ нужно знать ея мнѣніе.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі, Фенна Степановна і Аграфена Семеновна.

Шпак. Время прекрасное! Вы очень хорошо вздумали, что вышли погулять въ садъ.

Аграфена. У насъ въ Петербургѣ въ это время обыкновенно прогуливаются... но это не Лѣтній садъ!... Ахъ, какая разница!... (*Відводить мужа і говорить ему тихо*) Я замучена, мой другъ! Вообрази, что хозяйка меня и теперь также называетъ, какъ до моей поѣздки въ Петербургъ: Горпинка! Ахъ, какая малороссіянка!

Опецковский. Но... обращаясь къ Европейской политикѣ, мы находимъ, что Англичане — впрочемъ народъ коммерческій — въ разсужденіи реставраціи, весьма часто, даже и королей своихъ, зовутъ полуименемъ.

Фенна (*котора тим часом говорила тихо з своїм мужем*). Помилуйте меня, Кирило Петровичъ! Я вамъ не наудивляюся! И хотя вы меня сейчасъ убейте, такъ я не возьму въ толкъ: какъ можно человѣку съ вашимъ умомъ не обсудить, что замужествомъ дочери должно снѣшиться? Развѣ хотите, чтобы мы вѣкъ плакали? Съ чего вамъ вздумалось откладывать? Это Богъ знаетъ что!

Шпак. Но я думалъ, что для приличія...

Фенна. Какія тутъ приличія, Богъ съ вами! Одумайтесь, или лучше никогда ни о чемъ не думайте: а то какъ станете обдумывать, такъ и испортите все дѣло. Это уже не впервые! Слѣдуйте лучше своему благоразумію, да вспомните и себя: съ перваго вашего слова батюшка и по рукамъ ударилъ.

Шпак. Такъ хорошо-же, я его сведу съ Присинькою, пусть они объяснятся, какъ, помните, и мы съ вами, маточка?

Фенна. Да, это не дурно. Однимъ словомъ, дѣйствуйте по вашему разсудку.

Аграфена. Кирило Петровичъ! У васъ кромѣ этого сада нѣтъ ничего болѣе для гулянья?

Фенна. Какъ нѣтъ? а помнишь, Горпинка, пасѣку, гдѣ мы съ тобой, еще какъ дѣвками были, въ бочечки качались?

Аграфена. Чрезъ столько лѣтъ, кажется, можно все забыть. У насъ въ Петербургѣ напротивъ: сколько мѣстъ, садовъ, острововъ, гдѣ можно прогуливаться!

Лопуцьковский. Когда я въ 32 году вояжировалъ изъ Чернигова въ Воронежъ, то на дорогѣ однажды, любуясь природою, нашелъ одно мѣсто для гулянья восхитительное, фениксъ, настоящій земной рай!

Аграфена. Но вѣрно всё не то, что у насъ въ Петербургѣ Невскій проспектъ! Ахъ, Невскій проспектъ!... Я здѣсь даже подобнаго ничего не вижу.

Опецковский. Петербургъ и тѣмъ хорошъ, что у васъ вся Европейская политика передъ глазами. Когда бывало я, сидя за своимъ бюро, обсужу, въ разсужденіи реставраціи, положеніе Европы и потомъ выйду въ кондитерскую, то напередъ уже знаю, что написано въ газетахъ и журналахъ.

Аграфена. Апрапо, Фенна Степановна, вы получаете какіе журналы?

Фенна. Не знаю, душечка Горпинка. Я по экономіи ничего не знаю; гдѣ мнѣ бабѣ въ это вмѣшиваться! всѣмъ завѣдываетъ мужъ.

Шпак. Я получаю только Московскія Вѣдомости и читаю ихъ по прошествіи года, за одинъ разъ. Журналовъ же не могу читать; тамъ вѣчно: продолженіе впредь, — и жди конца цѣлый мѣсяцъ.

Аграфена. Ахъ, какъ можно не читать журналовъ! Изъ нихъ бы вы узнали, что уже строжайше запрещено говорить и писать: »сей и оный«, и что даже и друзей нельзя называть полуименемъ. (*Тихо до мужа*) Каково?

Опецковский. Хоть бы въ Англинскомъ парламентѣ.

Аграфена. Какъ вы объ этомъ думаете, Фенна Степановна?

Фенна. Я думаю, душечка Горпинка, что какъ-то умудряется свѣтъ все больше и больше, такъ что и Господи!

Аграфена (на бѣк). Она и въ Петербургѣ не образовалась бы.

Лопуцьковский. Когда я вояжировалъ въ Воронежъ, то придумалъ, что мы напрасно зовемъ себя по имени и отчеству: ямщики зовутъ другъ друга полуименемъ и не встрѣчаютъ замѣшательства.

Опецковский. Европа, въ разсужденіи реставраціи, вся зоветъ себя только по фамиліи.

Аграфена. Но мы, мой другъ, благодаря Бога, живемъ не въ Европѣ.

Опецковский. О, конечно; у насъ вѣжливость совсѣмъ на другой степени. Въ послѣдній разъ бытности моей въ Петербургѣ...

Шпак. Развѣ вы не въ первый разъ нынче были въ Санктпетербургѣ?

Опецковский. Н... н... нѣтъ, но... когда я теперь, то есть, въ послѣдній разъ былъ въ Петербургѣ, то похваляюсь вамъ на счетъ вѣжливаго со мною всѣхъ обращенія. Даже при знакомствѣ моемъ съ господами министрами...

Шпак. Такъ вы познакомились и съ господами министрами? Что, каково ихъ обращеніе съ нами, провинціалами?...

Опецковский. О, превѣжливое, преласковое! Бывать я у нихъ, правда, не бывалъ, но встрѣчаясь съ ними, свидѣтельствовалъ имъ свое почтеніе уважительнымъ, со снятіемъ шляпы, поклономъ; то вѣрите ли вы, Кирилло Петровичъ, они мнѣ всегда вѣжливо откланивались, даже и не зная вовсе, кто я!

Фенна (до мужа). Знаете, душечка, что? Чѣмъ намъ тутъ стоять и ничѣмъ не заниматься, такъ не приказать ли сюда, для-ради скуки, подать чего-нибудь закусить? Яишницу, творогу со сметаною, цыплятъ жареныхъ, грибовъ на сковородѣ да еще чего нибудь?

Аграфена. Ахъ, моя милая Фенна Степановна! Еще часу нѣтъ, какъ мы отобѣдали. Какъ это можно?

Фенна. И, душечка Горпинка, что за счоты! У насъ въ деревнѣ все свое, не купленное. Прикажете? тотчасъ приготовить: у меня кухарка проворная, и горяченькое подадутъ. Такъ, перекусить пока до полдника.

Аграфена. Фи, какъ это можно? у насъ въ Петербургѣ даже и не ужинаютъ. Вотъ идутъ къ намъ дѣвицы, компанія наша умножится, да и Тимофею Кондратьевичу будетъ повеселѣе.

Лопуцьковский. Мы, вояжеры, должны привыкать къ одиночеству. Во время моего вояжа въ Воронежъ я и одинъ не скучалъ; правда, я тогда не былъ влюбленъ. (Вздыхает.)

Аграфена. А теперь?

Лопуцьковский. Ш-ш-ш-ш!

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Прісінька і Евжені.

Евжені. Вотъ гдѣ наши машермеры! Мы васъ, машермеръ, искали по всему саду.

Аграфена. А мы сюда прямо вышли изъ дому.

Евжені. Ахъ, машермеръ! сколько здѣсь прелестныхъ видовъ! Мы съ машеръ Присинькою нашли одно прероманическое мѣсто, тре сюпербъ!

Въ одномъ романѣ я читала описаніе точнѣхонько этого мѣста.

Аграфена. Какія здѣсь могутъ быть романтическія мѣста! Посмотрѣла бы ты въ Петербургъ: тамъ у насъ на каждой улицѣ вездѣ встрѣтишь романъ.

Фенна. Надо думать, что это имя модное, когда вездѣ встрѣчаются.

Аграфена. Ахъ нѣтъ, не то. *(На бѣк)* Я съ ней теряю всякое терпѣніе!... *(До дочки)* У насъ въ Петербургѣ одинъ Невскій проспектъ стоитъ лучшаго романа въ четырехъ частяхъ. Здѣсь ты подобнаго никогда не увидишь!

Евжені. Пуркуа же вы меня не взяли съ собою?

Аграфена. Ты прошлаго года была еще такъ мала, а туда дѣтей не возятъ.

Шпак *(поговоривши тихо зъ жінкою, до Опецковскаго).* Я нахожу приличнымъ оставить здѣсь молодыхъ людей изъяснитъ ся между собою. Предложите вашей супругѣ и дочери итти гулять, а вамъ не угодно ли со мною посмотрѣть мои овчарни?

Опецковский. Потрудитесь, Фенна Степановна, похвастать моею женою вашимъ птичьимъ дворомъ, гдѣ кормятся эти жирныя гуси, которыми вы насъ за обѣдомъ обкормили. А мы съ Кирилломъ Петровичемъ вглянемъ на его Гиппанскихъ овецъ, и я тутже, къ рѣчи, докажу ему, что, въ разсужденіи реставраціи, дѣйствія Карлистовъ правильнѣе, чѣмъ Христианосовъ.

Шпак. Послѣдствія покажутъ, что Христианосы въ военныхъ дѣйствіяхъ искуснѣе Карлистовъ. *(Межи тимъ оба відходять.)*

Аграфена. А вы, молодой человекъ, остань-

тесъ при двѣщахъ и оберегайте ихъ отъ всѣхъ непріятностей. *(До Лопуцьковскаго тихо)* Мы васъ нарочно оставляемъ, даемъ вамъ случай объясниться. *(До дочки тихо)* Побудь съ ними немного и оставь ихъ однихъ. *(До Фенни Степановни)* Ну, моя милая Фенна Степановна, ведите меня, куда вамъ угодно.

Фенна. Я васъ сначала поведу, гдѣ у меня доять коровъ, а тамъ — гдѣ забираютъ телятъ; потомъ осмотримъ куръ, гусей, утокъ, насѣдокъ, цыплятъ... *(Видходятъ.)*

Лопуцьковскій *(голосно вздыхаетъ).*

Евжені. О чемъ вы, Тимофей Кондратьевичъ, вздыхаете, или о комъ?

Лопуцьковскій. Ни о комъ и ни о чемъ: мнѣ ужасъ какъ жарко.

Прісінька. Такъ не угодно ли вамъ идти въ комнату отдохнуть?

Евжені. О нѣтъ, нѣтъ, не уходите. Я знаю, вы земе дю флеръ: я сей часъ нарву вамъ отличныхъ. Ресте юнъ пе исп. *(До Прісіньки)* Экспре.

Прісінька. Пойдемъ, вмѣстѣ нарвѣмъ.

Евжені. Нѣтъ, машеръ Прісненька, ты побудь съ моншеромъ кузиномъ; я мигомъ ворочусь. *(До ней тихо)* Моя машермеръ приказала мнѣ оставить васъ однихъ. *(Поспівуючи вибігає.)*

Прісінька *(на бік).* Что это такое? не для объясненій ли меня съ нимъ оставили?

Лопуцьковскій *(на бік).* И такъ. мнѣ должно объясняться въ любви... попробуемъ. *(Кашляє.)* Позвольте васъ обезпечить... вопросом: изволили вы быть въ Воронежѣ?

Прісінька. Нѣтъ-съ.

Лопуцьковскій (*підходячи ближше*). А... изволили ли быть въ Черниговѣ?

Прісінька. Нѣтъ-съ.

Лопуцьковскій. А я и тамъ былъ... (*На бѣк*) Что же мнѣ теперь говорить? Такъ вы, стало, нигдѣ не изволили быть?

Прісінька. Нигдѣ.

Лопуцьковскій. Это прелесть, удивительно!... А... не изволите ли желать проѣздить... туда... или оттуда?

Прісінька. Нѣтъ, не желаю.

Лопуцьковскій. Такъ... можетъ быть... чего другаго желаете?

Прісінька. Ничего не желаю.

Лопуцьковскій (*на бѣк*). Отрѣжу прямо, да и конецъ. (*До ней*) Позвольте васъ спросить: не изволите ли желать вытти замужъ?

Прісінька. Также нѣтъ.

Лопуцьковскій. А... еслибы... за... за меня?

Прісінька. Также нѣтъ.

Лопуцьковскій. А... еслибы я былъ въ васъ... влюбленъ?

Прісінька. Все также нѣтъ.

Лопуцьковскій. Какъ же это?... а родители ваши сказали мнѣ, что вы пойдёте!

Прісінька. Родители могутъ мнѣ приказывать, но я буду плакать и молить, чтобы не губили меня и не дѣлали несчастною.

Лопуцьковскій. Да нечто я тиранъ или не хорошъ собой, что вы за мною должны быть несчастною? Это ужасно слышать!

Прісінька. Не найду счастья, а этого уже много!

Лопуцьковскій. А почему же не найдете?

Я вамъ доставлю всё : поѣдемъ вояжировать въ Воронежъ...

Прісінька. Позвольте мнѣ такъ же прямо отвѣчать, какъ вы меня спрашиваете : Вы мнѣ... не нравитесь.

Лопуцьковскій. Это, кажется, на отрѣзъ.

Прісінька. Прошу не сердиться за мою крѣпость.

Лопуцьковскій. Какъ не сердиться ? Нада треснуть отъ досады. Это, отказъ, отказъ. *(На бѣк)* И уже пятнадцатая невѣста отказала. Это прелесть какъ досадно ! Пойду думать, что мнѣ въ такомъ положеніи дѣлать. *(До Прісіньки)* Прощай, непреклонная, на вѣки ! *(Відходить.)*

Прісінька *(сама).* Что-то мнѣ будетъ теперь ? Хоть что хотять, а не пойду за него и ни за когѣ, если не за моего милаго Ваню... Ума не приложу, что мнѣ бѣдной дѣлать ?

ЯВА ПЯТА.

Прісінька і Евжені.

Евжені. А что, машеръ Прісінька, гдѣ же твой женихъ ?

Прісінька. Какой женихъ ?

Евжені. Мой моншеръ кузинъ. Онъ видно безъ объясненія ушелъ, оробѣлъ ?

Прісінька. Нѣтъ, онъ всё проговорилъ.

Евжені. Что же ты ему отвѣчала ?

Прісінька. То, что чувствовала.

Евжені. И вѣрно отказала ?

Прісінька. Кажется.

Евжені. Ахъ, какая же ты, машеръ ! Пуркуа ты это сдѣлала ? Твоя машермеръ будетъ сердиться.

Прісінька. Она этого ожидаетъ. Извѣстна причина, почему я за него не иду.

Евжені. А. вѣрно ты, машеръ, юнъ не амуре? Комса? Ахъ, открой мнѣ свою тайну!

Прісінька. Это уже не тайна, многіе знаютъ...

Евжені. Не засѣдатель ли, что къ намъ ѣздитъ? Такъ ты мнѣ риваль.

Прісінька. Будь покойна. Капитанъ Скворцовъ...

Евжені. Вотъ что у васъ стоитъ? А каковъ онъ собою?

Прісінька. Отличный, примѣрный изъ молодыхъ людей! и какъ онъ любитъ меня, и какъ я...

Евжені. Какъ досадно, что у насъ въ деревнѣ не стоятъ военные! И онъ уже открылся тебѣ?

Прісінька. И просилъ руки моей, но ему отказали.

Евжені. Почему?

Прісінька. Потому, что онъ бѣденъ.

Евжені. Что же вы предпринимаете?

Прісінька. Умереть, но не измѣнить другъ-другу. Конечно, онъ упрашиваетъ меня бѣжать, но я на это никогда не рѣшусь.

Евжені. Ахъ, машеръ Прісиенька, почему же не согласиться? Комъ се жолі: выходишь скрытно отъ всѣхъ чрезъ садъ, луна освѣщаетъ твой путь, ты дрожишь, пугаешься всего: онъ выскакиваетъ изъ-за дерева, ты падаешь въ обморокъ и на его руки, онъ тебя безчувственную несетъ, сажаетъ въ коляску, вы скачете, вѣнчаетесь... Ахъ, какъ это весело! Я тебѣ даю мой пароль, что если

миѣ кто предложитъ бѣжать, и тотчасъ соглашусь и уйду.

ЯВА ШЕСТА.

Ті самі і Аграфена Семеновна.

Аграфена. Уфъ!... задыхаюся совсѣмъ. Ну, на что это похоже, въ самый жаръ ходитъ такъ долго! Ничего не осталось, чего бы мы не пересмотрѣли: и куръ, и насѣдокъ, и все это въ ужасномъ одно отъ другаго разстояніи! Нѣтъ, у насъ въ Петербургѣ этимъ не занимаются. Теперь пошла еще смотрѣть своихъ утятъ, но я уже не могла идти за нею, хотя говоритъ, тамъ большая тѣнь и можно бы отдохнуть.

Прісінька. Маминька моя большая охотница до всего этого и у нее все въ порядкѣ.

Аграфена. И пусть будетъ въ порядкѣ, но зачѣмъ же мучить другихъ,водя такъ далеко и показывая всю эту гадость? Апрапо, объяснялся ли съ вами Тимофѣй Кондратычъ и какой отвѣтъ получилъ?

Евжені. Имажине, машермеръ, что моя машеръ Прісінька не можетъ вытти за моего кузина; но она имѣетъ къ тому сильную причину.

Аграфена. А, это вѣрно особенная любовь? Понимаю. У насъ въ Петербургѣ каждая хорошо воспитанная дѣвица, или и замужняя дама, имѣетъ особенную любовь. Въ обществѣ, къ которому я въ Петербургѣ принадлежала, это вообще принято.

Евжені. Ахъ, моя милая машермеръ! Уговорите ея машермеръ, чтобы она не разлучила двухъ страстно любящихся сердець, и пуркуа бы ихъ не соединить?

Аграфена. Но кто же это такой, кого она любить? Не предосудительно ли будет? Правда, и это нынче въ употребленіи.

Прісінька. О нѣтъ, нѣтъ! Я никогда не забуду, чѣмъ я обязана себѣ и родителямъ.

Евжені. Я бѣ вамъ въ короткихъ словахъ все рассказала, но вотъ идутъ наши моншерцеры, а при нихъ нельзя.

ЯВА СЕМА.

Ті самі, Опецковский і Шпак.

Шпак. Воля ваша, Осипъ Прокоповичъ, изъ чего вы это все заключаете? Министры королевы Христины всѣ преумные люди: я изъ прошлогоднихъ газетъ видѣлъ, что они очень наблюдаютъ ея пользы.

Опецковский. Изъ прошлогоднихъ газетъ! А вы того не знаете, Кирило Петровичъ, что всѣ эти умные министры суть карикатуры донъ... то есть... креатуры донъ Карлоса, и они запутываютъ королеву: это я, сидя за моимъ бюро, ясно вижу. Я удивляюсь вамъ, какъ можно читать газеты чрезъ годъ; и недѣлю не читавши, тотчасъ, въ разсужденіи реставраціи, упустить нить Европейской политики. Стало быть, вамъ не извѣстно, что король Греческій женился и на комъ?

Шпак. Женился ли или нѣтъ, не знаю, но знаю навѣрное, на комъ онъ женится.

Опецковский. А на комъ бы, по вашему мнѣнію?

Шпак. Скажу и не ошибусь: на дочери Турецкаго султана.

Опецковский. Это же отъ чего, Кирило Петровичъ?

Шпак. Онъ чѣловѣкъ умный, Кирило Петровичъ: онъ разочтеть, что симъ способомъ соединить двѣ враждующіе державы: тутъ же христіанство... и всё таки очень выгодно.

Опецковскій. Какъ вы всегда смѣшно судите, Кирило Петровичъ!

Шпак. Пусть и смѣшно, Осипъ Прокоповичъ, но не глупо, какъ...

Опецковскій. Какъ кто, Кирило Петровичъ? Не какъ я ли?

Шпак. Сами догадались.

Опецковскій. Вотъ вы опять на ссору. Женитьба короля Греческаго, въ разсужденіи реставраціи, дѣло не бездѣльное, и объ ней нельзя судить такъ легко, какъ вы судите. Позвольте мнѣ эту часть разумѣть больше; потому что я, сядя за моимъ бюро, ясно вижу, что торговыя сношенія съ Европою... то-есть... въ разсужденіи реставраціи... какъ бы вамъ сказать... по равновѣсію Европы... нужно знать послѣдствія переговоровъ...

ЯВА ОСЬМА.

Ті самі і Лопуцьковскій.

Лопуцьковскій. Послѣдствія переговоровъ самыя непріятныя.

Опецковскій. Какъ и отъ чего?

Лопуцьковскій. Потому, что кто никуда не вояжировать, тотъ смотритъ на насъ...

ЯВА ДЕВЯТА.

Ті самі і Фенна Степановна.

Фенна (ще за кулісами кричить). Ой!... ой!... помогите!... ратуйте!... кто въ Бога вѣруеть!

Защитите! *(Выходит на сцену блѣда, перестрашенна. Муж і дочка кидаютъ ся до ней.)*

Прісінька. Маминька, что съ вами?

Шпак. Что съ вами, моя Фенночка?

Фенна. Охъ!... насилу жива!

Аграфена. Это истерика. Скорѣе гофманскихъ капель, перья... У насъ въ Петербургѣ этимъ помогаютъ въ истерикѣ...

Фенна. Какая къ чорту истерика! Я ее отъ роду не знала и понятія не имѣю... Пришлось было въ обморокъ падать, да не знала, какъ люди падаютъ, хоть убейте, не знала и не видѣла ни на комъ обморока, такъ я скорѣе сюда побѣжала... Охъ!

Шпак. Да отъ чего же вы, маточка, располагали было въ обморокъ упасть?

Фенна. Охъ, душечка, Кирило Петровичъ!... Вы непременно должны вызвать капитана на поединокъ...

Шпак. Я?... его на поединокъ?... Что вамъ, маточка, это вздумалось посягать на жизнь мою?

Фенна. Чтобъ отомстить за мою и за вашу честь... Вызовите его, душечка, непременно; а чтобъ онъ васъ не убилъ, такъ вы нарочито спрячьтесь подалѣе, а людей тамъ на мѣстѣ поставьте: онъ только что придетъ, а они чтобъ выскочили и чтобъ порядочно его приколотили.

Шпак. Да за что же? Я все ничего не знаю.

Фенна. Охъ, какіе вы, душечка, непонятные! Онъ обидѣлъ мою и вашу честь...

Шпак. Какъ это? расскажите, когда можно.

Фенна. А вотъ какъ, просто, какъ обыкновенно обижаютъ честь. Я пошла посмотрѣть

утѣнковъ на прудѣ, а тамъ такая тѣнь отъ густыхъ деревьевъ, что съ трудомъ можно разглядѣть... Вотъ я ничего не видала, хоть сей часъ убейте меня, никого формально не видѣла, и только что переложила руку чрезъ плетень, чтобъ оттуда отпереть калитку, какъ вдругъ капитанъ...

Прісінька. Ахъ!

Шпак. Нуте, капитанъ... и что онъ?

Фенна. Сидѣлъ за плетнемъ въ кустахъ и черезъ плетень схватилъ...

Шпак. Нуте, нуте!

Фенна. Схватилъ меня за руку и началъ страстно цѣловать... потомъ...

Шпак. Потомъ... Нуте, маточка, ужъ дорѣзывайте!...

Фенна. Охъ!... языкъ не поворотится договаривать. Вообразите, душечка, изъ-за плетня цѣлуетъ мою руку и потомъ... тыфу!... началъ говорить мнѣ любовныя рѣчи и такъ сладко улецалъ меня, чтобы я съ нимъ бѣжала...

Шпак. Вы же, маточка, что на это?

Фенна. Сами можете посудить, каково мнѣ было всё это слушать. Благодаря Бога, во весь мой вѣкъ никто не объявлялъ мнѣ любви, и въ двадцать лѣтъ нашей супружеской жизни никто меня не привлекалъ къ невѣрности мужу, а тутъ такой молокососъ вздумалъ!

Евжені (*тихо до Прісіньки*). Вѣрно, машеръ, это у тебя съ нимъ назначено было свиданіе?

Прісінька. Ахъ, такъ точно; онъ меня убѣждалъ придти къ пруду, но я всё не рѣшалась.

Шпак. Что же вы, маточка, сдѣлали, какъ выслушали его любовныя рѣчи?

Фенна. У меня такъ и захватило духъ...

Евжені. Это обыкновенно бываетъ, когда слушаешь объявленіе любви.

Фенна. Не могу кричать: онъ держитъ руку, не могу калитки отпереть: наконецъ какъ-то собралась съ силою, руку вырвала, калитку отперла, крикнула и бросилась къ нему съ кулаками. Онъ тутъ какъ увидѣлъ уже меня, какъ закричить: ахъ, какъ я ошибся! и бросился...

Аграфена. Видно знаетъ свѣтъ. У насъ въ Петербургѣ, въ подобныхъ случаяхъ, всегда такъ изворачиваются.

Шпак. На кого же онъ, маточка, потомъ бросился?

Фенна. Бросился бѣжать, да не попалъ по дорожкѣ, а прыгнулъ въ прудъ и какъ разъ по этое время! (*Показус на груди.*) Я такъ и обмерла!

Шпак. Отъ чего же вы, маточка, обмерли: отъ испугу или отъ жалости?

Фенна. И отъ испугу и отъ жалости таки.

Шпак. И отъ жалости? вотъ что.

Фенна. Ахъ Боже мой, Кирило Петровичъ! Не подумайте чего худаго. Жалость по челоуѣчеству и ничего больше, хоть сей часъ убейте, больше ничего. Я ужъ его и не видала, начала кричать не своимъ голосомъ и бросилась къ вамъ.

Опецковский. Сравнивая теперешнее прошествіе съ ходомъ Европейской политики, я нахожу, что подобный изворотъ не новый. Когда англійскій министръ Питтъ вздумалъ, въ разсужденіи реставраціи въ... въ... вотъ не вспомню, въ которомъ это году... Тимофей Кондратьевичъ! Вы помните, въ которомъ это году?

Лопуцьковський. Это было въ 32 году, что я вояжировалъ изъ Чернигова въ Воронежъ и обратно...

Шпак. Я теперь понялъ, какъ это произошло. Тутъ есть ошибка. Капитанъ, условясь въ свиданіи и ожидая его, чуть увидѣлъ изъ-за плетня вашу ручку, Фенночка, то и счелъ ее за Присиньки, съ которою у него, долженъ вамъ открыть, большія лады.

Аграфена. А, а! такъ вотъ что!

Фенна. Образумьтесь, Кирило Петровичъ, что вы? Я не наудивляюсь, какъ можно съ вашимъ умомъ такъ часто и легко ошибаться! Возможно ли, чтобы капитанъ не различилъ моей руки съ Присиною? Нѣтъ, это его умыселъ на честь мою. Когда ему въ Присѣ отказали, такъ онъ, видно, въ меня влюбился.

Шпак. Говорите вы, маточка, что хотите, а оно точно такъ, какъ я говорю. Наконецъ, чтобы пресѣчь все это, я принялъ твердое намѣреніе успокоить насъ, а тебя, Присинька, проучить. Сего же дня сговариваю тебя съ Тимофеемъ Кондратьевичемъ, а васъ прошу вечеромъ на сговоръ. Сей часъ зазываю всѣхъ сосѣдей. Конечъ дѣлу, и капитанъ останется въ дуракахъ.

Присинька. О Боже, что я слышу!

Лопуцьковський. Ахъ, какъ я счастливъ буду! Тогда могу вояжировать вдвоемъ еще далѣе Воронежа.

Аграфена. Прекрасно вздумано. Ужо ввечеру вы увидите на мнѣ платье самой послѣдней моды, сущій антикъ.

Евжені (до Присиньки). Не грусти такъ, моя машеръ Присинька! Развѣ это не великое утѣ-

шеніе, что ты будешь замужемъ? Я, на твоёмъ мѣстѣ, все бы пѣла и скакала.

Опецковский. Въ разсужденіи реставраціи, эта мѣра весьма близка къ той, которую иногда англическіе министры предпринимаютъ...

Шпак. Вы, маточка, что такъ задумались? Согласны ли на мой планъ?

Фенна. Выдумка ваша не глупо вздумана, только жаль, что я прежде этого не знала и не распорядилась съ ужиномъ: а гостей таки много будетъ, нада ихъ принять и угостить; такъ я это и думаю объ ужинѣ.

Прісінька. Батинька и маминька! Сдѣлайте милость, не губите меня, не выдавайте за Тимофея Кондратыча! Я не пойду за капитана, когда онъ вамъ не угоденъ, да и ни за кого. Отпустите меня въ монастырь!

Лопуцьковский. Я не придумаю, отъ чего я вамъ такъ противенъ!

Фенна. Съ чего ты это вздумала отказываться, когда я уже всё блюда къ ужину придумала?

Шпак. Не бывать этому, вздоръ! Честь моя требуетъ рѣшительной мѣры. Въ самомъ дѣлѣ, не на дуэль же мнѣ съ этимъ сорви-головою выходить! Отдамъ тебя другому, а капитанъ хоть волкомъ вой. Теперь не угодно ли въ домъ къ чаю, а потомъ, когда прочіе гости подѣдутъ, тогда и сговоръ, и въ саду танцы и гулянье.

Аграфена. У насъ въ Петербургѣ всё такіе случаи обыкновенно пропсходятъ въ саду. Пойти къ туалету. *(Бере мужа і відходить.)*

Прісінька. Что я должна дѣлать, несчастная?

Евжені. Чудно! идетъ замужъ и горюетъ!
(Обі ідуть до дому.)

Лопуцьковський. По праву жениха, я долженъ находиться при невѣстѣ неотлучно. (*Иде за ними.*)

Шпак. Теперь пойду писать зазывныя письма, пошлю за музыкантами и займусь иллюминаціею въ саду. (*Иде до дому.*)

Фенна. Не оставляйте же меня, душечка, одной. Того и смотри, что капитанъ, увидѣвши меня одну, выскочить изъ-за кустовъ съ своею любовію. Долго ли до бѣды? Пропала тогда съ душой и тѣломъ! (*Снішить за мужем.*)

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А.

ЯВА ПЕРША.

Скворцов і Шельменко виходять з противних сторін.

Скворцов. Гдѣ ты это пропадаешь? Я тебя жду больше часа. Успѣлъ ли что провѣдать?

Шельменко. Усѣо узнав, ваше благородіе! усѣо благополучно і усѣо гаразд.

Скворцов. Что же ты узналъ?

Шельменко. Панночка плаче, мов на лотках вода біжить.

Скворцов. Что же тутъ хорошаго? Чего же она плачетъ?

Шельменко. Сьогодні у-вечері її просватають за того поганого панича.

Скворцов. Пропали всѣ мои надежды!... Но бѣдная Присинька плачетъ, видно, чувствуетъ свое несчастіе и рѣшительно не хочетъ за него.

Шельменко. Аж труситъ ся, ваше благородіе, та, будучи, рѣшительно жала.

Скворцов. Что слышу!... ожидалъ ли я отъ нее такой переменъ?... Но кто тебѣ сказалъ, что она охотно идетъ за другого, и отчего же она плачетъ?

Шельменко. Мені ніхто нічого не казав, затим що я нікого не бачив.

Скворцов. Съ чего же ты взялъ, что она охотно идетъ?

Шельменко. Вістимо, ваше благородіє! яка б то дівка, щоб за-між не хотіла? А коли хоче, так, стало бить, буде плакати. Нехай же не заплаче, то мати зараз їй потилицю натовче. Так от я собі, будучи, догадав ся: як чути, що у-вечері сватання, а дівка, вістимо, що хоче, так і приходить ся їй плакати: так, тее-то, і відлепортував, будучи, вашому благородію.

Скворцов. Такъ это только твои глупые догадки; но что рассказываютъ люди?

Шельменко. Нічогоісінько не розсказують.

Скворцов. Ты, вѣрно, не заводилъ съ ними объ этомъ матеріи?

Шельменко. Де то вже не заводив, ваше благородіє! Казав і про матерію і про кожухи, було там і про вівці і про панночку, загинав і про бджолу, так ніхто ні чичирк! Усі жахають ся від нас.

Скворцов. Ты же имѣлъ тамъ какую-то любезную? Она должна бы тебѣ все передавать.

Шельменко. А щоб та любезна сказала! Знаєте що, ваше благородіє? Той жених, та, будучи, собі багатий: так і хлопці його, трасця їм! мають де-що, так до моєї Мотрі та, тее-то, і підсипали то мочених кпсличок то горіхів, так вона до них і розпадаєть-ся, а мені, як нічим її підобрити, так, будучи, плює. Коли-б ваше благо-

дне, будучи, пожалували красну бамажку або що, так, для усякого розходу, то може б вона й подобрішала.

Скворцов. Вздоръ, пустяки: можно и безъ того обойтись.

Шельменко. Я ще, ваше благородіє, як ще, будучи, *(вздихає)* служив у земському суді, так чував і від членів, та й від самого секлетаря, що буцім-то суха ложка рот дере.

Скворцов. Перестань объ этомъ, а придумай, что мнѣ дѣлать, пока есть возможность не допустить Лопуцьковскаго владѣть моею Присею.

Шельменко *(роздумуючи)*. Придумати? Що б то придумати... Дій його честі!... Е! Знаєте що, ваше благородіє? Ось тут у садку, у-вечері, вони запють сватання. Там такий бенкет буде, що гай, гай! Птицю патрають, локшину кришуть, каганці готують, щоб по садку скрізь видко було. Так ви прикажіть Усачову, будучи, запрягти нашу бричку, та й нехай дожида біля греблі, а ми тут між кущами поприсідаємо. Як вони розгуляють ся, та ще може підуть у проходку по саду, а ми тут панночку хап! та до брички, та на-втікача до шлюбу... і усе, тее-то, прочее. Нехай собі, будучи, об поли руками бють ся, а завтра, нічого робити, сами запють весілля. Ось зробім лишень так, то й буде гаразд.

Скворцов. Я рѣшусь и на эту крайность. Останься здѣсь, къ тебѣ Шпакъ имѣетъ довѣренность и не будетъ подозрѣвать тебя. Ты же проворъ какъ можно; предвари Присиньку, чтобы она ничего не страшилась, и заговоривъ ее доведи ее скрытно отъ всѣхъ до той яблони; я васъ буду тамъ ожидать. Ахъ, Шельменко! если ты

успієшь, то я не знаю, чѣмъ тебѣ благодарить! Все для тебя сдѣлаю.

Шельменко. Мені вже, ваше благородне, коли вже кажете, що одставки дати не можна, так держіть мене при собі. Я вже від вас нікуди не піду.

Скворцов. Ни въ чемъ тебѣ не откажу, если достигну своего благополучія. Смотри же, дѣйствуй умно и осторожно. *(Відходить. На театрі темніє.)*

Шельменко *(сам).* Дієствуй!... провор!... добре вам приказувати! Коли-б вас заставити дієствувати, ви б не те сказали! А тут вже звісно Шельменкові біда! Коли не відсіль, так відтіль... Дивнеє! біжать сюди мої голубочки! Засяду та поки конштан, послухаю, щό вони пащикувати-муть. *(Ховає ся в корчі.)*

ЯВА ДРУГА.

Прісінька, Евжені і Шельменко *(схованпй)*.

Евжені. Сдѣлай милость, машеръ Присинька, не заходи далеко. Твоя машермеръ приказала тебѣ одѣваться къ сговору, а ты побѣжала сюда. Какъ она узнаеть, такъ достанется тебѣ.

Прісінька. Дай мнѣ въ послѣдній разъ взглянуть на тѣ мѣста, гдѣ я съ нимъ вмѣстѣ гуляла, говорила съ нимъ о нашей любви, слухала клятвы его... Милая Пазинька! пойдѣмъ къ пруду, не дожидаетъ ли онъ тамъ меня: я хочу съ нимъ проститься, какъ долгъ велить, въ послѣдній разъ.

Евжені. О, къ пруду уже же ву засюръ, что не пущу. Ву конесе свою машермеръ: она будетъ крѣпко сердиться. Чрезъ нѣсколько дней ты бу-

день замужемъ, свободна, тогда никто тебѣ не запретитъ съ нимъ видѣться... Ахъ, какъ ты счастлива!

Прісінька. Могу ли быть счастлива съ тѣмъ, кого не люблю?

Евжені. Ме кескесе, что не любишь? а всё таки будешь замужемъ. Лишь бы вырваться замужъ, а любовь послѣднее дѣло; есть ли она между супругами, или нѣтъ, сет-эгалъ. И безъ любви можно славно жить.

Прісінька. Я никогда не забуду моего Вани!

Евжені. Пуркуа и забывать? Вышедши замужъ, пользуйся свободою, наряжайся, разѣзжай, веселись; а встрѣтилася съ прежнимъ дружкой, Ванею, вспомни прежнее и полюбися съ нимъ опять немного. Ахъ, какъ бы я умѣла жить!

Шельменко (на бѣк). От добра! Що, як би її воля?

Прісінька. Какъ ты мнѣ совѣтуешь, милая Пазинька? я хочу еще въ послѣдній разъ просить батиньку и маминьку, чтобы не отдавали меня за этого несноснаго Лопуцьковскаго.

Евжені. Пуркуа бо онъ тебѣ не нравится?

Прісінька. Скажи лучше, что въ немъ можетъ нравиться? Не умѣетъ ни ходить, ни сидѣть, и какъ одѣтъ! Ни о чемъ не можетъ говорить, какъ только, что онъ вояжировалъ въ Воронежъ. Съ нимъ стыдно будетъ и въ люди показаться.

Евжені. А какая тебѣ до него нужда? Ты, выйдя замужъ, будешь жить сама для себя. Ахъ, какъ я тебѣ завидую! Чортъ знаетъ, когда я дождусь къ себѣ жениха! Какой первой случится,

за того и пойду. Жеву при тебя машеръ, не упрямся, выходи скорѣе.

Прісінька. Если просьбы ничего не помогутъ и меня будутъ насильно выдавать, то я и приговоръ и при вѣнцѣ буду кричать, что я не хочу за Лопуцьковскаго. Если не за Скворцова, то и ни за кого не хочу.

Евжені. За него же тебя не отдаютъ. Ну анфень, уйди съ нимъ.

Шельменко *(на бѣк)*. Отсе розумне слово сказала!

Прісінька. Ни за что на свѣтъ не сдѣлаю этого! Я очень много чувствую, понимаю, но не умѣю выразить, что не хорошо идти противъ воли родителей во всякомъ случаѣ, а особливо въ такомъ важномъ.

Евжені. Ну, такъ я тебя не понимаю: уходитъ не хочешь, и замужъ идти не хочешь, потому что жаль оставить своего милаго дружка. Брось его, забудь, когда уже нельзя быть за нимъ.

Шельменко *(на бѣк)*. А щобъ ти на сѣм слові подавилась!

Прісінька. Жаль мнѣ, что не могу высказать тебѣ всего, какъ я понимаю о всѣхъ твоихъ предложеніяхъ, и почему они нейдутъ ни мнѣ, ни всякой дѣвицѣ. Ты больше моего училась въ пансіонѣ и больше знаешь; но я, какъ не ученая, можетъ быть и ошибаюсь, но вижу, что ты какъ-то не такъ говоришь, какъ должно.

Шельменко *(на бѣк, разглядываясь)*. Ген, ген і копитан. Давай його сюди! *(Відходить.)*

Евжені. Я говорю то, что слышала отъ другихъ и сходно съ моими чувствами, и въ вере, что я таки урвусь замужъ, буду жить по своей

волю и буду счастлива; а ты просидишь цѣлый вѣкъ въ дѣвкахъ, развѣ помрутъ твои родители или образумишься и уйдешь съ своимъ Ванею.

Прісінька. Не накажи меня Богъ первымъ, а на послѣднее, противъ ихъ воли, я никогда не рѣшусь.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі, Скворцов і Шельменко.

Скворцов (*кидаючись до Прісіньки*). Наконецъ, обожаемая Присинька, имѣю неизъяснимое наслажденіе видѣть тебя, говорить съ тобою, цѣловать твою милую ручку... Но зачѣмъ ее отнимаешь? Это вѣрно другъ твой и ей извѣстна взаимная наша любовь?...

Прісінька. Я не могу уже быть вашею; слѣдовательно...

Евжені (*ніби на бѣк, але стараєся, щоби її чули*). Пле тре боку агреабль, пле бонъ!

Прісінька. Оставьте меня, забудьте меня, Иванъ Семеновичъ... будьте счастливы...

Скворцов. Могу ли быть счастливъ безъ тебя? Ты знаешь, какъ я люблю?

Евжені. Мой совѣтъ: не итти ей противъ воли своихъ моншерпера и машермеры, и согласиться на выборъ ихъ...

Скворцов. А миѣ умереть?

Евжені. Пуркуа же умирать? Вы изберите себѣ подругу, которая бы васъ также любила...

Шельменко (*на бѣк*). На догад буряків... гм!...

Евжені. Имѣла бы достоинства...

Шельменко (*на бѣк*). Так ти бо не така багата.

Скворцов. Может ли другая замѣнить ее въ моемъ сердцѣ?

Евжені. Ожурднѣ на занкорѣ, а демень всё уладится.

Скворцов. Не могу ничего понять! Одно средство быть намъ счастливыми, и я умоляю тебя согласиться на него...

Евжені. Какое же это?

Скворцов. Ъхать со мною въ ближнюю деревню, гдѣ у меня всё улажено, и мы черезъ часъ возвратимся супругами... Умоляю тебя, другъ мой, рѣшись!...

Прісінька. Ахъ, не напоминай мнѣ объ этомъ!

Евжені. Да, и это довольно романтически. Согласися, моя эмабль Прісінька! Это приключеніе надѣлаетъ много шуму и на долгое время займетъ всѣхъ...

Прісінька. И навлечетъ на меня проклятіе родителей!

Евжені. Покленуть, покленуть, да какъ нечѣмъ будетъ перемѣнить, такъ и простятъ поневолю: вѣдь ты у нихъ одна.

Прісінька. Потому-то и должна ихъ радовать, а не наносить имъ огорченій...

Скворцов. Конечно, въ первомъ гнѣвѣ они будутъ неумолчны: но безпрестанныя исканія наши, просьбы, слѣзы... притомъ же, когда увидятъ, что мы, страстно любя другъ-друга, скорбимъ о ихъ гнѣвѣ, то навѣрное смягчатся и возвратятъ любовь свою...

Прісінька. А до того что со мною будетъ? Я умру, видя ихъ гнѣвъ!...

Евжені. Боку пустяковъ и больше ничего, моя мабель Прісінька! Ты таки уйди, и ты бу-

дешь счастлива съ такимъ жולי офисье. Не смотрите на нее, мосье ле капитанъ; когда у васъ всё готово, ведите ее къ коляскѣ; я ее провожу...

Скворцов. Въ горестномъ моемъ положеніи я долженъ рѣшиться на эту крайность. Пойдемъ, обожаемая Присинька!...

Присинька. Нѣтъ... нѣтъ... ни за что!

Скворцов. Черезъ нѣсколько минутъ мы будемъ на вѣкъ разлучены. Ты будешь невѣстою другого, и услышишь о смерти моей!

Присинька. Боже, что мнѣ дѣлать въ такой крайности! Я умру, если навлеку гнѣвъ родителей... умру, если лишуся тебя... Ахъ, на что мнѣ рѣшиться? Насъ остановятъ... меня возьмутъ... и... я погибла!

Евжені. Ничего, машеръ, не бойся; никто не увидитъ и не узнаетъ; я запрусь въ твоей комнатѣ и же дуре, что тебя убираю къ сговору... Идите же скорѣе, чтобы вамъ не помѣшали... Ахъ, какъ это интересно, что я участвовала въ этой интригѣ! Вся слава отнесется ко мнѣ. *(Она старается вести Присиньку, которая ломитъ руки, плачетъ и опирается ей и Скворцову, шбъ таможъ веде її. Шельменко увиваетъ ся коло нихъ и розглядаючись всюди, знаками показуе, шоби квапили ся. На сценѣ досить темно.)*

Скворцов. Я обязанъ буду вѣчною вамъ благодарностію за участіе ваше. Если откроется надобность служить вамъ при вашемъ замужествѣ...

Евжені. Ахъ, когда уже это случится? Ведите же ее, мосье офисье, съ вашимъ слугою, а я побѣгу домой, чтобы не замѣтили нашего отсутствія. Прощай, машеръ Присинька! Желаю тебѣ теперь успѣха, а потомъ благополучія. *(Цѣлуе її.)*

Ахъ, она безъ чувствъ! Моншеръ офісьє, закутайте ее во что-нибудь и ведите хотя противъ волн.

Скворцов. Шельменко, подай сюда, что тамъ есть.

Шельменко. Та щѣ-ж тут є; тільки шинеля та фуражка...

Скворцов. Подай, подай скорѣе! *(Обгортає плащем безчуттєвнну Прісіньку і надїває на неї кашкет.)*

Евженї. Ахъ, какъ она пнтересна въ этомъ костюмѣ! Точно будто молодой юнкеръ. Ахъ, какъ пнтересно уходить! Отправляйтесь же, оканчивайте все и спѣшите обратно. Болѣе двухъ часовъ мнѣ нельзя скриваться. О ревоаръ! *(Бїжить до дому.)*

Скворцов *(до Прісіньки, лежачої у него на руках без чутя).* Другъ мой.... Умоляю тебя, приди въ себя... Поспѣшимъ, время дорого!...

Шельменко *(з другого боку також піддержуючи її).* Ну те бо, панночко, прочуняйте швидче, та на втікача!..

Прісінька. Ни за что въ свѣтъ!... пустите меня!...

Скворцов. Уже не можно оставить, дѣло начато...

Шельменко. Мертвого з гробу не ворочають. Почали, так, будучи, треба дїло кінчати. Як закінчаємо, тєє-то, зовсїм, тогдї й пустимо. Ну те ж, ходїть! *(Хотять вести її против волї, нараз Шельменко з переляку покидає її.)* От і устереглись!... От тепер біда! *(Кидає ся на всі боки. На сценї цїлком темно.)*

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Скворцов дуже змішаний, піддержує німичну Прісіньку, Шельменко наляканий кидає ся на всі боки, Шпак виходять задуманий.

Шпак. Терпѣнія недостаєть, слыша безпре-
станныя одобренія проклятымъ Карлистамъ!...
Что ему сдѣлали Християносы?... Еслибы не сго-
воръ дочери, я бы ему на-прямки отпѣлъ и ра-
зорвалъ бы знакомство. Чтобы избавитися отъ
непріятныхъ его толковъ, вышелъ въ садъ распо-
рядитъ плюминацію. Да вотъ, кажется, и рабочіе
здѣсь... (*Приглядаючись*) Кто здѣсь?... Потапъ, это
ты?... Что не отвѣчаешь?... Кто здѣсь?... (*Іде
і наткнувши ся на Шельменка*) Отвѣчай мнѣ, кто
ты? (*Тримас его.*)

Шельменко (*дуже злякавши ся*). Та се... се
не я.

Шпак. Да кто ты такой? говори.

Шельменко. Се мабуть... собака... або що.

Шпак. А! это Шельменко!... По твоей шуткѣ
узналъ тебя.

Шельменко (*на бѣк*). Хороші шутки, що
й сам себе не тямлю та дрижаки їм. (*До Сквор-
цова тихо*) Не пускайте її, я відбрешусь.

Шпак. Съ кѣмъ ты здѣсь?

Шельменко. Та то так; то, будучи, ніхто.

Шпак. Какъ, никто?... вижу, что человекъ.
Не Мотря ли, а?

Шельменко. Та так... знаєте... тут ми собі...
теє-то... собі...

Шпак. Охъ нѣтъ, это не Мотря, тутъ двое...
кажется мушны... Ахъ, не капитанъ ли здѣсь?...
Ты что-то смѣшанъ... Такъ точно, что-то военное.

Шельменко (*все відводячи его дальше*). Зна-
єте, ваше благор... чи то пак: ваше високоблагор...

родие! то прийшли до мене, знаєте, підмовляють мене, будучи, на вечерниці.

Шпак. Что же они залюди?

Шельменко. Та наші таки, салдати. Отто висчий, будучи, Іван Бойчак, а то другий, тее-то, другий? то Хома Плаксун. Знаєте що, ваше високоблагородие? Ось гримніть на них, щоб вийшли з вашого садка; чого вони тут шляють ся? йо не йо!

Шпак. II они, а больше ты мнѣ подозрительнѣ съ твоимъ замѣшательствомъ. Я все думаю, что это капитанъ.

Шельменко. Та де вам коптан! Він дома і доси хропе на усі заставки.

Шпак. А вотъ я увѣрюся. (*Підходить до Скворцова. Скворцов, видячи приближаючого ся Шпака, заслоняє дрозжачу Прісіньку, не випускаючи її з рук.*)

Шельменко (*замітивши се, кидає ся меж них і говорячи, віддаляє знов Шпака*). Та не руште, не руште. Ось ідіть сюди, я вам щось скажу.

Прісінька (*тихо до Скворцова*). Теперъ я должна открыться. Батинька подозрѣваєтъ...

Скворцов. Другъ мой! еще немного терпѣнія. Онъ скоро уйдетъ...

Шельменко (*переставши говорити з Шпаком, кидає ся до них*). Та будьте ласкаві, нї чичирк! (*Сам з собою*) Але не видумаю, як і відбрехати ся!

Шпак (*схвативши его, трясє*). Да что ты всё юлишь и сюда и туда! Говори мнѣ сейчасъ: капитанъ ли это, или кто? Говори, или удушю тебя, бездѣльникъ!

Шельменко (*дрожачи*). Та так... бездѣльник...

будучи, то копитан... ей же то Богу, що то копитан, тільки пустіть...

Скворцов (тихо). Ахъ, предатель!

Шпак (не перестає его трясти). Съ кѣмъ онъ это? Говори!...

Шельменко (стараючись однакомъ не кричати). Ой... ой... ой лишечко!... до суду, до віку не буду... Ратуйте! хто в Бога вірує... Ой... усю ж правду скажу: то він... він з панянкою...

Скворцов (тихо). Всѣ кончилось!... о злодѣй!
(Рішає ся підойти до Шпака.)

Шпак. Такъ етакіє дѣла за вами? А? Вотъ поймай мнѣ капитана, ато кликну людей.

Шельменко (все махає Скворцову, щоби був спокійний). Та не гомоніть бо, а ось послушайте мене лишень...

Шпак. Тодя выслушаю, когда схватишь капитана. Лови его! (На бік) Я и самъ бы бросился, но вѣрно онъ при шпагѣ; боюсь.

Шельменко. Чи знаєте ж ви, з якою він панночкою?

Шпак. Какъ не знать? съ моею дочерью.

Шельменко. Еге! так, та будучи, трошки не так. Адже ви казали, щоб його, тее-то, оженили на дочці вашого сусѣди, будучи, пана Тпрунькевича...

Шпак. Ну, такъ что?

Шельменко. Ну, от я, будучи, і навів діло на лад та й пійшов старостою, так де! ні приступу! Так ми — що робити: повернувшись, ми отсе, будучи, узяли, та й вкрали дівку...

Шпак. Неужели? Ай да молодцы! спозать! Такъ это она съ капитаномъ?

Шельменко. Вона, ваше високоблагородие! Отсе б то, будучи, їхати та вінець прийняти...

Шпак. Такъ за чѣмъ же дѣло стало?

Шельменко. Будучи, пручається, ваше високоблагороднє! Звісно, первина, далі не те буде.

Шпак. Отъ чего она не рѣшається?

Шельменко. Бачите, що, каже, без благословення як я, каже, у вінець уступлю? Ваше високоблагороднє! осьмілюсь просить: будучи, будьте їй як отець і родитель! Благословіть її на вінець з копитаном.

Шпак. Съ большимъ удовольствіємъ. *(На бѣк)* Какой прекрасный случай отомстить моему врагу! *(До Прісіньки)* Послушайте меня, сударыня! *(Шельменко все межю ними і старає ся, щоби Шпак не підходив близько до дочки.)* Не бойтесь меня. Я знаю о вашемъ намѣреніи, одобряю его и требую, чтобы вы немедленно ѣхали съ капитаномъ и скорѣе бы обвѣнчались.

Шельменко. Що то за добродѣтельный чоловік його високоблагороднє, пан Шпак бунчуковенко.

Скворцов *(тихо до Прісіньки).* Неужели ты еще будешь сомнѣваться? Пойдемъ скорѣе, ты получила родительское благословеніе.

Прісінька. Но это всё обманомъ..

Шельменко. Та яким обманомъ? се справжня правда.

Прісінька. Испросите же мнѣ поцѣловать руку его!

Шельменко *(до Шпака).* Бачите, як вона вас шанує! Дайте, каже, ручку свою поцѣловати. Ну те ж, давайте швиденько. Та здалеку, здалеку; будучи, не злякайте її. А протягніть кете до нас вашу милую ручку. *(Бере руку Шпака і протягас її до Прісіньки, котру підводить Скворцов.)* Підійдіть, паничко, до пана Шпака, та й поці-

луйте його у руку, на благословеніє. Що за предобная душа! Таки настоящий батько і отець рідний! (*Прісінька, кидаючись на коліна, з жаром цілує руку вітця.*)

Шпак. Именемъ отца твоего, благословляю тебя, любезное дитя! Соединись съ нимъ скорѣе и будь счастлива. (*Прісінька встает.*)

Шельменко. Що за премудріє слова говорить пан Шпак!... і під різками так не плакав, як мене отсе сльози проняли! (*На бік*) От хіба у дурні пошили!

Шпак (*все приглядаючись*). Ба! да вы ее по военному приодѣли? Славно, славно! Никто и не узнаетъ.

Шельменко. Та хоч батько рідний побачить, так не пізна її.

Шпак. Чтобы еще болѣе увѣрять васъ въ удовольствіи отъ вашей женитьбы, такъ вотъ что: отъ вѣнца, прямо ко мнѣ, сюда же въ садъ, и мы тутъ отпразднуемъ свадьбу; смотрите же, сюда ко мнѣ. Встрѣчу васъ съ распростертыми объятіями и обниму какъ сына...

Скворцов (*в захватѣ, обнявши его*). Любите меня какъ сына! Спѣшу къ моему счастью... (*Водитъ Прісіньку. Шельменко провожаетъ их.*)

Шпак (*сам*). Вотъ славная штука! Какъ мнѣ удалось отомстить моимъ злодѣямъ! Вотъ это тебѣ, г. Тпрунькевичъ, тѣ гуси, что ты у меня побилъ! Вотъ это тебѣ, г. капитанъ, твои куры съ моею дочерью! Поздравляю невесту съ женихомъ сорванцомъ, а жениха съ невестою фурією! Тѣшься ими, Тпрунькевичъ!

ЯВА ПЯТА.

Шпак і Шельменко.

Шельменко (*випнувшись*). Лепортую вашому високоблагородню, у батька дочку вкрали справно! (*Сьміє ся.*)

Шпак. То ужъ лихो смастерили: молодцы! А много таки н я вамъ помогъ.

Шельменко. А як-же? Без вас би, будучи, і ладу б не було.

Шпак. Чтожъ отецъ? Скоро ли хватился дочки?

Шельменко. Та де вам хватив ся! Дочку вже, тее-то, і помчали, а батько розпустив уха, та й слуха мої теревенї, щó я йому, будучи, розкажю, от як і перед вашим здоровям.

Шпак. Экой фофанъ! не догадується! (*Сьміє ся.*)

Шельменко. Там такий хвохван, ваше високоблагородне, що нічого і не заміча, та туди-ж сьміється. (*Сьміє ся.*) Аж мене сльози узяли від сьміху!

Шпак. Охъ вы военные! Лихой народъ! Признайся: не въ-первое тебѣ такъ проказить?

Шельменко. Та як у-первое!... раз украли дівку, та й не знаємо, щó з нею, стало битъ, робити: а батько її, пир! нам у вічі і не пізнав дочки. Ми, будучи, і заходили ся коло нього, та так його одурили, що сердешний і поблагословив дочку, тее-то, утікати і сам випроважав. (*Регоче ся.*)

Шпак (*також регоче ся*). Охъ! полно, полно!... Божа болять отъ смѣху... Экой дуралей!

Шельменко (*не перестас сьміяти ся*). Та такий, ваше високоблагородне, дуралей... що я

такого, будучи, з роду у-перше бачу. (*Сьміє ся.*)
О бодай вас!

Шпак. Пойдемъ же готовить, какъ встрѣчать молодыхъ; а потомъ сдѣлаю сговоръ своей дочері. (*Пійшов і вернув ся регочучись.*) Не могу вспомнить про твои разсказы, такъ... ш... н... хочу. (*Відходить.*)

Шельменко. От хіба Шпак, так Шпак! Чи бачив хто такого дурня? (*Сьміє ся.*)

Д І Я П Я Т А.

Той сам сад; під деревами в різних місцях поставлені трикутники, заставлені лямпочками, а декотрі дерева обвішані барвистими ліхтарнями. Все без порядку і смаку.

ЯВА ПЕРША.

Мужчини і жінки з двірської служби Шпака, в різних одіях, розставляють і запалюють лампи і ліхтарні.
Потім приходить ключниця.

Льокай. Нуте бо братцы, проворніє. Намъ еще и въ горницахъ много дѣла: столъ готовить.

Фірман. Да и задаетъ же нашъ панъ ширъ, на весь міръ! Радъ, што дочку просваталъ.

Жінка. Сегодня паны гуляють, а завтра намъ дадутъ погулять, чтобъ знали сватанье паночки.

Фірман. О! да и напьюся же я завтра здорово!

Ключниця (*прийшла*). Нуте же, нуте проворніє. Вотъ невидно, какъ паны придутъ.

Фірман. Ужъ и такъ довольно поработали. А што, тѣтушка Потаповна, какъ бы, бываетъ, на радости вынесла бы намъ по чаркѣ?

Ключница. Не здивуй: и безъ тебя расходъ не маленькій. Господи! што понаѣзжало гостей-гостей, такъ хмара-хмарою! Да когда бъ уже такіе господа, чтобъ гулять на сватаньѣ, а то понавозили самыхъ капелюшечныхъ дѣтей, што и толку не знаютъ; а за ними мамокъ, нянѣкъ, видимо-невидимо!

Льокай. Это жъ у господъ всегда такъ ведется.

Ключница. А расходу-то, расходу! У насъ бы и за мѣсяцъ того бы не сошло. Ужъ достанется послѣ отъ паней: куда столько дѣвалось? А теперь сама велить, штобъ ни въ чомъ не было недостатку.

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Мотря.

Мотря. Тѣтушка Потаповна! не видали вы моей барышни?

Ключница. А развѣ гдѣ она?

Мотря. Говорятъ, передъ вечеромъ пошла въ садъ, да и нѣтъ ее. Миѣ сказали, что она въ горницѣ убирается: я хотѣла туда итти, заперто: стучали, никто не откликается: я заглянула въ щелочку, только одна чужая барышня сидитъ да книжку читаетъ, а нашей нѣтъ; такъ я и пришла сюда пскать.

Ключница. Тутъ ее нигдѣ нѣтъ; и какъ освѣтили весь садъ, такъ и булавку можно бы увидѣть, не только человѣка. Вотъ же хорошо, што управились, паны идутъ. Идите же всѣ отсюда.

ЯВА ТРЕТЯ.

Шпак з жінкою, Опецковський з жінкою, Лопуцьковський, всі гості з дітьми, за ними няньки, грудні діти на руках мамок. Вся служба оден за другим відходить, на останку ключниця.

Шпак. Милости просимъ, гости любезные, пожаловать сюда. Покорно прошу располагаться гдѣ кому угодно; садъ у насъ великъ, можемъ и еще столько гостей помѣстить. За тѣмъ пріѣдутъ наши молодые, а потомъ и сговоръ дочери.

Фенна. Помилуйте вы меня, Кирило Петровичъ! Я вамъ не наудивляюсь; какъ вы, человекъ съ такимъ умомъ, а вѣчно дѣлаєте ни то, ни сѣ. *(Затримавши за руку ключницю)* Иди же скорѣе въ домъ, да потуши всѣ свѣчи, чтобы напрасно не горѣли. *(Говорить дальше до мужа)* Съ чего вы это взяли, чтобы чужую радость предпочитать своей? Какая намъ нужда до капитана? Хотя бы онъ на Стехѣ, моей булочницѣ, женился, то для меня нужды мало.

Шпак. О, для меня въ этой свадьбѣ многое заключается. Капитанъ нанѣсь намъ тьму смертельныхъ обидъ; надобно было ему отомстить; вотъ я и навязалъ ему жену, злѣйшую во всемъ мірѣ, а чрезъ это онъ, къ нашему спокойствію, оставитъ Прися. Панъ Тирунькевичъ не только поругалъ мою честь, но и разоряетъ меня своими процессами: такъ вотъ ему зять, отъ котораго хотъ на висѣлицу. Онъ молодыхъ не пуститъ во весь вѣкъ къ себѣ и на пол-двора. Я ихъ встрѣчу будто съ радістю, потомъ осмію и выгоню съ безчестьемъ. Пусть мое несутъ мщеніе въ потомствѣ до третьяго рода. Мнѣ тутъ много помогъ Шельменко.

Шельменко *(на дереві, виглядаючи)*. Агов! Я осьдечки. А чого тамъ?

Шпак. Вонъ онъ гдѣ. Чего ты туда забрался?

Шельменко. Виглядаю молодых.

Шпак. Умно выдумалъ. Смотри же, чуть завидишь, такъ и кричи.

Аграфена. Какъ эта иллюминація бѣдна въ сравненіи съ тѣмъ, какія бываютъ у насъ въ Петергофѣ! Никакого сравненія нѣтъ.

Опецковский (*выходячи з задумчивости*). Обращаясь къ прерванной нами матеріи, я нахожу, что, въ разсужденіи реставраціи, донъ Карлосъ сдѣлалъ большую ошибку въ прошломъ мѣсяцѣ отъ того...

Шпак. Сдѣлайте милость, Осипъ Прокоповичъ, не забѣгайте впередъ. Я вамъ сказывалъ, что еще прошлогоднихъ газетъ не читалъ, слѣдовательно не знаю, что въ Европѣ дѣлается. Дайте мнѣ окончить семейныя дѣла, и я займусь политикой и никакъ не допущу, чтобъ Христиносы потерпѣли: а противъ глупаго закона о наслѣдствѣ въ Гишпаніи буду спорить до краю.

Фенна. Скажите мнѣ на милость: что это Присинька не выходитъ? Цѣлую дюжину платьевъ можно бы уже надѣть, а она и съ однимъ не управится. Это странно!

Аграфена. Моя Пазинька ее убираетъ. Я дала совѣтъ, какъ у насъ въ Петербургѣ, въ подобномъ случаѣ, дѣвица должна быть убрана. А вы, господинъ женихъ, навѣдывались ли, скоро ли придетъ нареченная невѣста ваша?

Лопуцьковский. Я проходилъ мимо оконъ, подслушивалъ у дверей и засматривалъ въ щелочку. Палагея Осиповна изволятъ прелесть какъ играть и удивительно припѣваютъ: »взвейся, выше понесися...« а предмета моихъ желаній не

видѣть и не слышати. Это пречудесно! Не понимаю, ей Богу не понимаю, хотя сей часъ убейте меня, не понимаю, зачѣмъ онѣ къ намъ не выходятъ.

Шельменко (на дереві кричить). Ідуть, молоді ідуть! вже з горн зїзжають.

Шпак (узиваючись). Ну, извольте стать въ сторону, а мы съ тобою, маточка, встрѣтимъ ихъ сначала, а потомъ и захохочемъ, въ чемъ (до гостей) и васъ прошу намъ подражать. Вотъ тебѣ, панъ Тпрунькевичъ, и гуси! Ну что, Шельменко?

Шельменко. Осъ вже близько. Музика, грай! (Музика грає марш. Шельменко злазить з дерева.) Тепер достануть ся мені весільні подарунки!

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Скворцов і Прісінька в військовім плащі, війшовши, кидають ся до ніг вітця і матери, стоячих окремо від всіх на-переді.

Скворцов і Прісінька. Батюшка! матушка! простите насъ, благословите насъ!... (З Прісіньки спадає плащ і кашкет.)

Шпак. (приготовивши ся приймати їх в свої обійми, остовнів з розпростертими руками; ледве може говорити). Чт... чт... что... это такое?

Шельменко. Се ж наша молода. Хиба і тепер не пізнали?

Фенна. Ахъ мати Божія! Это жъ моя Прісінька! (Здеревіла з піднесеними руками.)

Лопуцьковский (нюхає табаку і тримаючи в руці отворену табакерку, так остає ся довго).

Шельменко. Та вона ж, вона. От тільки-що від шлюбу.

Фенна (*сплеснувши руками*). Что мнѣ на свѣтѣ дѣлать?

Шельменко. Звісно, щó роблять на весіллях.

Аграфена. У насъ въ Петербургѣ въ такому случаѣ падають въ обморокъ. Упадите скорѣе, это будетъ интересно.

Фенна. Да нуте къ чорту съ вашими обмороками! Я совсѣмъ одурѣла, голова кружится, себя не помню, а они мнѣ еще обмороки представляютъ.

Шпак (*ледве може говорити від досади*). Какъ это сдѣлалось? Господинъ капитанъ, гдѣ вы взяли мою дочь?

Скворцов. Отъ васъ принялъ ее, вы насъ благословили, и не только позволили, но и приказали скорѣе обѣднаться и пріѣхать сюда.

Фенна (*до мужа*). А что это, душечка?

Шпак. А что, маточка?

Фенна. Что вы это сдѣлали съ нашею общою дочерью?

Шельменко. Не що, як з дівки молодицю.

Шпак (*все ще не може прийти до себе*). Пом... помилуйте меня!... Я, маточка, благословилъ его на женитьбу съ дочерью пана Тпрунькевича...

Скворцов. Еслибы я рѣшался жениться на ней, я бы не просилъ вашего благословенія; но вы точно насъ благословили, назвали меня сыномъ, обѣщали любить меня... (*Падаючи на колѣна*) Умоляю васъ, простите насъ и не лишите меня вашей любви!

Прісінька (*все на колѣнах*). Батинька!... я виновата... но я видѣла согласіе ваше и потому

только рѣшилась... Маминька! не гнѣвайтесь на меня, благословите насъ!

Фенна (до мужа). А что, душечка! я вамъ не наудивляюсь, какъ вы, съ вашимъ умомъ, а сдѣлали такую глупость; я не сдѣлала бы такого дурачества.

Шпак. Чего, маточка! это всё подвелъ меня этотъ плутъ, мошенникъ, разбойникъ, Шельменко!

Шельменко. Писаніе глаголетъ: моя хата з краю, я нічого не знаю.

Шпак. Что же намъ дѣлать теперь?

Фенна. Сами вы, душечка, наварили пива, сами и хлебайте. Только вы съ вашимъ умомъ можете придумать, что намъ дѣлать теперь.

Прісѣнька. Простите, благословите насъ!

Скворцов. Вспомните ваше обѣщаніе: что бы ни произошло, не гнѣваться на меня и не удалять отъ любви вашей.

Фенна. Такъ вы, душечка, имъ и это обѣщали? Прекрасно!

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Евжені.

Евжені. Я услышала музыку и же девине, что вы исполнили свое желаніе и возвратились съ успѣхомъ. Поздравляю тебя, машеръ Присѣнька! ты наконецъ замужемъ. (Обіймає її.) И васъ, мосье ле капитанъ, я васъ же ву феліситъ.

Шпак. Развѣ вы знали о ихъ намѣреніи, что ли?

Евжені. Знала, знала и имъ содѣйствовала.

Фенна. Прекрасно жъ вы поступали, будучи сами незамужняя дѣвица!

Аграфена. А какъ же бѣ иначе? У насъ въ Петербургѣ, въ такомъ случаѣ, безъ посредника никогда не обходится.

Евжені. Простите же вашу ма филъ, же ву при! она въ другой разъ этого не сдѣлаеть. Не будьте неумолимы!

(Декоتری з гостей підходять до Шпака і просять его.)

Опецковский. Впрочемъ, Кирило Петровичъ, обращая взоръ на ходъ Европейской политики, я нахожу, что, въ разсужденіи реставраціи, право моего любезнѣйшаго племянника на вашу любезнѣйшую дочь, есть равносильное съ правомъ донъ-Карлоса на тронъ Гиш...

Шпак *(розсердившись)*. Такъ не бывать же ни донъ Карлосу, ни вашему племяннику моимъ зятемъ. Уфъ!... Ей Богу, вы меня такъ разсердили, что я чуть не простилъ капитана, и довели бы до того, что я, будучи Шпакъ, отъ дѣда и отца Шпакъ, а долженъ бы равнодушно смотрѣть, что моя дочь вышла за какого нибудь Скворцова.

Шельменко. Осмѣливаемо ся, ваше высокоблагородіе, нижайше доложить, що у того Шпака, що співав під вікнами у темниці гетьмана, та було два сини: один Шпак повів рід Шпаків, от як і ви є, а другий Шпак пішов у Москалі, і став звати ся по московському Шкварцов: адже усі рівно, що шпак, що шкварець.

Шпак. Повѣрь тебѣ только, такъ ты наговоришь. Я поклялся ни въ чемъ тебѣ не вѣрять.

Шельменко. Як хочете, а я списав об сѣм бамагу і завтра вам покажу, та и заприсягну, що се іменно так.

Шпак. Впрочемъ, это правдоподобно. *(До*

жінки) Какъ вы думаете, маточка, прощать или нѣтъ?

Фенна. Какъ же бы ихъ, душечка, и не простили, когда уже ужинъ изготовленъ для всѣхъ гостей! не собакамъ же его выкидывать! А откажете теперь, такъ послѣ, когда-нибудь, все таки простите, тогда въ другой разъ придется опять такіе же убытки нести. Ну ихъ совсѣмъ! только когда прощаете, то запретите ему, душечка, чтобъ онъ впередъ не говорилъ мнѣ любовныхъ рѣчей, я ихъ отъ роду не слыхивала.

Шпак. Не бойся, маточка, не бойся; теперь ему есть кому говорить любовныя рѣчи. Ну, Присинька, такъ и быть; будь счастлива. (*Обіймає її і Скворцова.*) Будь намъ добрымъ сыномъ! Теперь идите къ матери и пріймите ея благословеніе. Я радъ, что дочь моя не унизила фамиліи Шпака и вышла за его же потомка.

(*Мати обіймає їх а гості вінішують.*)

Шельменко. Поздравляю вас, пане Шпак, іще з шпаком, та вже з московським.

Шпак. Насозилъ ты мнѣ крѣпко, а однако я прощаю тебя для радости.

Шельменко. Коли ласка ваша, то, будучи, настановіть мене управляющимъ над отчинами. Я й тим доволенъ буду.

Шпак. Непремѣнно, непременно. Ты будешь славной управляющій. Ну, всѣ ли перецѣлювались? Пора веселиться. Музыканты, польской! Зять, бери тенцу, а я съ дочерью. Покорно прошу всѣхъ.

(*Всѣ танцюють польонеса, а потім і інших танців.*)

III.

СВАТАНЬНЯ НА ГОНЧАРІВЦІ.

УКРАЇНЬСКА ОПЕРА В ТРІОХ ДІЯХ.

ОСОБИ:

Прокіп Шкурат, обиватель з-за Лопані.
Одарка, его жінка.
Уляна, їх дочка.
Олексій, панський підлавиць.
Павло Кандзюба, обиватель з-за Харкова.
Стецько, его син.
Осип Скорик, впслужений жовнір.
Тиміш, обиватель з Заїківки.
Дівчата, подружки Уляни.

Діє ся в місті Харкові, на Гончарівці.

ДІЯ ПЕРША.

Улиця на Гончарівці. В далечині видна Холодна гора.

ЯВА ПЕРША.

Прокіп, підпильний, виходить із свого двора без пояса і шапки; несе свиту на плечі і співає:

Спить жінка, та й не чує,
Що мужик її мандрує.
Спи, жінко, спи!

Й тим-часом одягну ся,
Та на вольну заберу ся.

А ти, жінко, спи!

Хоч немає ні алтина,
Відвічати-ме свитина.

А ти, жінко, спи!

Як заставляю я свитину,
То і вишу четвертину.

А ти, жінко, спи!

О, та мудра ж і сивуха!

А ти, жіночко псяюхо,

Спи крішко, спи!

Як у-волю я наплю ся,

Чорта й жінки не бою ся;

Нехай вона спить!

(Краде ся через сцену.)

Одарка *(виходить з хати, не виходячи з подвіря).* А куди-то вже потяг, йолопе! Чи то впять на вольну? Верни ся лишень сюди!

Прокіп *(невдоволений, на бік).* От чортова доглядачка! Таки й вздріла! *(Кричить до неї з досадою)* Чого там вертати ся? Ніколи!

Одарка. Яке там ніколи припало? Верни ся, бузовіру! *(Він її не слухає, она ему грозить кулаками.)* Вернись, кажу тобі, вернись! Чи хоч, щоб за патли впять притягла? *(Він хоче іти, она, розсердившись, вибігає з-за воріт і кричить)* Вернись, вернись, вернись!

Прокіп *(з досадою вертає ся).* Тадже й вернувсь! Ну, чого там так пильно припало?

Одарка. А кажи, куди був помандрував?

Прокіп *(все з гнівом).* Та де тобі помандрував? Тільки хотів був іти до шевця, щоб чобіт залатав.

Одарка. Яке тепер латанья? Неділенька сьвята: забув єси, кателіче? Чи з глузду снів ся? Ще добрі люде і з церков не повиходили, а ти вже й на вольну швандяв! Знаю я тебе! Отсе було б так, як позавчора: п'ятінка сьвята, люде ні рісочки у рот не беруть, а він на вольній: та так випив ся, що не зміг і до дому дійти. Ввалив ся у провалья оттам на Холодній горі, та й спав цілу ніч. Ще то на-вдивовижу, як тебе москалі не обідрали? Чи тож не стид та й не сором? Гай, гай! Побила мене лиха година та нещаслива! Занапастила я свою головоньку з таким п'яницею! Тільки б йому по вольних і шлятися!...

Прокіп. Оттак пак! А чому вольну зробили далеко? Постановили б її ось-тут, на нашій вулиці, так би я випив тай до дому потрапив би, а то біда: ідеш, ідеш, поки до тієї вольної дійдеш!

Одарка. А, дурний та божевільний! А про те не кажеш, що на-що б то пити? Ось коли-б кабаччики та відмежували б геть по Залютин, то то б я спаси-бі сказала!

Прокіп. Холодком і туди не далеко. Аби-б туди дійти, а то й байдуже!

Одарка. Бач! п'яниці море по коліно. Він знай своє товче! Я тобі кажу, на-що ти п'єш? Чи мало ти худоби пропив? Був хазяїн, як хазяїн; були волики, була й коровка, була й одежа неначе у якого міщанина; усе позбував, усе попропивав, звів ся ні на-що. Одним одна свитина, а пояса й шапки кат-ма!

Прокіп. Брешиш бо, не усе попропивав: шапка й тепер цілісінька у тебе у скрині, а пояс застановив.

Одарка. А бодай тебе заставляла трясця та болячка! На-що ти заставляв?

Прокіп. Оттак пак! Чи я-ж винен, коли шинкар на-бор не дає?

Одарка. Та на-що ти пеш?

Прокіп. Але, на-що! Шинкар дуже до мене добрий, хоч о півночі прийду, то й відчиня; таки й горілка не розведена. Вже пак до кабаччиків не пійду. Та на-що й горілку вигадати, коли її не пити? Як-би її не було на світі, то я б і не пив. Тоді б послухав тебе.

Одарка. Ох, моя головонько бідна! Що мені з п'яницею робити? усе одно товче: усе пить та пить. А за-що вже й пити? Коли-б не своїми бубликами торговала, то доси усі б з голоду попухли! Який мене гаспід поніс за сього п'яницю? Була козир-дівка: чи на вулиці чи у танцях, чи в дружках чи у колядці, усім була голова, на жарті, на скоки усім була приводниця! А й казала покійній матері: »не віддавай мене, мамо, за мужика, за хлібороба, я собі дівка не проста: мій дідусь та був на Іванівці попом; та його мати — що вона против мене? сластьонами торговала, а я собі бублейниця, та ще й перва по базарю. Старша сестра за школяром, може й за мене лучить ся панч з Правління.« Так таки йди! Отже і пішла, от і живу! Люде у щасті та у багатстві і не чують, як живуть, а я занастила себе. Де мої молодії літа? де моя дівочая краса? Усе заїв отсей п'яниця, шибеник, харцизяка, воло... *(Побачивши, що Прокіп тим часом все тихо прокрадає ся і мало що не утік, біжить за ним.)* А куди-то, куди? Тривай лишень! *(Тягне єго з-за куліс за чуб.)* Ось так же, коли честю не слухав.

Дует.

Одарка. Чи я ж тобі не говорила,
Чи я ж тобі та не веліла,
Щоб ти дома сидів
І на вольну не ходив?

Прокіп (*кланяючись*). Ой ти, жінко моя,
Ти голубко моя!
Пусти ж мене прогулятись,
Коли ласка твоя!

Одарка (*пхаючи его на подвірє і замикаючи ворота*). Ой тут гуляй, мій миленький!
Мов той цуцик кривенький.
Сиди там, пропадай
І нікуди не вгикай.

Прокіп (*з-за воріт*). Та тут же я скучати-му,
Усім, усім казати-му:
Била жінка мужика,
Била, була і товкла.

Разом.	{	Одарка. Брешеш, брешеш, вражий сину!
		Я не була, не товкла:
		Потягла я за чуприну,
		Тільки страху задала.
{		Прокіп. Не брешу я, не брешу:
		Била жінка і товкла.
		Брешеш, брешеш, песька донько,
		Била мене і товкла.

Одарка. Сиди, сиди собі там, мандрований
цуцику! Та гляди: ось тільки хоч ногою вийдеш,
то не побою ся гріха, бити-му, кажу тобі, що
бити-му. Коли-б мені знати, як то у панів бува?
Адже розказувала клішниця оттого пана, що у
великих хоромах з зеленим верхом живе, так

каже, панї так над паном вередус, що й крий Боже! І чого б то нї забажала, чи мочених ки-сличок, чи нїмецьких медяницків, чи якої хустки або одежі, то усе й є: хоч о півночі забажа чого, то усе їй і поставля, і без її волї з хати не йде. Через що-небудь же вона так їм овладала? Вже-ж не приходить ся жінці мужика бити; хиба у панів така мода? А дуже б добре було, як-би ми по-паньській вередували над мужиками!

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Кандзюба.

Кандзюба. Дай Боже день добрий! З неділею будьте здорові.

Одарка. Спаси-бі, будьте й ви здорові. Як ся маєте?

Кандзюба. Та до якого часу ще б то й не тее.

Одарка. А ваші за-Харківці, чи усї живі?

Кандзюба. Та вже нашим за-Харківцям така прийшла біда, що й сказати не можна!

Одарка. А щó там за біда?

Кандзюба. Там таких салдатів найшло, що й сказати не можна! Таки щó вулиця, то й салдат на квартирі. Видимо-невидимо! Аж тридцятеро їх, кажуть, прийшло. На жодній вулиці, на жодній усе по салдату. Така біда! — А старий ваш дома?

Одарка. Та через силу дома. Отсе тільки спинила мандрувати.

Кандзюба. А куди-ж то?

Одарка. Та ви знаєте його натуру! Йому нї празника нї неділеньки, усе б йому швандять по шинках.

Кандзюба. Ось знаєте, що я вам посовітую: така була в мене перша жінка, п'яниця неспрошенна. Отже я її й повіз до знахура; він і дав їй якоїсь водп та й побожив ся, що вже, каже, не буде більш пити. Що-ж? мабуть би й перестала, та не до горілки їй було: про-бі кричала, що у животі пече, та до вечера і вмерла. Ось повезіте лишень і ви по знахурах, то й вам таке шастя буде.

Одарка. Та я-ж возила, і де то вже не була! Була і у Тишках, була і у Деркачах, об правій середі аж у Водолагу їздила; так що-ж? Усі у-в одні голос кажуть: починено, та й починено! Та спасп-бі вже у Востроверхівці ворожка, так та за-очи відгадала; каже, що любощів давано, та не вмючи переборщилп. А хто-ж то й дав, так на-вдивовпжу! Каже: дала йому чорнява молодця, а в неї хата з немазаним верхом. От як у-в око уліпила! Чи знаєте Грициху, старого Пискавки невістку? Вона, вона йому починила! Адже-ж сама чорнява, та й верх на хаті немазаний. Я ще її падлюку буду позивати, щоб не відбпвала мужика. Ну, отже-ж то ворожка й дала мені зілья, та й каже: звари та й дай йому як-раз на молодика у глупу північ, як перші півні заспівають: а я собі на лихо чи проспала, чи так на мене наслано, що первих півнів не почула та дала, як другі заспівали. Що-ж? як випив, як зскоче, як дерне з хати та на вулицю, а там як чкурне, так аж ляпотить, та й поченчекував аж на Косолапівку. Пив, пив, три дні там пив, усе з себе попропивав. Вже сама знайшла та на-силу до дому доволокла. Та від того часу ще гірш пє. Та вже хиба крадькома вирветься, а то як того цуцика на вірйовці держу.

Кандзюба. Де-ж він тепер?

Одарка. Оттам заперла, нехай висидить ся.

Прокіп (за воротами співає): Біла жінка
мужика, за чуприну взявши...

Кандзюба. Бач, де обізвав ся! Здоров, приятелю: а ходи-ке сюди!

Прокіп. Рада б душа в рай, так гріхи не пускають. Як жінка скаже?

Кандзюба (до *Одарки*). Випустіть бо його, будьте ласкаві. Маю до вас діло.

Одарка. А ну вже, йди сюди, йди. (*Прокіп виходить.*)

Терцет.

Кандзюба. Послухайте мене:

Ось будьмо ми сватами!

Одарка. Кажіть, кажіть, у чім?

Сьому ми раді самі.

Прокіп. На вольну щоб сходить?

Горілки принести?

Одарка. Та годі тобі, дурню,

Не знать про що товкти!

Він знай своє!

(До *Кандзюби*) Кажіть, а що таке?

Кандзюба. А що? Дочка в вас є?

Прокіп і Одарка. Є, є!

Кандзюба. Така, що треба годувати?

Одарка. Хоча й сьогодні віддавати!

Кандзюба. Сина маю.

Прокіп і Одарка. Знаю.

Кандзюба. Так віддайте!

Одарка. Потурайте!

Чи він же нам рівня?

Прокіп. От і треба добувати
Та на вольну швидч чухратп.
А де твоя гривня?

Одарка (до мужа). Відв'яжи ся, врагова
[дитина!

(До Кандзюби) Усяк зна,
Що в вашого сина
Та клепки нема!

Кандзюба. Щоб то як?

Одарка. Та так:
Прибитий на цв'іту.

Кандзюба. Тю-тю!
Та ще фіть, фіть!
Ви діло тут кажіть:

Чи віддасте?
(З насмішкою) Чи нехай ще підросте?
Мене ви не держіть.

Разом.

Кандзюба. А чому-ж і не віддати?
В нього всього є.

Прокіп. Як же можна і віддати,
Коли горілки він не пє?

Одарка. Як же можна і віддати?
Дурний! Його всяк бє.

Кандзюба. Гай, гай! Товкуєте не-знать об
чим! Горшка окропу не стоїть. Та хочби й зовсім
дурний був, так не взяв його кат, буде багатий
після моєї смерті: аж розумній жінці за ним і
добре буде. Слава тобі Господи! є воликів пар
може двадцятєро: ходимо у Крим за сіллю і за
рибою на Дін, і усякую хуру беремо, чи у Кир-
сон, чи у-в Одессу. Є й коровят з п'ятнадцятєро
та овечат там чи дві сотні, чи й більш: батраків

дома з десяток, та при скотині на бразі скільки є. Буде чим орудувати, перепадати-ме копійка. А мій же Стецько та не зовсім і дурний: він собі на-лихо трошки непамятливий та нерозсудливий, та до сьома не налічить, та не зна, що руб а що гривня; а то зовсім парень друзяка. Та й яка нужда, що нічого не зна? жінка навчить і усьому товк дасть, та й буде панею жити. Коли схоче яке ремесство держати, чи коцарювати, чи по вашому бублейничати...

Прокіп. Або й шинкарювати, і то діло дуже добре!

Кандзюба. Та що захоче, то вже не пійде до людей позичати. Ну те, чого тут думати? Так, чи не так? так я пійду до других; бачите, вже нерано.

Одарка *(слухала сго з явним задоволенням).*
А що, Прокопе, як думаєш?

Прокіп. Ти думай, а я вже за тобою.
(Співають:)

Кандзюба. Так будьмо ж ми сватами!

Одарка. Сьому ми раді самі.

Кандзюба. Пришлю, пришлю людей,
Свати мої любезні!
Стецька свого пришлю.

Прокіп. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Горілки накуплю.

Одарка. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Я хустку почіплю.

(Обнявшись, пританцьовують.)

Разом.

Одарка. Е, тривайте лишень: ще треба дівки спитати, як то вона ще скаже?

Кандзюба. Хиба вона часом і не туди?

Одарка. Та таки трошки вередливенька. То скаже: не варіте з салом, а з яловичиною; то мяса не схоче, а сала забажа; то тараня солоня, та що-небудь і вигадує: така вже собі ніжна! То щоб і з жениха не стала вередувати.

Кандзюба. Та вона ж не панянка! Нехай вже ті вередують, поки довередують ся до свого. Та нічого гріха таїти, тепер і усюди така мода: наші мужички так усе б то за міщан; а міщанка вже і об купцеві не дуже дума, а щоб вискочити за налатського, за скубента! То й гляди: дівують сердешні до того, що можна буде їм на Донці греблю загатити. А з своєю як хочете, а я людей пришлю. Не наробіть тільки бешкету.

Одарка. Та не бійтесь, не бійтесь, присп-лайте таки старостів: вже-ж вона не без розуму, вміє розсудити.

Кандзюба. Спаси-бі ж за ласку. Ждїть від нас людей по закону, у вечері: а я Стецька при-шлю, нехай з дівкою... Я щось її не знаю, а як її звуть?

Одарка. Та Уляна ж і доси.

Прокіп. Та ще й Прокіповна.

Кандзюба. Так нехай мій Стецько з Уляною, як там треба, поговорють, а ви її навчіть, щоб часом не брикалась. Прощайте ж до якого часу.

Разом.

Кандзюба. Пришлю, пришлю людей,
Свати мої любезні!
Стецька свого пришлю.

Прокіп. Пришліть, пришліть людей,
Мій сватушка любезний!
Горілки какуплю.

Одарка. Пришліть, пришліть людей,
Мій сватушка любезний!
Я хустку почіплю.

(Обнявшись пританцьовують, потім Кандзюба сходить.)

Прокіп. Отже скверно, що свата без чарки горілки відпустили! Чому б то дома про нужду не держати? Тепер треба збігати на вольну та на сватання придбати.

Одарка. А, вже ти мені з тою вольною остив та опоганів! І як би то ти проніс від обідчиків?

Прокіп. Але! будьто й первина? Через лісок, та через ярк, та вскопів у садок, та і дома. От їм і дуля під ніс! Так посплай же.

Одарка. Нехай лишень вияснить ся, бач, нахмарило! Іди лишень до дему, я подожду Уляни, та її прийду і сядемо обідати.

Прокіп *(несохочо).* Тадаже й пійду. Таки то і урвав ся на вольну! *(Відходить.)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Одарка і Уляна.

Уляна. Здорові, мамо, були! З неділенькою будьте здорові!

Одарка. Спаси-бі, будь і ти здорова! Де то

ти так рано ходила? Поки я упоралась, дивлюсь, вже тебе й нема.

Уляна. Ходила, мамо, на базар, поки до ранньої, та купила де-що. Ось скиндячки у коси, а отсе шпалерів купила на голуби та на квітки. А отсе, бач, так обіцялась: на ті гроші, що по пятінках заробляла, так відкладала, та зібравши от і купила платок. Бач, який? *(Розкладає хустку.)* І не гарний, скажеш? Великий та модний, з квітками: тепер усюди такі на міщанках.

Одарка *(оглядає хустку)*. На-що було трахтись? Мабуть і дорогий?

Уляна. Дала я за нього сім кіп та золотого з пятаком: та вже торгувалась, торгувалась! Морoka та й годі! Біля круглого трахтиря Чугуєвська перекупка так аж забожилась, що не можна дешевше. Та ще там сьміх: вона узяла, та на мою голову приміряє й каже: виш, як тобі к лицю! А тут де узявсь пан, та таки спражній пан, тут хрест *(показуючи на груди)*, а тут кавалерпя *(показуючи на шию)*, та й каже: »От славная девушка! Прістало, прістало! Вот красавица!« А я як засоромилась! У-в очах почервоніло та не знаю, куди й дивитись; а він усе хвалить та сьміється.

Одарка. Потурай панам, чого вони не набрешуть! То він над тобою глузував.

Уляна. Будьто б то пани й брешуть? Вони сього не вміють, і над дівкою не будуть знущатись. Вони письменні.

Одарка. Та знаю я їх письменних. Є, душко, з них усякові! Чи мало тут на Гончарівці дівчат з ума позводили і письменні і купці і усякі? Хто молодого чоловіка зупинить?

Уляна. Та сей, мамо, вже підтоптаний.

Одарка. Потурай, потурай! Такий ще більш лиха наробить, чим молодий. Ох, знаю я таківських! Та скажи ж ти мені, на-що тобі сей платок?

Уляна. Оттак, на-що! Лучить ся чоловік, от у мене й хустка. Рушники є, хустки не було, тепер пійде йому на хустку, а як вийду за-між, так буду сама повязуватись. Тепер вже така мода, що очіпків не носють, і на попадях не побачиш; не так, як ви усе у очіпці, по старосьвітськи.

Одарка. Тим то й горе, що новина старовину прогонить. Потурай людям! Покинули свій закон, та усе б то по панській, то й наші будуть як панії з мужиками жити. А се добре зробила, що купила хустку. У вечері жди старостів, казали прийдуть.

Уляна (*манірно*). Які там старости? Від кого б то?

Одарка. Чи знаєш із-за Харкова Павла Кандзюбу, що чумакує? Він колись до нас заходив з монастиря на Спаса.

Уляна. От за того старого? лисого?

Одарка. Тю-тю, дурна! За Стецька, його сина, коли знаєш.

Уляна. За того божевільного? Се ще красче! Та він, мамо, зовсім дурний!

Одарка. Дурний? Так багатий.

Уляна. Цур йому з його багатством, коли в нього глузду нема.

Одарка. Глузду нема, так багатий.

Уляна. Як і по нашої вулиці йде, то малі діти з нього сьміють ся.

Одарка. Нехай сьміють ся, а він собі багатий.

Уляна. А як прийшов раз до нас на Осні-

Вянську мойку, так там такий з нього регіт був, що вже хазяїн на-силу прогнав, щоб ми через нього не гуляли. Се вже побила лиха година та нещаслива, коли за такого йти: неначе усі люде повимирали.

Одарка. Так кажу тобі, що багатий! Скільки пар волів, чи усякої худоби! У нього будеш у золоті ходити: а помре старий, так усьому добру будеш господиня. Нема на світі луччого щастя, як за дурнем жити! Він тебе ні бе ні вередує: а коли там з дурю хоч і налає, так тільки крикни на нього, то він і замовче. Куди схочеш, підеши; як задумаєш, так і худобою орудуєш. Та що то і казати! Усе не те, що з розумним: нема тобі воленьки ні погуляти ні в хороші походити. А сварка, а лайка, а бійка!... Ось і мій п'яниця: що з нього, що він не дурний? Коли-б пак одурів, то я б зрадувалась.

Уляна. Та вже, мамо, що хочете кажіте, а я за того дурня, за того бецмана не пійду, та й не пійду.

Одарка. Нічого вередувати! За такого багатого не підеши, так кого ще тобі треба? Чи якого повітчика будеш ждати? Та доки нам тебе й со-держати? Бач, батько п'яниця непросипенний; я своїми бубликами тільки вас і содержую, та вже і в мене сила не та; звальюсь, хто вас буде го-дувати?

Уляна. Чим я тобі, мамо, у тягість? Літом на мойці, слава тобі Господи, скільки заробляю! А зимою пряду, та й зібрала чимало: повнісінька скриня на колесах. Коли ж я стільки у дівочтві зібрала, то можу себе і содержувати і зодягати і без мужика дурня.

Одарка. Те таки, щó зібрала, то гаразд, а щó за багатим мужиком більш збереш, так те лучче. Послухай мене, Улясю! Послухай мене, доню! Не дровичь: ійди за Стецька, даром що дурний. Бач, ніхто не трапляєть-ся. За кого ж тебе й віддати? Де ті люде?

Уляна (*несьміло*). Мамо!... я б вам... щось сказала...

Одарка. Ану, кажи.

Уляна. Адже ви знаєте Олексія?

Одарка. Якого се?

Уляна (*сьміліїше*). Коваля. Ось чи в памятку вам, що доварив вам кочергу, а отсе недавно чаплію зробив?

Одарка (*пригадуючи собі*). Еге-ге-ге! Коваль? Знаю. А щó? чи не дума він?

Уляна (*стидливо*). Атож!

Одарка. Нехай собі і у голові не поклада. Чи можна, щоб я за нього віддала? Хиба він тобі казав?

Уляна. Еге!

Одарка. А ти щó? А ти йому і не плюнула межп очп?

Уляна. Оттак пак! А за-що?

Одарка. Щоб не сікав ся за нерівню. Чи не думаєш ти за нього?

Уляна. Атож!

Одарка. Та щó се ти узяла у голову? Чи він же тобі рівня? Правда, він парень добрий, коваль мудрий, усячину зробить, не пє, з бурлаками не гуля, против мене звичайний; усе правда. Так щó-ж? Крепак!

Уляна. Щó нужди, мамо, що крепак? Пани у нього добрі, про них усюди така чутка йде.

Одарка. Та хоч вони й добрі, та пани! Як

таки се можна, щоб тобі з волі та у неволю! була казенна, та пійдеш у підданство; була городянка, та станеш селянкою!

Уляна. Де б я не була, чим би я не стала, то мені й байдуже. Мені за ним буде усюди добре, бо я люблю його!

Одарка. А того й не подумаєш, як тебе поженуть на панщину?... Ох мені лихо! Мою Улясю та на панщину!

Уляна. А чим панщина страшна? Так за те не знати-мемо ні подушних ні десятських ні хвонарних, усе то пани за своїх людей платють. Та і на мойці чи мало там панських? Так усі-то, крий Боже! як то хвалять ся, що як добре за панами жити!

Одарка. Та вже-ж, Улясю, як собі хоч, а я тобі мати, так я тобі скажу: скоріш в мене на долоні волосься впросте, чим я віддам тебе за Олексія. Та вже тут нічого паякати: я вже старому Кандзюбі казала, щоб сьогодні й старостів прислали.

Уляна. Ох мені лихо! сьогодні?...

Одарка. Сьогодні. сьогодні. Чого тут відкладати? Постій же, доню, тут: Стецько прийде, та й поговорите собі любенько; а ти не безумствуй, будь до нього приязна...

Уляна. Об чім з таким дурнем і говорити? Я не вмію...

Одарка. Потурай! Дівка з парубком, абі-б зійшлись, а то найдуть об чім говорити, а часом і мовчки ще й лучче подружать; я се добре знаю. Посидь же за воротами, а я пійду лагодити обідати. *(Відходить.)*

Уляна *(сама).* Так така-то моя доленька нещаслива? Так такому-то дурневі достанеться

орудувати надо мною? Так такий-то йолоп наругається над моєю русою косою? Що мені у його багатстві! Казала ж наша паламарка: через золото, каже, сльози льють ся. Наварю і борщу і усякої страви, та як воно буде розведено моїми слізеньками, чи піjde ж у душу? Буде і одежа хороша і постіль біла, та коли стіна німа, з ким буду розмовляти, у кого порадоньку узяти? З Олексієм пійшла б на край світу, старцьовому сухареві буду рада, з калюжі водиці напю ся, аби-б він, мій милий, мій голубонько спзий, мій Олексієчко мені подав! Коли ж горе і біда постигне, то, аби-б він був біля мого серденька, він не дасть мені сплякнути; а як приголубить мене, то й усю бідоньку забуду... *(Розкладає куплену хустку і розглядаючи її співає:)*

Хусточко ж моя, шовковая!
Чи на те ж я заробляла,
Щоб нелюб у та й немилому
Та її я почіпляла?

Хусточко моя, шовковая!
Обітри мої слізеньки!
Нехай же, нехай же від них
Полиняють квітоньки!

Хусточко моя, шовковая!
Прийшлось тебе заховати.
З пліточкою та й дротяною
Тепер треба привикати!

Хусточко ж моя, шовковая!
Не доставай ся ворогу.
Покрий мої ясні очі,
Як я ляжу у гробу!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Уляна і Стецько, виходить швидко: роззявивши губу і розмахуючи руками, іде і увидівши Улянину стає, сам до себе сьміє ся, чепурить ся: підходить і боїть ся: обзирає Улянину з-заду і з захватом говорить.

Стецько. Та й патлата! (Сьміє ся голосно, і підійшовши до Уляни, нараз перестав, і подумавши довго говорить) А що в вас варили?

Уляна (стоячи на місци, не звертає на нього уваги і відповідає смутно). Нічого!

Стецько (довго нагадуючи ся). Ну!... Ну... а тепер... що?

Уляна. Що?

Стецько. Що?

Уляна. Що?

Стецько. Що?

Уляна. Що? нічого.

Стецько. Брешеш бо, як нічого? Батько казав: розпитай її обо всім. А чорт її зна, об чім її розпитувати! Я усе позабував.

Уляна. Так піди до батька та й розпитай, коли позабував єси.

Стецько. Так він бо добре казав, не йди, каже-говорить, від неї, поки обо всім не домовиш ся.

Уляна. Ні об чім нам домовляти ся.

Стецько. Як ні-об чім, коли вже ти за мене йдеш?

Уляна. Ні, голубчику; сього ніколи не буде.

Стецько. А чом не буде?

Уляна. Тим, що я за тебе не пійду.

Стецько. А чом не пійдеш?

Уляна. Тим, що не хочу.

Стецько. Та чому не хочеш?

Уляна. А не хочу тим, що не хочу.

Стецько. Ну, тепер твоя правда. А батько казав, що ти пійдеш.

Уляна. Не пійду.

Стецько. Ну, а батько казав: не потурай їй, поженитайся та пісеньки заспівай, то вона й пійде. От я й заспіваю.

На курочці пірячко рябоє;

Любімо ся, серденько, обоє.

Диб, диб на село,

Кив, морг на нього;

Я не дівка його,

Не пійду я за нього.

Ой полола дівчина постернак,

Та сколола ніженьку на будяк.

Диб, диб на село... і т. д.

Не так болить ніженька з будяка,

Ой як болить серденько від дяка.

Диб, диб і т. д.

Ой чия ти, дівчино, чия ти?

Чи ти вийдеш на вулицю гуляти?

Диб, диб і т. д.

А щоб? чи хороша моя пісня?

Уляна. Така точнісінько, як ти, що нічого й не второпаєш. Ось слухай, яку я тобі заспіваю.
(Співає)

В мене думка не така,

Щоб пішла я за Стецька.

Стецько стидкий,

Стецько бридкий:

Цур тобі, не вяжи ся!

Пек тобі, відчепи ся!

Божевільний!

Не дурна я і не п'яна,
Щоб пійшла я за Степана.

Стецько стидкий, і т. д.

Лучче впасти мені з дубу,
Чим йти за-між за Кандзюбу.
Стецько стидкий, і т. д.

Лучче мені з мосту в воду,
Чим достати ся уроду!
Стецько стидкий, і т. д.

А що, Стецю, чи хороша моя пісенька?

Стецько (*довго дивить ся на неї мовчки, потім нараз скрикує*). Погана! Який тебе нечистий такої навчив? Як я її розслухав, так вона дуже погана! Зачим ти її співаєш? Га?

Уляна. Та я тобі й співаю і кажу, що не люблю тебе і не пійду за тебе.

Стецько. Так се-б то батько збрехав? Ну, ну! Ось тільки скажи йому, що він бреше, так по пиці ляпанця й дасть! (*Здихнувши*) Я вже пробував.

Уляна. Так що-ж? То батько твій, а то я тобі кажу, що не хочу.

Стецько. Не треба мені твого хотіння, пійдеш і без нього. Батько ще казав, щоб ти не дровичлась.

Уляна. А чого мені дровичтись? Я не скогина, нехай Бог милує! А щоб я пійшла за тебе, то навряд. Я ж кажу, що наше сватання ще вилами писане.

Стецько. Ей!... чи Прісько, чи Домахо, чи як тебе! Послухай, та йди. Ось коли-б ти вже була моя жінка та сказала б, що не хочеш за мене, так я б тобі пику побив, як мені батько

часом бє; а то ще тепер не можна. Батько казав, після весілья можна жінку бити скільки хоч, а тепер не можна. Дарма! я й подожду. А поки ще ласкою прося: піди за мене!

Уляна *(на бік)*. Що мені з дурнем товквати? Покинула б його, так мати лаяти-ме. Зостанусь, та буду його піддурювати.

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Олексій, увидівши їх разом, тихо підходять і підслухує.

Стецько. Отсе ж у вечері і старостів пришлемо. Чи прислать?

Уляна. А як-же? прислай. *(На бік)* Побачиш, якого облизня піймають.

Стецько. А піч колупати-меш?

Уляна. Як то вже не колупати-му? Оттак усю поковиряю. *(Дере его по лиці пальцями.)*

Стецько *(опам'ятовуючись регоче ся)*. Бач, яка жартовлива! Але трохи баньок не виколупала. Зачим так робити?

Уляна. Затим, що я тебе шаную, *(тихо)* як ту собаку рудую!

Олексій *(на бік, з жалем)*. От тобі й правда на світі! Послухаю, що дальш буде.

Стецько. Ну, кажи ж ти мені: як ми оженимось, то що будемо робити? Га? кажи, кажи.

Уляна. Ти знаєш, а я не знаю.

Стецько. Пожалуй, я знаю, а ти чи знаєш?

Уляна. Та не знаю. Ну тебе зовсім.

Стецько *(сміючись)*. Еге, так я тобі усе розкажу, нігде правди діти. Мене батько навчив. Чи сказати? *(сміє ся дужше.)* Напечемо коржів, зомнемо маку, та намінаємо з медом, та й посідаємо, та і їсти-мемо. І не мудро, скажеш? *(Уви-*

дівши у неї шовкову хустку) А що то в тебе? хустка? Чи не мені то?

Уляна. Кому ж як не тобі, мій вороне чор-несенький! *(Тихо)* Твоїй пиці вона й пристала!

Стецько. А ке сюди, я приміряю.

Уляна. Та нехай же у вечері, сама тобі по-чіплю, *(тихо)* що і у двері не потовпиш ся.

Стецько. Що то мабуть гарно з хусткою! Чи знаєш що? Я ще з роду не женив ся. То-то десь гарно жонатому, що усі ж то, усі, кудн оком закинеш, усі женють ся! Будеш мені головоньку мити і голубити?

Уляна. Змню, змню, *(тихо)* що тебе й чорт не пізна. Цур вже йому! прожену його відсіля, та й втічу до дому. *(До него)* А приголублю ось так: ось ходи сюди! *(Протягає до него руки, а він, розніжуючи ся і чепурячись, хоче підойти до неї.)*

Олексій *(з гнівом стає межи ними).* Здорова, Уляно! Нехай тобі Бог помага!

Уляна *(утїшившись кидає ся до него).* А, мій Олексієчку! Де ти узав ся? Я тебе цілий ранок бажала.

Олексій *(сердито і відвертаючись від неї).* Дурний, що й прийшов, не чув би об своїм нещасті.

Уляна *(злякавши ся).* Ох мені лихо! А що там за нещастя?

Олексій. Тобі лихо? Не знаю, кому. Ох-ох-ох! От правда на сьвітї! Здоров, Степане! Поздоровляю тебе засватавшись!

Стецько *(поважно).* Спаси-бі!

Олексій. Так отсе у вечері до Уляни і за рушниками приллеш?

Стецько. Приллемо.

Олексій. Боже ж вам помагай! (*Іде помалу.*)

Стецько. Спаси-бі.

Олексій (*все відходячи, смутно*). Прощай, Уляно!

Стецько. Іди здоров!

Уляна (*на бік*). О, батечки! що мені робити? Він нічого не зна, та й сердить ся і утіка, коли мені сьвіт не милий. Як би його зупинити? (*Голосно*) Олексію!

Олексій (*на бік*). Схаменулась? Нехай покортить! (*Буцім не чує і все іде.*)

Уляна. Олексію бо!

Олексій (*стає*). А чого там?

Уляна. Чого бо ти серднш ся?

Олексій (*вертаючись до неї*). Чи се ж таки правда, що ти йдеш за нього?

Уляна. Так що-ж, що правда?

Олексій (*співає*):

Чи се-ж тая криниченька, що голуб купав ся?

Чи се-ж тая дівчиночка, що я женихав ся?

Женихав ся, не сьміяв ся, хотів її взяти, —

Уродила товариша нечистая мати.

Чи ждав же я бідиноньки такої на себе,

Щоб почутт в дівчиноньки, що не йде за мене!

Не за мене, за другого йде моя дівчина!

Що робити? Тільки іти у сьвіт за очима!

Уляно, Уляно! як же мені не сердитись? Як мені стояти і слухати, що ти, забувши, як десять разів божила ся ген-там, на Холодній горі, у ліску, як з тобою за горіхами ходили, що нї за кого не пійдеш опріч мене, а тут при мені кажеш, щоб прислав за рушниками!... Гріх тобі, Уляно! Занапастила ти мене! Я ж кажу: коли се правда,

що ти йдеш за Стецька, що у посьміх на увесь город, за навіженого, за дурня...

Стецько (котрий зівав по боках, наконець дочув послідні слова). Бренеш, бренеш! Отсе вже, голубчику, бренеш! Тривай лишень: я ще не зовсім дурний, а батько каже, коли ще й він не бреше, що в мене не усі дома. Та дарма: хочби й дурний, так хіба не можу женити ся? Тут не розуму треба, я вже знаю.

Олексій. Так що-ж у тім, що ожениш ся, та як не вміти-меш жінку содержит? Треба її годувати. Ніякої худоби не стане, коли не будеш сам робити. А вмієш ти що робити?

Стецько. Робити, пожалуй, вмію, так талану щось нема. Раз батько таки протурив мене на тік. Дарма, я й пійшов, узяв цін, і молотю з дядьком Панасом, а він ще, братіку, лисіший, чим мій батько. Я чи вдарив раз по снопові чи ні, а його як учпщу замість снопа та по лисині, а він як гепне об землю, так сторчака й дав! (Сьміє ся.) А я собі: ких, ких, ких! кишки порвав, регоча-чись. Годі після того часу молотити! Батько сказав: нема талану, лучче чумакувати та у дорогу ходити.

Олексій. Ходив же ти у дорогу?

Стецько. Ходив.

Олексій. А куди?

Стецько. З хурою, до моря.

Олексій. До якого місця?

Стецько. Аж до Основи.

Олексій (сьміє ся.) Крий Боже, як далеко! Аж дві верстви!

Уляна. О щоб тебе, Стецю! і мене розсьмішив.

Олексій. Зачим же ти у-в Основу з хурою ходив? Чи не в бір по шишки?

Стецько. По шишки! Тю-тю! ще й сьмісться! Кажу ж тобі, пійшла хура до моря, за рибою. От і мені батько дав пару волів, нехай, каже, хлопця привчається. От ми йдемо, йдемо, усе йдемо, усе йдемо... аж гульк! прийшли у-в Основу. Там чорт надай дядьків, Дикані, коли знаєш; та й закликали мене обідати. От я й сів, та й обідаю, обідаю, усе обідаю... та й забув про хуру, а вона, брат, як учистила, та аж до Пилипового села, а я усе обідаю, усе обідаю... та як пообідав, та й потяг у соломі, таки до дядьків на тік, та як дав хропака, так аж геть-геть до вечера. Ну, знаєш, батько побіг провідати хури, та й нагнав, та й питається: а де Стецько? А Стецька кат-ма! (*Сьміє ся.*) Хропе, сердека, у соломі, мов пан на подушках. Аж гульк батько у соломі, як потягне мене рубанцем! А я з просонья як злякаюсь, як побіжу та через вогороди! А батько як гукне: хлопці, сюди! Тут, брат, неначе з псюрні хорти до дерти, так хлопці повибігали, та мене ловити, та й піймали, узяли, мені руки скрутили, та звязали гарненько, та у город, та до волосного правлення, та у колоду, а у-ранці і у привод.

Олексій. Так тебе і у привод водили? Я сього й не чув.

Стецько. Водили, голубчику! Сказано, слухай батька та не втікай.

Олексій. Що-ж тобі було у приводі?

Стецько. Потилицю виголили, та й пустили, не що.

Олексій. Через що-ж тебе не прийняли у салдати?

Стецько. Та так, біда стала ся: не зумів пальців перелічити! (*Перебирає пальці.*) Та й до біса ж їх і на руках! Станеш їх лічити, так так

один одного й попережа. Ось бач! (*Перебираючи пальці, задумав ся.*) На якого гаспида так багацько пальців? Еге! а я знаю. Ось бач, Уляно! Як би ти з одним пальцем та зложила собі дулю? Еге! Не можна бо, хоч як, та не можна!

Одарка (*кричить з-за воріт*). Уляно, Уляно! А йди обідати!

Уляна. Зараз, мамо, прийду.

Одарка. Коли Стецько тут, клич і його.

Стецько. Ось-осьдечки я. Обідати? Зараз. Що то вже я люблю обідати! Я б і в день і в ночі усе б обідав! (*Відходить на подвірє.*)

Олексій. Що, Уляно? чула? От за якого дурня йдеш!

Уляна. Чи я-ж сама за нього йду, чи що?

Олексій. А як же, коли і за рушниками веліла прислати? Я сам чув. Прощай, Уляно! Бог із тобою! Тільки мене й бачила. Сам собі смерть заподію...

Уляна (*кидаючись до него*). Олексієчку, мій голубчику! І я без тебе не хочу на білім світі жити! Не вмирай без мене, озьми й мене з собою! Не покинь мене сиротинкою!

Олексій (*стоїть, не обіймаючи її*). Так се правда? Де-ж твоя божба, Уляно? Тяжко моєму серцю, коли вже й ти не держиш правди і міняєш того, хто тебе любив від щирого серця... дуже любив!... і міняєш на кого? Не боїш ся ж ти Бога, га?

Уляна (*все обіймаючи его*). Бога я боюсь, люблю тебе, мій лебедику, мій сизий голубоньку; час від часу більш люблю, чим уперш на вулиці зійшли ся. Не покинула б я тебе ні за-що на світі; що-ж будеш робити? Не моя воленька, мати силує!

Олексій. Ти-ж їй казала, що мене любиш?

Уляна. Казала усе: казала, що не хочу за Стецька, казала, що коли не за тебе, то й ні за кого не пійду; так і говорити не дає. Та вже-ж: на усе пійду, а за Стецьком не буду. Приголуб же мене у устанній розчюк! (*Обіймають ся.*)

Дует.

Уляна. Горе, лихо і біда!
Не дають за тебе!
Олексію, серце моє,
Не покинь ти мене!

Олексій. Не вбивайсь, моя Уляно!
Буду вічно я любити.
Бо ніяк мені не можна
Без тебе на світі жити!

Уляна. Я бою ся зоставатись;
Вже і мати скоро вийде.

Олексій. Тяжко, важко розставагись!
Що-ж? Нехай же хоч і прийде, —
В ноги їй оттут впаду,
Слізоньками обілляю.

Уляна. Станьмо ми її молити,
Станьмо жалібно просити:

Разом. Не розлучай нас, мамо рідна!
Ой дай пожити ще нам бідним!
Не пий, не пий ти нашої крові!
Не розривай між нас любови!

Уляна. Умру без тебе, Олексію!

Олексій. Собі я смерть сам заподію!...

Разом.

Олексій. Горе, лихо і біда!
Не дають за мене!
Ой Улясю, серце моє,
Не забудь ти мене!

Уляна. Горе, лихо і біда!
Не дають за тебе!
Олексію, серце моє,
Не покинь ти мене!

(Обіймають ся.)

Стецько *(виходячи з-за воріт).* Чи то тебе довго ждати? Вже й борщ поїли і яловичину покришили, а вона й не йде. *(Увидівши, що коханий обіймають ся)* Бач, з ким тут вона! Мати не збрехала, казала, що вона мабуть з Олексієм розмовля; а вона добре розмовля, що женихається! Іди ж, іди. Казала мати, що коли, каже, честю не послуха, то жени її у потилицю.

Уляна. Та йду, зараз іду. Олексісчку! не втікай відселя: я швидко вийду. За слізеньками і не їсти-му нічого, та й поспішу до тебе. Последня наша годинонька, тільки і наговорити си з тобою! *(Плачучи відходить на подвір'я.)*

Стецько. Вийдеш, вийдеш, коли то ще пуцу. *(Підходить до Олексія.)* А ти чого тут, пробишако?

Олексій. Чого? я до Уляни приходив.

Стецько. До Уляни? А зась не знаєш? До Уляни!

Олексій. Що? ще й сей став на мене гримати?

Стецько. Атож і не гримати? Одарка казала: прожени його.

Олексій. Ти мене проженеш? О вражий сину! Через тебе така напасть? *(Кидася до*

него. *Стецько зляканий утікає; Олексій, підмавши его, хватая за груди і трясє.)* Задушу анахтемську віру! О, як-би я не боявсь гріха; тут би й амінь моєму супостатові! *(Відтручує его від себе.)* Згинь з очей, кателіче!

Стецько *(надзвичайно переляканий, не може кричати, іно стоїть в куті і через цілий час стогне і дрижить.)*

Олексій *(успокоївши ся).* Дурний і я, що з дурнем звязав ся! Що мені робити? Де сыкати помочи? Тяжко моєму серцю! Сам би на себе руки підняв! Похожу по горі, поки Уляна вийде: чи не придумаю чого. *(Відходить.)*

Стецько *(оглядає ся на всі сторони і не бачучи Олексія бігає і кричить).* Про-бі, ратуйте! ратуйте! Хто в Бога вірує, ратуйте! Ой, ратуйте!... Про-бі!...

ЯВА ШЕСТА.

Стецько і Прокіп з Одаркою вибігають.

Одарка *(кидаючи ся до Стецька).* Що, що тут таке? Чого ти кричиш?

Прокіп. Чи не обізники кого з горілкою злапали?

Терцет.

Стецько. Харцизяка мене бив!

А я й каші ще не їв...

Одарка. Ось, внесу тобі я каші... *(Відходить.)*

Стецько *(плаче.)* Ги, ги, ги, ги, ги!

Каші хочу, каші, каші!

Прокіп. Ой ходім ми за лісок,
Там новенький є шинок,
Купимо горілки глек...

Стецько. Цур тобі із нею, пек!
Каші хочу, каші, каші!

Одарка *(приносить єму велику грудку каші)*.
Отже й каші на шматок,
Їж же, сину, та не плач.

Стецько. Еге! Ось побач:
Я хоч і зовсім
Отсю грудку з'їм,
А плакати ще буду,
Ще бо м'яса я не їв:
Так сього я не забуду.

Одарка. Ходім до хати ми, ходім!
Тобі м'яса я добуду.

Стецько. Та я й м'ясо хоч поїм,
А плакати таки все буду.

Прокіп. От лихо, лихо і зовсім,
Нігде горілки не добуду!
(Відсодіють Стецька з собою.)

Д І Я Д Р У Г А.

Та сама уллця.

ЯВА ПЕРША.

Скорик *(виходить з другого боку Прокопового дому)*. Што за приятної отсей Харков! Ёй,

істинно! і за границею таково не відал! Таки што хозяїн, то і доброй чалавек. Той тебе просїт абедать, другої на кунпанію: та всьо з потчіваньном та з ласковим словом. Вот усю Туреччину, Францію і Рассею прахадїлі, а нетуте таково приятнаво города! То-то Харьковская Русь матушка! Та как усі нашаво брата поважають! Нї хрестини нї свадьба у знакомих не бувають, нїтоб без меня-та абашлось. Правда і то, што уж нїхто так парядка не дасть, как я. (*Нюхає табаку з ріжска і вздихає.*) Павідал таки сьвіту і я на свайом віку! І где то я не пабував! Так куди мужіку протїв нашого брата справіться-та, хоч у дружках, алї у старостах, алї у кумах. Все закони знаю, ат таво і усе ка мне. Вот і у вечеру пайдьом старастаю девку сватать: так акрама таво, што от Шкуратихі рушник шумїт, та і старой Кандзюба, на радощах, што засватаю сина єво дурака, чим небудь таки наступиться-та. Вот і будеть на табак! (*Сьміє ся.*) В світє только живи умеючи, а то не пропадьом з голоду. (*Спїває*)

Лїш умей за дело взять ся,
Можно всюди поживлять ся;
В поле бий, коли, руби,
Дома денєжкі бери.

Подпускай дївчатам лясн,
Старим бабам балянтрасн;
Сам же в оба лїш смотри,
Да з них денєжкі бери.

В світє много чудаков:
Ох! і не без дураков.
Только їм не говори,
Мовча деньгі з них бери.

Не один на світї я —
Лекар, купчік і судья
Правдой в світї не жівйот
І где можно — знай берйот.

ЯВА ДРУГА.

Скорик і Олексій.

Олексій (*виходить задуманий*). Ходив, ходив,
а все так не знайшов свого щастя. Був і на
кладбищі, позавидував покійникам: їм-то ні пе-
чали ні воздыхання, як співають дяки. Лежать
собі і вже ні об чім не думають: а наш братчик
терпи! Думай собі та гадай, та нічого не виду-
маєш. (*Співає*)

Горе, лихо, пропадаю!
Де сховатись від біди?
Смерть найти, я де — не знаю,
Від людей куди втікти?

Ой хожу я і блукаю,
Як те сонце в крузі!
Куди іду, що шукаю,
А все серце в тузі!

Горо крута, розступи ся,
Лісу темний, розійди ся,
Річко бистра, підніми ся,
Вся звіряка, ізбійи ся!...
Погубить мене мерщій.

Коли хочеш, щоб пропасти,
То живи серед людей.
Від їх бід і від напасти
Швидче вмири, чим од звірей!

(*Підходячи до Прокопового подвіря*) Обіщала ж

Уляна після обіда вийти; підожду, коли не збреше. Що-ж їй скажу? Що-ж я видумав? Нічого! Зійдемося, посумуємо, поплачемо... та й тільки; а у вечері гаспидський Стецько буде хусткою вихваляти ся!

Скорик *(пізнавши его, все говорить тихо).* Та он же, Алексій! *(До него)* Паслунай, маладець!

Олексій *(оглянувши ся до него).* Га? *(кланяє ся недбало.)* Здрастуйте, господа служивий! *(Не уважючи на него лишає его і іде ік хатї.)*

Скорик. Алексій! Ти мене і не познал?

Олексій *(підходячи до него, вдивляє ся).* Ні, щось не пізнаю. А відкіля ви?

Скорик. Та відтіля, відкіля й ви... Та што тут, негде дєтїсь: я Осїп, дядюшка твій.

Олексій *(пізнавши).* А, так і є! *(Обіймають ся.)* Здорові ж, дядюшка, були! Давно не бачив вас, та й не пізнав. А щό, годів чотири є?

Скорик. Та так-таки, што єсть. Втямки тебе, как ми з палком ішли у Туреччину через Харков і я з вашим управителем тут зайшов ся; вот тут і тебя видав.

Олексій. Та знаю ж, знаю. Тогдї мене привезли віддавать у ремество.

Скорик. Так ти усьо у городе і живїош? Што-ж я з табой нїгде не пастречал ся? А у каком реместві?

Олексій. Та в ковалях, і вже в роботниках, на заводї куби дїлаємо. Сто двадцять рублів беру у год.

Скорик. Честной парень, сполать! Што-ж твої батюшка і мать, сестра моя, живенькі?

Олексій. Батюшка помер, а мати дуже старенька, одначе, слава Богу, ще жива. Брати по-

женились, а меншу сестру у двір узяли за баришнею, а ті повиходили у наше ж таки село. Я там заговівши був. Що-ж ви до нас не навідаєтесь? Чи ви тепер у відпуску, чи як?

Скорик. Із палявих. був у нехвалитах, а далі чистую палучіл. Хател, штоб такі навідатись да сваїх, хочби сестру павідать. Десять ґадов, как її видав: було замирення, так у отпуск пріхаділ. Ти іщо був махенькій, не помніш. Тепер хатев, штоб не буть без служби, паіськать себе местечка, так што-то не то. Саветовалі до аткупщіка на заставу, так я, брат, салдат і чесную дүшу імею: нам туда не рука.

Олексій. От вже, думаю, походили по сьвіту, навидались усячини?

Скорик (*чванливо*). Уш я то не пахаділ? Єсть лі такая старана, гдє б я не пабувал? Були ми і Франції, усю Німецію прайшли, у Россіі стаялі, та і у Туреччину заверталі-ста! Што-то, батюшки, свет великий! Как ви живієте здєся у глуші, так і думаєте, што вот только і света, што над вами? Нєт, брат! Пайді вот как ми-та, так Господи! сколько ґадов надомно, штоб увесь єво прайті, вот как ми ісхаділі-ста!

Олексій. Набачились мабуть усякого дива. Що то, як-би коли гуляючи послухати!

Скорик. Вот как даждьом Ражественських сьвят, так пайду у ваше село і тебя азьму з сабой, там уш буду рассказовать. Будеть чаво па-слушать пра чужії землі. Усяк, хто нї рассказує, усяк брешеть, усьо не так: я до всево пріглядал ся. Там, брат, усьо не так, как у нас. Прийдьом у Францію, так там усьо Француз нагалó: а у Німеції — другої народ. Немец до єдиноґо,

а уш нашаво і не спрашуй; у Туреччину прийди, так куда нї абери́сь, усьо Туркі, усьо Туркі, аж сумно! А во всякой землі гаворят не по нашому. А как? вот відїш, я тебе і ето разталкую. Вот у нас, примером сказать, хлеб: вот і я і ти і усяк знаєт, што то хлеб, а у нїх так іначе завїються. Алї вот і вода: ну, малая дитина у нас назавїот тебе воду водою, а у нїх так і не вмєют так назвать. Умново в нїх никаво не спрашуй: усьо па своєму і савсем не так, как у нас.

Олексій. Господи милостивий! Яких-то людей на свїті нема! Де ви, дядюшка, на хватері? Я б до вас прийшов колись би послухати.

Скорик. Та я так — то у аднаво приятеля пажіву, то у друґова, та де-чим і праминшляю. Спасї-ба Харкавцам, палюбілі мене! Де хрестини, де свадьба, то уш без Осїпа Скорїка не абайдїот-ся, патаму што увесь закон знаю: какой парядок у каком случає пада́ть і где какое слово прїставіть, і где пабрехеньку випустіть. Та і то ктому-ж, как стаялі з палком у Ягатинї, так там старик хазяїн, та і палюбіл мене і наказал де-што; так я й знаю алї кров замовить, алї от гадюки загаваріть, скотину ісправіть, і прочего де-чаво знаю. Хадївши, как я, по Франції і по Туреччинї, чаво то чалавек не навчить ся! А ат таво і хлебушка перепадаєть. Вот і сей вечер прахал адїн приятель висватать сина; та хоч он і дурачок, та я знаю, как тут павернуть. Узять греха на душу, набольш брехать, как абнакновенно прї сватаньне...

Олексій (*нетерпеливо*). До кого-ж се ви йдете старостою?

Скорик. А вот пайдьом до Прокопа Шкурата, вот он тут і жівїот, а дєвка, брат, важная!

Олексій. Та що се ви зо мною робите?... Се ви мене, дядюшка, буцім живого ріжете! Се ви мені смерть заподіваєте!

Скорик. Што ти говориш? Нешта дівка тебе приглянулась?

Олексій. Та не то, що приглянула ся, а ми вже більш пів-году з нею любимо ся, і божили ся і заприсягли ся, щоб нам не розлучатись, а тепер, як постигла нас лихая годинонька, що її силують за Стецька Кандзюбенка, так нам і сьвіт не змилив ся! Поможіть, будьте ласкаві! Не йдіть сватать за Стецька, а ходім зо мною до Шкуратів, та поговоріть об мені. Ви таки сьвіту навидались, знаєте і хранцюзьке слово і турецьке: зробіть так, щоб Уляну за мене віддали і щоб не дали мені з журби пропасти та щоб не загубили і її! Бачите, яка ходить!

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Уляна, вийшовши за ворота і увидівши Скорика, завстидала ся і хоче вернути ся.

Олексій. А йди, Улясю, а йди, галочко, сюди. Та не сором ся. Се мій рідний дядюшка вернув ся з походу. *(Приводить її до Скорика.)* Ось розкажи йому, як ти мене любиш.

Уляна. Зділайте милость, уступітесь за мене бідную, нещасную! Хочуть мені сьвіт завязати, хочуть мене силою віддати за Стецька, за того дурного...

Скорик. Ах ти дівушка, дівушка! Павезі тебе у Францію, так би там тебе назвалі мамзель, а у Туреччині — марушка, а у Россії — дівушка-казнобушка! Я усе їх язикі знаю. Ну, как тебя

аддять за Стецька, кагда ти любиш маво племянніка!

Уляна. Ох, батечку! Як же ви отсе відгадали, що я його люблю?

Скорик (*чванливо*). Ну, да так, не усьо спраста. Хаділі таки на паходах, відалі свѣту, та дешто й знаєм. Ну, так ти любиш сво?

Уляна (*стидливо*). Мені стидно сказати! Адже ви знаєте?

Скорик. Ну, Алексій тебе любить?

Уляна (*швидко*). О, про його скажу: він мене любить так, що й сказати не можна, і каже, що красче мене нема ні меж селянами ні меж городянами. Я б і про себе сказала б вам, як я його люблю, так не годить ся про се розказувати. Я тільки матері сказала, що люблю його дуже, дуже, і що красче його і у всім Харкові нема. А вам сього не скажу.

Скорик. Што-ж матушка? Каково чорта вона ретіруєт-ся-та?

Уляна. Каже, що крепак. Боїть ся, щоб мене у селі не обіждали.

Скорик. Крепак? Так што-ж за біда? Вана не хаділа по свѣту, так нічаво і не знаєт. А вот как я хаділ на паходах, так відал, што і у Франції і у Туреччині і у Рассеї за памещіками крепакам жітьтьо доброе. Вот і Алексіев барін доброй, чесная душа! А што меня у салдати аддалі, так ета по наговоркам пріказчіка. Так што-ж? Паслужіл Богу і государю, пахаділ на паходах, навідал ся свѣту і у Франції і у Німечине і у Рассеї і у Туреччине, та і стал чалавеком, та і горюшки мне мало-ста.

Олексій. Постарайте ся ж і об нас, дядюшка!

Киньте Кандзюбенка, ходім до Шкуратки, та поговоріть, нехай не губить нас!

Уляна (співає). Ой дядечку,
Голубчику,
Змилуйся надо мною!
Не дай мині,
Спротині,

У яму йти живою!
Як рибонька без водиці,
Так я сердешна бю ся!
За дурного за Кандзюбу
Сплує матуся!

З Олексієм розлучають,
Не дають пожити.
Лучче смерть я заподію,
Коли не любити.

Ой дядечку,
Голубчику!
Не дай мені пропасти!

Прощу тебе,
Ратуй мене,
Защити від напасти!
Озьми своє ружжо страшне,
Та стрели в Уляну.
Ой чим іти за нелюба,
Лучче лягти в яму.

Озьми свою шаблю гостру,
Зрубай мене разом!

Без милого Олексія
Вмру одним я часом!

Ой дядечку,
Голубчику,
Прощу тебе,
Ратуй мене,
Не дай мені пропасти!

Скорик. Нет, сево не мажу сделать. Я присяжной чалавек, абещал Павлу Кандзюбс йтить за рушниками і давжон здержать слово. Тольки вот што: на сватаньні впалавіну буду брехать і разхвалювать дурного Стецька, а так, з воєннава артикулу, закину, і усьо дело около пальця зверну; а завтра прийду та й буду атакувать стару Шкуратку; я знаю, у ней уся сила. А кагда што не то, так ми і наговорною водицею напоштуєм, тотчас сдасть ся і думкою на лево кругом!
(Співас)

Уш не даром ми хаділі,
Скрозь в находах ізследілі.
Знаю, знаю весь обряд,
Дело всьо зведу на лад.

Бул у Немцов на родинах
І у Турков на крестинах,
У Французов бил дружком,
Там хаділ я з рушником.

Од гадюки одчитаю,
Стару девку просватаю,
Лихаманку зашенчу,
І злодея проучу.

Всьо зроблю я, што вам нужно;
Ворожить тепер досужно.
Знаю, знаю весь обряд,
Дело всьо зведу на лад.

Олексій. І, вже до завтрйого! Лучче б сьогодня. Пожалуста, дядюшка! (До Уляни) Адже мати дома?

Уляна. Нема, пішла у різниці яловичини купувати, буде вечерю варити на те прокляте сватанья. І я-ж кажу: лучче б сьогодня, як

нань-матка вернеть-ся, та й поговорили б, або може і відшептали б її від Стецька; а то як рушники подаю, то і побоїть ся відкидатись, щоб не платити Кандзюбі безчестя за наругательство.

Скорик. Вота, а я-ж у вас на што? Сєводня нікак не мажу, дал слово, давжон сполніть: я на то присягу принімав, щоб стоять і у слові і у делі, а назад не подавать ся. А завтра друге дело, пасмотрім і на зорі і што кому присенить ся. Може таки Осип Скорік што-небудь та знає-та. Уш он лі света не бачил? не учить єво. Разведьот беду і не такую. Потерпіть до завтрйово. Авось!

Уляна. До завтрйого? Може мене завтра на столі побачите!

Олексій. Як тільки здумаю, що Уляна чіпляє хустку оттому навіженому Стецькові, то мене так трясця й трусить. *(Стецько за кулісами співає.)* О, бач який іде!

Скорик. Жалко мне вас, детушкі! А по другой каманде, вот што: не только свету, што у-в акне; я і сам думал, што только єво і єсть, што у нас, а как пашол па усех государств, так батюшки! какой свет большой! Так і ви не тужіть. Паіськай другой дєвкі, кагда сѣя не наша. Теперичка пайду таваріца у старости ськать, а ти через час места дажідай меня на Лопанському мосту. Я тебе новой пароль скажу. *(Відходить.)*

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Уляна, Олексій і Стецько, співає і гризе оріх.

Стецько *(співає без музики).*

Ішов Стецько льодом,
Свиня огородом;

Подай мені, моя мила,
Свою білу ручку!

Бач, де вона! А я собі сидів, сидів, аж спати захотіло ся. І що робить, не знаю: чи йти до дому, чи тут старостів дожидатись? Нікого і спитатись. Мати повіялась кудись, а старий усе кликав мене на вольну, далі і захріп: там так здорово хропе, що аж хата трусить ся. А я поліз на полицю, та намацав горіхи, та й трону їх. А нумо, Уляно, цятатись! А кажи: чи чіт, чи лишка? От у жмені держу.

Уляна. Та пійди собі геть! Чіт, тільки відчепись!

Стецько (*рахає оріхи*). Так, відгадала. Отсе один, два їх, п'ять, десять, три, усі!

Олексій (*ударивши его по руці, вибиває оріхи*). А ти, бачу, і лічити не вмієш? Оттакий козак!

Стецько (*оглянувшись і аж тепер увидівши его*). А ти чого тут, пробишако? Чого ти з моєю дівчиною стоїш? Чого ти дивини ся на неї, та ще може й говориш із нею? Гляди, щоб я не дав тобі щипки! Геть відсіля, кажу тобі! (*Олексій підходить до него, а він уступає*.) Цур тобі! Не заньмай мене, я тобі кажу! А то побачиш, що я тобі зроблю.

Олексій (*все приступаючи до него*). А ну, ну! що ти мені зробиш?

Стецько (*уступаючи*). Що зроблю? Ось побач: ось тільки хоч пальцем доторкнеш ся до мене, то як скажений закричу: про-бі! ще дужче, чим тогді.

Олексій. Цур дурня та масла грудка! Чуєш, твори квітки, II.

я тобі кажу: не вяжись до людей, го і я тебе не заньмати-му.

Стецько. А до яких же я людей вяжусь? А кажи, кажи!

Олексій. Чого ти вяжешся до Уляни, йолоне? Вона за тебе не хоче.

Стецько (*позбираючи оріхи, гризе їх даліше*). Дарма.

Олексій. Вона каже: краще їй з мосту та у воду.

Стецько. Дарма.

Олексій. Вона каже, що за тобою буде пропаша.

Стецько. Дарма.

Олексій. Вона каже: краще їй світ за очима пійти, чим за тебе.

Стецько. Дарма.

Олексій. Вона каже: цур тобі, пек тобі, осина тобі, дурний, божевільний, навіжений, кателіче, бузовіре...

Стецько. Дарма, дарма, дарма! Хоч ти мені що хоч кажи, а я тобі усе казати-му: дарма, з тим що дарма. Хоч вона й не хоче, хоч вона плакати-ме і вбивати меть-ся, хоч здохне, то мені дарма, абн-б тільки пішла за мене.

Олексій. Що ти будеш з таким дурнем робити! Він усе своє товче. Ну, ще ласкою попрошу тебе: Павловичу, Степанку, голубчику! Відкрийся від Уляни, не заїдай їй віку, дай їй ще на світлі пожити з ким другим, а не з тобою! Не бери її, я тобі спаси-бі скажу!

Стецько. Так і я-ж тобі, братіку, ласкою скажу, що я б тебе послухав, так що-ж будеш робити з моїм батьком! Оженись, каже, таки

оженнєсь, та вже аж обрид мені з сим оженінням; так отсе тільки за-тим я й женити ся хочу.

Олексій. Та шукай собі другої дівчини, се вже не твоя і не хоче за тебе.

Стецько. Та де їх у врагової матерп знайдеш? Вже я раз ходив з старостами: ходили по усьому За-Харкову і усю Заїківку і Москалівку виходили; де хоч поганенька дівка була, усюди заходили, так ні одна не йде, як затялись.

Уляна. Чом же вони за такого парубка та не йдуть?

Стецько. Без сорому казка: кажуть, що дурний. »Дурний, цур йому!« Ось як кажуть. Се вже урагова мода стала, що усе за розумних хотять. Від сього і люде на сьвіті переведуть ся: за дурних не йдуть, а розумних нігде узяти, от усі люде і повиздихають, а нових людей — тирру! нігде буде узяти!

Уляна. Та й я-ж тим за тебе не хочу, що ти дурний, і тобі у вічн кажу.

Стецько (*мовчки глядів на неї бистро і довго, потім нараз скрикує*). Тю на твою голову! Ти тільки сама кажеш, а мати каже, що я не зовсім би то й дурний: так хто вас зна, хто з вас бре-ше. А там і дівка каже, і батько каже, й мати каже, брати кажуть, сестри кажуть, що буцім я дурний, так вже нігде дітись!

Олексій. Оттак казали За-Харківці, а як прийдеш свататись на Гончарівку, то й За-Лопанці теж скажуть.

Стецько. Матері трясяи За-Харківцям і За-Лопанцям, коли так скажуть! А купці так не те кажуть.

Олексій. Хиба-ж тебе й купці знають? Як же ти до них попав?

Стецько. Ось бач як. Послав раз батько — та й близенький світ! — аж за Нетечу, а я й не потрапив, та й блукаю по вулицях, та розглядаю. А тут шусть на мене коні! Манталір як уріже мене у се плече кнотом, як гукне: наді! Я сюди, а мене другий по сьому плечу; я бачу, що не переливки: відсіля коні, відтіля пани, так я шморг у лавку, та й дивлюсь, що там робиться. А там купці та так обдурюють панів, що на!
(Сьміє ся.)

Олексій. Чим же вони обдурюють?

Стецько. Еге! ось як. Увійде пані у лавку, уся така цвяхована, як мак у полі. Бріль на ній... тільки що у-в огород горобців полохати, та шовкове рядно напято, а скрізь так і світить ся...
(Сьміє ся.) Вже я, братіку, надивив ся!... От купець і подасть шовкової ганчірки шматок, або хусточку діряву, що мені й на онучі її не треба, та й лупить грошики скільки видно. А вона й хвалить ся, що добро купила: а я бачу, та регочусь собі та думаю собі: купила добро, що й на підтичку не годить ся. Аж ось мене купець і вздрів, та й каже: чаво табе, маладець, нада? А я кажу: я не молодець, а Стецько. Тут, знаєш, скинулось по слову, та й стали приятелі. Далі зібралось їх чимало: і старі і молоді, і лисі і підсліповаті і усякої масти. Регочуть ся з мене, а я тож з них регочу ся, та де-що вигадую. Далі заставили танцювати: як же я їм учинив гопака, так аж полягали регочучись. А далі й надавали: хто сукна на шапку, хто пояса, хто ренського, хто хустку, та прохали, щоб ще прийшов...

Олексій. Годі ж, Стецю, тебе й до вечера не переслухаєш. Тепер кажу тобі: просив тебе ласкою; не відкидаєш ся? так слухай же: от нас

двоє і Уляна третя: тільки побереш рушники, та побачу тебе з хусткою, то знай, що тільки тобі й на світі жити!

Стецько. Лиша матері! А я з хусткою та залізу аж у солому. Трясця там знайдеш!

Олексій. І там знайду, та й задую...

Стецько. Ось тільки задую, а я батькові скажу...

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Прокіп без шапки, краде ся через сцену.

Уляна. А куди-то, тату, мандруєте? Вернітесь лишень. *(Веде сго назад.)* Їй-же то Богу, не пущу!

Прокіп. Та мені с діло до чоловіка: що се таке?

Уляна. Оттак, припало діло, та без шапки і йдете?

Прокіп. Винеси ж ке шапку.

Уляна. Не винесу, бо пійдете на вольну, а опісля що від матери достанеться? Хіба не знаєте?

Прокіп. Оттак! усе на вольну.

Стецько. Та винеси йому шапку, послухай, бач, як його кортить. Хоч-би й на вольну пійшов, так тобі що за діло? Не хто ж велить, батько, хоч і поганенький, мов ликами шитий, а усе таки батько. Не послухала б ти мого! Він би тебе так скрутив, що до нових віників памятала б! Чи так і мужика не будеш слухати? Ну, ну! в мене гляди.

Уляна. Не буду тебе слухати, бо не буду твесою жінкою.

Стецько. Побачу, як то не будеш! А ну,

старий, як скажеш: чи вона буде, чи не буде
моєю жінкою?

Прокіп. Гм!... Я б тобі щось сказав, та тут-
течка не можна. Ось ходімо зо мною, прогуляймо
ся аж ген туди на Лису гору.

Стецько. Якого я там чорта забув? Не хочу.

Олексій (*відвівши Стецька на бік*). А що,
чи є в тебе гроші?

Стецько. Та ось повна кишеня, батько дав
на сватання.

Олексій. Пробігай ся ж з ним на вольну та
постав йому четвертину, то він до тебе буде
добрий і дочку присилусь.

Дует.

Прокіп. Ходім, зятю, за лісок.
Там новий стоїть шинок.
Горілочка левська,
Шинкарочка Хвеська!

Стецько. Тютю, дурний, відчепи ся!
Пий горілку, подави ся!

Прокіп. Там горілка є і пиво
І шинкарка чорнобрива.
Шинкарочка почастусь,
Шинкарочка поцілусь.

Стецько. Кажу, сам пий, подави ся.

Прокіп. На шинкарку подиви ся:
Шинкарочка наливас,
Шинкарочка знай моргас.
Ходім, зятю, помандруєм.
Горілочки поконтуєм.

(Приморгує і пританцює.)

Горілочка лепська,
Шинкарочка Хвеська.

Стецько *(все думавши, пристас).*
Шинкарочка наливає,
Шинкарочка знай моргає.

Прокіп. Є горілка там і пиво,
І шинкарка чорнобрива.

Стецько. Шинкарочка почастує,
Шинкарочка поцілує.

Оба разом. Дурням ти не потурай,
Ходім швидче, поспішай.
Ходім хутко, помандруєм,
Горілочки покоштуєм,
З шинкаркою пожартуєм.
Горілочка лепська,
Шинкарочка Хвеська!
Шинкарочка почастує,
Шинкарочка поцілує.

(Обнявшись пританцьовують і відходять.)

Уляна. Буде ж мені тепер від матери, зачим батька не встерєгла! Побіг би ти, Олексієчку, та вернув їх.

Олексій. Не руш його, Уляно; нехай іде, нехай Стецько заведе його на вольну, та й сам зайде хоч до завтрійого, так з ким старости прийдуть і як у вас без батька буде?

Уляна. Нехай як собі знають, а я не виновата: я таки шапки не дала. Що, Олексієчку, ось і вечір близенько: що нам робити?

Олексій. Хто його зна, моя рибонько! Щось і дядько не туди став гнути, усе за багатого тягне. Що то як-би я паном був, тогді б своя

воля: украв би тебе по панський, та й оженив ся б.

Уляна. А опісля й покинув би мене, як пани роблять?

Олексій. Не говори так, моя кришечко! Хоч би я над панами пан був, хоч би охвицером був, а все б тебе так любив, як і тепер. І хоч би мені одежі на увесь год давали, або пару волів, або отаманом настановляли, то я б нічого не захотів, опріч тебе одну.

Уляна. Спаси-бі тобі, мій соколику, що так мене любиш, та й я-ж не менш тебе. Нехай би за мене сватав ся не то що Стецько, та хоч би й сам хватальний, та давав би мені скільки разків намиста з дукатами, та справив би баєву юпку, та каламайкову спідницю з шовковою запаскою, то от-же то єй Богу, плюнула б йому межі очі, а пійшла б за тебе... Отже й лихо! Мати йде, ще буде мене лаяти, за-чим з тобою стою.

Олексій. Нехай іде; ще буду її ласкою прохати, чп не змилосердить ся хоч трохи.

ЯВА ШЕСТА.

Ті самі і Одарка.

Одарка. Чп се ж тобі, дівко, звичайно середу-дня з парубком на вулиці стояти? Чп се тобі хіба вечір? Не вміла б де у куточку постояти, щоб ніхто й не бачив, а то й маяче усім у вічі, як та верства! Що люде скажуть!... Та й тобі, Олексію, чого тут ханьки мняти? Вже вона мов просватана, відрізана скибка! Шукай собі другу, а її вже не обдурюй.

Олексій. Ні, паньматко, ніколи я нікого не обдурював: не моя се натура. Її ж я полюбив,

от від Макотруса буде другий год: та правду тобі скажу, так її полюбив, що коли не віддасте за мене, то не знаю, як і на світі проживу. Одаріс! Не знаю, як вас по батющї, паньматко! Згляньтесь на Бога, не занастить моєї душі: кажу вам, що вмиру або у салдати пійду, коли її рішусь. Пожалійте мене, сироти: батька у мене нема, мати при старості одна, нікому її бідної буде доглянути. Я буду тут-здесь на заробітках, а Уляна і господарювати-ме і стару матір доглядати-ме. Я ж собі ремесний, парінь не запіющий, ніхто мене ніколи не позивав, затим що я ні з ким ні заведу ся ні залаю ся. Хазяїни платють добре, копійка в мене водить ся, буду содержать її якомога! Чого душа її пожада, усе для неї буде. Захочете і ви до нас перебраться, найдемо куток, буде і хліба шматок. Буду на вас заробляти, буду вас почитати і послухати, як матір ріднесеньку. Худого слова від мене не почувете. Буде вам гарно в мене жити. Коли й було яке лихо, то усе позабуваєте, тільки віддайте за мене Уляну.

Одарка. Олексійку, мій голубчику! Послухай же й мене, що я тобі скажу. Я й сама тебе люблю, мов ріднесенького сина. Парінь ти против мене звичайний, слухняний: що озьму у руки ту чаплію, що ти мені сковав, то зараз тебе й згадаю. Та як же за тебе віддати? Ти собі на-лихо крепак! Уся За-Лопань мені очі просьміс, що я, таки будучи й сама не простого роду а пошівського, та віддам одним-одну дочку за крепака! У нас у всім роду Перелущенків не було з-роду ні одного підданого. Та й за Кандзюбенка як не віддати? Хоч дурний, міри нема, так багатий, не узяв його чорт із батьком. Сама собі господиня, свекрухи нема: у хоронї походить і у волі по-

живе. А піjde за тебе? Ще то добре, як не озьмуть у двір панських полумисків мити: а як же, нехай Бог боронить, та приставлять собакам дерть запарювать? Коли ж і на селі жити-ме, то й погнали, як ту скотину, на панщину. Тепер же вона по своїй волі: лїтечко — вона на мойці, що день то й копа, а у празники за ягодами: зимою пряде, та й назбирала чимало: а піjde за тебе, то усе добро позбува. Ні, Олексійку, не віддам з волі та у неволю.

Олексій. Та яка се неволя? Та ви не буваєте по селах, та й не знаєте, як тепер добре за панами жити! І казенні дівчата аж вибрикуючи йдуть у села за панських, одна одну попережа.

Одарка. Та воно, Олексійку, й правда твоя: чула й я де-чого про се багачко: йдуть і наші городяне за селян, та ще й за панських: та мені ось-що: Кандзюбина худоба, а її до-біса! Жалко, як достанеться кому другому, а не моїй дитині! Нехай вже, Олексію, так буде, як воно є. Ти з Уляною розійдись, та прихоть на весілья, буцїм-то нічого й не було.

Олексій (*тяжко здихнувши*). Ой паньматко, паньматко! Ти мене такими річами мов гарячою шпильною у серце шпигаєш! Щоб я на весілья прийшов? Щоб зміг дивитись, як другий буде нею орудувати, а вона другого а не мене стане поважати? Не хочу, не хочу!... Не можу з собою зовладати, бо любов як сон: ні заїси ні заїси, коли кого нападе. Коли ж нема у вас жалю, піjду прямо до свого пана, упаду у ноги і проспити-му, щоб віддали у салдати, та й піjду на край сьвіту, у Туреччину, де дядько був.

Уляна. Тодї, мамо, тільки ти мене й бачила!

Дует.

Уляна. Матусенько ріднесенька !
Зозуленько милесенька !
О, що́-ж отсе мені ти робиш,
За-що мене нещасну топиш ?

Олексій. Не пий, не пий ти нашої крові,
Не розривай щирої любови !
Худобу всю мою озьми,
Без неї щасливі будем ми !

Разом. Нема бідн,
Нема нужди,
Де щирая любов.
Дасть і радість,
Дасть і щастя
Нам вірная любов !

Олексій. Чи вміє дурень же любити ?

Уляна. Порадоньку він дасть яку ?

Олексій. Тільки знай, що будеш сльози лити !

Уляна. Не буде щастя на моім віку !

Олексій. Ой згляньте на мою біду !
Уляєю за мене віддайте :
Коли ж не віддасте, то знайте,
Я за очима сьвіт піїду !

Уляна. Ой згляньте на мою біду !
За милого мене віддайте,
Коли ж не віддасте, то знайте :
Усюди смерть собі знайду !

Разом. Мене з тобою розлучають !
Нехай собі вони се знають :

Уляна. Усюди смерть собі знайду !

Олексій. Я за очима сьвіт піїду !
(Обіймають ся. Одарка на боці плаче.)

Одарка (*підійшовши до Уляни, голубить її*).
Годі ж, Улясю, годі, моя доненько! Не розривай
мого серця! Іди у хату та вбирай ся: вечір
близенько, скоро старости прийдуть.

Олексій. Тривай, паньматко! Поки ще Уляна
не заручилась, поки ще мені не гріх назвати її
свою, нехай ми попрощаємось, як довг велить.
(*Підійшовши до Уляни, говорить з жалем і крізь
сльози*) Улясю! серденько, рибонько! Бачить Бог,
як тяжко мені на душі!... Не можу тобі розказати,
як надривається моє серце!... Прощай... Улясю!
(*Плаче, і Уляна гірко ридає.*) Прощай, моя зі-
рочко!... Нехай... тобі Бог помага!... Казав би я
тобі: не забувай мене, — так закон не велить,
ти повинна любити і шанувати, кого тобі Бог
дасть. А об мені... і не спомяни!... Знаю, як ти
мене любила, та знати-му, яково буде твоєму серцю
жити з нелюбом. Не горюй, Уляно, та не вбивай
ся... Нехай я один за нас за двох буду горе пити!...
Нехай я один буду страждати!... Коли ж почувши,
що була війна, то й знай, що мене перша куля
зведе з світу... Заплач нишком, та й... як собі
хочеш. (*Тихо плаче і хоче її лишити.*)

Уляна (*обіймивши, здержує его*). Олексієчку!
мій лебедику, мій соколику! На кого ж ти мене
покидаєш?... Чи так же я тебе любила, щоб пе-
режила розлучення з тобою?... Ще ти не далеко
зайдеш від Харкова, а мене прийме сира земля!
Очи мої як не вздрять вже тебе, то й закриють
ся на віки!... Не довго нам, Олексієчку, терпіти
горе: вмиру дівкою... Та хустка, що я для тебе
придбала, не достанеться нікому: понесе її па-
рубок побіля моєї домовини: весільні подарочки
та рушнички почіпляє мати тим, що зійдуться
на мої похорони: нехай утирають свої сльозоньки

об мені бідної! Не почую я весільних пісеньок, ходячи з дружечками: заснівають мені дяки вішнюю пам'ять!... Дойде сая вісточка до тебе, мій Олексієчку: не журись, поплач трошки, відпоминай ту, що тебе щиро до смерти любила, та й надійсь, що Бог нас зведе на тім сьвітї до купоньки. Прощай, Олексієчку, прощай!... була твоя і буду твоєю! *(Обіймивши его в останній раз, втирає сльози і підходить до матери, рішучо)* Ходім, мамо: робіть зо мною, що хочете, уже я не тутешня!... *(Відходить скоро.)*

Одарка *(через цілий час плакавши гірко).* Сьвіта не бачу за горючими слізоньками!... Олексію! не цурай ся нас, прихось таки до нас, як було і приходив. Розговорюй її, щоб не журилась, щоб справді не пропала з журби. Я ж кажу: коли-б мені не Кандзюбова худоба, то я б і не подумала за того стидкого та бридкого Стецька віддати таке золото, як моя Уляна: та ба! *(Відходить.)*

Олексій *(в жалю задумав ся).* Усе-то гроші, усе-то гроші! Таки куди не подивись, усе вони на сьвітї орудують! З гріними що не задумай, так усе й уродить ся! З гріними, хоч лежень, кажуть: трудящий; з гріними дурня, невігласа і почитують, і шанують дужче чим доброго, розумного і роботящого. З гріними можна і бездільничать і других обдирать, та ще замієць щоб такого у Сибір, так такому ще й кланяють ся. Та чого тут далеко ходити? З гріними от і Стецько шанується мов чоловік, а він, по правді сказати... що він? Стецько!

ЯВА СЕМА.

Олексій і Стецько.

Стецько (*обзиває ся ще за кулісами*). Га? чого? Ось-осьде я! (*Виходить, з утоми ледве йде і сопє.*) Ге!... ге!... ге!... Бодай тебе заво... ге! заводила лихоманка, як він мене за... ге!... завів! Одно те, що на силу дійшов, а тут ще й не потрапив, замієць Харкова та учистив аж у Григорівку. Було б тобі сватання! За якого б чорта рушники давати, як-би я не прийшов? Ще ж і до дому швандити не близько!

Олексій (*на бік*). Іще з сим дурнем нічого і не зробиш! Заслав був його, так таки вернув ся. (*До Стецька*) Чого-ж ти вернув ся? Де ти дів свого тестя?

Стецько. А щоб він зелиз! Знаєш: як пішли ми, та усе йдемо, усе йдемо... а він поспіша, аж сопє, та усе поспіша, а далі став тюпати підбігцем, а там вже — даром що старий — став і підплигувати, неначе панський пристяжний: а я за ним тюпаю, усе тюпаю... та не дожену. От як бачу, що не дожену, гукнув, щоб вернувсь та узяв гроші, бо за-що він пити-ме? Кинув йому зо жменю, та як потяг назад, та й не потрапив, та аж у Григорівку просунув ся, а відтіля вже сюди: та так утомивсь, що неначе у хрещика гравсь. А ти чого так посупивсь, мов той кіт, що мшну упустив? Але не слуха, що йому й кажені...

Олексій (*все не слухаючи его*). Пійду тепер до дядька садата. Не хочу ніякої поради. Нехай вчить муштри, йду охотою у садати... (*Відходить скоро.*)

Стецько (*сам*). А ну, Стецьку, чи вже спочив?

Ходім, голубчику, ще до батька: може він доси сердить ся, що я не йду. Прийду, та обую шканичі чоботи з підковами, одягну нову свиту... та й мудра ж! Ходім!... Та не близько ж і йти! Аж ген-ген! І не видно відсіля!... *(Співає)*

Отсей сьвіт,
Такий сьвіт,
Який собі довгий!
Цілий день проходиш,
Кінця не знаходиш!

Коли-б він,
Коли-б він
Та був коротенький.
Щоб тут поле а тут ліс,
Не далеко б дідько ніс:

Оттут дівка,
А тут батько,
А тут їх і хати,
Щоб не довго до них швандять,
А швидко дочухрати.
Ато швандяй,
Швандяй, швандяй,
Швандяй, швандяй...
(Відходячи все співає.)

Д І Я Т Р Е Т Я.

Середина сільської хати. На право довгий стіл, застелений килимом а з-верху скатертю, на ній великий житний хліб: по обох боках стола довгі лавки: на ліво три маленькі лавочки: в куті відко піч.

ЯВА ПЕРША.

Прокіп лежить на лавці за столом і спить.

Одарка *(виходить і договорює за куліси).*
Гляди ж, Улясю-душко, не барись. Повязавши

скиндячки, щоб знати було, що молода, та й виходь ніч колупати. Вже скоро й люде прийдуть... Та що ми без батька будемо робити? Хоч поганенький, та був, а тепер чкп із-за свого та треба позичати. Де то він шляєть-ся?... О, лиха моя година!... (*Співас*)

Та лиха-ж моя година!
Мене мати втопила:
За п'яницю віддала,
Щоб я бідна пропала!

Була собі попівна,
Меж дівками королівна:
Мудрі бублики лекла,
І танок усім веда.

Тепер куди гожу ся?
З п'янюгою вожу ся!
Ні з ким взяти поради,
І совіту подати.

Краса моя завяла,
Худобонька пропала!
Гай, дівочії літа!
Плачу, як та спрота.

Прокіп (*сильно захрипів*).

Одарка (*побачивши его*). Дивись! се він спить!
уставай! Скоро люде прийдуть, давай порядок.
Устань бо! (*Штовхає его, він підносить ся, зівас,
вистягає ся і сидючи орімас*.) Та прочуняй ся,
навіжений! Та кажи лишень: де отсе ти шляв ся?

Прокіп (*все сидючи зівас*). Щось не втямки,
де я був.

Одарка. Та вже нігде більш, як на вольній.

Прокіп. А побіг би я та спитав, чи я
був там?

Одарка. Та годі тобі : уставай, давай порядок, адже ти батько.

Прокіп *(встаючи)*. А може й справді, що я батько?

Одарка. Ну, тепер кажи : чого ти на вольну ходив, коли я не веліла?

Прокіп. Як чого? Пояс викупати. Хиба без пояса на сватаньні бути?

Одарка *(швидко)*. А щó-ж, викупив?

Прокіп *(мляво)*. Та є-ж!

Одарка. Де-ж ти гроші узяв? Мабуть у тебе є вони? Так же сюди, на сватанья треба.

Прокіп. Де узяв? Зять дав.

Одарка. Зять? Бач, який добрий! Ще й нічого, а вже й гроші дає. Зостало ся ж у тебе? Та ну бо, прочуний ся швидче *(ластячи ся до него)* та приберись любенько : умий ся, щоб хміль пройшов, та підпережись гарненько. Та ке лишень гроші сюди, я сховаю, а опісля тобі й віддам. Або ке пояс сюди, я тебе підперезу, як з-молоду підперізувала. Ти був тогді такий бравий! Чи в пам'ятку тобі, як колись раз, ще ти парубком був...

Прокіп *(слухаючи її, розніжив ся)*. Ге! як на току? знаю, знаю. Згадав. *(Оживляючись)* Щó то тогді гарно було!

Іще того не забув.

Як я парубком був :

З дівчатами женихав ся,

По вулицях усе шляв ся.

А тепер уже не так,

Вже не той у мене смак.

Цур йому вже женихатись,
От на вольну швидч забратись.

Ой жіяки ви цокотухи!
Не сманиїш ви від сивухи!
Хоч як хочеш, так цілуй:
А сманиїш, як: буль, буль, буль!

Одарка. Давай же пояс сюди мерцій...

Дует.

Одарка *(ласкаво)*. Не лиш пояс сюди, моє
[серденько!

Прокіп *(пестячи ся)*. Озьми пояс, підв'яжи,
[та легесенько.

Одарка *(дуже ласкаво)*. Давай, давай голуб-
[чику, давай пояс сюди.

Прокіп. А що-ж? скажу: голубочко, нема
[пояса в мене.

Одарка. Адже ти в шинок ходив вику-
[пати його?

Прокіп. Коли ж грошей не було, знов за-
[ставив його.

Одарка. Бодай тебе заставляла лихая година!

Прокіп. А чим би я похмелився? Тут лиха
[година!

Одарка *(закочуючи рукави)*. Та хоч гріх,
[хоч і два, побю я п'янюгу.

Ох, був колись чоловік, тепер спив ся
[з кругу!

Разом.

Одарка. Побю тобі морду всю,
Хоч я тобі й жінка!
Бодай лучче ієказивсь!
Ох, бідна я жінка!

Прокіп. Та чим би я похмеливсь,
Як-би не горілка?
Та чим же я виноват:
Дорога горілка.

Одарка (*дуже розсерджена*). Так отсе у тебе й грошей нема? О гаснидський чоловік! Щастя твоє, що не такий час, я б тебе так притасувала, щоб тебе і чорт не пізнав! Та ще може не скоро старости прийдуть, а то опісля серце відійде. (*Кидася до него з кулаками.*) Й тобі, стара собако!... Я тобі сиві патли пообриваю... (*Стук до дверей.*) Ох мені лихо!... Сідай, сідай швидче... Цур тобі! нехай опісля... (*Сідає з мужем і відсипує.*)

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Олексій, входить спокійний.

Одарка. Е, се Олексій.

Олексій. Дай Боже вечір добрий! Помагай-бі вам на усе добре.

Прокіп (*дуже поважно*). Спаси-бі.

Одарка. Просимо до господи. Сідай, Олексію, щоб, як кажуть, старости сідали. Ти таки прийшов до нас?

Олексій. Прийшов, тітко, коли не виженете. Знаєте, що я вам скажу: ходив собі по вулиці, та ось-що зморокував. Не віддаєте Уляни? так і бить, Бог з вами! Дядько каже: не тільки сьвіта, що у вікні, не во гнів сее слово. Є дівчат по

усьому сьвіту, заплющившись десятком нагарбаю. Невдаха женитись на Уляні — найду собі другу. А мені подозвольте подивитись, як люде сьватають ся: повчусь і собі.

Одарка. Добре се ти, Олексію, вигдавав, що покинув за Уляною вбиватись, а теперички і вона, побачивши твоє роздумя, і сама схаменеть-ся і полюбить Стецька. Посидь же з нами, казали дівчата: прийдуть на сватанья, і музику доставимо, от і ти з ними потанцюєш і Уляну розвадиш.

Олексій. А де вона? Я б із нею поговорив і навів би її на розум.

Одарка. Оттам у кімнаті убивається. Уляно, Уляно! А ходи вже сюди! *(Стукають три рази сильно в двері.)* Ох мені лихо! отсе вже старости! *(Увиває ся.)* Ти, Олексію, сядь тут окроме біля дверей: а ми, старий, з тобою як голуб з голубкою. Еге! *(Сідає з Проксом на передній лавці коло стола.)* Уляно, Уляно! Іди піч колупай, старости вже прийшли. *(Знов так само стукають.)* Та йди бо: що ти не йдеш? *(Біжить за нею, виводить Уляну, заливаючу ся слезами, і ставить коло печі.)* Оттут стій, та сором ся, та почервоній бо: бач яка бліда, та ні на кого не дивись, усе колупай.

Уляна *(з гіркими слезами).* Ох, Боже мій! і Олексій тут!

Олексій *(підходячи до неї, говорить тихо).* Мовчи та дии. Давай певно рушники, а з хусткою підожди, поки дядько-салдат навчить. *(Іде на своє місце і сідає. Знов так само стукають за дверми.)*

Одарка *(усівшись з мужем).* Ну, тепер зовсім. Починай, старий!

Прокіп (*голосно і поважно*). Коли добрі люде та з добрим словом, то просимо до господи; а коли так собі, вибачайте.

ЯВА ТРЕТЯ.

Скорик і Тиміш входять з палицями, у Скорика під пахою житній хліб. Стецько в новій свиті і дуже великих чоботах, дує ся і все чепурить ся, не здіймаючи нової високої шапки.

Скорик (*тихо до Тимоша*). Ти-ж, товаришу, как у походах не бувал, света не відал і нічаво не знаєш, так у речах не суй ся за умілими, а ожідай команди, да тільки подтакуй. Вот і увесь пароль. (*До Стецька тихо*) Та сніми ж шапку, новобранець! У первой раз во фрунте? (*Справивши ся, підходять.*)

Прокіп (*дуже поважно*). А що ви за люде і відкіля Бог приніє?

Скорик (*так само поважно*). Прежде усево дозвольте во фрунт стать і без темнов вам честь отдать, а просто пакланіть ся і добрим словом пріслужіть ся. Прежде послушайте нас, а после уш будет ат вас пріказ. Кагда будет тее, так ми і онее; кагда ж наше слово не в прійом, так ми адретіруєм ся і проч пайдьом. А што ми не дезертьори і не марадьори і без худої науки, так вот вам хлѣб святой у руки. (*Подас хлѣб.*) Пожадуйте.

Тиміш (*кланяючись*). Так-таки, так.

Прокіп (*приймивши хлѣб, вілус его і кладе коло свого*). Хлѣб съвятий приймаємо, а вас послухаємо; коли ж ваша річ не до діла, то не треба і вас і вашого хлѣба. Сідайте, люде добрі: може здалеку йдете? (*Старости сідають і садовлять Стецька коло себе.*) А відкіля ви, панове, з якої землі?

Скорик. Ми з землі дальної. Куди слухали, аж з Франції.

Стецько. Вже й видно Москаля, зараз і збрехав. Ми притьмом з-за Харкова. *(Тиміш здержує его.)*

Прокіп. Що-ж то за земля? Чи далеко вона відсіля?

Скорик. Не близько. Іщо аж за Масквою будеть верстов сто.

Тиміш. Так-таки, так.

Прокіп. Крий Боже, як далеко! Мабуть на кінці світа! Туди ворон нашої кости не занесе! Хороша ж сторона?

Скорик. Старана важная! Туда і за всево свсту господство з'їзжаєть-ся пажіть, пагулять...

Прокіп. Чи там же кабаки, чи вольна?

Скорик. Там об кабаках і не слухно, усе пють без заказу.

Прокіп. А горілка дешева?

Скорик. Ні по-чому. Там гарілчані каладізя.

Прокіп. От сторона, так-так! Ще лучше Косоланівки. Тим-то й господство туди унажа. Е, як-би нам, жінко, туди на слободу перейти, та хочби раз у таких колодязях скупатись! — Ви ж в нас постосм, чи що?

Скорик *(говорить скоро)*. Нет, ми прахадяща, партійонна команда. А вот з нами кака гісторія, просимо паслухать. Раз, у прошлом у годі, були ми у паході, у діком народі. Семдесят городов разорілі, тридцять полонілі, а один траншеями осаділі. А у євтом городі как раз сідел вот євтот *(вказавши на Стецька)* дікой князь. Войско єво штурмуєт, а он знай сабе буйтуєт, паднімаєт у-гору плечи і гаворит такїї речи: з городом вам атдам ся завсем, только патеште меня тем, аддайте

мінє алї птіцю, алї чорную куніцю, алї красную дєвіцю, какую у вас ізберу і до себя пріведу. Генерал нас прізвал, такії рєчі ієказал: ти, Осїн Скорік, па всему свєсту пабувал, усю Турєччїну ізхадїл і в Рассєю захадїл, ти з ним пайдї і в Нїмецію зайдї, іщіте таково дїва, шукайте, і как пайдьон, сму аддавайте. Вот ми как пашлї, тридцять государств прашлї, а таково дїва не пашлї. Я було у ретїраду астал ся, так наш дїкой князь затыл ся: усьо ішлї, ішлї, і учєра у єтот город — как завїють-ся, не знаєм — прїшлї: тут разом пала нам паронша...

Стецько (*все слухав уважно*). Бов, бов, бов! То по москалевїй брєхнї дзвонють. Яка лїтом паронша?

Скорик (*до него з великим гнївом*). Малчі, шїїшон! Не дасть закону сполнїть!

Стецько (*тихо*). Дарма, брєши, брєши: до чого-то воно дїйдєть-ся?

Скорик. Вот как пала паронша, і на пароншї слєд увїдалї і слїдить сталї. Наш дїкой князь татчас па слєду взнал і как апеченой закрічал: вот мая нї птіца нї чорная куніца, а красная дєвіца! Пайдьом єїо єькаты і на єїю пароль узять. Вот ми па слєду і пашлї, і да вашого дому прїшлї. Тепєр ми себе разєуждаєм: певно наша нї птіця нї куніца, а красная дївіця, у вас у хатї, тут єїо і палучїть жалаєм. А па євтої мовї, будьтє усьє здоровї. Нашому слову кїнець, а ви дайтє дєлу вїнець.

Тиміш (*все продовжує*). Так так, так.

Стецько. Бач, куди карлючка закандзюбїлась! Не з-чорта хитрий і Москаль!

Прокїп (*все з повагою*). Що єє за напасть така? Відкіля єє ви, пановє Хранцузи, таку бїду

на нас накликаєте? І якого нам дикого князя поставляєте? Що воно таке є, кажіть. Щоб нам нашого дитяти не втопить.

Скорик. Е, хоч наш князь дікой, одначе он штукар велікой! Как на світ роділ ся, то іщо з сабою не біл ся; кагда ж ляжет спать, так ат нево і слова не слыхать; і таки з худоби кой-што маєт, і кагда абєдаєт, зубов не позичаєт, а собственнимі своїмі кусаєт: ат вади нї разу пян не бивал, і нікагда у себя грошей не крал: у канпанії знаєт честь, сьвічей і сала не єсть: ум і разум за нїм ведьоть-ся, он на стєну не дерйоть-ся. Тепер ви делом розмішляйте, а нам доброй адвєст давайте.

Одарка (до Уляни, котра стоїть нерухомо). Колупай швидче піч, колупай!

Прокіп (подумавши, поважно). Ось-щоб ми зробимо: хліб сьвятий приньмаємо, доброго слова не цураємось: а щоб ви нас не порочили, буцімто ми передержуємо кунциі або красні дівциі, так ми вас повяжемо. Чи так, жінко?

Одарка (весело і ласкаво). Роби, як знаєш. Ти батько і нам усім голова: як скажеш, так і буде.

Прокіп. Еге! Дочко, а годі піч колупати, давай чим отсих Хранцузів повязати.

Стецько (злякавши ся). А ну, ну: до чого дійдеть-ся, то я і на-втїкача.

Одарка (підходячи до Уляни, весело). Іди ж, іди. Чуєш, щоб батько велить? Може нічого не придбала, та вже і соромиш ся? Не вміла матери слухати, не вчила ся прясти, не заробила рушників, вяжи ж хоч валом. А ке лишень, щоб в тебе там є. (Тягне її против волї.) Та йди бо, ще й опинаєть-ся.

Скорик (*підходячи, здержує Одарку*). Пастой! Делайш темпи без флігельманта. Кагда не знаєте порядку, спрашуйте бувалих. Пржеде надомно сполніть закон. Ми усьо знаєм: відалі, как єто делаєть-ся і у Франції і у Туреччині і у Россії. Вота што: садісь, мать: а ти, дєвка, паклані ся батюшці і матушці па-тросча, дякуй за хлєб і соль і за науку, і прасі благаславленія на добройо дєлю. Вот как усьода делаєть-ся. (*Сїдає.*)

Тиміш (*все повтарає чи до ладу чи не до ладу*). Так-таки, так.

Скорик (*до Уляни*). Кланяй ся ж у ноги, без темпов, по слову. (*Уляна, заливаючись слезами, кланяє ся в ноги три рази, а Скорик приговорює*) Раз, у другой, у третьой. Полно.

Прокіп (*коли она єму кланяє ся*). Та буде-ж, буде: та годі-ж, годі. Давай швидче по чарці.

Скорик. Ну, тепер матушці: раз, у другой, у третьой. Полно.

Уляна (*поклонившись третій раз, остає ся перед матір'ю на колінах і плаче, тримаючи її за руку*). Ненечко моя ріднесенька! Лебідочко, перепідочко! У останній раз прошу тебе: не топи свого дитяти! дай мені на сьвітї пожити!...

Олексій (*стоїть на боці і тронутий утирає слези*).

Одарка (*крізь слези*). Годі-ж, Улясю, годі, доненько! Устань же, кажу тобі. Сього вже не буде. Давай там, що є. (*Вачучи, що Уляна не встає, зачинає сердити ся*.) Та кажу-ж тобі, що давай. От тільки не винесеш, то я тебе з-роду не била, а тут за патли потягну.

Тиміш. Так-таки, так.

Уляна (*в розпуці*). Боже мій милосердний! (*Іде і обертаючись до Олексія*) Тепер, Олексію,

прощай на віки вічні! *(Відходить, заливаючись сльозами.)*

Одарка. Дурна, дурна! Так і я не хотіла за свого Прокопа, на стіну лізла: а далі й нічогоїнько.

Стецько. Еге, воно так: спершу не хоче, далі й сама захоче.

Уляна *(виносить на дерев'яній тарілці два шиті рушники, положені навхрест, і підносить перше Скорикови та й кланяєся. Як він волює, она другий підносить Тимоневі, і відійшовши на бік плаче).*

Скорик *(взявши рушник, встас і кланяєся, тримаючи его в руках).* Спасі-ба батюшці і матушці, што свайо дітя рано буділі і доброму дєлу учілі. Спасі-ба і маладой, што рано уста-вала, тонко прядла і хорошенькі рушнички придбала!

Тиміш. Так-таки, так.

Скорик *(до Тимоша).* А ну, товаришу, зав'яжи мене, а я табє. *(Одєн другому зав'язують рушники через плече.)* Вот так: штоб не зводілі на людей напрасліни. Уперїод наука. Завсєм. Скачі, казак. *(Сїдають на своїх місцях.)* А што-ж? дєлайте дєло з канцом. Ми прїведьонніє, ми не з-так вїноваті: зв'яжіте і колонновожатаво.

Стецько. А князя й забули? Хоч-би тобі на сьміх чим-небудь оплутали.

Одарка. Давай же, Улясю, хустку молодому.

Прокіп. Ну бо, ну бо мерщій: пора ча-стувати.

Уляна *(ломлячи руки).* Вже-ж, матінко, що хоч роби зо мною: лай, бий, хоч до смерти вбий, а не дам нєлюбy хустки!...

Одарка *(схопившись до неї)*. Та щó се ти, Уляно? чи на тебе біс напав, чи щó? Кінчай діло, кажу тобі!

Уляна. З місця не пійду, хоч вбій!

Стецько. Та чого ти їй у шику дивиш ся? За патли, та в потилицю!

Тиміш. Так-таки, так.

Одарка *(розсердившись)*. Та щó се ти задумала? Як се можна хустки не давати? За якого-ж ти гасида рушники подавала? Та я з тебе дух вибю! Та я не подивлюсь, що ти молода...

Скорик *(підходить і розводить їх)*. Пастой, мать: ета не просто. *(Заглянувши Улянї в очі)* Наслано, я вам гаварю, што наслано; та не набайм ся насилки, умсєм і атаєлать. Ми бувалї по євсту: бувалї і у Франції і у Туреччинї і у Рессї, відалї віди і знаєм, што к чему. У меня не долго: скажу французскою слово, так праженьбóm хоч какою насилку. Пайдьом сюда, у куток. Не смей ніхто падхадїть к нам. *(Відводить Улянну на бік і говорить з нею. Она стає веселїйшою. Межи тим —)*

Одарка. Наслано! Ох менї лихо! А хто б то і наслав? Чи не врагова Сюсюрчиха? Так і с. Колиєь на базарі полаялись із нею, так і похвалилась: я тобі, каже, віддячу. А учора я бачила, що усе округ двора сновала: чи збирала що, чи підкладала, а я й байдуже! Отже таки й віддячила!

Стецько *(зїває голосно і витягає ся)*. Цур йому, сьому сватаньню, яке довге! Коли-б швидче спати!

Уляна *(зислухавши все від Скорика, в великій радості вибігає)*. Зараз, дядьку, зараз.

Скорик *(підходить на своє місце і сідає)*. Как рукою знял. Вибрикуючи пабегла і зараз усьо прінесьот. Ета хто-то і наслал, та не умеючі. Уш з етакім не справіть ся-та! І награзней нападалісь і у Франції і у Туреччині і у Рассіі, і где ми па находах хаділі, та і тих за пояе затикали. Да нас же прихаділі вчіть ся-та.

Одарка. А щó, пане старосто, як-би я вас попросила: чи не можна що подіяти мому Прокінові? Не непросипуще! Я б вам спаси-бі сказала.

Скорик *(підходить і довго дивить ся єму в очи)*. Дано, з-разу віжу, што дано: та ета хто-то з умом і дав. Много менс будет марокі. Вота, каби єво у службу, та до нашаво хвельтхвебеля, так тот би атучіл! *(Регоче ся)* Тот би без нагаворов, а просто, палочками: так би і глядєть на сівуху не стал. То-то служба сьвятая! *(Співает)*

Ми, как в службу поступаєм,
Всю натуру оставляєм.
Бил ти пянїця і мот,
В службє будєш ти не тот.

Палка! дєло ти сьвятос:
Ум і разум нам дайоні.
Бросїш, брат, ти вєсо пустос,
Как к фельтфеблю понадьоні!

Ах, фельтфебель, друг любезной!
Вместо крїостнаво отца.
Полтараста ти улєпїш.
І поправїш маладца!

Адначе не бой ся, старой, не бой ся: я пашутїл. *(Сїдає.)* Справім ся і без палочок. Не даром хаділі па Франції, па Туреччїне, да і у Рассею за-

верталї-ста: што-небудь да знаєм. А вот што сдєлаєм: даждьом маладіка, так нада-те будєт єво как яструба трї-девять зарєй виводїть, та кайо-што на французькі гаварїть, што знаєм, а там надкурїм та напоїм. (До Тимоша) Йок, мусєс?

Тиміш. Так-таки, так.

Скорик. Ну харашо, кагда так: будєш дякувать.

Уляна (весела, румяна, виносить щось приготовлене нею і покрите зложеною шовковою хусткою, підносить Стецькови і кланяє ся).

Стецько (дужє урадований встає, засукус рукави, і не взявши єще, звертає ся до вітця і матери, кланяє ся і говорить, перериваючи сьміхом). Спаси-бі матерї... що вчила батька спати... та будила... прясти...

Тим часом як він говорив, Олексій взяв з-поза него наднесену хустку і зручно зачєтив за пояс. А Стецько, промовивши, хапас, не дивлячись, за великий гарбуз. Стоїть зачудований, роззявив рот і держить гарбуз перед собою. Уляна кидає ся до Олексія, що спішить до неї.

Разом. | **Олексій.** Тепер ти моя на віки вічні!

| **Уляна.** Не покину тебе до смерти.

Одарка (не видївши, що стало ся з Стецьком, як побачила, що Олексій і Уляна обіймають ся, схоплює ся в гніві). Що се, що се таке? що се?

Стецько (заслонивши Олексія і Уляну, підносить їй гарбуз аж під самі очі). Гарбуз! Хиба повплазло? Ось бач, хоч покуштуї!

Одарка (зачудована до безпам'ятї, стоїть з піднятими руками). Що се таке? Та се нас обморочено!

Олексій (*кидаючись до неї*). Ні, матусенько, се не морока, се правда сьвятая, хоч перехрестись. Таке моє щастя: мені достала ся хустка, а урагу мому гарбуз.

Стецько. Так поміняймося, ке.

Уляна (*так само кидаючись до матери*). Матусенько моя ріднесенька! Божая воля на те, щоб я пожила на сьвіті. Благослови ж мене і мого Олексія!

Стецько. Поблагослови їх отсим гарбузом по потилиці.

Одарка (*в найбільшій гніві*). Щоб я вас благословила? Нехай вас сей та той благословить! Не буде сього, не буде!...

Тиміш. Так-так, так.

Прокіп. Та ну бо швидче благословляй, пора по чарці.

Одарка (*скоро і кричучи*). І ти, панице, туди-ж! Знай свою вольну, а у моє діло не мішай ся: тебе не довго, то й бити-му. А вас от як благославляю: тебе, проклятий халахуре, волющего, поблагословлю тією чаплією, що мені на лихо сковав. Усю на тобі потрошу, та у придачу трясцями та болячками та стонадцять кун лихо-радок. А тобі увесь гарбуз розтовчу об голову, усі патли тобі пообриваю, коси твої вирву, та таки з Стецьком і обвінчаю, обвінчаю, таки обвінчаю! А ти, пройди сьвіте, вон з моєї хати! Подай лишень хустку сюди: подай, подай, подай... (*Задихує ся від гніву і хоче відобразити хустку від Олексія.*)

Скорик. Трррр! трррр! трррр! настоящей батальной огонь. Тепер пайдьом у сікуре на штикі. (*Стає межи Одаркою і Олексієм.*) Послушай, паньматка, меня бувалово...

Одарка. Не хочу, не хочу нічого слухати!...

Скорик. Та послухай...

Одарка. Нехай віддасть хустку Кандзюбенку, а сам вієть-ся з хати і щоб мого двора не знав!

Скорик (*притулюючи ногою*). Так цить же, кажу-гаварю табе. Зараз кабилою станеш, вот тільки скажу французьке слово.

Одарка (*злякавши ся, замикає уста*). Ох мені ж лихо! не буду ж, не буду!

Стецько (*в великій радості*). А ну, ну: зроби її кобилою, я ще не бачив, як чоловік зьвірякою перекидаєть-ся. Та коли-б ще заіржала, то-то б сміху було!

Скорик (*до Стецька*). Малчі і слухай командних слов! Не бієсь, Одарко, і поблагослови своїх 'детушок.

Одарка. Як собі хочете: бієтись не буду і благословляти не хочу. Нехай віддасть хустку. Я в нього з горла видеру!...

Скорик. Не шуметь! Послухай толком. Вот сколько я земель ні прахаділ, бил у Франції, у Немеції, у Рассі і у Туреччині, та вот і до вас прийшов...

Стецько. А за Харковом що був, так і не кажеш?

Скорик (*грозиць єму*). Смірно! Ну, так на всех землях такой закон: каму дана хустка, тот і жених; а каму паднесуть гарбуз, вот как би нашому Кандзюбенку, тот ступай вон. Ета ужо спакон веку так, і закону перемінить не можна. А хто ад етаво закону адступіть ся, таму грех смертельной і на скатіну падьож будет.

Одарка. Та у нас ні волика, ні коровки. Усе мій старий попропивав, нічому і здихати.

Скорик. А миру хрестянськаво не жалееш? А што тагда скажеш, как у всьом светї павиздихаст скатїна? Так што табс тагда будст? Зараз тебе на абвахту, та над воєнної суд.

Прокїп. А під суд як підложуть, так там і поворошити ся не можна.

Стецько. А ну, ну, до чого-то воно дійдеть-ся?

Скорик. Єто первое дело. А другу реч погаваря: зачим ти не хочеш аддать дачкі за Алексїя? Парень важной, разумной, ремесной, да іщо-ж і племенїк мой?

Одарка. Так крепак...

Скорик. Ех! Што мне з табой, как з рекрутом, гаварїть! Ти ваєннаво артикулу не знаєш і усьо здор пореш. Паслушай меня, я прїсяжнай чалавск: я не мажу неправди гаварїть. У казьонних мужічков начальнікі, а у поданних памєнцікі камандери, а усьем галава батюшка государ. Ат єво мїластї прїказано усьем нїкаво не абїждать. У Алексєєва барїна людям жїтьо славнайо, і у них усьєво довольно.

Прокїп. А в них у селї чи кабаки, чи вольна?

Скорик. Вольная, брат, вольная. На десять верстов кругом кабацького духа і не слыхать.

Прокїп. От сторона! Так чого тут і думати? Не дровичсь, Одарко!

Одарка. Але, трївай лишень... так бач, пане старосто, у Кандзюбенка худоба... Серце болить, як згадаю!...

Скорик. Ага! Так ста уш не просто. Харашо: ми умеїм как і з єтім справить ся-та. А поставте сюда ослончик. *(Уставляють.)* Так. Тепер, стара,

азьмі міску, вот єтіма чєтирмя пальцямі, і при-
несі сюда. Та сматрі, іменно єтіма пальцямі.

Одарка. Ох мені лихо! Чи не будете воро-
жити?

Скорик. Нічаво, не пугай ся: єто не ворожба,
а знять з тєбя нада-тє насилку. Ми не даром па
уєєм мєстам хаділі. Зніму, штєб ти ад неї не
зачахла.

Одарка *(низько кланяючись)*. Ох, батечку,
голубчику! робіть швидче, щєб знаєтє: так і чую,
як мене з-за плечей бере. Так миску вам подати?

Скорик. Миску, та вот єфтїмі пальцямі.
*(Она приносить, а він ставить її на лавці і знявши
з себе рушник, віддає Тимошеви.)* На, таварїшу:
падєрж пачотной знак. У євтаком дєлі не слєду-
єть прাপускать нікакой єволюції. Дєржи ж єво,
вот так, по нашєму, васнєму: над курок. Да
здєлай дружбу, не зварочувай єво, а то штєб лібо
меня, тїбо тєбя у три погібєлі не звєрнуло. Тє-
пєр, старє, азьмі водянчик з водою і дєржи
тутєчка, а я кой-штє палажу. *(Виймає з кишені
папєрєць і дістає щєсь з нєго.)* Вот з францужкава
каравая вєсільная шинка: ми єїє палєжим у
миску. Так. Тапєр уєє атайдїть на аванпєсти,
у кутєк, і нїхто нї паря з уєт. А ти з рушнїком
єтань тут. *(Ставить Тимоша коло сєбє.)* Тєпєр,
Одаріє, дай у миску воду та приговорюй фран-
цузькєє слєво гєлєсно: плюх, плюх, плюх! *(Одарка
робить так і приговорює.)* Тєпєр нє з турєцкой
цєрквї євєчєчка; засьвітї єїє і нєси єюда, та нє
погаси! *(Закочусє рукави; Одарка вєя тєрясує
принєсєть засьвітєний восковий нєдогарєк.)* Дай єюда.
(Прилітлює єго до миски.) Тєпєрчє уєє зажмур-
тєсь і нє маї нїхто шєвєльнєт-цє. Ну... нєчїнаєт-
цє нашєє дєло... Ну!... а самєво так лїхєрадкє

і бйот. Єто уміючи наслано: та нічаво, не пасї-
луєш. Одаріє, рождѣонная, молїтвенная, крещонная,
вінчанная, покрита! Скажі.. как тебя: чи з-за
плечей берйот, алї у очах рябієт?

Одарка (*дрожачи*). Та... із-за... плечей... і у
очах...

Скорик. Французская, на усьому віжу, што
французская насилка: у нас, у ваєнних, єто не
діковінка. Злая насилка! Адначе справім ся-та.
(*Спїває*)

Тара, бара, мара, деларжан!

Пуру, буру, туру, акерман!

Бендер, кардаш,

Дюпень, маряж,

Йок, пшік, йок, пшік!

(*Топить свїчку в воду.*)

Банжур, мадам Одаріє: снято! Ат каво прийшло,
на таво пайшло. Паздаравляю, мадам Одаріє: не
рябей! Вота, сматріте усе у воду смелаво: хочби
тебе адна скатїнка, алї каровка, алї што-небудь
із Кандзюбиной худоби. Нічаво нет, усьо пашло
геть. Сматріть, сматріть!

Прокїп (*підходить і зо страхом заглядає
в миску*). Але й справді! Хочби тобі воловий
хвіст, нема нічого.

Стецько (*вдивляючи ся добре в миску*).
Хочби тобі одна скотина: тільки сама моя пика
зостала ся.

Тиміш (*так само дивить ся*). Так-таки, так.

Одарка (*приходить до себе*). Чому-ж там
і зостати ся, коли я сама бачила, як усе пови-
плигувало геть!

Скорик. Оттак же, Одаріє, повиплигуєт і уся
худоба Кандзюбїна з тваєї памяти, как ти єфтую

воду виписи, пючи сїю каждоденно по нашіорстку, натоцака. Как • воду кончіш, так і жалковать не-рестанеш. А наші молодії, как будуть любіт-ца та дружно жить, та не лїнуючись работать, так і зберуть іщо набольш чім у Стецька. Да вот і я: хадїл па Туреччинс, па Франції, па Рассїї, да і сабрал пятдесят целкових: так па смерті масї усьо заповедаю Алексю: он меня і пахаваст...

Стецько. Як-би менї гроші віддав, я б тебе, урагового Москаля, сьогондї б у домовину. Вже я бачу, до чого воно йде.

Одарка *(наконець відотхнувши)*. О спаси-бі ж тобі, пане старосто! Таки як руками зняв. Тепер менї не тільки що Стецька, та й усеї його худоби нічогісінько не жалко. А Олексїя вже полюбила, мов ріднесенького сина. Ходїте ж, діточки, сюди. *(Обіймає Олексїя і Уляну.)* Будьте ж здорові, як вода, а багаті, як земля, а краспві, як весна!

Скорик *(скрикує)*. Ура! наша взяла!

Стецько *(задумавши ся, перелякав ся від сего крику)*. Тю! на твою голову! Ще й весілья не було, а він вже й гука. Оттака-то московська віра!

Скорик. Тепер, товаришу, подавай знак сюда. *(Вяже рушник.)* Спасї-ба ж вам, панове сватове, за ваше послухання і любов. Тепер нада-те сполнїть закон і кончать дело. Сїдайте ж ви тут. *(Садовить старих на їх місця.)* А ми, товаришу, тут. А маладії пастойте.

Стецько *(сїдаючи коло старостів)*. А князь осьдечки сяде.

Скорик *(зводить сего)*. І нет, брат: уш не здивуй. Минулось твайо княжество! Алї сядь себе, алї вон пайдї. Ну-те-ж, скажем законнойо слово. Панове сватове!

Прокіп і Одарка *(разом)*. А ми раді слухати.

Скорик. Що ви жалалі, то ми сдєлалі. А за сїї речі, дайте нам горілки і речі.

Одарка. Просимо на хлїб, на сіль і на сватаньня!

Скорик. Вот тепер нада-те садавїть ся по закону. Молодші! Просимо на посад. *(Садовить Олексія і Уляну на покутї, а вітня і матір коло Уляни.)* Тут батюшка, а матушка здєся, нїтоб близько порать ся. А ми, таварїшу, здєсь. *(Сїдає з Тимошем коло Олексія.)*

Прокіп. Та мерщій давайте страву, пора по чарцї.

Стецько. Бач, як попарувались! Я вже бачу, до чого воно дійдеть-ся.

Одарка. Та сїдай, Стецю, з нами, та й по-вечеряєш. А от скоро і дружечки прийдуть, то й потанцював би з ними.

Стецько *(спїває)*. Бодай не діждали,

Щоб я з вами їв!

А ось-що скажу

Оттут вам усім:

Мати, іскази ся.

Батько подавись,

Жених провали ся,

Москаль утопиль.

Тепер же ти, Уляно,

Аж ось мене послухай:

Ой плач тепер, небого,

Потилицю чухай, —

Жених твій крепак:

(Нехай йому болячка!)

Через нього і ти стала,

Не хто, як крепачка.

Крепачка, крепачка,
Крепачка, крепачка,
Крепачка...

(Бере шапку і гарбюз, ховає сго і виходить, все співаючи :) крепачка! (Заперши двері, знов заглядає і кричить) крепачка! (і знов від часу до часу заглядає і кричить так само.)

Тим часом Одарка виносить тарілки і инше начинє: розставивши все по порядку, дає на стіл миску і инше.

Скорик (тим часом накраяє хліба). Вот тепер на трудах можна і порцію подавать.

Прокіп. На-силу за увесь вечір розумне слово сказали. (Наливає горілку і підносить Скорикови.) Пожальуйте, пане старосто!

Скорик (помалу відводить сго руку). Пожальуйте, пане свату, ви вперйод викушайте. Може намішали французької бурди, што і на стєну па-дерйом ся. Да і у Туреччині завсїгда прїговорюють: у каво у руках, у таво і в устах.

Прокіп. Будьте ж здорові! (Випиває хутко.) А !... кабацька !... розведена. Щоб то на вольній узяти! (Частує Скорика.)

Скорик (взявши чарку, говорить швидко). Єщо ию за здравє, вам скажу какоє: чарочка моя кругленька, налита з краями ровненька: тим ти мнє міла, што оченно полна. Кагда втоплю в тебє свої уста, так вам скажу: многая лета! Не бойсь, чарка, я тебє не струшу, лєй ся в горло, возвеселї салдацкую душу: а штоб мнє не сухо пїть, так прї чаркє вот што стану гаварїть: здравствуй, батька з маткой, веселїте ся своєю дїтяткой: радость вашу велїчайте і нас не забувайте. Здравствуй, князь з княгінею, з молодою господинею!

Любіться, пийте, гуляйте і чоловічество розпложайте. А нарештє, вот мой пароль: здоровя всєй канпанії чесной! (*Випиває і остаток виливляє в-гору.*) Штоб так наші маладії вибріківалі!

Одарка. Кушайте ж страву, просимо. От-же і дружечки йдуть. (*Прокіп частує горілкою дівчат, що понадходили: они не пють, і він все випиває сам.*)

Хор дівчат (*зачинає співати за кулісами*).

Та ти, душечко, наша Уляно!

Обмітайте двори:

Обмітайте двори,

Застилайте столи,

Кладіте ложечки,

Срібні блюдечки,

Золоті мисочки:

От ідуть дружечки!

Перша дівка (*кланяючись і всі за нею*). Дай Боже вечір добрий! Помагай-бі вам на усе добре.

Олексій і Уляна (*встають і кланяються*).

Одарка. Спаси-бі, дружечки! Просимо на хліб, на сіль і на сватання. Сідайте сюди, дівчата. (*Садовить їх коло Уляни.*) От-же вам і ложечки: брусуйте, друженьки, брусуйте...

Скорик (*не перестає їсти*). Вот едак і у Франції: перва пакушають страву, а там і яловичину покришуть.

Друга дівка. Та нам же при людях їсти не подоба!

Третя дівка. Лучче ми вам заспіваємо, та ваших молодих возвеличаємо.

Скорик (*переставши їсти*). Ех, дівушкі! патєнтє нас, патєнтє пісеньками.

Хор дівок.

Ой чому, чому,
В сїм новім дому
Так рано засьвічено?

Улянка рано вставала,
Русу косу чесала,
Матїнку питала, *і т. д.*

Одарка (*через цілий час сеї пісні плакала*).
Ох, дружечки, сизі голубочки! Не розривайте
мого серденька жалібними пісеньками. Як здумаю
та згадаю, як мені без Уляни зоставатись, так за
сльізоньками світ не бачу! Зостану ся з пияни-
цею, і вже добра не ждати.

Скорик. Нечево плакать! вот тут-то і пай-
дьот тебе добро.

Одарка. Де вже добра ськати!

Прокіп. Добра? Ось-де добро:

В О Д Е В І Л Ь.

Прокіп. Хто добре не, той знай все спить:

А хто все спить, той не грішнить.

Чого-ж нам тут вередувати?

Приньмімось лишень куликати,

То й вродить ся добро той час.

Не буде сварки,

Не буде лайки,

Горілочка зопинить нас.

Як напемось, та і полягаєм,

Прокинувшись, давай знов пити:

Та так собі і прогуляєм.

А що, Тимоше, як?

Тиміш. Так-таки, так.

Прокіп. Коли-ж тут лаятись і битись?
З горілкою добро нам жити!

Хор.

Разом.

Прокіп. Коли-ж тут лаятись і битись!
З горілкою добро нам жити!

Всі. Оттут то лаятись і битись!
З горілкою нам лихо жити!

Одарка. Як жінка стане мужика
Товкти і вчпiti, часто бити,
Тогді нам добре буде жити!
Тепер же правда в нас яка?
Буди ні повернись, старші вони.
Мужик дуріс.
На все він сьміс,
Не слухає ні в чім жони.
Ось нуте лишень нам піддайтесь,
Під нашу дудку гоцака
Скачіть, мовчіть і не брикайтесь.
А що, Тимішу, як?

Тиміш. Так-таки, так.

Одарка. Нехай вчить жінка мужика,
То й правда буде не така.

Хор.

Разом.

Одарка. Нехай вчить жінка мужика,
То й правда буде не така.

Всі. Не вчити жінці мужика!
На сьвіті правда не така.

Олексій і Уляна. Тогді на сьвіті правда стане,
Тогді добро між нас прогляне,

Як щира буде в нас любов,
Не буде лайки ні розмов.
А що, Тимоше, як?

Тиміш. Так-таки, так.

Олексій і Уляна. Як станемо усі любитись,
За-що нам буде вже сваритись?

Всі. Як станемо усі любитись,
За-що нам буде вже сваритись?

Скорик. В находах всюди пабував,
Какіх земель не навідав!
Так знаю все, і вот порада:
Вперіод всево так треба-нада
Увесь народ ва фронт наставіть,
Меня фельдфебелем наставіть.
»Муницю бережи,
Аль прижку надвизи!»
Кагда ж судьям тут брати взяткі?
І лекарям народ моріть?
Кагда женам мужей дуріть?
Кагда матать вам без аглядкі?
На зло не будєт часу: вірно!
Чуть што не так, каманда »емірно!»
І фуктель паказал їм бравой,
І »с места марш все: лєвой, правой!»
І в ногу будуть все хадіть,
Кагда ж тут сєори завадіть?
А што, товариш, как?

Тиміш. Так-таки, так.

Скорик. Ах, матушка, воєнна служба!
В тебе адной любов і дружба!

Всі. Ах, матушка, воєнна служба!
В тебе адной любов і дружба!

Стецько *(котрий перед-тим вернув ся).*

Ось і я до вас вернув ся,

Ось і я вже схаменув ся :

І жении ся не буду,

Нї до віку, нї до суду.

Своім дітям закажу :

Не казітєсь,

Не женітєсь !

Так і батькові скажу :

А чому він оженив ся ?

Я б без нього народив ся.

Всяк про щастя все питає.

А того ніхто не знає,

Що тогді б прийшло добро,

Як-би не женивсь ніхто.

А що, Тиміше, як ?

Тиміш. Так-таки, так.

Хор.

Разом.

Стецько. Оттогді б прийшло добро,
Як-би не женивсь ніхто.

Всі. От і згинуло б добро,
Як-би не женивсь ніхто.

Тиміш. Гай, гай, товкуєте об чім !
Тогді добро ми будем знати,
Як що-небудь не так зовсім, —
А нам не спорить, а казати :
Та так-таки, так.
Хоч дуплять волость писарі,
Жінки у гречку знай все скачуть,
В горілку воду шинкарі
Знай льють : та що робить ? всі бажуть :
Та так-таки, так.

Багатий дметь-ся, мов шкурат.
І часом бреше, палыці знати!
Сам бачиш — він чортяці брат, —
Не треба спорить, а казати:
Та так-таки, так.

(До публіки:) А щó, чи можна вас спитать?
Чи сватанням вам не остили?
Як нічого про те сказать.
Плесніть, панове мої милі!..
Оттак. оттак!

Фінал.

Всі. Поки добра на сьвіті ждати.
Так нам отгуть хибя дрімати?
Ану, почнім лишень гуляти!
Горілка є, музика гра.
Дівчата, нуте танцювати!
Трара-рара, трара-рара.

(Загальні танці.)

IV.

ЩИРА ЛЮБОВ.

ДРАМА В ПЯТЬОХ ДІЯХ.

ОСОБИ:

Таранець, обиватель підгороддя Ганчарівки.

Галочка, дочка його.

Олена, подруга її.

Микола, робітник його.

Твердохліб, обиватель із города Харкова.

Зорин, офіцер.

Пятаковский, приказний із губерської канцелярії.

Сусідній народ, складаючий весілья.

Розсильний, із губерської канцелярії.

Дія ся в 1770-ім году.

ДІЯ ПЕРША.

[Донос.]

Середина хати заможного малороссійского обивателя.

ЯВА ПЕРША.

Галочка і Олена сидять, прядуть і тихенько співають.

Галочка (*переставши співати*). Отже собака забрехала... (*Виглянувши у вікно, скрикнув*) Олено, мерщій! та ну бо, мерщій!

Олена (*оставивши роботу, встас*). А що там таке?

Галочка. Та ну бо, яка неповоротна! Мерщій заціпку! (*Бігас сюди й туди.*)

Олена (*слідкуючи за нею*). Яка там заціпка? Де там вона?...

Галочка (*усе з неспокоєм*). Та онде двері... держи бо... заціпни!

Олена (*остановлюючись*). Чи ти дурна, чи божевільна? що робити, скажи!

Галочка. Хйба ж не чуєш? Заціпни, кажу, двері, та не пускай!

Олена. Кого там не пускати?

Галочка. Його не пускай... цур йому! я боюсь його... Ну бо, швидче заціпни.

Олена. Тадже й заціпнула.

Галочка. Держи, душко, і плямку, та кріпко, а то відірве.

Олена. Та й держу-ж.

Голос (*за дверима і стукання в двері з на-двору*). Дома хазяїнъ? Отоприте!

Олена (*держачи двері, до Галочки, притупленої ся у другім кутку, в півголоса*). А що сказати?

Галочка (*в кутку, брижачи від страху*). Скажи, що нема нікого у хаті.

Голос (*і унять стук*). Эй, кто есть? Отоприте.

Олена. Нема нікого у хаті, ідіте дальш...

Голос. Какъ нема? А кто-же говорить? Отопри сейчасъ!

Олена (*все держачи двері, до Галочки тихо*). Ох, душко! Я так і трушу ся... Бою ся, троха се чи не москаль?

Галочка (*іще більше ховається*). Та не бійся нічого, тільки держи.

Голос. Кто держить? Кто говорить?... Отопри!

Олена (*до дверей*). Та я вам кажу, нікому відперти: нікого нема, хата пустісінька.

Голос. А хто же говорить? Ты и отпри.

Олена. Та й мене нема... (*До Галочки тихо*) Цур йому, який страшний! Я так і трушуся.

Голос. Хорошо же, не отпираете? Я знаю, что Галочка говорит: не отпираете? Будете меня помнить!... Я пришел, чтоб переговорить: хорошо же, увидите!

Олена (*прислухаючись*). Отже троха чи не пішов...

Галочка (*крадеться до вікна на пальцях, з великим страхом хоче заглянути і внять одскакує назад*). Ох лишечко! Боюсь і глянути... Онде, онде вже пішов... онде і хвіртку за собою зачинив. (*Стоїть посеред хати*.) Ох, на-силу душа віддихнула, а серце так і колотить ся!... Іди, сїдай: не бійся, вже не вернеться.

Олена (*не сходячи з місця*). Не здужаю з місця зійти, ноги одубіли, а руки так і прикипіли до заціпки... от хіба не страшний!...

Галочка (*відводить її від дверей*). Та ну бо вже не бійся, вже він далеко. Бач, яка ти боязлива!

Олена. А то й не боять ся такого? Ще-ж то хороше, що ранок, а як-би такий прийшов смерком, то я тут би і вмерла!

Галочка. Зовсім нічого його боять ся. Не пусти, прожени, та й годі.

Олена. А ти і не злякала ся? Ну, ну, як

стіна побідила. — Хто-ж се такий страшний був? Я його овеї і не бачила.

Галочка. Чого-ж ти злякала ся?

Олена. Затим, що ти бояла ся.

Галочка. Я думала, що ти зуздріла, який він є страшний, та на тебе глядючи дуже злякала ся.

Олена. А я на тебе дивлячи ся собі злякала ся і не бачучи його... Бач, які ми собі!... *(Сьміють ся обидві.)* Годі-ж реготати ся, нічого і не наробимо: сїдай лишень, дівко, та роби. *(Сїдають і роблять.)* Розкажи мені, будь ласкава, хто се такий приходив? Адже ти його бачила?

Галочка. Еге! тим то я і злякала ся, що побачила, хто йде... Се, коли хоч знати, се мій жених приходив...

Олена. Жених? Ох мені лихо! Чи не дурна-ж ти зовсім? як таки можна так жениха шанувати? Щоб він теперечки скаже?...

Галочка. Потурати йому! Се такий жених, що цур йому від мене!

Олена. Яких у неї до гаснида женихів! Кого нї почувеш, усяк її сватав. Мабуть з сотню вже є. Коли-б до мене їх з половину прислала. А то ми не з-так багаті, та й дівчат нас у батька аж троє, так нї один злидень і не навідасть-ся. Тебе знають, що ти одна а батько багатий, уся худоба достанеть-ся, так тим і тончуть ся. Ти ж підеши за нього?

Галочка. А щоб він не діядав з своїм поганим родом! Були, були люди, а то вже виявив ся який-ся то приказний. Та стидкий, та мерзенний, і горілку не добре, і кабаку кріпко вжива, та і посватав ся. Як же мій пан-отець напрямки йому відрізав, так він і розлютовав ся і побо-

живесь, що зробить пан-отцеві яку біду. Тим-то я і злякала ся і заперла ся від нього. Цур йому!

Олена. О, шкода ж! Ми б з нього тут поглузували, посьміялись би, та й протурили б його...

Галочка. Нехай вієть-ся, куди хоче. Мені і дивити ся на нього гидко, не то щоб з ним говорити! Ну його к сину! і не споминай об ньому. І без нього мені нудно! *(Вздихає.)*

Олена. Вже я бачу, що тобі не сьогодні нудно; атже перестала до нас і на вулицю виходити. А того не знаєш, що тільки за-для тебе усі аж з города зіходять ся, як купці і школярі, та й пани. Чи знаєш, як ти не вийшла до нас у короводи грати, то той увесь народ, побачивши, що тебе нема, і розійшов ся.

Галочка. А ви б собі сами грали, що́ вам до людей?

Олена. Оттак пак! Будемо сами за-для себе і грати і співати? Ми на те дівчата, не для себе граємо, а щоб люди на нас дивили ся та завидовали.

Галочка. Так от-що!

Олена. А в тебе мабуть і не така натура? Ну - ну, таки всяка!

Галочка. Що́-ж за мною запримітила? А ну, скажи.

Олена. Куди! За тобою нічого нема. Ти усе граєш з нами, аж геть біля великого садка. Як же хто вийдеть... знаєш? та сядеть біля дворів, на колодках, так ти і почала усе туди коровод водити, або у хреника, усе туди біжиш. А чого се так? га?

Галочка (*з замішанєм*). Там бо пан-отець мій садовить ся і любить дивити ся, як я граю.

Олена. Пан-отець? Ох, ти хитра! А з пан-отцем та сидить... пан охвицер... А що? напекла раків? почервонїла? Я усе знаю...

Галочка (*встидуючись*). Що? що ти знаєш?... Кажи, кажи усе.

Олена. Знаю. Галочко, усе знаю. Як тільки ти вийдеш до нас, а тут де озметь-ся і охвицер, та прямо до твого пан-отця, і посїдають собі на колодках. А ти тут як та дзиґа, усе перед ними та коло них; а ми тільки підбігаєм за тобою. Як же вони підуть собі, то у тебе і голова розболить ся, і ноги потопили ся, і вгїкаєш до дому, а зачим?... Знаю, усе знаю. Затим, що твій пан охвицер... я хотїла сказати пан-отець, вже дома, так за-дя нього і вертаєш ся.

Галочка (*смутившись, протяжно*). І вістимо!...

Олена. Так там бо і охвицер твій. Та і що то: і сьогодні у вас, і завтра і після завтра і по усяк божий день усе він у вас. Нехай же він з пан-отцем, а ти чого туди?

Галочка. Але! послухай лишень, що і я тобі скажу. Коли прийде до нас пак, так треба ж чим там звичайно його попоштівати: от затим я і стараю ся. А другу річ тобі, Оленочко, скажу: тільки начини слухати, що він і як говорить, то й забудеш усе і не відійдеш від нього. Який то він розумний! Чого то він не зна! Та як стане розказовати, то я і заслухаю ся, і задивлю ся на нього, так що й роботу покину, голку з рук впускаю... і сама себе не тямлю. От сї Богу, що правда!

Олена (*з участю*). Гаю, Гаю! Диви ся, твори квітки, п.

та не задивлюй ся: слухай, та не заслухай ся. Свій розум держи.

Галочка. Ох, сестро, що мені робити! Тобі тільки самій признаю ся, будь ласкава, не розкажуй нікому. — може полегша, як тобі розкажу: сама не знаю, що зо мною стало ся. Без нього усе мені нудно, тяжко, усе жду його... його одного бачу, і більш мені нікого не треба...

Олена. Галю, Галю!... що-ж з цього?

Галочка. Я й сама не знаю, що й робити з собою? *(З сльозами)* Ми з-малу усе з тобою у-купі. Навчи, що мені робити? допомож мені!...

Олена. Чим же я, думко, тобі поможу?... Лихо тобі! любиш його, як і сама бачиш...

Галочка. То-то моє й горечко, що люблю його!... Я вже давно заримітила, що полюбила його, та й була веселенька, сама не знаю чого. Як же він, отсе два тижні, чогось став журити ся, то і я з ним, моя думко, та як у воду опущена!... А ось на тім тижні і перестав було ходити. Господи! як я за ті дві не вмерла, не знаю! Далі і прийшов, та такий смутний! слова не почувши від нього. Усе дивить ся на мене, мовчить, а тут у-в очіцях і видно сльози... а я швидче у кімнату та й залью ся сльозами!... Так мені важко, душить мене... мов душа з тіла хоче вийти...

Олена. Так і не жури ся, моя Галочко! Хоч побожу ся тобі, що й він тебе любить.

Галочка *(горестно)*. Не хотіла б я цього ніколи!...

Олена. А чому-ж?

Галочка. Нехай би я сама страждала, він би цього і по вік не знав і не мав би ніякого горя, а я своє лихо поховала б у сирій землі з своїм

дівованьячком!... А як він мене ще полюбить, що з того?...

Олена. Як що? коли дуже полюбить, то й озьме тебе за себе. Ти станеш панєю, будеш щастлива...

Галочка *(задумується, опустивши руки)*. Щастя!... Хто він?... хто я?... О горечко!...

Олена. Не журись бо поперед усього... Отже хтось іде... Може вийти дверей держати?

Галочка *(глянувши у вікно)*. Е ні, сьому і відчинити двері треба. *(Поспішно утира заплакані очі і відчиняє двері.)*

ЯВА ДРУГА.

Ті-ж і Твердохліб.

Твердохліб. Добрий-день вам, дівчатка!

Галочка і Олена *(низько кланяючись)*. Будьте і ви, дядюшка, здорові!

Твердохліб. Галю душко! А чи дома ваш пан-отець?

Галочка. Вони дома, там десь, біля батраків: хуру мають відправляти.

Твердохліб *(до Олени)*. А потрудітеся, стадо бить, Петровна, покличте Омеляновича. Скажіть, що я прийшов. Є нильне діло.

Галочка. Куди їй: вона їх і не знайде. Побіжім, сестро, у-двох. *(Хватаються за руки.)*

Твердохліб *(удержуючи Галочку)*. Та ні, душко, не трудітеся ви. Вона молодша, вона збіга і пішки уєюди: а ви посидьте зо мною.

Галочка. Та дале-бі що вона не знайде сама. Як я побіжу з нею, то і знайду вам пан-отця...

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Таранець.

Таранець. Та не треба мене шукати, ось ось-де я знайшов ся й сам. Дай Боже день добрий вам. Потаповичу! Побачив, що ви, по ласці вашій, завернули до мене, так я покинув усе та мерщій до хати. Сідайте ж, пожалуйте: спочивайте, з-далеку йшли, втомили ся.

Твердохліб. Не вам кажучи, нагрів трохи чуб, поки дошвандяв до вас. Звіснее діло: де Харків, де Ганчарівка. Забрались, полагаю, верстов за три.

Таранець. Та й буде таки. Галочко, достань, манечко, там є варена, то піднеси нам по чашечці.

Твердохліб. Та не турбуйте ся. Омеляновичу, я не за-тим прийшов.

Таранець. Оттак пак! Буцїм ми вас не знаємо? А вже не у пустку війшли. Спаси-бі Богу, хазийн є, і в нього де-що водить ся; і молода хазийка піднесе, не яка мені і турбація. Се вже так закон. Не від нас воно стало, не нами і по-кончить ся.

Твердохліб. Благос діло, приятелю мій любезний, не кидати ся старовини. Ох-ох-ох!

Таранець. Поки будемо по-старосьвітський жити, поти в нас і добро буде. Що-ж у вас, у городі, чувати? як що поводить ся?

Твердохліб. А що? усе гаразд. Військо мунтруєть-ся; кажуть, от-от підуть на Турка, хочуть мабуть Бендерів добувати.

Таранець. Нехай їм Бог помага. А город хороший. Добре б його до нас загарбати.

Твердохліб. Та воно так, та й сила супо-стата не мала!.

Таранець. Не журіте ся, Потаповичу! як піде наше військо, то Турка так припруть, що не своїм голосом закричить: аман.

Галочка (*приносить на дерев'яній тарілиці дві чашки, підносить Твердохлібу і кланяється*). Пожалуйте, дядюшка!

Твердохліб (*відводячи її рукою*). Що се ви робите? хазяїну треба по-переду.

Галочка (*кланяється*). Пожалуйте бо, звольте ся.

Твердохліб. І гостю буде хороше, коли хазяїн примір покаже.

Галочка. Пожалуйте бо, а то не відійду.

Твердохліб (*взявши чашку*). Не що з вами робити. Піднесіт же і пан-отцеві.

Таранець (*взявши чашку*). Та вже об мені не турбуйтеся. І дочка батька не забуде, і хазяїн себе не зобідить. Пожалуйте ж, покушайте.

Твердохліб (*виливає із чашки в блюдо і кланяється*). Будьте ж здорови! Нехай і наш Харків процвіта! А що, може з нього буде що путне!

Таранець. І пожалуй, повстаємо з домовин і не пізнаємо. Тут може так заселяють ся, застроюють ся, що нігде і ступити буде. А ке, дочко, ще по одній піднеси нам.

Галочка (*приносить горщик і із нього наливає в чашки і підносить*).

Твердохліб. Чи не багато буде, Омеляновичу?

Таранець. Хазяїн то зна, а гость не указчик. Піднеси, доню, піднеси.

Твердохліб. Коли ж так, так ось-як. Піднесіт ви обидві, дівчатка. А ми, старі, винемо, та от-що скажемо: нехай же у наш Харків зо всіх

міст збирають ся добрі люди, а леданці геть втікають: та нехай дівчата красивіші над усі городи в нас не переводять ся. Чи так, приятелю мій любезний, і ви, дівчатка, манечки мої?

Галочка і Олена (*підносячи чашки, кланяються*). Так, дядюшка, так-таки.

Таранець. І я скажу: нехай буде так, і усе-усе добре щоб не переводило ся!

Твердохліб (*випивши і віддавши чашку*). Годі-ж тепер! приймайте отсе куди знаєте, та ідіт собі куди знаєте, а нам тут треба де-об-чим поговорити.

Таранець. Так нехай же стоїть: ми поговоримо, поговоримо, та й почаствуємо ся.

Твердохліб. Ні, вже довольно. Важне діло буду казати, так щоб не забути де-чого.

Таранець. Як знаєте. Приньміте ж, діти, поєудину, та ідіт собі гуляти.

Олена. Проведи мене, Галочко, до дому. Мені вже пора.

Галочка. Добре, ходім.

Таранець. Вертай ся ж, доню, швидче, не барись. (*Дівчата виходять і відносять чашки і все.*) Ну те, приятелю Потапович, кажіт, що там маєте?

Твердохліб (*з неспокоєм*). Не знаю, з якого кінця зайти... Скажіт мені на милость, хто недавно сватав вашу Галочку?

Таранець. Та їх стільки на тижні перебува, що і не згадаєш усякого. Відкіля вже не наїзикають! що вона їм так дала ся?

Твердохліб. Та ні, не те. Отсе на тім тижні хтось сватав, хтось з губерської...

Таранець. Еге! се-б то той... от не згадаю, як його... дівчата прозвали нуцьвірок.

Твердохліб. Трохи чи не таке щось. Що-ж ви йому сказали?

Таранець. Такому паскудному і гарбуза пожалкував давати. Узяв його за руку, та й вивів з хати і сказав, щоб ніколи і двора мого не знав. Так що хіба?

Твердохліб. Оглашений що зробив? — у губерську канцелярію подав донос, що буцім ви колдуєте і що знайшли аж шість скарбів таких, що їм і ціни нема.

Таранець. Що-ж з того буде?

Твердохліб. Хіба-ж ви не знаєте, як у такім ділі поводить ся? І колдовати лихо, і за скарб, як не обявши, так біда бува.

Таранець. Та відкіля-ж се анахтемський нуцьвірок вигдав, що я чаклую і скарби знахожу?

Твердохліб. Вже сього не знаю. Показав зсилку на вашого батрака. Чи Микола у вас є?

Таранець. Та є.

Твердохліб. Так буцім той сказав, що ви і колдовське слово знаєте і що скарби знайшли.

Таранець. Сьому не можна статись. Микола в мене така дитина, що і не треба дужшого: розумний, права рука моя по усьому торгу.

Твердохліб. Ось покличте його по-переду, та спитайте, що се означа?

Таранець *(виглянувши в вікно)*. Онде-ж і він. А гов, Миколо! ходи ке сюди. Що се за напасть така?

Твердохліб. Не смущайте ся, государ мій любезний, поки ще до чого. А діло важнее, треба його затупити.

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті-ж і Микола.

Таранець. Скажи мені, Миколо, чи ти знаєш того... що от прозвали пущівірком?

Микола. Се-б то Пятаковський? як його не знати: я йому і спину натовкмачив і патли обірвав.

Таранець. За-віщо ж у вас узяло ся? кажи усю правду, не потай нічого.

Микола. Ви вже мене знаєте, що ні для кого не збрешу, а таїти нічого тут: ось як усе було. Раз поставив мені горілки, та і став випитовати, від чого ви, дядюшка, так розбагатіли? чи не знаєте, шта, якого колдовського слова, або чи не знайшли коли скарбу? А я його обдурюю і кажу: дядюшка і слово таке зна і аж шість скарбів знайшов, що їм і ціни нема...

Таранець. Коли-ж се було? Чи боїш ся-ж ти, Миколо, Бога?

Микола. Тим, що Бога бою ся, тим його так і обдурював. Коли-б же розпитав, як що воно є, то я і сказав би, що колдовське слово — те, що ви ласкою просите, так ми длятого з шкури ліземо, щоб вам услужити, а скарби — то шість батраків, що їм, за їх роботу і щирі труди, ціни нема. Коли ж він не питає, так я і не розказовав, так і розійшли ся. А у-друге він на улиці та став щось брехати про Галочку таки вашу, Омеляновичу. Так на нього уся громада і напустила ся, щоб не сьмів ні про кого худої слави пускати, бо се є гріх, і таки добре його затюкали. А я закликав його у куток, та таки гарненько потасовав.

Таранець. За се спаси-бі, а за ті речі дуже

не гаразд буде. Він усе об'явив начальству і на нас біда збирається.

Микола. Аж нічогосінько, дядюшка, не бійтеся. Тільки судящі нехай мене спитаються при ньому, то я усе докажу. Перестане цьвірінькати.

Таранець. Гляди, чи так воно буде! Іди ж до свого діла. Наробив мені багато хлопів.

Микола. Дале-бі, що так усе минеться. А його попаду, то ще притасую, та вже не так. Нехай не бреше! *(Виходить.)*

Твердохліб. Воно то, пожалуй, так, та по ділу не прийдеться так. Сьогодні мені знакомий з губерської канцелярії розказав усе. Треба, каже, гасити діло. Я — що робить? кинувся до доносчика. І що-ж? вашим словом давав два рублі, щоб узияв назад бумагу: так куди! На стіну дереться. Нехай, каже, Галочку віддасть і худобу усю, тогді покінчаю діло.

Таранець. А щоб він не діждав, щоб я своєю дитиною став від біди відкупатися! Сам на смерть готов, аби-б вона була щастлива! Се біда мені з сим доносом! До розуму не прийду, що мені робити?

Твердохліб. А у прочім, приятелю любезний, імійте резонт, не теряйте куражу у одвітах, когда призовуть у губерську канцелярію. Шутки ради скажу, хоч і не той час: при прежніх членах лучше було, знеси по требованию і не бійся нічого: а тепер так і нагадати не можно. За-то правда процвітаєть: так, стало бить, і боятись нічого... Отже... не унивайте, Омеляновичу... трохи чи не...

Таранець *(оторопівши).* А що? ідуть за мною?

Твердохліб (*приглядається в вікно*). Ніби розсильні ідуть...

Таранець (*ламаючи руки*). О Господи! Що то зо мною буде! Бога милосердного не бою ся, я чист у душі, людей бою ся!...

Твердохліб. Воля Його над нами. Він сильніший усіх замислів чоловічих.

Таранець. Що станеться з моєю Галочкою?... Вона і не зна біди!...

ЯВА ПЯТА.

Ті-ж і розсильні, а потім Пятаковский.

Розсильний. А хто у васъ (*виймає бумагу і читає*) Алексѣй Таранецъ? (*Таранець, блідний, орижистий і не може слова виговорити.*)

Твердохліб. А на-що він нужен вамъ?

Розсильний. Чтобъ шолъ за нами.

Твердохліб. Кудажі і по чісму требованью?

Розсильний. Въ губернскую канцелярію. Вотъ вамъ и записка.

Твердохліб. А за-чим його требуютъ?

Розсильний. Не можемъ знать, мы посылные.

Пятаковский (*вбігає і кричить*). А что? а гдѣ злодѣй, колдунъ? Вязите его, закуйте. Гдѣ ваши кандалы?

Розсильний. Нѣту-тѣ ничего: не сказано, чтобъ заковать.

Пятаковский. Такъ я вамъ приказываю. Закуйте ему руки, ноги, ротъ, глаза... я въ семь дѣлъ доносчикъ, я требую.

Таранець (*ламаючи руки*). О Господи! я в кандалах! за калавуром!... Як то Галочка стерпить!...

Твердохліб (*одвівши на сторону Пятаковського, говорить йому тихо*). Послухайте, государ мой любезный! Когда ви в сѣм дѣлѣ маєте силу, то... давав вам два рублі... ну, звольте, от вам пять рублів. Потуніт дѣло, відпустіт салдат і беріт деньги: ще і поноштуєм славно.

Пятаковский. Хмъ! я самъ отъ примирія не прочь. Конечно, можно бы дѣло и утунить: я покажу, что я это писать не въ трезвомъ состояніи, и сѣ и то... Только какъ честный человекъ, по совѣсти скажу вамъ, что и пятидесяти рублей не возьму. Одна Галочка, и ни копѣйки меньше.

Твердохліб. Несбиточное, государ мой, дѣло, щоб Галочку оддать за вас...

Пятаковский. Помилуйте, какъ, отъ чего? Я служу рачительно, на дорогѣ къ благородію...

Твердохліб. Служба тут не спрошується. Нужен нрав і поведєніє...

Пятаковский. Все у меня отличное. У человека характеръ ясно виденъ, когда онъ подошьетъ. Я вамъ про себя скажу: когда я подошью, то меня не только обидѣть, но легко и прибить можно, что неоднократно и случалось. Даже оберуть меня до послѣдняго, а я ни пары съ усть, лежу себѣ недвижимо. Ей такъ. Поведеіє мое также не зазорное. Я имѣлъ честь обѣдать однажды у здѣшняго комиссара и вѣтъ себя добропорядочно: ни салфетки не уронилъ, ни скатерти не облилъ. Вотъ каковъ я! Стыдно себя хвалить, а грѣшно скрывать добродѣтели...

Твердохліб. Та не те. Говоріте послѣднюю пїну, а Галочки вам не видати, як свої уха...

Пятаковский. Такъ и вамъ же не видать отъ меня милости!... Эй, караульные! Куйте его...

Розсильний. Помилуйте, во что ковать? Съ нами и кандаловъ нѣту-ти, да и приказу не было ковать, а довести бережно...

Пятаковский. Такъ я вамъ приказываю... закуйте его...

Розсильний. Да кто станетъ слушать тебя?... Пойдемъ, старичокъ, скорѣе: скорѣе и воротисься.

Таранецъ. Господи! не остав мене... і Галочки!... Що з нею буде, як дознаєть-ся? Приятелю мій! Зроби сам... як знаєш... нічого не тямлю! часом що зо мною буде... благослови її моєю рукою і моїм словом... Прощай і ти..

Твердохліб. Не смущайте ся... Господь нас не оставить... я піду з вами, мені з руки доступ де до кого... і Галочка нічого не знати-ме, поки вернемо ся. — Господи! Будь нам покровитель! Ходімо!

Таранецъ. Хижа моя, де я у-в усім був щастливий і хвалив Бога! Чи приймеш хоч прах мій?... Доню моя! Галочка!... *(Виходить, заливаючи ся сльозами, з розсильними і Твердохлібом.)*

Пятаковский *(сам).* Заварилъ кашу, и довольно крутеньку!... *(Оглядаючи хату.)* Отъ такого достатка всѣмъ пожива будетъ. А Галочку съ остаткомъ возьму въ свою опеку. Гдѣ она?... Пойду поджидать ее на улицѣ, а допросъ безъ меня снимуть. *(Виймає табакерку і нюхає табак, приговорюючи:)* О любовь, лю... бовь!... Знатный, бестія, табакъ продаетъ. А!... *(Виходить.)*

Д І Я Д Р У Г А.

[Сватанья.]

Простий сад, в стороні хата і вихід із неї.

ЯВА ПЕРША.

Галочка *(одна, виходить із хати)*. Вже й перано, а він не йде... Мабуть і сьогодні не буде. Почав відкладати, а далі і зовсім перестане ходити... Ні, не забуде він мене, як і я його. Казала Олена, що він затим і смутний і рідко ходить, що й він любить мене... Що-ж з того! Коли справди, що він мене любить, що я дожила до такого щастя, так тут мені і вмерти краще!... бо що з нашої любови буде? Смерте, смерте! озьми мене! Не жалуй ні моєї молодости, ні краси, ні дівованьячка! Мати, сира земле! Прийми мене до себе, приголуб мене, сиріточку, і не пусти мене на світ, де нема мені ні щастячка, ні доленьки, ні отрадоньки!... Коли-б тільки він провідав, де я лежати-му, та щоб хоч разочок навідав ся до мого гробу... земля стала б мені пером, тісна домовина за веселу світлицю...! запекшій ся уста мої всміхнули ся б до нього... помершій оченьки мої глянули б ще, і скріз насипану землю вздріли б його... застившая рука моя ще простягла ся б до нього... *(Плачучи, простягає руки)*

ЯВА ДРУГА.

Галочка і Зорин, тихо підходивший до неї, бере її за руку.

Галочка *(вскрикує)*. Ох!... *(Руки не вирива від нього, дивить ся в очі, радість і удовольство на лиці у неї і сльози котять ся із очей; вона другою рукою проворно і часто утирає їх)*

Зорин (*ухвативши її руку, пригорнув до серця і пристрасно дивитись на неї*).

Галочка (*з трудом почала говорити*). Се ви... Семен Іванович?... (*Потім силлячись освободити руку свою від нього і побігла за лавочкою, поставила біля нього, і стараючись вийти із заміншання, стирає її і потім говорить*) Будьте ласкаві, сідайте у нас, поки пан-отець вернеться. Пішли кудись з чоловіком, поки я дома не була... і не знаю таки, куди і пішли.

Зорин. Жалко, что его нѣтъ! я къ нему и къ тебѣ пришелъ. Не могу далѣе скрывать моихъ чувствъ. Галочка, зорочка моя!... Не могу безъ тебя пробыть!... Все расскажу, какъ я страдаю по тебѣ. Увидѣвъ тебя въ первый разъ, я узналъ, что нашелъ счастье свое. (*Галочка закрыла ся рукою.*) Когда ты взглянешь на меня, заговоришь со мною, душа у меня встрепенется, сердце забьется сильнѣе, и мнѣ станетъ весело, такъ весело!... Взгляну въ твои глазки, вотъ что напрасно ты ихъ рукою закрыла... Закрой ихъ, да слушай только. Безъ тебя мнѣ свѣтъ не милъ... Не умѣю рассказать, какъ весело близь тебя! Мнѣ приходило на мысль, что Галочка меня не любитъ... (*Галочка проворно закрыла ся і другою рукою.*) Слушай же и не закрывайся такъ. Когда расскажу тебѣ все, тогда дѣлай со мною, что хочешь. Вотъ я и началъ рѣже приходитъ къ тебѣ, чтобы умереть скорѣе; потому что не видѣвши тебя и не слыша твоего голосочка, знаю, что не проживу долго. Все звалъ смерть къ себѣ...

Галочка (*всхлипуючи*). Та і я... її ж викликала!...

Зорин. Какъ это можно? Тебѣ должно жить,

ты утѣха отцу, ты краса міру! (*Взявши їй за руку*) Миѣ же и жить не нужно, когда ты не любишь меня...

Галочка (*в замѣшанію*). Кто-ж вам сказав, що я вас... (*склонивши голову, ледве може договорити*) не люблю?...

Зорин (*скрикує з радости*). Такъ ты любишь меня, Галочка? (*Хватє другу руку єї, которою она закривала ся, і бистро дивить ся їй в очи*.) Скажи, такъ ты любишь меня?...

Галочка (*не мігши вирвати у нього рук, щобъ скрити своє замѣшанє, склоняєть-ся на плече його*.) Я не знаю, як любити... А тільки усе те, що ви про себе розказовали... то так... (*плаче*) і мені було без вас... І я не хотіла без вас жити, хотіла вмер...

Зорин (*пориває їй в обійми, притискає, сам себе не тримає з радости, нїже єї очи, щоки*). Галочка! ты меня любишь? Ты моя? О какъ я счастливъ теперь! какое блаженство за все горести мои!...

Галочка (*довго в радости, прихилившись до нього, держить голову на плечі його*). Що зо мною дієть-ся?... Мені так хороше! Ще як стала знати вас, то було як задумаюсь... то тогді було так хороше!... Ой нї, тепер лучше! (*Обнімає його рукою*.) Я не знаю: хто я, де я і що я? Я мов птїчка вибилась з густеньких хмарочок, літаю біля ясного сонечка!... Не страшно тепер мені нїяке горечко, перетерплю усяку біду хоч через увесь вік: я мала таку годиноньку з вами, що я по-вік не забуду єї радости!... Ви мене любите!... Ви мене цілуєте!... Не покинете мене нїколи? (*Обнимає його обома руками і притискає до себе, плачучи гірко*.) Не покиньте, не забудьте мене!...

Ви моя душа і радість і... не вмію розказати, що тут у моєму серденьку...

Зорин *(не перестаючи голубити)*. Тепер я не сирота!... І для мене сонце світить!... В радості вѣкъ доживу... Вотъ, кажеться, пдетъ твой панъ-отець... Скажу ему, буду просить... *(Зоста-вляє її.)*

Галочка *(побачивши Твердохліба, виходячого із хати)*. Ні, то не пан-отець, а вони з сим чоло-віком кудись ходили, то мабуть скоро і прийдуть... Тільки ви, Семен Іванович, подождіт: ще не пора пан-отцеві нічого говорити. Ще ми не порадили ся ні об чім... Я ще й тепер ума не зберу — усе те розказати, що в мене на думці. Я ще не при-викла до свого щастя... *(на бік)* і як мені так скоро відректи ся від його!

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Твердохліб, до того ходивши то в хату то з неї.

Твердохліб *(підходить до Зорина)*. Не во гнів вашому благородию будетъ, прошу покорно сюда, маю пильнеє діло поговорити з вами се-кретно...

Зорин. Что такое? *(Іде на бік з Твердохлібом.)*

Галочка *(з неспокоєм)*. А що у вас там є? Атже вп, дядюшка, пішли з пан-отцем: де-ж він? Скажіт, будьте ласкаві, і мені. *(Іде до них.)*

Твердохліб *(відводячи її)*. Не смущайте ся, маішечко, і не мішайте нам. Сам пан-отець при-слав до його благородия... Ми зараз усі вернемо ся... *(Іде до Зорина.)*

Зорин. Что такое? Говори скорѣ. Ты весь встревоженъ.

Твердохліб. Стала ся такая причина. Мені звістно, що ви, по ласці своїй, жалуете і мого приятеля, сього хазяїна, Олексія Таранця...

Зорин. Ну, такъ что?

Твердохліб. А отто, ваше благородіє, що на нього зділан одним бездільником донос у самих пустяках; йому оправдати ся можно, но як узяти його у губерську канцелярію...

Зорин. Какъ? уже и взяли?

Твердохліб. То-то і є, ваше благородіє. Я за ним пішов і просив, кого слідує, та як опісля одвели його у секретну, так знаєте там...

Зорин. О Боже! его пытать?... Побѣжимъ скорѣе, не можемъ ли ему помочъ... (*Іде.*)

Твердохліб. І я за-тим вас і шукав; у квартирі нема, так я сюди... (*Поспішає за Зориним.*)

Галочка (*в неспокою*). Куди-ж ви? Семен Іванович, потривайте! Але і слова мені не сказали, так і побігли обидва... Нехай Бог милує, чи нема з пан-отцем якої причини! Вже-ж би мені Семен Іванович сказав. Хтось-то там через пліт передіз... біжить сюди... Ох лишечко! то-ж навіжений пущвірок... заховати ся нікуди!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Галочка і Пятаковский.

Пятаковский. Не уходи, моя красавица! я имѣю къ тебѣ криминальное дѣло.

Галочка. Нема мені до вас ніякого діла. Чого ви сюди забрали ся? та ще по плотам лазите, неначе... хто?...

Пятаковский. Время, нетерпящее отсрочки. Тутъ, когда дѣло по самонужнѣйшей надобности, тутъ не смотрятъ ни на плоты, ни на что!

Галочка. Та що там? кажіт швидче, та і убірайте ся собі хоч до... куди знаєте!

Пятаковський. Изволь, сей моментъ скажу, а ты немедленно положи резолюцію безъ волокитъ. Люблю тебя, Галочка! животомъ и душою! Дай обѣщаніе выйти за меня — и все дѣло прекрашу.

Галочка. Не десять разів казати вам, що цур вам! І не думаю, і не подумаю об вас ніколи. Викиньте се собі із голови.

Пятаковський. Съ кѣмъ же ты, душечка, останешься? Я былъ бы тебѣ и подпора, и защита.

Галочка. Не треба мені пїякої другої защиты, в мене батенько є.

Пятаковський. Я про то и говорю, что безъ батиньки былъ бы тебѣ защита. Какъ теперь тебѣ одной проходить званіе свое?

Галочка (*з неспокоєм*). Хіба де батенько мій?

Пятаковський. А Твердохлѣбъ развѣ не сказаль? Онъ за тѣмъ и пошелъ сюда.

Галочка. Вони були тут на часинку, та й не сказали нічого і пішли опять до його.

Пятаковський. Вотъ такъ! Теперь уже далеко до него.

Галочка (*в великій тревозі*). Як далеко? що ви кажете? Скажіт бо, зділайте милость!

Пятаковський. А! теперь просишь? А что тогда скажешь, какъ узнаешь, что твой гордый панъ-отецъ спдить въ тюремѣ, а теперь пошелъ въ Сибирь!...

Галочка (*поблїдла і дрижить*). У Сибір?... пан-отця?... Брешиш, брешиш, злий пущівірку! мій батенько і не подумав ніколи такого, за-що люди у Сибір ходють.

Пятаковский. Нѣтъ, не брешу. Прежде за его мошенничества самого взяли, а потомъ прислали и за вашимъ работникомъ, Николою. Теперь уже обоихъ сослали, и Твердохлѣбъ за тѣмъ и приходилъ, чтобъ взять имъ что на дорогу.

Галочка (*вскрикнув*). Ох, мені лишечко! Так, так і с! і йому казав... і він аж побіг... і не сказав мені ні слова, побіг... Побіжу і я... Таточку-голубчику! Де ти страждеш? Озьми мене з собою!... (*Вибігає.*)

Пятаковский (*довго дивить ся за нею дивуючись а потім тріснув пальцями*). И именно дура!... Будь я бестія, если она не дура!... Имѣя такое богатство, остается полновластная и безспорная всему наслѣдница: отца ссылаюгъ въ Сибирь, а она плачетъ какъ будто о какомъ несчастіи?... Чудные бываютъ нравы у людей!... Вотъ какъ и у меня: а хитрости сколько? О, донось на моего злодѣя Таранца штука чудесная!... Теперь радъ бы, пріятель, и десятерыхъ дочерей отдать мнѣ, такъ уже поздно...

ЯВА ПЯТА.

Пятаковский і розсильні.

Пятаковский. Что? за кѣмъ это еще?

Розсильный. Не за кѣмъ же, какъ за тобою. Во всѣ концы послали отыскивать, а я догадался, что ты здѣсь торчишь, да прямо и пошелъ.

Пятаковский (*гордо*). Говори вѣжливоѣ: знаешь ли, кто я?

Розсильный. Какъ тебя не знать! Да полно чужариться, ступай въ канцелярію; велѣно привести какъ можно скорѣе.

Пятаковский. Въ канцелярію? Хмъ! иди и скажи, что сейчасъ буду. (*Продолжаеся повѣсно.*)

Розсильный. Вотъ еще и отвѣдъ посылаетъ! Иди сюда: вѣрно связаннаго привести.

Пятаковский. Кого?

Розсильный. Да не какого-же чорта, какъ тебя. Секретарь доложилъ, что вовсе не пишешь, а все гуляешь.

Пятаковский. Какъ, меня? Какъ-то и кто меня посмѣетъ связать?

Розсильный. Не кто же, какъ я, и вотъ какъ свяжу! (*Берутъ його і вяжуть руки.*)

Пятаковский. А все же не скованнаго...

Розсильный (*вяже дальше*). Тебѣ и то не въ диковину. Недавно же сидѣлъ на цѣпи!

Пятаковский. Какъ недавно? Еще на прошлой недѣлѣ...

ЯВА ШЕСТА.

Таранецъ і Зорин выходятъ изъ хаты.

Таранецъ. І у хаті єї нема... Хибѣ ще й доси не вертала ся?...

Зорин. Это что за молодецъ? И куда вы упрячиваете его?

Розсильный. Бѣгаетъ, ваше благородіе, изъ канцеляріи, такъ приказано...

Таранецъ. Се ж мій супостат. Се він же, Семен Іванович, на мене донос подавав.

Зорин. Теперь самъ попался въ бѣду? такъ слѣдуетъ.

Пятаковский (*до розсильныхъ*). Это ничего, а вы развѣ не видите, что вашъ арестантъ ушелъ? Вы его отвели, а онъ ушелъ... Возьмите его, скуйте...

Розсильний. Полно брынкать-то! Ступай за нами.

Таранець. От бач, пущьвірку! Ти мене і у кандали і зїсти хотїв, я ж виїшов прав, а ти попав ся.

Пятаковський. Такъ что-жь? Хотя и связанный, да не закованъ... я тебя таки добѣду!... *(Розсильні відводять его на верівці.)*

Таранець. Зло для себе зле... Де-ж наша Галочка? І тут єї нема!...

Зорин. Это миѣ чудно. Я ее оставилъ здѣсь, и она вовсе не знала о бѣдѣ...

Таранець. І хороше, як-би і не знала. Може скучила сама, та й пішла до подруги... *(Давить ся на бік.)* Так і є, що не знала! Про усе прочула... мабуть і в городі була вже... бачите! летить як стріла... *(Іде до неї на зустріч.)*

ЯВА СЕМА.

Ті-ж і Галочка, прибіга і кидаєть-ся до батька.

Галочка. Таточку! голубчику!... Ще-ж я вас побачила!.. *(Обніма його і плаче.)*

Таранець *(так само).* Годі-ж, годі. Господь з тобою!... Бач, я й жив і впиь тут...

Галочка. Я вже думала, що вас і на сьвітї нема!... сказали пак, що ви аж у Сибірі...

Таранець. Хто-ж то мене так запрятав?

Галочка. Не хто-ж, як оттой гаспидський Пятаковський!... Тут усе приставав до мене... і вас, каже, у Сибір повели...

Таранець. Так ти і побігла мене визволяти? *(Сьмієть-ся.)*

Галочка. Ато-ж пак! І не стямилась, як і побігла... мала на край сьвіта бігти... Біжу, дивлю

ся, якийсь-то пан іде назустріч: я їх овеї не знаю нікого, та думаю: коли пан, то й волю має: от і стала його прохати і кланяюся йому, а він усміхнувся і каже: знаю, знаю. Не бойся, каже, нічого, верни ся до дому, твого отця відпущено... Я як се почула, та назад іще дужче бігла, та й думаю: а що, як той пан не зна та на сьміх сказав? І не вірю з радощів, а знай біжу... а тут салдати зостріли ся, повели на верйовці, мов собаку, Пятаковського, так і вони сказали. Куди то вас, тату водили? І що там на вас за пеня?

Таранець. Пеня, доню, московська, та ба, нароблено багато хлопів. Не побачила б ти мене з руський місяць, як-би не Семен Іванович; і поручив ся за мене, спасп-бі йому, і випрохав, щоб відпустили.

Галочка *(з чувством до нього)*. О Семен Іванович!... Ви знаєте... усе знаєте!...

Зорин. Знаю, Галочка, знаю, какъ бы ты тужила объ отцѣ, потому и хлопоталъ, чтобы его скорѣе, какъ невиннаго ни въ чемъ, отпустили домой. Тяжело мнѣ было видѣть, что такой почтенный человекъ безъ вины долженъ страдать... Но все кончилось, не будемъ вспоминать.

Галочка. Тільки яка ви є добра душа, того не забудем по вік!...

Таранець. Єй, істинно! ви і були і є мій благодійтель, і чим вас віддяковати?...

Зорин. О мой почтенный Алексѣй! Благодарность твою можешь доказать, осчастливить меня на вѣкъ, самая смерть...

Галочка *(весело, стараючись не дати йому говорити)*. А ну те вже при такому часі не споминайте про смерть!... На сім сьвіті так гарно, весело!... Мені сьогодні мов небеса одчинили ся,

полетіла б від радості по-під хмарочками, та і впять би до вас вернулася... Будемо тут жити у щасті, у любові... аж поки зовсім постаріємось...

Зорин. Правда, Галочка, правда. Самое большое счастье жить в любви. Будем так жить по-вѣкъ. Не отгоняйте только меня отъ себя...

Таранець. Пожалуй, ми не відганяємо: так ви щось нас не так любите, як ми вас? — Чи будете часто приходити?

Зорин. Не только часто приходит, но думаю съ вами и навсегда остаться, когда только примете меня...

Таранець *(дивуючись)*. Щоб то як?...

Зорин *(бере его за руку)*. Почтенный Алексѣй! выслушай... *(Галочка знаками просить его, щоби мовчав; опустивши руку Таранця і подумавши, говорить)* Нѣтъ... еще не время!... Завтра... завтра приду и все скажу... *(Виходить скоро.)*

Таранець *(задумавшись, дивить ся у-свідому і помовчавши)*. Що се він, доню, сказав, що як-би по-вік йому з нами жити? га? *(Дивить ся на неї тильно.)*

Галочка *(змішавшись)*. Не знаю, таточку!... Чи не против того... що може квартири їм будуть на Ганчарівці... або що: не знаю таки...

Таранець *(довго дивить ся на неї, потім протягує до неї руки: вона кидаєть-ся до його і обнима его)*. Ні, Галочка!... я не бою ся нічого!... *(Кладе їй руку на голову.)* Ти моя дитина!... *(Поцілювавши в голову, тихо іде в хату.)*

Галочка *(дивлячись вслід за ним)*. Твоя, таточку!... і ти ніколи не відцураєш ся від мене... Бою ся тільки того, що дума Семен Іванович...

Нехай по-переду розкажу я, як нам любов нашу скінчати... Так і зробимо, так і жити-мемо... І щó-то за гарно буде!... Він мене любити-ме, поки я вмиру... і я буду довго-довго жити... бо у щасті та у вірній любові і душа буде радовати ся, і здорове цвісти-ме, як весення квіточка!...

Д І Я Т Р Е Т Я.

[Кохання.]

На другий день. — Декорація першої дії.

ЯВА ПЕРША.

Таранець (*один, сидить і читає книжку, потім знявши окуляри*). І великі і святії мужі, а скільки бідствували на сїм світі!... Чого-ж нам грішним тужити, коли біда постигне? Вони через своє терпіння царство заробили; треба ж і нам так робити, як і вони. Не дай тільки Боже якої напасти, як мені було нї відсіль нї відтіль склалось лихо. Не було горя, не мав об чім тужити, так тут як-раз і біда! Достаточку, слава тобі Господи, і унукам зостанеться... Чадо моє миле, що я і не знаю, як дякувати Богу за неї... яка-то їй судьба? (*Задумується.*) Ой нї, нї!... не буде сього!...

ЯВА ДРУГА.

Таранець і Твердохліб.

Твердохліб. Здорові були, Омеляновичу! Поздоровляю вас покінчавши своє діло.

Таранець. Спаси-бі вам за усе. Сідайте, по-

жалуйте. Учора після передраги не зміг піти до вас подякувати за усе ваше старання, що зарані звістку дали і там об мені старалися, а що нуше, Семена Івановича покликали: зовсім було у турму сказали; так він вже випросив і поручився. *(За куліси)* А ке, доню, нам чого, любезного гостя попоштувати!

Твердохліб. Не турбуйтеся ні в чім уже ради мене. Не вам кажучи, лихоманка трясла мене з самої осені; так обіщався цілий год по п'ятницям не розрішати. Покорно спаси-бі за усердіє. Рад же, істинно рад, що не дали ворогу посміятись! Буде ж і він знати!

Таранець. А що йому? Нічогоїсьнюко. Листок паперу на донос пронав, та й годі. Як показав Микола усе про нього і против чого якії слова говорив, так судящі засміялися і похвалили Миколу, а об Пятаковському сказали, що з-пану так зробив. Що-ж йому се? він завтра на другого нападеться.

Твердохліб. Е. ні; так, стало бить, ви, приятелю, і не знаєте, що з ним послідовало?

Таранець. Ні, не знаю нічого. Хиба що?

Твердохліб. Віддали Пятаковського під суд і велено діло скоріше кінчати; так отсе сьогодні озьмуть об вас повальний обиск, та й рішення послідує.

Таранець *(вскочивши із осліпця)*. Як, об мені повальний обиск? За-що така напасть?...

Твердохліб. Тверже діло буде, приятелю любезний! Та ви не смущайтесь: об вас покажуть усе добре, як і знають.

Таранець *(ходить сюди і туди, встревожившись)*. Боже мій, Боже мій! Чи ждав я сього над собою!... Усе добре покажуть; спаси-бі за сю

пісню!.. Яково з такою душею, як моя, що й помислити бояв ся об якій неправді, яково мені йти на людський суд? Чи безділничав я, чи ні?... А чим за се удовольнить мене Пятаковський?... А скільки годів моїх потрачено за сей один час, поки я почую, що про мене із-під присяги скажуть?... Він і з-під суда вивернеться, а я вже був під розбором, під слідством! Ох, Боже мій!..

Твердохліб. Не тужіть так позанапрасно, так порядок велить судящим. От і се ще треба зробити: дати показаніє, хто ви, де родились і коли стали жити...

Таранець. Як і об душегубці питають!..

Твердохліб. Та ні, Бог з вами, зовсім друге. Я отсе зайшов за вами, пан комиссар жде вас. Ідіть, і проходите ся, і близче буде к кінцю діло.

Таранець (*подумавши і з жалем*). Не сьмію послухати ся начальства, іду із вами... а вже, яково мені на душі, так один Бог бачить!.. (*Бере шапку і палицю.*) Е, тривайте лишень; сказати треба Галочці, що йду на часинку, а то як-раз побіжить, куди очі, визволяти мене. Галочко душко! а вийди сюди на часинку. Тут нема чужого.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Галочка з роботою в руках. Ввійшовши, кланяється Твердохлібу.

Таранець. Посидь, Галя, сама у хаті, поки я звернусь.

Галочка. Ох, таточку, я вже і боюсь, що куди ви отсе ідете!

Таранець. Та не бійсь, божевільна. Адже бачиш, я не з саддатами іду! Є діло до чоловіка

тут недалечко, так я, ти ще і рубця не дорубиш, а вже і вернусь.

Твердохліб. Не смущайтесь, Олексіївна! Робіт собі та пісеньок співайте, то і не счуєтесь, як ми прийдемо.

Таранець. Бог з тобою, доню! — Ходім, приятелю! — Іди, Таранець, оправдуй ся... от до чого привів бездільник!... *(Виходять обидва.)*

Галочка *(одна, сідає до столика і шие).* Отже троха чи нема у батенька яких хлопів усе з тим навіженим Пятаковським? Щось він смутенький пішов. Та й досадно ж!... А мені так весело!... Прокинулась ще на зорі: гарно так у божому світі!... Сонечко засіяло... На душі мені так весело... бо й ми собі любимось! Коли-б Олена прибігла до мене, усе б їй розказала... та що то, на вулицю вибігла б, усьому світу розказала б, яка то я щаслива, що мене любить Семен Іванович!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Галочка і Зорин.

Зорин *(входячи при послідних словах).* Любить же, любить, и крѣпко любить!...

Галочка *(скочивши і оставивши роботу).* Ох! се і ви прийшли?... Бачите, і без вас думаю об своєму щасті.

Зорин *(взявши її за руку).* И я же, Галочка, все обь одномъ думаю! поспѣшилъ къ тебѣ: о чемъ, ты говорила, нужно посоветоваться? Теперь же Алексѣя нѣтъ...

Галочка. Вони пішли за якимсь-то ділом і скоро вернуть ся.

Зорин. Знаю, все знаю: куда онъ пошелъ и

что скоро будетъ назадъ. Тутъ то мнѣ и нужно съ тобою переговорить.

Галочка (*весело*). Чи сидете ж, Семен Іванович, чи ходючи будемо розговорювати? Як хочете, вже ви не в гостях у нас. Чи правда?

Зорин. Правда, милая моя Галочка, правда, я вашъ семьянинъ, вашъ на вѣкъ. (*Сідає на лавочці і Галочка коло него. Він тримає її за руку.*) Не стану я тебѣ, моя Галочка, розказувать, какъ ты осчастливила меня своею любовью!... Когда меня искренно любишь, такъ душа твоя знаетъ это счастье.

Галочка. Знає, мій соколику! та нема таких річей, щоб його висказати. (*Схиляє голову на його плечі.*)

Зорин (*голублячи її*). Такъ, моя зоричка! І я не умѣю его изъяснить. Какъ знаю свое сердце, такъ понимаю и твое: какъ я буду любить тебя по весь мой вѣкъ, — и ты не оставишь и не забудешь меня нікогда!...

Галочка. Хиба-ж я захочу своєї смерті? Знаю, що як-би я подумала тільки менше вас любити, то тут би з нудьги і пропала. Через те й живу на світі, що люблю вас!... Чи проживе рибонька без водиці, чи процвіте який цвіточок без рісоньки небесної?... так і я не проживу без вашої любови. Коли ж ви перестанете мене любити, то я тут і вмиру, а і вмираючи так-же буду любити, як і у сей час.

Зорин. Когда меня такъ любишь... Галочка! сдѣлаєшь ли все для моего счастья?

Галочка. Що хочете звеліт, на край світа пошліт, та нема на світі такої сили, щоб мене вдержала від любови до вас, а через те нема того на світі, чого б я не зробила для вас...

Зорин (*цілючи її*). Какое блаженство! въ чистомъ, невинномъ серціѣ и найти такое чувство!... Галочка!... я не могу жить безъ тебя!... вийдешъ ли за меня? Я женюсь на тебѣ!...

Галочка (*підняла з його плеча голову, одняла усильно свою руку, відійшла від його, руки пригорнула до грудей, дрижить, важко дихає, блідна*).

Зорин. Кудаже ты встала? скажи мнѣ, надѣяться ли на такое счастье? скажи! (*Хоче взяти її за руку*.)

Галочка (*віднимаючи руку, відступила іще далше і ледви може говорити*). Що се... ви, ваше благородіє?... (*Захиталась, поспішила до стола і опершись ліктями на нього, ледве удержалась, щоб не упасти на бік, з великим сумом*). Тяжкая година наступила!... сього я боялась!...

Зорин (*скрикує без памяти*). Галочка, пли мнѣ такъ усьнялось... Кому ты это говоришь? Кого величаєшъ?...

Галочка (*стараючись укріпити ся*). Вас.

Зорин (*з докором*). И ты мнѣ это говоришь!

Галочка (*з великою твердостію і поважно*). Я, Галочка, дочка простого обивателя Таранця, нагадую Семену Івановичу, що він є пан, благородного роду, поруччик: йому і подумати того не можно, що він сказав.

Зорин. Такъ ли ты меня любишь?... Такъ ли теперь увѣряла?...

Галочка. І вміраючи буду те-ж казати... Ох, бачить Бог, як кріпко люблю вас, і так любитиму по вік!...

Зорин. Когда же такъ любишь, почему не хочешъ итти за меня?

Галочка. За-тим, що люблю вас кріпко, міри нема, як щиро люблю!...

Зорин. Почему-же не хочешь свого и моего счастья?

Галочка. Моє щастя у моєму серденьку: ніхто його не відніме. Як же я хочу, щоб ви були щасливі, так тим не хочу слухати річей ваших.

Зорин. Когда желаешь моего счастья, то почему не идешь за меня?

Галочка. Щоб не згубити вас на вік, не завязати вам світу... Семен Іванович! я вам не рівня!...

Зорин. Не говори мені того. Любовь равняєть всіхъ.

Галочка. Може й так, поки жити-мемо один для одного: так бо не можно цього зробити!... Об моїй долі, об моїм щасті ви не споминайте: я їх поховала: будемо говорити про вас. Я не знаю, як у світі, меж панами, водить ся, а те знаю, що усюди будуть питати ся про вашу жінку, відкіля вона і хто така є? — Нехай ви, люблячи мене, і не засоромите ся сказати прямо: вона мужичка: та яково буде вам тогді? Усі будуть з вас сьміяти ся, усі осуждати, усі цурати-муть ся вас через жінку, що у вас уся рідня мужики...

Зорин. Что мені за дѣло? я не посмотрю ни на кого!

Галочка. Так вони подивляють ся на вас. Попрійокам та сьміху з вас кінця не буде!... Не стерпите, схаменете ся... і ради б вже вернутись, та вже не можно; от і возненавидите мене!...

Зорин. Галочка! этого никогда не можетъ быть! Пускай меня засмѣютъ, растерзаютъ, я никогда не перестану любить тебя!...

Галочка. Так я-ж не камяна! хіба мені легко буде дивити ся, що ви через мене і за мене страждати-мете? і я, усе тес бачивши, хіба зможу жити? Однаковісінько вмеру, як і тогді, як ви перестанете мене любити. Та я об собі і не вбиваю ся. Хоч як хочете мене переряжуйте, навчіт як бути панею, та вже натури не переробите: усе видно буде, що я коренна мужичка. Куди ви зо мною явитесь?

Зорин. Я всѣхъ брошу, отстану отъ людей: ты мнѣ только...

Галочка. Не так бо, Семен Іванович! Ви усто раз розумніші од мене, і ви знаєте, що сього не можна і не треба робити. Ви собі богобоязливі; ви знаєте, що гріх на світі даром жити. Усякому треба жити для діла, а не маяти ся без діла. Вам і скучно буде, і ви появились би меж люди, так у вас камінь на шиї, я!

Зорин *(в роздумі, глядячи на неї)*. Такъ такъ-то, Галочка, ты любишь меня?...

Галочка. Боже праведний! Чим мені ще більш завітати, як я вас люблю? Чи і се вам нічого, що я для вашого щастя на видиму смерть іду? Бо розлучити ся з вами — се смерть мені!... *(З докором і утираючи сльози)* Ох, Семен Іванович! хіба і се вам нічого?...

Зорин. Такъ зачѣмъ же намъ разлучаться?...

Галочка. Як-би я вас любила так, легенько, а себе більше чим вас, так я і часу не думала б. Чого мені хотіти? З мужички стала панею, муж в мене молодий, хороший, як намальований, хоч на місяць а попановала б: а опісля, що б з ним ні зробило ся, хочби він і страждав через мене та хочби і покинув мене, я собі байду! Він від мене, а я від нього, і не кажи мені ніхто ні-

чого: я благородна! — Так я бо вас не так люблю! Волосинка з вас спадé, а в мене серця шматок відірветь-ся: вам ще находить біда, а я вже страждаю! І тим-то лучше хочу цілий вік мучити ся, горе терпіти, усякі муки сама прийняти, аби-б від вас і маленьку біду відвести...

Зорин. Ты сама найбільшю бѣду мнѣ дѣлаєшь, ты губишь меня!... ты ножъ въ серце вонзаєшь...

Галочка. А мені хіба легше?... Нещасна моя доленька, що я родила ся у мужицтві! Пожальуй, як-би я була панянка, тогді, любивши вас так...

Зорин. Все равно. Я говорю тебѣ: все равно, всѣ мы — Божіє створіння!

Галочка. Так, Боже створіння! та щось мені здаєть-ся, що не так ви кажете, як воно єсть. Не однакові зірочки на небесах, не однакові і дерева по садкам. Не буде вишенька цвісти яблунувим цвітом, є у неї свій цвіт. Не прийме березонька липового листячка. Не позбере соловейко другої пташечки, як тільки з свого роду. Усьому свій закон, а чоловікові ще й найбільш того...

Зорин. Для чого-же ты прежде о томъ не подумала? Зачѣмъ меня полюбила?...

Галочка. І не жалкую, що полюбила вас, такого красивого, розумного і з доброю душею чоловіка. Щастячко моє, що я не кого другого, а вас стала знати: та ні, я другого і не любила б. Велике і в тім моє щастя, що ви полюбili мене. Ви неначе мене знову на світ породили. Без вашої любови я не жила б, а маялась. Хіба-ж не можна нам так щиро любити ся і не вводити один одного у біду? — Коли ж нам не

можно побратися через те, що́ я казала, то *(з жаром)* будемо собі любити ся, як брат з сестрою. Завсегда будемо у-купі, і через те будемо щастливі. Треба вам буде куди відлучитись, я знати-му, що́ й за морем ви скучати-мете за мною, як і я за вами. Звернетесь, — як тільки ми тогді зрадуємось!... О Семен Іванович! що́ то за життя наше буде! Бідности не знати-мемо, пан-отця мого шанувати-мемо: люди будуть вас почитати, як і тепер, ніхто вас ні в чім не осудить, нічим не укорить. Коли ви будете сим щастливі, то я душі в собі не чути-му з радости, що́ такий чоловік так кріпко любить мене, дівку просту, нерозумну, тільки тим того і достойну трохи, що́ любить його — міри нема!... Семен Іванович! нашому щастю люди позавидують, ангели порадують ся, бо наша любов буде сьвята, чиста, без усякої дурної думки!... *(Кинувши ся до нього на шию)* Любіт мене так, то і ви і я будемо по вік щастливі!...

Зорин *(голублячи її)*. Воть-же кстати панъ-отець пришелъ: буду его просить. Онъ меня послушаеть. Тогда что, Галочка?

Галочка. І я своє скажу йому. Нехай розсудить! *(Утирає сльози і відходить від нього.)*

ЯВА ПЯТА.

Ті-ж і Таранець. Галочка стоїть коло стола, зложивши руки і схиливши голову. Зорин дивить ся в вікно. Таранець, увійшовши, скинув верхню свиту, став і мовчки дивить ся на них, дивуючись.

Галочка *(помовчавши, на бік)*. Таточко сердешний проходив ся, обідати хоче, та боюсь відсіля вийти: він стане просити, а пан-отець і послуха його.

Таранець (*довго на них дивившись*). Що се ви такі чудні обоє? Неначе чого плакали. Один перелічує шибики у вікні, а друга лічить піщинки на долівці. Га? (*Помовчавши, сідає з огірченням.*) А я, як батько, щоб вам у чім не помішав, так мені не треба нічого і казати. Га? може й так! та глядіт, щоб опісля на себе не жалковали.

Зорин (*підходячи до него*). Не досадуй на насъ, добрый Алексѣй. Теперь только пришло время сказать тебѣ со всею чистотою сердца, что я полюбилъ твою Галочку безмѣрно. Узнавши ее, каждый день узнавалъ въ ней новыя добродѣтели, и наконецъ рѣшительно тебѣ скажу, что не могу жить безъ нея. Согласись на нашъ бракъ. Я имѣю состояніе: у меня душъ полтора ста крестьянъ: ни отъ кого не завишу. Кромѣ одного дяди, который любитъ меня и уже согласился на мое желаніе, никто не можетъ мнѣ въ этомъ препятствовать. Люблю твою Галочку страстно, выше всего на свѣтѣ: такъ и по вѣкъ буду любить ее... Отдай мнѣ ее на мою радость, утѣху, для вѣчнаго счастья моего! Хочешь, выйду въ отставку, у тебя жить останусь: хочешь, ко мнѣ переѣдемъ, будемъ также жить: буду тебя уважать, покоить!... Ты видѣлъ уже мое почтеніе и любовь къ тебѣ: я не переѣмлюсь: а для счастья Галочки отдамъ послѣднюю каплю крови!

Галочка (*слухавши плакала і говорить на сторону*). Що то почую?... Чи не погибель свою?...

Таранець (*схиливши голову і помовчавши*). Знаю, що ви є честна душа і що ні розказуєте, усьому воно правда. Ви не такий, щоб погубили

дівку, котра любить вас. Вірю, що ви так полюбили мою дочку: вірю, як отець, котрому нема і на світі нікого милішого, як його дочка. Як-би я був другий батько, то може б зрадовався, що моя дитина, моє рожденіє, буде благородна і рідмій буде панувати. Я ж положився так: кого Галочка сама позбере, за кого похоче, то мій і зять. І тепер против її волі не піду. Далє-бі, Семен Іванович, що вона мені про вас ще нічого і не говорила. Я сам тільки учора запримітив за вами обома щось: та і її не питав і від неї не чув. А бачу, що вже ви собі поговорили об усім. *(Усміхнувшись)* Так нехай так буде, як сказала Галочка.

Зорин *(ударивши себе рукою по чолі)*. Бѣда же моя, когда ты здаєшься на Галочку!...

Таранець *(сміючись)*. А що, хіба по своєму розсудила?

Зорин. Она мнѣ много наговорила, но все нерезонно. Чего человекъ не хочетъ, такъ найдеть чѣмъ отклонить отъ себя...

Галочка *(плачучи)*. Е, ні бо, Семен Іванович, не гнівіт Бога! От тут мій таточко рідненький, так перед ним, і у такий час, збрехати не зможу. Пан-отець мій зна, що я нікого не любила: нехай же й те зна, що вас першого любила і люблю, точнісінько як і ви мене. І коли-б я була вам рівня, я б з-разу, не думавши, кинулась би до свого щастя, а то...

Таранець *(цілючи її в голову)*. Доню, мила моя дитино! Я ще учора знав, що ти йому скажеш, і знаю, що ти йому усе і сказала, та тільки своє.

Галочка *(на бік)*. Тепер мені полегшало на душі! *(Виходить.)*

Таранець (*помовчавши трохи*). Семен Іванович! Бачить Бог, як кріпко вас люблю. Чи любив би так сина, не знаю. Не то, що ви пан, багаті: не кажу і того, що ви для мене зробили у моєму ділі: вирвали мене з пекельної муки, з-під арешту, сидів би я у тюрмі і доси, коли-б не ви мене собою виратовали: про се я мовчу. Чого б я для вас пожаловав? ні: коли-б ви — не положіт гніву за моє просте слово, — коли-б ви були простим мужиком, у бідности, то я, знаючи таку душу, як ви маєте, я б прийшов до вас, поклонився б вам і сказав: утіште отця, ви зробите мою дочку щасливою, озьміт її!

Зорин. Я прошу тебе о томъ. Если такъ любишь, если такъ знаешь меня, устрой мое счастье на вѣки! Отдай за меня Галочку! она находитъ препятствіе, но это все пустое!

Таранець. Як? Галочка, люблячи вас, душі од вас не чує: так вона тільки об вас і вбивається, а об собі і не дума! Так я, як їй отець, довжён об ній і об собі подумати. Вийде вона за вас, то через місяць, через другий, ми її побачимо на столі!...

Зорин. Отъ чего же такъ? Я буду оберегать ее: пылинкѣ не дамъ пасть на нее: отъ всего защищу...

Таранець. Ви? — так. Ви будете її й любити і шанувати. Так люди з'їдять її своїми язиками! Вона в них з мужичок не вийде. »Через те і через те він її узяв, покрили гріх.« А ви, Семен Іванович, грамотні: ви знаєте, яково важко чоловікові переносити худу славу без причини! Знаєте і те, що і крапілька худої слави не сходить з чоловіка по-вік! А у женському полуді ще й гірш!... Яково-ж буде їй, моєму дитяти, що

чиста і непорочна у сїм дїї як голубиця, а її
ножем у серце сьогодні, та завтра у ту-ж язву!...
На-довго сї стане?... тогді... (П. *Кличе.*)

Зорин. Мы сами отречемся отъ людей, будемъ жить одинъ для другого, не будемъ знать никого! такая жизнь самая благочестивая, святая, счастливая...

Таранець. Правда ваша: жити-мете у любови, у щастї... Бог благословить вас дїточками такими, як і мене наградив дочечкою: от вам нова радість і утіха... Еге! та тут, замість того, щоб матері — я нічого не кажу про вас, а тільки про моє рожденіє, — матері веселитись дїточками, а їм від людських язиків просьвітку не буде. Усі на них пальцями показувати-муть, усі зашиплять: »мати їх з мужичого роду, нища, і уся рідня сяка-така, і діти такі будуть!...« Усі стануть їх жахати ся, цурать ся, пострікати тим, у чім вони овсі і невиновні... А яково се матері? через них, через їх славу, вона держить ся на сьвітї: для їх щастя вона готова на усяку муку, усе перетерпить, душу свою віддасть... О Семен Іванович! Ви не знаєте, що є діти для родителїв!...

Зорин (*ходивши в роздумї*). Хорошо!... сдїлаю такъ. Увижу, чѣмъ тогда будуть отговариваться! (*Кличе*) Галочка, другъ мой! Вийди кь намъ...

ЯВА ШЕСТА.

Ті-ж і Галочка.

Зорин. Галочка! Я разстанусь съ тобою, не надолго. Долженъ завтра їхати кь себѣ.

Галочка (*стреможившись*). А як то не на довго?

Зорин. Такъ, что недѣли двѣ-три проѣзжу. Не близко отсюда.

Галочка. Зачим же ви поїдете?

Зорин. Дѣло есть: поїду домой. возьму отъ дяди такую бумагу, что онъ не только позволяетъ, но просить, чтобъ я женился на... на... обывательской дочери...

Галочка (*гирко усміхнувшись*). Кажіт бо, Семен Іванович, просто — на мужичці!... Еге! вже ви зараньні соромитесь казати, що на кому ожените ся!...

Таранець. Так, Галочко, правда, правда твоя. (*Щипує її в голову.*) Спаси-бі тобі, шіймала у слові. Так, Семен Іванович, так воно є.

Зорин (*стараючись оправдати ся*). Нѣтъ... это не то... Взявши такую бумагу, возьму листъ и отъ духовныхъ, что нѣтъ грѣха жениться на неравной, какъ ты, Алексѣй, называешь. Возвратясь, буду просить своихъ начальниковъ, чтобъ уговорили тебя.

Галочка (*вздихнувши і утираючи слези*). Ви таки усе своє?

Зорин. Не умру, пока не доведу до своего желанія и не уговорю тебя!...

Таранець (*розмишляючи*). Побачу, що вам дядюшка скаже: тогді скажу своє послѣднє слово, та й робіт, як знаєте...

Зорин. И такъ, прощайте, мои любезные!...

Галочка (*в великім безтокойстві*). Ох лихо!... хиба ж ви зараз і їдете?...

Зорин. Теперъ же и выїду. Мнѣ часъ дорогъ. (*Обіймає Таранця.*) Прощай, мой любезный Алексѣй Омеляновичъ. Дай Богъ найти тебя здороваго! Съ Галочкою позволь проститься, какъ уже съ невѣстою...

Таранець. Прощайте ся... а коли побачитесь?

Зорин (*обіймаючи Галочку, цілується з нею; вона стоїть без всякої участі, бліда, трясє ся*). Прощай, моя милая... моя ненаглядная Галочка! Не тужи... не скучай... я скоро ворочусь... поспішу кь моему счастью... (*Виходить.*)

Таранець (*проводжаючи його*). Вертайте ся здорови. нехай вам буде у дорозі усе гаразд!... (*Іде за ним.*)

Галочка (*сама, зложивши руки і схиливши голову, в роздумі, потім нараз вскрикує*). Так... так зроблю!... така смерть важча усіх. Семен Іванович! Іще верніте ся. (*Таранець і Зорин вертають ся; вона протягує до його руки*) У останнє... (*Ридає. Зорин кидається до неї в обійми. Вона за сльозами не може говорити, схилила голову на плече йому.*) У останнє... цілую вас!... У останнє... прощаюсь з своїм щастям... не можна мені буде такого слова сказати... не забувайте мене!... Ні! забудьте... тільки не забувайте, як щиро вас любила... і що для вашого щастя зробила... Спаси-бі вам, що ви мене любили... дали мені знати щастя на сїм сьвіті... Прощайте на вік!... (*Оставля його і одвертається ридаючи.*)

Зорин. Богъ съ тобою, Галочка! не тревожься такъ... я скорѣе возвращуся, нежели ты думаешь.

Таранець (*відводячи його*). Годі-ж, годі!... І сами не тревожте ся і сї не вбивайте... Коли їхати, то поспішайте... (*Виходить із ним.*)

Галочка (*сама, горестно*). Всьому кінець!... (*Нараз*) Господи, дай мені силу докінчати, що я думаю!... Нехай побачить, як кріпко його любила!

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А.

[Весілля.]

На другий день. Та сама декорація.

ЯВА ПЕРША.

Таранець (*один, входить*). Господи!... Так тяжко на душі, місця нігде не знайду!... виходив до робітників, нічого і не тямлю!... Не спав усю ніч, плакав об своєму дитяти... Бачачи, як вона його кріпко любить і як жива у домовину іде, сам на свою душу усякий гріх озьму, а одружу їх... Коли-б тільки вертав ся!... Одна була мені порада, книжка: тепер і дивлю ся, і слов не бачу... (*Сідає і задумуєть-ся, вздыхаючи інколи.*)

ЯВА ДРУГА.

Таранець і Галочка.

Галочка (*виходить бліда, розпука і рішучість на лиці; ледви може йти, падає батькови у ноги і заливаючись сльозами*). Поратуй мене, таточку, голубчику!... Не дай мені зовсім пропасти!...

Таранець (*стараючись підняти її*). Що таке? що, моя доненько? Устань, моя кришечко! моя лебедечко!

Галочка (*на колінах*). Не встану, пан-отченьку, поки мене не звеселиш, поки не втішиш, що обіщаєш зробити, об чім у останнє тебе попрошу...

Таранець. Усе зроблю, моя зірочко! Хибя ти не знаєш, що я душу свою рад за тебе положити!...

Галочка. Спаси-бі тобі, мій таточку рідненький! Не відкажи і теперички!... (*Цілує руки його.*) Пан-отченьку, голубчику!... Віддай мене за-між!...

Таранець (*обрадовавшись*). Добре ж, моя доненько! На-силу ж ти надумала ся! Він незабаром буде... Або наймім кого та пошлім, щоб швидче їхав...

Галочка (*швидко*). Ні, пан-отченьку! сховай мене від сії біди!... Віддай... тільки не за нього...

Таранець. За кого-ж тебе, доню, віддати?

Галочка. За кого хочеш, за кого здумаєш, таточку! Поспішай, пан-отченьку, поки він не вернеться...

Таранець. Що се ти, Галочко, надумала? Устань бо, та іди до мене, пригорнись до мого серденька і розкрий мені свою думку: що се в тебе за думка така?

Галочка. А от, таточку, яка в мене думка. Він не забарить ся вернути ся; пристане до вас з людьми письменними, а ті — що їм за діло до нашого щастя? — стануть вас уговорювати, прохати, зібють вас з думки об моєму щасті, ви зведете мені ігтти; а тут і моє серденько змовить ся з вами. Я піду, усе одно, що на видиму смерть!... Опісля він буде вбивать ся; яково мені буде глядіти на нього!... Пішла б я у черниці, — скоро не пострижуть, а він скоро буде. Так щоб положити один кінець, віддайте мене за-між. Він, побачивши, що нічого робити, сам покине свою думку, знайде де-инде своє щастя...

Таранець. Чи будеш же ти щаслива, доню моя, з ким другим? чи не погубиш же ти себе, віддавши ся нелюбу на цілий вік?... Ти зажуриш ся. Мені важке твоє щастя.

Галочка. І вже моє щастя!... Отсе мені тепер тяжке уремя, поки усе сповнить ся, а там... переможу себе: я ще втішу тебе при твоїй старості.

Таранець. О, що жалко мені його!... кріпко хороший чоловік!...

Галочка. То-то моє й горечко, що і ви з моїм серденьком нападаєте на мене! Треба, ох, треба поспішати...

Таранець. За кого-ж тебе віддати? Хоч та тобі порадонька буде, що сама вибрала...

Галочка (з усильям). Коли так, то віддайте мене... за Пятаковського...

Таранець (нараз). О, нехай Бог боронить!... Лучше мені тебе на столі побачити!... Він мій враг, мучитель!

Галочка. Стане добрим, як буде... (відвертається на бік) о Боже мій!

Таранець. Він не тебе хоче — худоби моєї бажа; він тобі ціни не знати-ме, заїсть тебе швидче...

Галочка. Мені усяк однаковісїнький, усяк сьвіт мені завяже... Моя доля терпіти!

Таранець. Так мені не приходить ся так тобою орудовати... Уже лучше іди за кого з тих женихів, що ще й недавно засідали людей: скажи: за кого? — зараз пошлю, і таке весілля справлю, що ну!

Галочка. Не хочу я, пан-отченьку, ні за кого з них. Вони пишні, багаті, будуть вередувати. Тяжко буде моєму серцю у перші годи, а вони не дадуть мені воленьки гаразд і поплакати об моїй долі!... Чи не знаєш, таточку, якого сироти у бідности: озьми його у прийми, віддай йому і худобу нашу, і мене нещастну!... За добро, що

йому зробили, він буде нас поважати і мною не з-так орудовати. Знайди такого, приведи і скажи мені: се твій мужик. Я у ноги поклонюся!...

Таранець (*розмишляючи*). Коли так... доню, Галочко!... іди за Миколу!

Галочка (*швидко*). Добре, пан-отченьку, піду... (*Нараз вздригнула, захиталася; на бік*) Кінець усьому... (*Зібравшися з силами, до батька*) А хто-ж то... такий... Микола?

Таранець. Круглий сирота, честного, хорошого роду. По бідности його узяв я і привчив до усього, на йому усе моє господарство лежить. Може ти коли і закримітила: він собі чепурний, моторний і красивенький такий...

Галочка (*горестно*). І вже, таточку! мені сього хоч і не кажи!...

Таранець. Так коли так, доню, то і так. Коли йти за кого-небудь, то краще за Миколу.

Галочка (*ламаючи руки*). Піду, таточку, з великою радістю. Зділай же милість, пан-отченьку, поспішай швидче. Коли-б можна... щоб сьогодні нас і звінчали?...

Таранець. Як се можна? Коли хоч, у неділю...

Галочка (*швидко*). Приїде, таточку, приїде!... тогді усе наше пропало!...

Таранець. Щоб-ж робить? Для того случаю треба прибратись...

Галочка. Який тут случай? яке прибірання? Моє сирітське діло. Покликати кого із старших родичів, поблагословити ся, та й звінчайте... Се весілля — ті-ж похорони...

Таранець. Чи думав же я так свою Галочку, одну втіху, так віддавати? Покликати ще жениха?

Галочка. Покличте, таточку! коли почали, треба і кінчати. *(Таранець виходить.)*

Галочка *(одна, плаче).* Що подума про мене Семен Іванович? Чи оцінить, як щиро його любила, що відріклась від нього, тощю свої молодії літа, дівованьячко, іду на вічні сльози, на тугу, на усяке мученіє душі, аби-б від нього відвести усяке лихо?... Прощай тепер на вічній віки!... Не скажу тобі: люби мене... не можна, се против закону; а згадуй мене тим, що я зробила... і як знаєш, так дякуй!... Прощай! настає година, що здумати про тебе гріх буде... Прощай, мій миленький!... *(Гірко ридас і утирає сльози, чуючи, що ідуть. Стоїть на боці, сумна, і не дивить ся на Миколу.)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Галочка, Таранець і Микола.

Таранець. Отже і Микола іде. *(Сідає.)* Миколо! Ще малим тебе узяв я на свої руки, вигодував, навчив і обіщав, коли будеш вірно і чесно служити, нагородити тебе. Ти служив мені так, що дай Боже, щоб і товариш так приглядав добро, як ти вбивав ся за хазяйським. Спаси-бі тобі! *(Микола низько кланяється.)* Прийшла моя черга слово здержати і тебе нагородити... Миколо! От, одна моя радість на світі, моя Галочка, одним одна дитина... Озьми її! Худоба моя, усе — твоє, озьми і мене у приньми, не покинь. *(Гірко плаче.)*

Микола *(дивуючись, блідніє, дрижить).* Щобто... як... дядюшка?...

Таранець. Так, Миколо!... Будь мені зитем... Кохай, шануй мою Галочку, що віддаю тобі

у жону... Зроби її щасливою, — і вічна моя дяка тобі...

Микола (*так само*). Чи... бува... не сьмістесь ви з мене?...

Таранець. У такий сьвятий, важний час, який буде сьміх? Я, маючи одним одно дитятко, уручаю його тобі, надіючись, що не хто другий, як ти, зробиш її щасливою!...

Микола (*кидаючись в ноги йому*). Чи я-ж достойн такої чести? (*Таранець піднімає його*.) Я круглий сирота!... ви мене до розуму довели... я вас знав, почитав, як отця рідного... Об Олексіївній, ось об Галочці, і подумати не сьмів. Хто вона, і хто я мізерний? Як се можно?...

Таранець. Коли я тобі її уручаю... коли я прошу тебе, будь моїм сином, збережи мою Галочку!

Галочка (*тихо підходить до Миколи*). Ні об чім тебе не прошу, тільки будь до мене добрий... не потурай, коли часом буду смутна; се минеться. Я буду тобі покійна, поважати-му тебе, і доведу до того, що ти, бачачи мою добрість, полюбиш мене. Не пострікай мені, коли часом... я й сама не знаю, яка буду!... Не вважай тим, а доведи мене до того, щоб я тебе... через тебе мала хоч маленьку втіху, не терпіла б ніякого горя. Поклонімося же нашому пан-отцеві; нехай поблагословить і молить ся за нас, за своїх дітей...

Микола (*удержуючи за руку*). Тривайте лишень, Омеляновичу, чи, як ви мені повеліваєте, пан-отченьку! і ти, Олексіївна! От я заприсягаюсь перед вами любити вас, шанувати, почитувати не як є ви моя жона, а як против мене господня... Не тільки якого слова, — думки не

буде в мене ніякої против вас. Ви над собою волю маєте, ви розумніші, ви мене навчайте. Омеляновичу! Я батька і матері не знаю; ви мені отець і благодітель! Будьте, як і були, мені хазяїном і повелівайте надо мною. Буду за вашим добром вбивати ся, однаковісінько як до сього часу. Воно як було усе ваше, так і буде ваше: і я ко увесь мій вік увесь ваш. Тепер, на таку мою волю, благословіте нас, пан-отченьку! *(Кланяється у ноги Таранцеві і Галочка з ним.)*

Таранець *(піднявши, обніма їх)*. Діти мої любезні! Нехай вас Бог благословить для вашого щастя і моєї радості! Тепер треба б вас посадити у-купі, як звичайно посватаних, та ніколи... ще насидитесь! Треба ділом поспішати. Галочка хоче, щоб отсе вас і обвінчати.

Микола. Щоб сьогодні?

Таранець. От-от зараз. Біжи, зятю, поклич, щоб хутенько ішли: мій брат у первих, з жінкою, нехай і дівча озмуть, сьвітилочка буде: та ще поклич свата Тараса, те-ж з жінкою та з невісткою, та зови племінників моїх, та ще, кого хоч, сам від себе проси. Біжи ж, синку, не бари ся.

Микола. Зараз, тату, усіх оббігаю.

Галочка. Поперед усього забіжіт до Олени моєї, нехай швидче іде до мене.

Микола. Зараз, зараз її пришлю! *(На бік)* Що се зо мною дієть-ся? Чи не сплю я?... *(Виходить.)*

Таранець. Лагодь же, душко, коли так захотіла, подарочки весільні, а я мотну ся, щоб швидче що зварили попоштувати весільних гостей.

Галочка. Та яке, таточку, там поштуваньня! аби-б у закон увести.

Таранець (*виходячи*). Але! потурай. Ох-ох-ох! Чи думав я так її віддавати?...

Галочка (*сама*). Мої подарочки усі готові... Гарно дівчат ховають, обдарюють усіх неначе на весільлі. Так вона бо нічого не бачить. Я щастливіша усіх: мої похорони я буду сама бачити, сама і пообдарюю, сама і поховаю себе!.. (*Плаче.*) Жаль батенька, кріпко жаль!... Зостанеться один на світі як билиночка... хто його доглядить!... (*Задумавшись.*) Ні, Галочко! не покидай, що почала! краще йому раз поховати мене, чим по усяк день бачити мене, що вміраю... Швидче, швидче! поки ще є в мене і сила і пам'ять... От-от скоро стеряюсь зовсім!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Галочка і Олена.

Галочка (*кидаючись до неї*). Швидче іди, Олено. Лагодь ся мені вінця держати... Посидь тут, я достану весільні подарочки... Вже скоро і поїзжане прийдуть... (*Швидко виходить.*)

Олена (*одна*). Що се вона каже? Каже вінця їй держати... що поїзжане скоро прийдуть... побігла за подарками? Батрак же їх нічого не казав, тільки і сказав, щоб як можна швидче ішла до неї...

Галочка (*приносить рушники і платки*). От, сестро, і подарочки. А отсе хустка молодому... (*Задумується.*)

Олена. Та скажи мені, Галю, зділай милость, хто се у вас іде за-між?

Галочка (*дивиться на бік*). Та ні, не за-між... Бач! яму копають... холодно буде... та нужди нема... Швидче, Олено, швидче...

Олена. Та ну бо не жартуй. Кажу, хто у вас іде за-між? Чи ти, чи хто?...

Галочка (*задумавшись*). Не знаю, душко!... щось і я чула... та не згадаю хто...

Олена. Ти-ж мене зустріла, кажеш тобі вінця держати. Чи правда ж?

Галочка. Е, е, е, е! тепер згадала. Я, душко, іду за-між. Подерж мені вінця, як ми ще спершу змовили ся.

Олена. За кого-ж ти ідеш?

Галочка (*байдужно*). Не знаю.

Олена. Як же се! Ідеш за-між і сама не знаєш за кого?

Галочка. Е, тепер усе згадала. Я, сестро, іду за-між: не знаю, хто він такий і є: чула, що він... чи Микола, чи хто: тепер впять не тямлю... Олено, рибочко моя! Мені за кого-небудь, аби-б не за нього!...

Олена. Та за кого? скажи! Я нічого не второпаю.

Галочка. Він мене, душко, любить так кріпко, як і я його... він хотів мене узяти... а я не хочу, щоб не погіб через мене... він побіг за шпсьмом, а я швидче вийду за кого-небудь, щоб йому руки розв'язати...

Олена. Так се-то...

Галочка (*кидаючись до неї*). Цить, душечко, цить, не згадуй його... вже не можна! — Він почує, вернеть-ся... озьме мене... пропала я тогді!... (*Плаче.*) Не згадуй його!... Тут і так моє бідне серденько тоскує, бажа його... Знаю, що кину ся прямо до його... не покину його до віку!... Ні, Оленочко! Не слухай мене!... Звінчайте мене... швидче звінчайте... чи не замовкне моє серденько!...

Олена. Та тривай, сестро! Як тебе вінчати, коли ти не о своєму умі?

Галочка. Тим-то лихо, що серденько моє орудус ще надо мною. Коли-б воно замовкло, а я стала при умі, як треба... не дайте волі серденьку, воно скоро мене посилусь!... Зділай милость, проси, щоб швидче нас звінчали; боюсь, щоб я з собою чого не зробила! Де тато?

Олена. Он іде з людьми. Іди ж сюди, я тебе приберу до вінця, як звичайно...

Галочка. Не треба мені ніяких приборів. Я так була учора, і не роздягала ся; усю ніч так просиділа... Він мене таку бачив, таку поцілював у останнє... нехай усе так і зостанеться...

ЯВА ПЯТА.

Ті-ж, Таранець, Микола приодітний, Твердохліб, обпваторі і обивательки.

Твердохліб. Дай Боже усім вам день добрий. Помагай-бі вам на усе добре!

Таранець, Галочка і Олена *(кланяючись)*. Спаси-бі.

Таранець. Просимо, гості любезні, поки до діла, сїдайте у нас. *(Всі сїдають. Микола і Галочка з Оленою стоять в різних сторонах, на передї, Галочка задумавшись, не дивлячись ні на віщо.)*

Твердохліб. Обичайно приговорюють: сїдайте, щоб старости сїдали. А у вас, Омельяновичу, ні задля кого і садовить ся, одну дочку і ту віддаєте. Странний случай, приятелю любезний! Я ішов до вас по другому ділу, та от на порозі чую і бачу, що у вас весілья. Добрее діло. За кого-ж ви віддаєте? Де ваш зять?

Таранець. Онде-ж він, Микола мій. *(Микола кланяється.)*

Твердохліб. Благорозумне діло, Омеляновичу! Ви його з-малу знаєте: він узяв ся за хазяйство і хазяйство його зна. Парень смирний, добрий. Галю, душко! *(Підійшовши до неї)* полюбй його!...

Галочка *(виходячи із задумчивости).* Кого, дядюшка?

Твердохліб. От, кого? Ох, ви дівчата! Буцїм і не знаєш. Кого батенько дає тобі у мужа...

Галочка *(так само).* Коли, дядюшка?

Твердохліб. Оттак іще! отто не за того іде, за кого хоче, так ще і церемонить ся! Потурай вам. Наші жінки не хотючи йшли, і плакали і голосили, а далі і не відібеш ся від них. *(Прийшовші усміхаються ся.)* Єй так! А тут чого? Парень важний і став у великій пригоді своєму отцю, захитив його перед судом. — Ну тепер, по моєму, Омеляновичу, зібрали ся, так чого ждати?

Таранець *(увесь час смутний).* Може б попошувати чим?

Твердохліб. До вінця не годить ся: нехай як покінчаєм вашу радість.

Таранець і Галочка *(обое на бік, вдихнувши).* Радість!

Твердохліб. А тепер, коли ласка ваша, обдаріть чим родичів. Галю-душко! Се ваше діло, а ти, дружечко, поможи їй. *(Галочка приступила до подарків і тільки дивить ся на них; Олена бере і підносить кожному по рушнику, перев'язує їми через плече, а парубкам вяже платки на руку. Світллка, дівочка літ чотирнадцяти: в руках у неї голій меч; ручка убрана зілєм*

і квітками, а зверху горюча свічка. Світилки і меч її пересвячують також рушниками. Нарешті Олена дає відмінну від всіх хустку Галочці, а та підносить її Миколі. При усякому піднесенню Олена і всі гості кланяються.)

Твердохліб (тим часом говорить далше). Важне діло весілля! Тут не можна нічого ні прибавити, ні випустити. На усе чин і порядок. Що то нема вашого приятеля, офіцера? Він любопитний на се, розпрошував у мене багато про її порядки. Коли-б під сей час підскочив, добре б було. Ми б і йому хустку поченили.

Галочка (почувши його слова). Олесю, душко, мерщій... Зовсім, дядюшка! Що тепер робити?...

Твердохліб. Добре, коли зовсім. Тепер, головатий батьку, бери хліб, сядь собі, а молоді станьте перед батьком (усе те роблять); а ми поблагословимось. (Усі інші сидять і Твердохліб то-ж.) Старости, пани підстарости!

Два старики (із сидящих разом). А ми ради слухати.

Твердохліб. Благословіт молодим батькові поклонити ся, благословеніє узяти, під вінець стати.

Ті-ж старики. Боже благослови!

Твердохліб. У другий раз.

Старики. Боже благослови!

Твердохліб. У третій раз.

Старики. Тричі разом, Боже благослови!

Твердохліб. Ну те, діти, кланяйтесь. (Микола і Галочка кланяються батькові в ноги.)

Таранець (благословляє їх хлібом, і віддавши його Миколі, обнімає дітей). Діточки мої любезні!... (Заридавши) Багато в мене на серці...

Не здужаю сказати!... Галочко!... гляди!... Микола!... Бог з вами! *(Випускає їх; Галочка цілує руку батька і гірко плаче: Олена на-силу вже відриває її.)*

Твердохліб *(тим-часом до прочих).* А ви собі виступайте на двір і ждїт. Підете за молодими, як порядок велить. Тепер ідїт молоді у парочцї. *(Макола, взявши за руку, веде Галочку, що ледве може йти. Олена піддержує її.)*

Твердохліб. Щоб-то музику достати! хочби одну скрипочку...

Таранець *(ледве може стояти).* Не треба музики! Се не весілля... се похорони... *(Ридас.)* Поховав я свою радість на-віки! Галочко, дитино моя! Ти мене покинула... О, не покинь мене на сїм сьвітї! *(Із немігши, падає на шию Твердохлібу.)* Друже мій! поведи мене... Я не здужаю... розкажу тобі, що се за ангел, моя Галочка!...

Д І Я П Я Т А.

[Похорони.]

Через дві неділі. — Декорація та-ж сама.

ЯВА ПЕРША.

Микола *(виходить з бокових дверей, тихо).* Коли-б же то заснула хоч трохи!... Вже і я замітив, що як засне, то і кріпча... І, вже єї кріпость! як свічечка пала, поки дихне на неї вітерець... а вітер по усяк час її осилує. Що зробила з собою?... Прямо що ангельська душа!... О, що б не робив, чого б не віддав, щоб такого

ангела удержати на сїм світі!... Не таке моє щастя! *(Задумується.)*

Галочка *(за кулісами)*. Миколо! а де ти?

Микола. Я тут, у хаті. Я думав, ти заснула.

ЯВА ДРУГА.

Микола і Галочка бліда, слаба; голова убрана, як у замужньої, в очіпку.

Галочка. Я таки і заснула трошки... та нїби і кріпша стала.

Микола. Коли-б ти довше попоснала, то ще б тобі полегшало; а то бач від вітру валяєш ся. Сядь тут, посидь. *(Усажує її.)*

Галочка. Добре ж, і посижу. Дай мені свою руку. *(Бере його руку і притискає до серця.)*

Микола. Чи не болять що в тебе, що мою руку прикладаєш?

Галочка. В мене нічого не болять, опріч душі... як сам знаєш. А вже-ж, переможу своє лихо, пересилую... Тим і за руку тебе держу, щоб памятовати, хто ти мені є, Миколо!... Я і твій вік завязала!... *(Задумується.)*

Микола. Не думай сього, Галочко! Я тобою став щасливий. Коли-б нам тільки не журба твоя, що ти через неї чахнеш та сохнеш, то нам з пан-отцем тільки б радовать ся. Та ти сама богобоязна; ти й сама знаєш, що здоровя треба зберігати; знаєш і те...

Галочка *(нараз отямлюється і бистро дивить ся на нього.)* Що я знаю! Що ти кажеш? *(Зоставляє руку його і дивить ся все на нього.)*

Микола. Знаєш, що треба...

Галочка *(твердим голосом)*. Скажи ти мені, зділай милість, хто ти такий?

Микола. Мене питаєш, хто я?

Галочка. Тебе. Та пожалуста не сердь ся на мене; я тямлю, що я просила, щоб на мене ніхто не сердив ся. Ти мені усе розкажи, хто ти і хто я. Я усе знати-му. Тепер же, дале-бі, усе позабувала.

Микола. Та я-ж Микола, твій мужик, що от дві неділі як ми побрались.

Галочка. Дві неділі, кажеш?... А він через три, казав, буде. *(Тоскує.)* Ох, лишечко мені! віддайте мене швидче за-між... А то прийде він, я пропаща тогді!... і він пропащий!...

Микола. Бог з тобою, Галю, що се ти говориш? Ти вже за-мужем, я твій мужик: згадай усе, та й не бій ся нічого.

Галочка *(подумавши).* Тепер згадала усе... Миколо!... Не сердь ся на мене... Мені тяжко, дуже тяжко!... Як підступить під серце журба, де б я ділась!... Ох, горечко моє!... мені його жаль... Що то він скаже, як вернеть-ся?...

Микола. Об йому не вбивай ся. Вже батько знати-ме, як його розважати. Ми не пустимо його до тебе зараз.

Галочка *(смутно).* І ніколи не водіт його до мене, прошу тебе, Миколо! Вже-ж ми попрощали ся на-вік, чого нам ще?... Зділай же милість!...

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Таранець.

Таранець. Що у вас тут доброго? чого вона в тебе просить?

Микола. Щоб не приводити до неї Семена Івановича, як приїде...

Таранець. А чому-ж се? Таки і нічого. Спершу б так трошки, а там би і привикли.

Галочка. Ні, таточку, не здужаю сього... І від однієї думки мені важко!... Тяжко мені щось дуже!... Полежала б я трошки: а ти, Миколо, хотів у город ітти, то й пішов би: а я чи не заснула б собі? Відведи мене... не здужаю... *(Микола веде її помаленьку.)*

Таранець *(смутно дивить ся в-слід за нею, кидаєть-ся на ослінець і опершись ліктями на стіл плаче).* Одним одно дитятко... І яке ще!... І те потеряти!... Ох, тяжко мені!... Зачим би старому жити?... Зачим батькові переживати дітей своїх?... Воля Господня на все! Може минеть-ся біда?... Отсе їй тяжка година, а там потроху і привикла б... О, чого б я не дав, щоб відвести від неї свою біду!... Бояв ся гріха за нерівню віддати, а се-ж легше їй так страждати?...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Таранець і Микола.

Таранець. А що вона?...

Микола. Лягла і нічого. Забажала яблука. Отсе маю ітти у город, то і принесу. Ось-що, тату, хочу у вас прохати: подозвольте підрядити ся під хуру, у Полтаву до війська муніцію везти. Заробіток хороший.

Таранець. Як знаєш, сину. Я тобі поперед казав і тепер скажу: роби як хочеш, я ні у чім не побороню. Усе твоє. Мені вже не багато треба, і те не на-довго. Чи й сам думаєш з хурою?

Микола. Борони Боже! як її таку zostавити? хоч-би і шльоне діло яке, усе кинув би. Бачите,

тільки куди відвернув ся, зараз і пита: де ти, Миколо? Отсе і тепер іду, та яко мога і поспішати-му назад.

Таранець. Добре, синку! Іди ж здоров, нехай тобі Бог у-в усім помага! Не барись же! *(Микола виходить.)*

Таранець *(один)*. Чого ми на сїм сьвітї вбиваємось?... Чого жалкуєм за ним? Щό тут є хорошого?... Горе та лихо, лихо та горе, одно за другим іде, одно за одним напада на чоловіка, душить його, а він не хоче розлучитись з сьвітом!...

ЯВА ПЯТА.

Таранець і Галочка ледве може ітти, несе в руках роботу, сїдає коло вікна.

Таранець. А щό ти, доню, і не полежала?...

Галочка. Відпустило менї трошечки... Вже остило і лежати... Посижу з тобою, таточку, та думаю, чи не пошию чого-небудь. *(Збирається робити.)*

Таранець. Добре, душко, згадала. Пороби хоч трошки, розбивай свою тоску. То сим то тим забавляй ся, то і не счуєш ся, як оздоровієш. Микола пішов у город, а я провідаю батраків і скоро вернусь до тебе. *(Виходить.)*

Галочка *(одна)*. Сердешний батенько дума, що моя журба минеть-ся, що я поздоровішаю коли-небудь!... Не на те я ішла... знала, щό буде зо мною!... Господи милосерний! Я не вбиваю себе: щό б робила, щоб не губити здоров'я! знаю, що гріх смертельний... Щό-ж менї робити, коли нема в мене стільки волї... *(Схилявши голову, задумується.)*

ЯВА ШЕСТА.

Галочка і Олена.

Олена *(входить тихо і обглядає Галочку; на бік)*. Господи милостивий! Уже зовсім не та. Мов свічечка догоря. *(Утирає сльози, і прикидаючись веселою, кидається до неї.)* Здорова була, моя Галочко! Учора тільки не була у тебе, та так зоскучилась, що не можна!... Бач, тепер ти здоровіша; позавчора увесь день лежала, а сьогодні, бач, за роботу берешся.

Галочка. І вже, моє здоров'я! чую сама, що швидко усьому кінець.

Олена. Та ну бо, Галочко, не вбивай себе, відганяй журбу. Памятуй, що ти ще тільки почала жити, і що є тобі для кого жити. Батенько твій старенький...

Галочка. Знаю, душко, усе знаю. І чого б я не робила, щоб подавити свою тугу? Не можна, я чоловік. Як я любила його, ти знаєш, Олено. Скажи йому усе, скажи, що і вмерти хочу швидче, щоб розв'язати його душу.

Олена. Та Бог з тобою, що се ти думаєш! ще поживемо...

Галочка. І, ні вже, Олено! Що день, що часиночка, то усе мені важче. Отсе у-ранці так було мені підступило, що ледве не вмерла. Ох, тяжко мені бува! Так і жду, що коли мене постигне яка нова хоч манісінська журба, або сполюхаюсь чого, то тут мені і підступить до серця, тут і кінець. Спаси-бі, душко, що задалегідь прийшла до мене! *(Слабіє, бере Олену за руку і силить ся говорити.)*

Олена *(утирає сльози, на бік)*. Вяне наша що ні найлучша квіточка! *(До неї)* Ти знаєш,

що й мені скучно, як я довго не бачусь з тобою!

Галочка. Спаси-бі тобі за усю твою любов! Ми жили промеж себе мов рідні сестри, будь же мені і по смерті моїй рідною сестрою. Озьми на свої руки мого нещасного батенька... заміни йому мене... Згадайте мене, та не журітесь кріпко... Доглядай його у престарілости, у немощах... йому нема вже на сьвітї ніякої радості: доглянь його, щоб не важко йому було його сирітство... Ти мене і там сим звеселиш. *(Цілує її в голову.)* З сим у-купі прийми мою дяку за твою любов, і прийми його на свої руки як отця. Він не знав моєї близької смерті: він дума, що я пересплю свою журбу! Ні, вона мене зїла... Так скажи і Семену Івановичу... Нехай спізнає мою волю, — живе, не журить ся та шука свого щастя: длятого йому і сьвіт розв'язала.

ЯВА СЕМА.

Ті-ж і Таранець.

Таранець *(сам з собою)*. Шкода такої роботи! І дивлюсь, і не бачу нічого. Тільки маячу на сьвітї. *(До Олени)* Спаси-бі тобі, Олесю, що провідала Галочку. Розважай її, співайте собі пісеньок, як було попереду. *(З усмішкою)* А щó, Галочко, багато наробила? Де вже тобі робити! і не сплковалась би: а то і так кріпости мало. Сиди так: або я вам прочитаю що-небудь. Ти було любиш слухати, як читаємо.

Галочка *(швидко)*. Ні, таточку, не читай. Я тепер і не второнаю нічого... *(На бік)* Минуле ся те... *(Задумується.)*

Таранець. Або от-що. Тобі, доню, пущє усього

треба яке діло, щоб ти хлопотала об чім; то і журба не так тобі дошкати-ме. Знаєш що? Зроби так, як і покійна мати твоя. Заведи коверниці або коцаріюк. Ти з ними будеш управляти ся, то і думки усякі відійдуть. І весело, і користо; на коцях заробіток дуже гарний. — де їх не требують! (*Чути поштовий дзвоник, замовкнувший біля вікна.*) Що се таке?... Бач, неначе хто сюди прибіг? А виглянь, доню, у вікно, що се таке є?

Галочка (*придивившись у вікно*). Ох, лихо!... (*Встас, заточується, хоче йти і не може; Олена піддержує її.*)

Таранець. Що там таке? (*Встас і підходить до Галочки.*)

Галочка. Він... таточку!... він!... (*Ізнемогас і падає на руки Олени.*) Сховайте мене від нього... від самої мене...

Таранець (*спішиє з Оленою відвести її, і вернувшись, стоїть вагаючись*). Що мені тепер робити? Ума не приберу!...

ЯВА ОСЬМА.

Таранець і Зорин входить поспішно.

Зорин (*кинувшись до Таранця, веселий обіймає його*). Здравствуй, мой почтенный Алексій Омелянович!... Каково поживаєш?

Таранець (*ледви одвічаючи на ласки його, в замішаню*). Спаси-бі Богу... ще... (*На бік*) Буде тут усього!...

Зорин. Гдѣ Галочка моя? уже она теперь совершенно моя! Вотъ, мой любезный, привезъ отъ дяди моего письмо собственно къ тебѣ. Тутъ все доброе написано. Онъ просить и умоляетъ тебя не мѣшати моему счастью, и всѣ грѣхи,

какихъ ты боишься, беретъ на свою душу. Вотъ это письмо, читай его, а я побѣгу и отыщу Галочку, что, можетъ, и не ждетъ еще меня такъ скоро. Отыщу и приведу къ тебѣ, а ты насъ благослови какъ дѣтей своихъ. Теперь ни въ чемъ нѣтъ препятствія... *(Хочетъ бѣгти.)*

Таранецъ *(задержуючи його, змішаний)*. Не гурбуйтеся, Семен Іванович! Лучше сядьте... ось посидьте лишень... Якъ бы то вамъ сказати?...

ЯВА ДЕВЯТА.

Ті-ж і Галочка, котру веде Олена.

Зорин *(увидівши її, хотів кинути ся до неї; она рукою дає знак, щобъ він не підходив, і він, поражений єї убором, остовнів, заломив руки і ледве устояв на ногахъ)*. Галочка!... ты замужемъ? Что ты это сдѣлала?...

Галочка *(говорить з великим усилямъ; слези їй мішають; отець і Олена піддержують її)*. Семен Іванович!... Пан-отець мене благословив... і я, по самій чистій волі, вийшла за чоловіка честного, доброго... не приходить ся нам нічого споминати... Ще раз довелось мені сказати вам: прощайте на-віки!... Забудьте усе!... Забудьте мене... Коли зможете, забудьте і ширю любов мою, через котору я зробила усе для вашого спокою... Ви знайдете своє щастя... а я! *(Слабіє зовсім. Її сажаять на лавку.)*

Зорин *(ударивши себе в груди, в розпуці)*. Всѣ надежды на счастье пещезли!... Пули непріятельскія успокоять меня! *(Вибігас.)*

Таранецъ *(піддержуючи Галочку)*. Доню моя мила!... Галочко моя!... Серденько мое!... Що з тобою?...

Галочка (*опам'ятавшись, важко дихає*). Ох, тяжко мені!...

Таранець. Поведу я тебе... може б полежала?

Галочка. Ні, вже і підняти ся не здужаю...
(*Лежить на руках батька, держачи Олену за руку.*)
Де... Микола?

Микола (*поспішно входячи, кидається до неї з другого боку на коліна*). Осьде й я... Що з тобою, моя Галочко?

Галочка (*подає йому другу руку*). Важко мені! уже до серця підступило!... Дай мені свою руку... Я вже не бачу вас!... Господи! я сповнила... сьвятійший закон твій... Положила душу за друга... Старалась себе зберегти... для вас, тату... для тебе, Миколо... не змогла!... Я чоловік... Отець праведний прийметь мене... (*Умирає.*)

Таранець (*в тяжкім жалю риде над нею*).

Олена (*ридаючи, цілує її*).

Микола. Чи ми ж достойні були, щоб ангел небесний жив з нами!... (*Цілує її руки.*)

Занавіс опускається.

П Р И Л І С К И.

а) П О Я С Н Е Н Я.

А. ПОВІСТІ. ІХ. Перекотиполе.

Матеріал: 1) „Молодикъ“ на 1843 годъ. Украинскій літературный сборникъ, издаваемый И. Бецкимъ, ч. II. Харьковъ 1843. — 2) Повісти Григорія Квітки (Основьяненка). Издавъ П. А. Кулішъ. Санктпетербургъ 1858. Томъ другий. — 3) Н. Онышкевича Руска Библіотека. Томъ II. Писаня Г. Ф. Квітки (Основьяненка). Львівъ, 1878. — 4) Перекотиполе. Оповіданє Григорія Квітки. Коштомъ и заходомъ Товариства „Просвѣта“. У Львовѣ, 1873; 2-е виданє 1891. — 5) Малороссійскія повѣсти, розказанныя Грыцькомъ Основьяненкомъ. Изданіе Харьковскаго Уѣзднаго Земства. Харьковъ 1887. Томъ II. — 6) Малороссійскія повѣсти, розказанныя Грыцькомъ Основьяненкомъ. Изданіе Югансона. Кієвъ. 1893. (Передрукъ з попереднього виданя Х. Зем.)

Поділ на глави поробив я сам.

Стор. 5, стр. 10 з дол. худо (росс.) = зло, лихо, кривда. — 5 з д. нї жоден = ані оден.

6, 2. пеня = кара (особливо грошева), біда, лихо, напасть. — 6. всенепремінно = невідмінно, неминучо, конечно. — 8. безділиця (росс.) = дрібниця, дурниця. — овсї = зовсім. — 10. розпискувати = розсліджувати.

7, 3. хура = фіра. — 14. згодом = з часом. — 22. постой = кватирунок. — 10 з д. Дій його честі! = впряз здивованя і досади. — 6 з д. абеда = обиди, кривда.

8, 8. саж = кармник, хлїв. — 18. притьмом = конечно, конче, сейчас. — 20. холодна = арешт, вязниця.

9, 15. плахотка, плахта = димка, спідниця. — серпанок = тоненьке полотно, тарлятан, уживані на накрїтє жіночої голови. — 24. голяка = гіляка, галузка.

10, 2. ворівський = злодійський. — 20. горіще = під, стрих. — закапелок = закамарок. — 1 з д. каламайковий = з пестрої вовняної матерії.

11, 15. натирпли = напхали, напакували.

12, 14. общественне = громадський податок. — 5 з д. знай = мов, буцім, ніби-то.

13, 4. ревизія = провіренє спису людей задля податків або бранки. — 14. патика = худа шкана. — 17. снага = сила, змога.

15, 9 з д. ящик = кіш, кельня, скринка. — 6 з д. пускай (росс.) = нехай, най. — 5 з д. лавка (росс.) = склеп, крамниця.

16, 2. завалящий = брудний, простий.

17, 8. кабатирка = табакерка. — серги = ковтки, заушниці. — 13. нужда (росс.) = потреба: нужди мало = байдуже. — 21. торопіти = боятися, лякати ся. — 8 з д. полтинник = піврубль. — 7 з д. гуляти = проходжувати ся.

18, 15. чуть (росс.) = ледве. — приказчик = помічник купецкий. — 16. заставити = силувати, неволити.

20, 9. навряд = ледви чп. — 15. потурати = попустити, уступити, дати волю. — 22. сполать (грецке) = на многая літа.

21, 18. калавур = сторожа, страж, варта: калавурити = бути на варті, вартувати. — 10 з д. поштувати = частувати, трактувати. — 6 з д. відпроторити = прогнати, усунути.

23, 25. розщитати = обрахувати. — 9 з д. дав сто рублів = асигнаціями. (Прим. редакції „Молодика“.)

24, 1. мілоч (росс.) = дрібні (гроші).

25, 8. каторга = заслання на тяжку роботу.

26, 10. здоровійший = міцніший, сильніший. — 21. тараня = риба з родни коропів.

27, 10. острог = тюрма, в'язниця. — 11. доля (росс.) = частка, пайка.

28, 17. по-полам = пів-на-пів, по половині. — 24. до сна = до біса.

29, 11. прийшли = пройшли, перейшли.

31, 6. пуще = гірше, більше. — 14. страсть (росс.) = страх.

32, 4. преставленіє (росс.) = смерть, кінець.

34, 11. вні ума (росс.) = непритомний, без пам'яті. — 12. душегубець = убійця.

37, 4 з д. справник = староста повітовий.

38, 1. поняті = вибрані люде до помочи урядникови, слідчому суду, яко свідки, мужі довіря. —

- 4 з д. гривенничок = 10-копійковий срібний гріш.
40, 6. бросить (росс.) = кинути. — 7 з д. полно
(росс.) = годі, досить.
41, 25. повиннитися (росс.) = признати ся (до
вини).

Х. Божі діти.

Матеріали: 1) Видане Харківського Земства, де надруковано сю повість в перший раз а взято її з рукописи, находячої ся в бібліотеці Харківського університета. (Російський переклад був поміщений в альманаху „Утренняя Заря“ за 1840. рік.) — 2) Вид. Іогансона.

Квітка присвятив сю повість „Его Превосходительству Петру Александровичу Плетневу“.

Поділ на глави поробив я сам.

43, 2 з д. харцызка = розбійник.

45, 17. лоском (росс.) = покотом.

46, 10 з д. долівка = земля, підлога. — 8. піл
= широка лавка, тапчан.

47, 19. худоба = маєток.

49, 24. шажок = дрібний гріш. — 6 з д. мичка
= прядиво на кужели.

50, 1. гребінь = кужілка. — 12. ретивий (росс.)
= (дуже) охочий, ємкий. — 21. закомпилити губу =
надути ся, задерти ніс до горн.

51, 20. резонт = рація, основа, розум.

52, 24. слобода = хлопска посілість вільна
від панщини, таке-ж село.

53, 5. неспесивий = негордий. — 11. удов =
вдовець. — 15. заньмати = зачіпати.

54, 3. зрябіти = счервоніти, змішати ся.

55, 8. стало бить (росс.) = значить, отже.

60, 10. пареньок = парубчак. — 14. штепний
= гарний, показний. — 16. бойкий = жвавий, хват-
ский. — 23. бумажний = бавовняний.

61, 20. кудрявий (росс.) = кучерявий. — 10.
Сей верш і послідуючі я трохи змінив задля ритму.
Квітка написав так:

Оттак бідна сиріточка сама собі маяче.

Кругом її ходять люди, а її ніхто не баче.

Ніхто не зна сердешної, ніхто не приголубить!

Всіх у долі вона бачить... сама ж світом вудить!

Сьогодні лихо. завтра горе, й ві з ким розділити.

Не дають мені добрі люди гаразд і потужити.

Щемить дуже моє серденько, сохну, сама бачу!

Тільки моєї й порадоньки, як гірко я заплачу.

62, 3 з д. бесѣдка (росс.) = бесідка, альтанка.

64, 20. пожалуй (росс.) = нехай так, добре, згода. — 25. привольє = вигода, розкіш.

65, 9 з д. грибішок (росс. гребешокъ) = гребінець. — 5 з д. відтопирити (росс.) = віддуть, настовбурчити. — 4 з д. передник (росс.) = фартух, запаска.

66, 2 з д. інбар = амбар, шпихлір, магазин. — кладова (росс.) = комора, шпихлір.

67, 18. хоромы = будинки, домн.

70, 3 з д. сказка = виказ (тих, що мають ставити ся до войска), показ.

71, 19. куча = купа. — 25. голомозий = липсий, плішивий. — 7 з д. рішати ся чого = збавити ся чого, стратити що.

72, 10. тощій (росс.) = худий, сухий, охлялий. — 19. привод = приведенє, доставленє до ассентирунку, місце ассентирунку.

73, 10 з д. провальє = провал, пропасть.

75, 8. копирсати = довбати, колупати. — 5. пихорнути = пірвати, сильно пхнути.

76, 15. призріти = доглядіти, подбати.

77, 3. вірно (росс.) = певне. — 12. викупая = викуповую, викупаю. — 22. калений = гартований.

79, 8. граматка = спис померших.

80, 21. рішав = збував, роздавав (71, 7 з д.). — 1 з д. государево = цісарске.

81, 4 з д. срок = реченець, термін.

82, 17. отдатчик = той що відставляє рекрутів до приводу (на місце ассентирунку). — 25. найомщик (росс.) = наємець, заступник до войска.

83, 9. забрити = оголити. — 22. денщик = офіцерський слуга войсковий. — жалаю = желяю, жичу собі, хочу.

84, 4. развадити = розважити.

85, 12. Як ось Ляхи... відбиватися = Квітка написав: Як ось Ляхи, ні з чого більш як з жиру, показили ся мов собаки та з дуру мов з печи задумали відбивати ся. Треба дурнів провчити, ляпаса по морді дати, щоб не вередовали. — 22. у добрім здорові

= По сих словах слідує у Квітки ще отсе реченє:
А тож ійшли против Ляхів, так нї над чим було і рук
каляти.

86, 5. унтер (нім.) = підофіцер.

87, 3. пожаловали його у охвицерський чин =
надали єму офіцирску рангу.

89, 4. важно = поважно. — 13. денежка =
дрібний гріш. — 19. сьвітилка = молода дівчина,
сестра або своячка молодої, що в часі шлюбу тримає
горіючу сьвічку або, після давнійшого звичаю, меч зо
сьвічкою. — 23. рундук = ганок.

90, 14. поїзд = товариство весільне, гості ве-
сільні.

91, 22. почот = похід весільний. — 25. Дер-
бент = головне місто Дагестану над Каспійским морем.

92, 7. вистроїли = вибудовали.

ХІ. Щира любов.

Матеріяли: 1) Впданє Харківського Земства, де
надруковано сю повість в перший раз з рукописи
Квітки, на котрій знаходить ся замітка цензора: „С-Пе-
тербургъ, 14-го февраля 1839 года“. (Россійский пере-
клад був поміщений в журналі „Современникъ“ 1839,
т. XVI.) — 2) Вид. Іогансона.

Поділ на глави поробив я сам.

93, 3 з д. разок нампста = шнурок коралїв.

94, 19. проворство (росс.) = проворність, мо-
торність, жвавість.

95, 5. нарізно = окремо, поодинокю. — 22. так-
же = так само. — 7 з д. зобиждають = кривдять.

97, 3. казенний = державний, скарбовий. — 15.
мощений = брукований.

98, 14. щиголяти (росс. щеголять) = чепурити
ся, пишати ся. — 16. вотчина = дідівщина, батьків-
щина (290, 8).

99, 9. виправляти ся = випрямляти ся, випро-
стовувати ся. — 22. Об Євдокії = 1. ст. ст. марця.
— 25. сндїлець (росс.) = шинкар, крамар.

100, 11. живчик (росс.) = жевжик, фертик, фин-
тик, чепурун („штуцер“).

101, 4. батрак = наймит. — 7. верх = комин.
— 10. виходи = пивниці, льохн. — 16. Борисів-
ських іконописців = гл. Салдатський патрет 1.

14, 11. — 17. середственні (росс.) = середні, помірні.
— 19. шпалєрп = мальований папір. — 20. шовковинки = шовкові нитки.

102, 9 з д. (читати) по складам = склад за складом (слябізувати). — по верхам = відразу ціле (слово, реченє), плавно. — 2 з д. Чєтя Мпнєя = церковна книжка з життями сьвятих і з богослуженєм до кожного сьвятого на кождий день, уложеними після місяців на цілий рік.

103, 17. попотчує = почастиує (21, 10 з д.). — 1 з д. з Шльонська = в Шлезії і на Моравах (в Оломунці) були колись великі ярмарки на волі, куди приганяли товар і з України, а за отримані гроші куповано виробн німецького промыслу.

104, 1. єднус = перстєнь або медаль (дукач) на шнурку коралів. — 2 з д. винничка, винниця = горальня.

105, 21. аєр = шувар, татарське зілє.

106, 16. приказний (росс.) = писар, канцелярист.

107, 1 з д. бархатка = аксамитна стяжка, аксамитка.

111, 22. Теплоґо Олексїя = 17. ст. ст. марця.
— 25. пролїска = рослина-квітка з родини анемонів.

113, 24. водолажських = Водолаги місто в харківській губернії.

114, 15. халахур = вітрогон. [?]

115, 7. долошки = долонї. — 5 з д. гроб = така іґра весняна.

116, 8. позабрюховали ся = позабовтували ся.

117, 8. пожаловать (росс.) = завітати, відвідати.

118, 9. прійти = 29, 11.

119, 9. обрябіла = 54, 3.

122, 9. тошно = тоскно, смутно. — 12. лпхоманка = пропасниця, трясця. — 15. Куряж = Куряжєкий монастир близько Харкова, де Квітка чотирь роки був послушником. — 2 з д. мішаю = перешкаджаю, заваджаю.

123, 8 з д. положили ся = уложили ся, умовили ся.

124, 5. ясочка = ласочка, зірочка. — 19. жалосливий = милосердний, добрий.

125, 18. поміщик = дїдич, пан. — 20. сто душ = сто людей (голов) підданих, кріпаків.

127. 3. підплигує = підскакує.

132. 17. менья = імя. — 21. напрасно = надармо. — 22. маяти ся = томити ся, нудити ся, сьвітом нудити.

133. 14. кропивяночка = підкропивник, волове очко.

137. 12. вірно = 77, 3.

139. 6 з д. поручик (росс.) = поручник.

140. 5 з д. попрйокп = докори, догани.

141. 1. розтерзають (росс.) = розідруть, розшарпають. — 19. довжон (росс.) = довжен, повинен.

142. 23. деревня = деревина.

143. 11. жпзть = жизнь, житє.

144. 15. пісчинки = зернята піску. — 2 з д. одставка = пенсія, емеритура.

146. 8. з-разу = від разу.

147. 15. язва = рана. — 8 з д. нищий = убогий, жебрак.

150. 9 з д. родич = кривний, свояк.

153. 5 з д. заперет = заборона, заказ.

154. 2. одговіла ся = відбула піст, відпостила.

— 14. житня = житєнсьи сьвятих.

157. 11. розчот = рахунок, порахунок.

160. 6 з д. не потурай = не зважай (20, 15).

162. 2. дядина = сестра матери. — 11. ближня = найблизша.

165. 17. бакп забити кому = когось перехитрити, обдурити.

166. 6. парчовий, парчевий = з матерії тканой золотом або сріблом. — 1 з д. дядюшка = дядько, стрийко, брат вітя.

168. 13. Зміїв, Чугуїв = місточка в харківській губернії. — 15. Охтирка (Ахтирка) = окружне місто в харківській губернії. — Лубни, Прилука = окружні міста в полтавській губернії.

169. 16. пособрали у капитан-справники = зробили (настановили) начальником повіту в капітанській ранзі. — 17. намісничество відкрило ся = отворила ся посада. [?] — 10 з д. тузи = дуки, багатирі.

174. Квітка доробив ще другий кінець сеї повісти, коли редакція „Современника“ зробила єму замітку, що пожертвованє і доля Галочки іде вже поза границі слабої природи чоловіка. Він відповів, що

росказав правдиву подію, як се і зазначив в повісті, але, не хотючи повтаряти закінчення з „Марусі“, придумав кінець власного укладу, однаком годить ся з гадкою редакції і подає отсе нове закінчене:

Після слів на стор. 168 стр. 10 „не чули ніколи про нього нічого“ наступає:

Олексій, zostавши ся один у хаті, довго не тямив себе, так йому важко було дивити ся, як вони меж собою побачились і як розірвались на вічній віки! Прочунявши трохи, зараз став молити ся Богу, що чи не согрішив він тим, що розлучив таку їх любов?... Щоб побрати ся їм, ніяк того не можна було; і щоб закінчати усе, треба їй було вийти за другого. Сього і сама Галочка хотіла: я їй вибрав чоловіка доброї душі, чесного, він Галочку не те що любити-ме, він буде її шанувати, зберегати-ме її. Галочка по своїй охоті їйшла за нього, вона не цурасть-ся його, бачить як він вбивасть-ся об ній, вона і дякує йому... А далі, як Семена Івановича тут не буде, то вона його по трошку і забуде, а він, спаси-бі йому, і він побережить її, він не буде показовати ся до неї і сам, щоб не розважати нудьги її. Саме важке, у останнє попрощати ся, минуло ся вже. Тепер молити ся Богу і від Його милости ждати, щоб ми усі затихли собі і стали жити без горя.

»Галочко! Вийди, душко, до мене: вже я сам.« Так казав Олексій, стукаючи тихенько до неї у двері.

Галочка, а ще лучче сказати тїнь її — так-то вона змінила ся у-в один час! — вийшла ледве ступаючи, кинула ся батенькові на шию, гірко плакала у-купі з ним і не здужаючи стояти присїла на лавці.

— Се вже у останьніс, ледве промовила вона. Боже, прости мене за сю годину! Може я спіткнула ся?... Я чоловік!... Таточку! І ви і Микола не побачите більш моїх слізочок, а далі-далі не замітите ніякої журби за мною!

Олексій, бачачи, що вона крішко змінила ся після того, як побачила ся з Семеном Івановичем, приголубив її, просив, молив, щоб вона виплакала своє горе, що після того їй легше буде, щоб не душила своєї журби а по-троху зовладівала б її.

Галочка вже мовчала, не плакала і — так би то бачить ся — слухала його, та нічого не чула, що він їй казав.

Вернув ся Микола. Аж вжахнув ся, побачивши, яка стала Галочка у короткий час!

Олексій хотів було казати, так Галочка зопинила його і швиденько каже: »Миколо! Отсе був тут Семен Іванович... Ти знаси усе... він не знав, що вже я за тобою... Добрий! він поплакав трохи... і я не стерпіла! Прости мене! се сьвяті слези... я вже ніколи не побачу його...«

— »Чим же ти винна, що кажеш, щоб я простив тебе?« казав їй Микола, пригорнувши її до свого серця. »Чи є хто чистіший тебе?«

— Годі-ж, годі, сказала вона, силкуючись всьміхнути ся. Се хмарка набігла було і вже... ніколи не вернеть-ся. Побачиш, що я любити-му тебе... Поможі мені лагодити обід, бо пан-отець наш хоче обідати.

Усе пішло на порядках, як і було сперва, тільки Галочка що-день зміняла ся. Дуже видко було, що вона силовала себе, щоб і по господарству старати ся або робити що або розговоритись з ким: зазивала до себе подруг, иноді сама хо-

дила до них, та се усе робила дуже себе сплкуючи: і за роботою і з подругами, бачить ся, і слуха, що вони розказують, вона усе була у думках, а сльози так і видно було, що от хлинуть з очей... вона їх здержус, перемага нудьгу свою... І таке їй мучення з собою ніколи було не минеться їй: не тільки що кожний день, вона кожний час подавала ся усе більш, усе більш, і кожний вечір вона вже була не така, як була ранком. Микола не покидав її, розважав її, у вічі дивив ся, чого б вона забажала: усе хотілось йому, щоб вона повеселішала, щоб забула журбу свою. Пан-отець теж розговорював її, щоб вона об чім другим думала: усе понапрасно! От і слуха Миколу... далі стане дивити ся на нього, розглядаючи, мов у-перше бачить чоловіка: пізнає його, згадує, хто се такий?... і тут... здихне тяжко та тяжко, від серця здихне, згадавши усе... кинеться до нього і жалібненько та не плачучи — бо як сказала, так і не плакала ніколи, вже і слізочок не було, усі канули на серце — казала йому: »Бачу усе, знаю, що ти для мене робиш, дякую тобі за твою кріпко добрую душу... та що-ж мені робити? Не можу зовладати з собою!...«

І не посилала таки горя свого! Скоро так знемогла ся, що не здужала і з постелі устати...

»Миколо! сину мій!... Бачить ся... вона нас покине?...« гірко плачучи та вбиваючись казав Олексій.

— »Хиба-ж ми достойні, щоб янгол небесний жив з нами?« сказав Микола і швидче до болящої.

Вона не боліла, вона не страждала, а час від часу догоряла мов свічечка, засихала мов билиночка. Тілом хоч зовсім опустила ся, так ду-

хом була бодра і не боячись дожидала, що їй знаходить...

— Тепер я помирила ся з Богом милосердним! так казала вона, сполнивши усе по закону сьвятому: я готова... йду перед суддю праведного і милосердного Отця... Він мене не одженеть від себе!... Я сполнила самий сьвятійший закон Його: душу свою положила за мого друга... щоб відвернути від нього горе!... Себе не змогла, не здужала зберегти... Я старала ся... не змогла... я чоловік! Отець мій буде розбирати моє хотіння... він не залишить покірної дочки...

Так розговорювала вона, сидючи на постелі своїй, держачи Миколу за руку і припавши головою до батенька... як ось... бачить, коло неї великий сьвіт... чує, кличуть її як-то дуже принятно... вона мов йде у гору... зирнула у низ... аж батенько її і мужик — над її тілом...

ХІІ. Дрібні повісти (казки).

І. Пархімове сніданья. Матеріалп: 1) Ластівка. Сочиненія на малоросійськомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. Спб. 1841. — 2) Вид. Куліша. — 3) Руска Библиот. Онпшкевича. — 4) Вид. Харк. Земства. — 5) Вид. Іогансона.

175, 11. об теплому Олексію = 111, 22. — об перших Парасках = 26. (ст. ст.) липня. — 16. спній камінець = вітріоль мідн. уживаний в господарстві, промислі і медицині.

176, 11. до гаспида = до чорта. — 10 з д. пика = писк.

177, 7. ремесний = ремісник. — 12. привадити (росс.) = принадити, привабити, приманити. — 20. постояльці = заїзжі, приїзді. — 22. лебедаха = бідолаха. — 24. протурить = прожене (21, 6 з д.). — 3 з д. дрижаки їсть = дрожить від студени.

179, 3 з д. копа = 50 копійок (пів рубля).

180, 15. вистачати = доставити. — 20. без спросу = не спитавши.

181, 7. рожна = кольки, болячки. — 22. пелька = горло, пасть. — 8 з д. дзуски = засі.

182, 8. шаг = 2 копійки (або взагалі дрібний гріш). — 3 з д. сластьони = напхухи.

183, 14. алтн = 3-копійковий гріш. — 16. збп-тень = напхток з горячої води, меду і корія. — 11 з д. стовпці = гречухи, гречаники. — 6. витришків їсти = з витріщеними очима, з роззявленим ротом ходити, очі вибалушувати.

184, 2. млинець, блинець = рідке тісто пражене на сковороді, налисник. — буханець = бохонець, балабух. — 3. кпслиці = квасні (винні) яблука. — галені (? калені) горіхи = мишаки, мишелівки. [?] — 7. остило = навкучилось, надоїло. — 9. кучка = купа (71, 19). — 22. здачі дати = решти видати. — 10 з д. прикинув = прокинув, відкинув, не приймв. — 6. зібгав = змісв, зімняв.

2. На пущання як завязано. Матеріяли: 1) Ластівка, 1841. — 2) Підбрехачь. На пущання якъ завязано. Оповідання Гр. Квітки. С.-ПБ. 1860. — 3) Р. Бібл. Онишкевича. — 4) Вид. Харк. Земства. — 5) Вид. Іогансона.

186, 12. сула = така риба. — 18. на потуху = на закінченє, на кінець. — глек = збанок. — 22. самотужки = власними силами, сам. — 3 з д. тирити = пхати, всаджати (11, 15).

3. Купований розум. Матеріяли: 1) Маяк 1842, т. III, кн. 5. Там єсть заголовок: „Малороссійская быль“, а заголовок „Купований розум“ походить від Куліша в отсїм єго виданю: — 2) Купований розумъ. Опов. Гр. Квітки. С.-ПБ. 1862. — 3) Р. Бібл. Онишкевича. — 4) Сочиненія Г. Ө. Квитки Вид. Харк. Земства. Т. IV, 1901.

187, 4 з д. Гог та Магог = вороги царства божого, котрих колись сатана зведе на війну. (Одкрите сьв. Йоана, 20, 8.) — обаче (церк.) = однакож, атже.

188, 7. почотний = знатний, почесний. — 11. шествовати (росс.) = ступати, переїзджати.

189, 20. окселентує = вторує. — 21. переводи виводити = голосом витягати.

190, 6 з д. вернякає = невпризно говорить.

191. 10 з д. пинхви задати = пинхва, фінфа се такий жарт, коли сплячому пускають дим в ніс, взагалі прикрий докучливий жарт. — 3. гривня = 38. 4 з д.

193. 15. виспр (церк.) = до горн, горі.

194. 19. хвастоц = хвальба, чваньство.

4. Підбрехач. Матеріяли: 1) Молодикъ на 1843 годъ. — 2) На пущання якъ завязано. Підбрехач. Опов. Гр. Квітк. С.-ПБ. 1860. — 3) Р. Бібл. Онышкевича. — 4) Вид. Харк. Земства. — 5) Вид. Іогансона.

196. 3. рост = відсотки, процент. — псте = истина, капітал. — 16. голінний = хватский, жвавий.

198. 5 з д. бешкет = біда, лихо, ганьба.

Б. ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ.

Матеріяли: 1) Драматическія сочиненія Гр. Квітк. Изд. Великанова. Одесса 1862. — 2) Руска Библіотека Онышкевича. II. — 3) Драматическія сочиненія Гр. Квітк. Изд. Островскаго. Одесса 1902. — 4) Грицько Квітка-Основьяненко. Драматичні твори. Видання Ів. Самоненка. Київ. 1910. — [2) а в найбільшій часті і 3) се тільки передруки з 1): перших видань з 1831., зглядно 1836. і 1840. р. я не міг роздобути.]

В російській текстї змінив я декуди правопис Квітк на нинішній лад, а напис і технічні поясненя в тріох перших творах і в четвертї особливо при особі Зорина переложив на руску мову.

І. Шельменко, волостний писар.

Дія перша. 201. 1 з д. глаза = очи.

202. 11. обпрато = здирщик, дерун, лупій. — 12. нищенская сума = жебрацка торба. — 9 з д. чай = чей, певне, десь, мабуть. — сходка = рада. — 7 з д. недопмка = недоплат, залежність (податкова).

203. 6. дурной = лихий, поганий. — 12. кручиннятся = журити ся, смутити ся. — 13. небось = не бій ся, так.

204. 16. доб = як в Австрії tauglich, с. є. здатний (до войска). — 7 з д. шпорн = остроги.

205. 1. паскарєіча = скорійше. — 2 з д. привод = 72, 19.

206, 14. справка = розвідка, доходжене. — 15. ревизький = 13, 4. — сказка = 70, 3 з д.

207, 2. понадя = попаде, попадуть [?]. — слідовательно = значить, виходить, се-б то. — 22. кете, ке = давай (-те), ну, но.

208, 2. ужпнъ = вечере. — 7. повзлку (церк.) = позаяк, бо. — 11. дондеже (ц.) = доки.

210, 1. развѣ = хиба, чи, або-ж. — 2. деревня = село. — 3. соловушка = соловійко, соловятко. — 9. зашей = потилиця, карк. — 16. пидюшечій = індічій. — 25. племянниковъ = небожів, братаничів.

211, 7 з д. безчадный = бездітний. — 4 з д. плутня = шахрайство; плуть = шахрай.

212, 9. пусть = нехай, най. — 18. пули свинцовыя = кулі олов'яні.

213, 7. надъ барами баринъ = пан над панам.

214, 7. анъ = аж, але. — 16. деньжонки = грошки.

215, 5. воротить = вернути. — 11. грусть = журба, смуток. — 19. исправно = добре, гаразд. — 1 з д. очень вредна (р.) = дуже шкідлива.

216, 9. кабакъ = шинок. — да ктому жъ и некогда = а до того і ніколи (нема коли).

217, 1. дерзокъ = смілий. — 13. цѣпь = ланцюх. — 10 з д. домочной = залеглий. — 9 з д. въ зачетъ = на рахунок.

218, 20. кладъ = скарб. — 21. вишь = бач, диви. — 2 з д. очередной = черговий, той що на черзі, порядковий.

219, 1. дюже = дуже. — 15. мѣлочи = дрібниці (24, 1). — 9 з д. паче чаянія = над сподіване, против спод. — 3 з д. показанъ въ бѣгахъ = вказаний що утік.

220, 13. нѣчто запалъ = щось заподів ся. — 21. земські благопріятели = добрі пріятели з суду. — по примету взысканія = в справі доходження (судового). — 3 з д. прижалъ = притис, припер, придусив.

221, 3. прижучити = прикрутити, притиснути. — 13. одчот = рахунок.

222, 18. дж[г]ут = скручена і в гуз зав'язана

хустина, пттка. — 24. повірений = повірник, повно-властник, адвокат.

223. 8. скусненько = дуже штучно. — 10. 11. коїх, коєму = яких, якому. — 24. класомъ и мѣ-стомъ = рангою і становищем.

224. 17. подчистка = підшкробанє. — 5 з д. стоглазый аргусъ = після старогрецької казки сто-окій вартівник жриці Іо, котрого очі по смерті вса-джені в хвіст пави.

Дія друга. 226. 11. требуй настоятельно = жадай конче. — 17. клико (франц.) = рід (марка) шампанського вина. — купорить = затикати, кор-кувати. — 9 з д. прпсутствіє = саля нарад. засіданє.

227. 10. ганиськова, лікарственна = ан-жівка, кураційна — 13. ручкової = з власних рук. — 3 з д. четыре срока = чотирма наворотами. — 1 з д. тає = тоє.

228. 1. нажился = збогатів. — 19. испортить = попсовати. — 5 з д. у третїх = в третім поколіню, троюродна.

229. 17. дамки = варцаби. — 9 з д. земський (суд) = краєвий суд. — казначейство = уряд скарбовий.

230. 2. постижно = нагло. — 7. докладчик = справознавець, референт: доложить = здати справу, представити, зреферувати. — 11. али = або. — 17. особое попечение = особливше старанє. — 20. острог = 27, 10. — 25. уїз[д]ний = повітовий. — прикосновенный = сумежний, причастний.

231. 9 з д. воряжка = злодій; бродяжка = волоцюга.

232. 8 з д. господами = панамп.

233. 1. по руському = по російськи, москов-ски. — 22. глптити = поликати, ковтати.

235. 9. набор = бранка. — 6 з д. стаканчик = скляночка. — 2 з д. кизлярка = деревівка.

237. 2. ковінька = гачок; на руку ковінька = як раз того треба, як раз до ладу. — 19. до сенцю = до сенсу, мудро.

238. 2. рюмка = чарка, келишок.

Дія третя. 240. 6 з д. кормилецъ = добродій.

241. 11. гербовая = стемпльовий папір.

242, 9 з д. чупъ = чуб. — 8 з д. спрошай = питай, вишугуй.

244, 12. испугаться = налякати ся, перестрашити ся. — 1 з д. ево = его.

245, 20. проживатись = тратити ся на утриманє. — 9 з д. крючкотворство = крутарство. — 6 з д. должность = обов'язок.

246, 23. ослушаеся = не слухавш, непослушна (єси). — 4 з д. бѣглый = збіглий, збіглець, утікач.

247, 18. чело[м]битная = просьба, сунліка.

248, 14. нельзя вдругъ прочесть = не можна разом прочитати. — 20. убытчиться = витратити ся, понести кошти. — 23. уважить просьбу = уважати, зглянути ся на просьбу, узгляднити пр. — 7 з д. ябедникъ = клеветник, крутар.

249, 2 з д. соняшницѣ = біль живота.

250, 3. вздорить = сварити ся. — 17. (вона) мечтає = їй мріє ся, роїть ся.

251, 13. грамотѣй = письменний, учений.

252, 22. славной малой = гарний хлопець, лепский парубок. — трусить = боїть ся. — 1 з д. сысчете = вишукайте.

254, 3. гобвахта (нім.) = Hauptwache, одвах, стражниця. — 16. обижаемъ = кривджений. — 5 з д. снимите показаніе = списіть викази, стягніть протокол.

255, 7. мошенничество = шахрайство, ошуканьство. — 23. первоначально = спершу, насамперед. — разпросить и повѣрить = розпитати (розслідити) і провірити.

256, 15. (кашель) здоровый = міцний, сильний, великий (26, 10). — 16. чахотка = сухоти.

257, 15. ведите въ станокъ = поставте під міру. — 5 з д. справится = розвідати, довідати ся: справка = 206, 14. — 3 з д. душегубство = убійство.

258, 8. немедленно = без проволоки, сейчас. — 9. составьте опредѣленіе = уложіть приговор (присуд). — 11. сообщитъ = передати, повідомити. — 4 з д. продлитъ = продовжити.

II. Шельменко денщик.

Дія перша. 261, 9. состояніе = стан, достаток. — 10. право = справді, по-правді. — странность

= дивацтво, чуднота. — 11. перевоспитаю = перероблю, поправляю вихованє. — 6 з д. барышня = панна.

264. 3 з д. нужды мало = 17, 13.

265. 11. мене пожалували чином = дали мені рангу.

266. 16. находка = знахідка: что за находка = що за щастє?

267. 16. авось = ачей.

268. 25. бунчуковый товарищ = офіцер штабовий, оф. гвардійський.

269. 17. опущ = пуше, гірше (31, 6).

274. 2. потеря = страта. — 3. полы моютъ = підлоги мють. — 8. сраженіє = баталія, битва. — 23. колика = колька. — 9 з д. разореніє = руїна, знищенє, шкода. — 4 з д. шкафъ = шафа. — 3 з д. баночка = баньочка, слоїчок, фляшочка. — 2 з д. буженина = свинина.

275. 5. почитай, почти = майже. — ужищать = 208, 2. — 20. снаружи мазать = зверху мастити. — 7 з д. шапка = шап.

276. 22. взыщу = стягну. — 1 з д. станція = стація.

277. 20. постоялецъ = заквартирований, заїзжий (177, 20 і 7, 22). — 4 з д. позоръ = ганьба, публіка. — 3 з д. амурный = любовний.

Дія друга. 279. 13. коренити = лаяти, ганьбити.

280. 6 з д. спроворить = добути, зламати.

281. 1. палічка = палиці, ломаче; цур палічка = там до лиха! — 16. машермеръ (франц. ma chère mère) = (моя) дорога мама. — 8 з д. коверкають = перекручують.

282. 24. калитка = фіртка.

284. 4. дубьемъ — дубиною, кием. — 6. смущать, смучать = баламутити.

285. 8 з д. разпятикался = розбавікав ся, розбалакав ся.

287. 1. наврётъ = набреше. — 2. вздоръ = дурниця, бредня. — 13. проведешь = зведеш, одурши. — 1 з д. потяг до лясу = утік, забрав ся.

288. 15. преественный = надзвичайний.

289. 14. пощечина = удар по лиці, позаушник. — 9 з д. болтунья = цокотуха. — 2 з д. ссорить = сварити: ссора = свар.

290, 8. вотчинна = дідовщина, батьківщина (родовий маєток земельний, особливо великий). — 13. поданино = справді, дійсно. — 15. скворець = шпак. — 18. усердіє = щирість, ревність. — 19. окошко = віконце. — 23. разинутый = розтворений, роззявлений.

291, 3. вѣрно напроказилъ = певне накоїв, наброїв.

292, 20. сахаръ = цукоръ. — 22. уродъ = вирід, виродок, потвора.

293, 18. прудъ = став, сажавка, ставище.

Дія третя. 294, 9. въ разсужденіи реставраціи = що до реставрації, в справі р. — 10. Карлисти = прихильники дон Карльоса, другого сина короля Кароля IV., претендента до гіспанського трону, в війні домовій з рр. 1833—1839. — 13. Алї паша = могучий паша турецький, котрий в рр. 1807—1822 утворив собі в Альбанії, Епирі і Тессалії незалежну державу, але вкінці мусів піддатися султанові і був замордований. (Хронологія у Квітки не сходиться!) — 14. Христиноси = прихильники гіспанської королеви і регентки Марії Христини в війні против дон Карльоса, котрий хотів їй відібрати трон.

295, 9. равновѣсіе = рівновага. — 12. впопадъ = до речі, до діла, до ладу. — 14. коммерческій = торговельний. — 7 з д. подшучивать = підсміювати ся. — 5 з д. взорвать = розгнівати, розлютити.

296, 2. повѣренный = 222, 24. — 5. десятина = трохи більше як гектар. — 13. бездѣльный = дрібний (6, 8).

298, 2. предварить = упередити. — родственникъ = родич, кривняк, свояк. — 7. наружность = поверховність (275, 20). — 11. внимательно = уважно. — 6 з д. прелесть = розкіш.

299, 21. на лицо = особисто, в дійсності.

300, 5. упрочить = забезпечити, утвердити. — 17. шаткость = хиткість. — 6 з д. приступъ = початок, вступ.

301, 6 з д. прогуливаются = проходжують ся (17, 7 з д.).

302, 18. испортить = погсувати. — 5 з д. въ бочечки качались = колесали ся на гойдаці.

303, 4. феніксъ = сьвятий птах давних Єгиптян, оден в своїм роді. отже взагалі щось незвичайне і єдине в своїм роді. — 7. Невскій проспектъ = пишна улица над рікою Невкою. — 14. кондитерская = цукорня. — 25. продовженіє впродь = дальше буде.

304, 8. по отчеству = по батьку. — ямщикъ = фірман, почтійон. — 4 з д. уважительный = гідний уваги. — шляпа = капелюх.

305, 4. творогъ = сыр. — 5. цыплята = курята. — 14. полдникъ = полуденок, підвечірок. — 1 з д. тре супербъ (фр. très superbe) = дуже пишний.

306, 14. пуркуа (фр. pourquoi) = чому, длячого.

307, 10. утка = качка. — насѣдка = квочка. — 20. ву земе дю флеръ (фр. vous aimez du fleurs) = ви любите цвіти. — 21. ресте юнъ пе пси (фр. restez un peu ici) = зістаньте трохи тут. — 22. експре (фр. exprès) = навмисне, нарочно. — 10 з д. монъ шеръ (фр. mon cher) = мій дорогий.

308, 6 з д. нечто = хиба.

309, 5. нравитесь = подобаєте ся. — 6. на отръзъ = на чисто, цілком. — 8. искренность = щирість. — 9 з д. оробѣль = злякав ся, стратив відвагу.

310, 3. юнъ пе амуре? комса? (фр. un peu amour? comme ça?) = трошки любови? як се? — 7 з д. комъ се жолі (фр. comme se joli) = як се гарно. — 1 з д. монъ пароль (фр. замѣсь ma parole) = мое слово.

311, 9. разстояніє = віддаленє. — 18. гадость = погань. — апрапо (фр. à propos) = при сій нагоді. ага що я мав (мала) казати. — 21. имажине (франц. imaginez) = представте (уявіть) собі.

312, 2. предосудительно = соромно. — 7. моншерперъ (фр. mon cher père) = (мій) дорогий батько. — 14. наблюдать = пильнувати.

313, 2. разочтеть = обчислити.

314, 11. въ обморокъ падать = мліти.

315, 5. плетень = пліт. — 6. отпереть калитку = отворити фіртку (283, 24). — 10. кустъ = корч. — 5 з д. убѣждать = перековувати, намовляти.

316, 11. пзворачиваться = викручувати ся, вимовляти ся. — 15. прыгнуть = скопити.

317, 7. счелъ = уважав, мав. — 15. умыселъ

= намір, думка. — 22. сговоривать = змовляти, заручати; сговоръ = змовини, заручини. — 2 з д. груститъ = сумувати.

318, 21. блюдо = полумисок, страва. — 9 з д. вой = ввій.

319, 4. зазывный = запрошуючий.

Дія четверта. 320, 9. вістимо = звісно.

321, 17. патрають = патрошать, справляють.

322, 3 з д. же ву засюръ (фр. je vous assure) = запевняю тебе. — 2 з д. ву конесе (фр. vous connaissez) = ти знаєш.

323, 6. Ме кескесе (фр. mais que ce que c'est) = та що-ж бо се знов. — 9. сет-егаль (фр. cet égal) = се зарівно, всьо одно. — 13. наряжаться = прибирати ся, строїти ся.

324, 1. Жеву при (фр. je vous prie) = прошу тебе. — 2. упрямяться = опирати ся. — 9. анфень (фр. en fin) = вкінці. — уйти, уходитъ — втечи, втікати. — 2 з д. ву вере (фр. vous verrez) = ви побачите.

325, 18. Пле тре боку агреабль, пле бонъ (фр. il est très beaucoup agréable, il est bon) = він дуже-дуже приємний, він добрий.

326, 3. Ожурдвн па занкоръ а демень (фр. aujourd'hui pas encore et demain) = нині ще ні а завтра. — 16. емабль (фр. aimable) = мила. — 9 з д. псканіе = шуканє, заходн. — 2 з д. Боку (фр. beaucoup) = багато. — 1 з д. мабель (фр. ma belle) = моя красна.

327, 1. жолн офисье (фр. joli officier) = гарний офіцер. — 2. мосье ле капитанъ (фр. monsieur le capitaine) = пане капітане. — 15. остановить = зупинити, переймити. — 19. же дире (фр. je dirai) = я скажу.

328, 6. шинеля = плащ (з рукавами). — 7. фу-ряжка = кашкет. — 12. юнкеръ = панч. — 15. О ревоаръ (фр. à revoir) = до побаченя.

330, 4 з д. юлить = крутити ся, вертіти ся.

332, 12. сударыня = пані, добродійка.

333, 3 з д. сорванецъ = паливода, урвитель, шибеник.

334, 6. лихо = хватско, жваво. — 16. фoфанъ = дурень, бовван. — 23. проказить = брoїти, фіглі строїти (291, 3).

335, 19. проворнѣе = швидко. — 20. горница = світлиця, кімната.

336, 5. капелюшечный, капельный = малесенький. — 4 з д. булавка = шпилька.

337, 6. пожаловать = 117, 8. — 14 потушить = погасити. — 8 з д. висѣлица = шибениця.

338, 23. дюжина = тузпн. — платѣе = одежа, сукня. — 25. странно = дивно (261, 10).

339, 10. подражать = наслідувати, робити так само.

341, 23. же девине (фр. j'ai deviné) = я догадалась. — 7 з д. же ву феліситъ (фр. je vous felicite) = поздоровляю вас.

342, 4. ма фплъ (фр. ma fille) = мою (свою) доньку.

343, 8. убытокъ = шкода, втрата, видаток. — 5 з д. польскій (танецъ) = польонес.

III. Сватанья на Гончарівці.

Дія перша. 345, 2. вол[ь]на = корчма з правом вільного вишинку. — 24. бузовір = чоловік без віри, бусурмен, єретик.

346, 2. кателк = католик (у православних Українців зневажлива назва). — 22. кабаччик = шинкар (в звичайнім шинку, кабаці, не в вольній).

347, 10 з д. правление = управа, уряд.

348, 1 з д. хоромн = будинки (17, 18).

349, 9 з д. жоден = кождий.

350, 6. про-бі = про-Біг! — 11. права середя = 25-ий день по великодні, рахманський великдень.

351, 2 з д. потурати = 160, 6 з д.

352, 3 з д. Кпрсон = Херсон, місто в херсонській губернії над долішнім Дніпром.

353, 6. руб = рубель (2½ корон). — гривня = 191, 3 з д. — 9. коцарювати = коци на продаж робити.

354, 14. палатський = належачий до палати (судебної с. в. до суду окружного, казенної с. в. до дирекції скарбу). — скубент = урядник що скубе (с. в. хабарі бере, кубаняр). — 17. бешкет = 198, 5 з д.

355, 12. скверно = погано. — 18. обїздчик = кінний стражник скарбовий.

356, 13. кепа = 50 копійок (179, 3 з д.). — золотий = срібний 15-копійковий гріш. — 14. пятак = мідяний

або срібний 5-копійковий гріш. — 20. кавалерія = ордер, стяжка ордерова.

358, 1. мойка = місце де мнуть овечу вовну. — 20. бецман = байтала. — 10 з д. непросиплений = безперестанний (що не проспляє ся).

359, 13. доварити = доковати, скувати. — чаплія = сковорода, пательня. — 3 з д. що нужди = яка в тім біда.

360, 11. ні подушних ні десятиських ні ховнарих = ні податку від душі (поголовного) ні на десятишка ні ліхтаряного. — 19. патякати = 285, 8 з д. — 25. безумствувати = бути дурним, без розуму.

361, 9 з д. полиняти = стратити свою барву, зблекнути, зблякувати.

363, 7. рябий = пестрий, сорокатиий.

364, 19. ляпанець = ляпас, позаушник. — 6 з д. навряд = 20, 9.

365, 14. облизня піймають = з нічим, хиба з соромом, пійдуть (не дістануть нічого, лише облизнуть ся). — 15. колунати = лунати, довбати. — 16. ковиряти = довбати.

366, 7. потовпнати ся = втиснути ся.

368, 14. пожалуй = 64, 20. — 15. протурити = прогнати, загнати (21, 6 з д.).

369, 17. рубанець = поліно. — 20. дерть = грубо змелена мука. — 23. прывод = 72, 19.

372, 24. пробишака = розбишака.

373, 4. супостат = ворог, противник.

Дія друга. 374. Скорик говорить як вислужений жовняр мішаною московско-рускою мовою, перекручуючи дуже часто московські слова.

375, 14. алї (алц, росс.) = чи, або, хиба (230, 11).

377, 21. палком (росс.) = полком. — 6 з д. завод = фабрика. — куб (росс.) = алембик, котел до дестиляції.

378, 3. заговіти = після мясниць зачати постити. — 4. одпуск = урльон. — 5. палявий (зам. польовий) = жовняр при лінії. — нехвалит = інвалід. — 6. чистую (палучіл) = повну відставку дістав [?]. — 8. гадов (росс.) = годів, років, літ. — 9. махенький (росс. махонькій) = маленький. — 12. до аткупщика на заставу (росс.) = до арендаря на рогачку. — 2 з д. нагало (на голо) = всі загалом.

379. 9. умново (умнаго, росс.) = розумного. —
спрашуй (росс.) = питай, домагай ся. — 6 з д. аб-
накновено (росс. обыкновенно) = звичайно.

380. 4. нешта (нешто, росс.) = хпба — 5. при-
глянулась (росс.) = сподобала ся, впала в око. —
11. не змилив ся = знемилв ся, став немилм. —
1 з д. зазнобушка (росс.) = коханочка, любка.

381. 2 з д. горюшко (росс.) = горечко, лишенько.

383. 20. одчитаю (росс.) = відшенчу, відмовлю.
— 9 з д. досужно (р.) = є час вільний. — 3 з д.
різниця = ятка.

384. 13. авось (р.) = ачей, може.

388. 13. цвяхований = цвяхами вибиваний,
взагалі: оздоблений. — 17. ганчірка = лах. — 22.
підпичка = латка.

392. 14. хватальний = квартальний (комісар
частковий). — 6 з д. верства = верстовий стовп. —
5 з д. ханьки мняти = дармувати, пустувати.

393. 1. Макотрус = Маковеїв (1. ст. ст. серпня).
— 11. заплющий = запхваючий ся. — 19. худий =
лихпй, злий (5, 10 з д.).

397. 8 з д. невіглас, невіголос = несвідущий,
дурень, ідіот.

398. 16. зслиз = счез, пропав. — 20. прпстяж-
ний = орчковий (припряжений кінь). — 8 з д. по-
супити ся = захмурити ся.

Дія третя. 403. 3 з д. змороковати = змірку-
вати, виміркувати, видумати.

404. 1. заплющити ся = зажмурити очі. —
нагарбати = нагромадити, набирати. — 10. розва-
дити = розважити.

405. 12. пароль = в войску на варті слово, по
котрім пізнає ся свого. — 18. темпо = міра часу (пі-
сля котрої н. пр. марш відбуває ся). — 23. адретіру-
ємо ся = уступимо, звернемо ся назад. — 24. мара-
дьори, мародери = жовнярі, що в війні, відставши
від армії, живуть з грабежи.

406. 22. господство унажа = панство вна-
джує ся. — 6 з д. траншеї = рови при облозі кріпости.

407. 12. пороша = сьвіжий сніг. — 4 з д. за-
кандзюбилась = загнула ся як гачок.

408. 8. кой-што (кое-что, р.) = дещо, щось. —
19. порочити = ганити, напастовати. — 3 з д. вал
= валовина, груба пряжа.

409, 2. флігельман = жовнир в ряді (гйді) на краю стоячий, котрий і має уважати, аби весь его ряд ішов рівно. — 3. надомно = надобно, потрібно. — 7. па-троеча (р.) = три рази.

410, 23. напраслина (р.) = напасть. — 9 з д. колонновожатий (р.) = офіцер, котрий проводить, колонні (відділови) жовнярів.

412, 21. мот (р.) = марнотравець. — 3 з д. пошутить = пожартувати.

414, 4 з д. настоящий (р.) = правдивий. — 3 з д. сікурс (зам. сукурс) = підмога. — 2 з д. штик (р.) = багнет.

415, 3 з д. падьож (р.) = пошесть, зараза.

416, 16. [в]здор пореш (р.) = дурниці плетеш. — 1 з д. ослончик, ослін = коротка рухома лавка, столець, звичайно накриті (ослонені) килимом.

417, 5. пугать ся (р.) = лякати ся. — 15. почетный знакъ = почесна відзнака. — 16. еволюція = (розвій), рух, екзецирка, маневри. — 20. водяничик = збанок на воду. — 24. аванпост = передова сторожа, варта. — 8 з д. плюх = Се не є ніяке французьке слово і не значить нічого. — 2 з д. шевельнуться (р.) = рухати ся.

418, 4. рябіти = мигтіти, червоніти, мішати ся (54, 3). — диковина = диво, дивовище. — 1 з д. ефот, етот (этотъ) = сей.

419, 7. цѣлковый = карбованець, рубель.

421, 8 з д. оченно = очень (р.), дуже. — 6 з д. трусить = боятися (252, 22).

422, 10 з д. брусуйте = їжте.

423, 10 з д. куликати (р.) = запивати.

425, 10 з д. фуктель = патик, кий, бук (Fuchtel).

427, 1. шкурат = кусник шкіри, кора.

IV. Щира любов.

Матеріяли: Окрім матеріалів вже поданих і для всіх драматичних творів Квітки снільних 1—4 ще 5) Южный Русский Сборникъ, издание Амвросія Метлинскаго. Харьковъ. 1848.

Дія перша. 429, 17. плямка = клямка.

431, 10 з д. злидень = злидар, злиденник, бідак. — 4 з д. приказный = 106, 16.

432, 5. протурити = 177, 24. — 9. к сину = 28, 24.

433, 11. дзпга = фуркало, вертілка.

436, 13. машечка = душка, любка. (В виданю Островского стоїть: дочечко, а 433, 18 „правда“ замість „вістимо“.) — варена = варена горілка з медом, варенуха. — 5 з д. Бендерів = Бендерн місто над Дністром в Бесарабії, колись сильна кріпость турецька, здобута Россіянами в році 1806.

439, 9. колдовати (р.) = чарувати. — 16. чакловати = чарувати. — 1 з д. затушкувати = затушовати, затахлювати.

441, 10 з д. резонт = 51, 20. — 4 з д. унівати (р.) = тратити відвагу, смутити ся.

442, 2. розспльні = (судові) післанці. — 21. посыльные = післанці. — 10 з д. колдунъ = чарівник. — 9 з д. кандалы = кайдани.

443, 13. несбыточный = неможливий. — 16. рачительно = пильно, ревно. — 10 з д. зазорный = наганий, соромний. — 7 з д. салфетка = серветка.

Дія друга. 448, 7 з д. рѣже = рідше.

449, 13. пытать = випитувати на муках, мучити (щоби допитати ся). — 3 з д. отсрочка = проволока.

450, 2. убп्राйте ся = забп्राйте ся. — 4. волокита = тягання, зволіканє. — 7. прекратить = закінчити, кінець зробити.

451, 17. нравъ = влача, натура. — 6 з д. торчатъ = сторчати, стреміти. — 2 з д. чуфарить ся = чухрати ся [?].

Дія третя. 457, 1. передряга = тривога, неспокій, замішанє. — 11. розрішати = звільняти, pozwalати собі. — усердіє = щпрість, дбалість (290, 18). — 10 з д. повальный обыскъ = загальне (поголовне) доходженє, слідство.

458, 11. показаніє = 254, 5 з д. — 19. ослухати ся = 246, 23.

459, 13. на зорі = досьвіта.

462, 9 — 465, 20. Ся розмова деколи на сцені випускає ся. (Примітка в першім виданю [автора?] і в виданю Островского.)

464, 9. воизати = всаджати, встромляти.

466, 9. не досадуи = не гнйвай ся, не сердь ся. — 15. бракъ = шлюб. — 16. состояніє = 261, 9.

467, 20. нерезонно = без рації, не маючи рації.

468, 17. препятствіе = перешкода.

Дія четверта. 478, 19. брат у первих = двоюродний брат (стриєчний, вуєчний, тіточний).

479, 22. поїзжане = весільні гості.

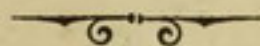
483, 7. прибавити = додати.

Дія пята. 487, 10 з д. підрядити ся = вибрати ся.

491, 3. коверница = та що робить коври. —

4. коцарка = та що робить коци (353, 9).

492, 2. отыщу = відшукаю.

б) ДОПОВНЕННЯ.

А. ЛИСТИ ДО ЛЮБЕЗНИХ ЗЕМЛЯКІВ.

Знаючи, як ви, земляки мої любезні, любите читати або слухати, хто вам чита розумну книжку, і перенімати усе добре, і бачачи, що мало вам трапляється таких книжок, бо на усяку книжку треба грошей, та і з грішми не дотовпишся їх купити: от я доложився нашому началству — бо без нього не треба нічого робити, хоч-би ти і думав, що воно дуже гаразд буде, — отже-то началство і дозволило мені обо всім до вас писати, та усе по нашому, щоб усякому розумно було і щоб ви усе до слова розібрали, не толкуючи його по своєму. Так слухайте ж мене і казенні і панські і усякий народ: нехай хто письменний вам чита, а ви слухайте: і коли що до діла скажу, то будьте ласкаві, перенімайте і робіте так, як тут вам совітується, та знайте: як-би що-небудь не до діла списав або не до добра вас навчав, так би мені не дозволило началство: бо як батько за дітьми, так воно догляда, щоб вам усім було добре жити.

Земляк ваш.

І.

Поперед усього розберім, що то означа: той казенний, той панський, той обиватель, той економічний? Се, люде добрі, коли хочете знати, се усе суть єдино. Царство наше таке велике, що й нема його більшого. На усі чотирі сторони, скільки тисячів верстов воно сягнуло, так що і розказати трудно! А у таких великих царстві, скільки є усякого народу? Тут вже не тисячами їх треба лічити, а мільйонами. Чи зна хто, що то означа мільйон? Ось що: налічи чого небудь

Матеріали: 1) Видане Харк. Земства; 2) Вид. Іогансона.

тисячу, що у тисячі десять сот, отто й тисяча: та таких тисячів налічи тисячу тисячів, оттогді буде мільйон. Тільки подумати можна, та й то не зовсім додумаєш ся, що то мільйон людей: та таких мільйонів у нашому царстві є більш чим пятьдесят. А що? трохи народу? Треба ж їм порядок дати, треба кожного зашити. Ось для сього і є губернії, от як і наша Харківська, що і в ній народу усякого є більш мільйона, з женським полом.

Що-ж би то, як-би увесь сей народ та під одним порядком був? Чи вправив ся б хто скоро? Чи можна б було усякому як-раз заштиту дати? Коли посварились меж собою, то чи вспів би один чоловік їх розібрати, розсудити? Там Михайло з Микитою об леваді — при-мером кажучи; там Данилівці з Деркачівцями об скотині; там Люботинці з Гіївцями об лісі; там Богодуховці з Сіннянцями об тім, там таки з такими об дру-гим, та й Господи! Куди-ж тут одному начальнику управити ся і усякому суд дати? Оттим-то усяка гу-бернія розписана на уїзди; а ще люди по уїздах у слободах та у селах живуть, так ті розписані по своєму сорту, і усе особе. Войскові обивателі, еконо-мичеські, казенні крестяни, виморочні, поміщиччі, іль-готні, отставні салдати і усякий який є народ, усі розписані по своєму чину і усякому сорту: у усякому селі і слободі є свої начальники, а над ними судящі і командіри у уїздному городі, а над тими уїздними є у губернському городі, а над всіми їми є губернатор, та ще і генерал-губернатор.

Панські ж люди, що зовуть ся і по книгам пи-шуть ся „поміщиччі крестяни“, так ними завідують, управляють ся і порядок дають самі пани, усяк у своїй державі. Як над казенними справник або становий порядкує, об подушнім і усякім зборі хлопоче, роботи загадує і усякий порядок дає, так над своїм поддан-ним усяк поміщик убиваєть-ся, подушне розпреділя, порядок дає і зашща їх від усяких обид чи по сусід-ству, чи від чого б то ні було: некрут дає по своїй волі, кого і скільки слідує, і усяке таке, як є у своєму господарстві. За-те вони повинні поміщику своєму робити, слухати його у усякім ділі і як отця і началь-ника почитовати; а через те облегчення є началству: вже їм нема хлопот прямо з мужиками, прямо пишуть

до пана, що от-то і то треба зробити, стілки підвід під воєнну команду вислати, оттаку дорогу або міст справити; от поміщик і розпорядить ся, щоб не у тягость було людям і з порядком зроблено.

Оттак і йде усе гаразд. Нема ніякої замішки: усяк над своїми розпоряжа і усе йде справно і нікому не тяжко і ніхто не обижден. Усім на-рівно, тілкі для порядку по розним спискам йдуть і щоб не замішати ся, так різно зовуть ся. Оттак як і у війську: то зовуть ся улани, то гусари, то піхотні, і над усякими є свій начальник, а усе на-рівно, усе салдати; хоч усякому є своя робота, а усе до одного діла доходить ся.

А усьому сьому народові, хоч салдатам, хоч мужикам усякого сорту, і купцям і панам і судящим і усім-усім, хто є у нашому царстві, одна голова, один начальник, один Государ наш, Імператор Николай Павлович, нехай його Бог, для нашого і дітей і унучат наших щастья, довго на сьвітї продержить у щастїї і у здоровї! Як Бог на небесах, так Він у нас на землі! І що то? Як отець милосердний! Таки словно як батько у сімї вбиваєть-ся за усіх, доглядує за усіма, щоб усім було порівно чи роботи чи достатку, і щоб ніхто з його дітей ні жадного не обидив: так Він, Його Імператорское Величество, ніч і день трудить ся, над усім догляда, начальників поставля усюди і яко мога повелїва і укази посила, щоб усюди була правда, щоб ніхто не сьмїв нікого і нічим ізобидити: а коли є обиждений, оборонити його, зашитити, і усюди-усюди повелїва доглядати, щоб усе було по порядку. Йому, нашому Царю і Отцю, усі ми рівнієєнькі, усі Йому як діти. Як Бог милосердний посила нам і жпзнь і сьвіт і хлїб насущний, так і Цар наш милосердний об тім усе і дума, щоб нам, Його вірнопопданним, було усе добре і спокійно!...

Колн ж ви отсе слухаючи сидите, то зараз устаньте, перехрестїтесь, поклонїтесь і помолїтесь за нашого доброго і великого Государя і пишно молїтесь за Нього у ранці і у вечері, і згадай, що ти ніч спав добре і устав собі як треба, а Він, Його Величество, над полусьвітєм Государ, чи зволпв же почивати сю ніч хоч трохи, хлопочучи та вбиваючи ся та придумуючи, як би тобі і усякому чоловіку у Його царстві було добре і спокійно жити і щоб один другого не

зміг ізобидити. Моли ся за Царя і після трапези: бо Його трудами і Його оберегательством ти собі живеш хазяїном, ніхто тобі не мішає заробляти, ніхто у тебе твого не відніме, бо є куди і кому пожаліти ся і зашиту получитьи, дякуючи добрим і розсудливим начальникам, від Нього-ж постановленим. Усе, усе, що є в тебе, що придбав, що заробляєш, що збереш, усе — через Нього, через Його тобі зашиту і через Його трудн і доглядання, щоб нам усім було добро.

І що то: не тільки у церкві, як почитують Його Велике Імя, та і завжди моли ся за Царя. Так Бог у сьвятому Своєму писанню повеліва. Учн і дітей сьому і незнаючого навчи і розтолкуй, то і Бог благословить тебе у-во всім, що ти так по правді робиш.

II.

Ви ж думаєте, що тільки усього і треба, щоб молити ся за Царя? — Е, ні. Треба усякому те робити, що закон повеліва. Не буде ніхто нічого робити ні у чім помагати, що-ж з того буде? Замішателство, не-порядки. Подивіте ся: усяк-усяк чоловік, хто живе на сьвітї, усяк трудить ся, усяк сполня сьвятий закон, що Цар повеліва. Відкиля наші перві начальники і найзжали і тепер є? Усе не з наших місць. Покине і хазяйство і господарство своє, а інший і сімю, та по Царському указу і повелінню їде з-далека і служить тут. Воєнні і генерали і ахвщери і усяк салдат, тільки прийде Царський указ, як-раз зібрались і пішли... куди-ж? на гряницю, боронити нас від неприятеля, який осьмілить ся щоб на нас піднятись: от і йдуть, і не знають, хто з них жпв вернеть-ся, а йдуть бодро і весело, ще і пісеньок співають і ні об чім не журять ся, бо знають, що сьвятий закон сполняють, слухаючи Царського указу: і що йдуть захищати віру сьвяту і православних християн, так йому не страшно і вбп-тому бути, бо він є мученик, пострадав за віру сьвя-тую християнську.

Оттак і нам, земзяки мої любезні, треба усякому своє діло робити. Ми не салдати, ми не воєнні, так нам треба їм спомогу дати. Як же то? — Ось-як.

Салдату треба, хоч у походї хоч на кватері, треба і мундєр і усяка одежа і харч. А скільки їх є.

у нашому славному царстві? А скільки їх треба скрізь по грانیці? І против Турків і против Черкесів, і до Німців треба, і у Співірі треба, бо скрізь наша границя: хоч і замирення, хоч наших і боять ся усі, та усе-ж треба, щоб військо стояло на поготові по-біля грانیці, та ще щоб немала і сила! Треба-ж і зодягти і зобути і прокормити, треба і коней і оружжа і шаблі і пушки і чого там не треба! Се-ж на військо по грانیці: а по губерніям, а по уїздам скільки начальників, судящих! Казав я вам, що один начальник не зможе розпорядку дати, один судья не може усіх розсудити: то і треба, щоб для усякого народу був начальник і щоб не один суд був: бо коли тебе у-в однім суді ізобидють, то тобі можна жаловати ся у висчий суд, що зоветь-ся палатою, у губернії. Скільки-ж таких судів? І усі доглядають, щоб усюди була правда! Треба-ж і судящим жаловання, треба суди протопити, треба їм і світла і чп-мало чого! А караблі постройти? А що карабель постройти, то усе на-рівно, що і цілий город. А на караблях те-ж військо, що і на землі, і те їм усе треба, що і тим! Та чп мало такого, що треба содержати? Усякі училища, усякі казенні хорони по городах постройти, малих діточок, сиріток вигодувати, до науки, до розуму довести, та таки на усе, на усе треба казни!

Отже то: як ми живемо мов у Бога за дверми і не знаємо ніякого лиха, не боїмо ся за своїми сал-датушками ні з землі ні з моря ніякого неприятеля: спимо собі у ночі без страху, щоб харцизи — як колись бувало у старовину, не за нашої памяти — нас не обідрали: ходимо по дорогам, Бог зна як далеко, з хурою і не боїмось ніяких злодіяк і розбойників, бо їх усюди попереували наші начальники: не думаємо, щоб хто наше сіно покосив, наш хліб або скотину відняв, нашу хату спалив, бо є на се судящі, вони захищать і по правді зроблють: коли ж, кажу, мені так гаразд, що я не боюсь нічого і сїнько: то треба-ж і мені чим-небудь прислужити ся, царський указ сполнити і поміч по сплам дати.

А чим-же за таку милость, не то щоб віддяковати, а щоб хоч мало-мало прислужитись? Ось-чим, і не важним і не против сили нашої. Будем зносити те, що і Бог повеліва і закон приказує і по самій ширій правді воно слїдуєть. Будем, кажу, зносити по-троху

від своїх заробітків, по чім там припада з душі, по розкладі. Чи велика-ж то сума з душі? Чи усю-ж разом з тебе требують? Чи нагло-ж з тебе требують? Полічи, на скільки ти у год придбаєш хліба сьвятого і скільки з тебе потребується? А скільки-ж ти заробиш воліками, шканою — щό в кого є, а ще і руками, хоч ти і пішний: чи з ціпом, ти з сокирою, чи у якій послузі? Абп-б не лежав, а то — слава тобі Господи! сьвіт великий, народу багацько, робитник усякому нужний. Не лежи, кажу, без діла не будеш: і себе пропитаєш і у казну часточку знесеш.

Не усю-ж разом требують. Об Семені частку, та об новому году другу. От тобі і полегкість. Відробив ся у полі за літо: чи сам свій хлібець по благословенню Божому зняв, чи заробляв те, от у тебе ік Семену і є: розплачуй ся, не запускай. Тут внять не лежи: сюди-туди мотни ся, сокиркою порубай, ціпом помахай, скотинкою пороби, от в тебе внять грошики: що собі зоставив, а що зніс останнє, от і квит! Скачи козак на усі чотирі сторони і не бійсь нікого.

Не нагло-ж з тебе і требують. Не тягнуть тебе, щоб усі дав сьогодні до копійки. Ні. Очпєть свій знос від Семена до пушання на Пилипівку, а там від нового году до Євдокії: так — слава тобі Господи! скільки тобі льготи? По маленькій часточці знось, то і не стямиш ся, як виплатиш.

Хочеш ти царство небесне получитьи? Хочеш ти у Бога милосердного милости получитьи? Невже-ж зараз усю худобу віддаси на церков Божу, або старцям роздаси? Ні. Що неділі несеш шажок на сьвічечку, а другий у кошельок укннути, і старцеві подаєш копієчку, то тогді, то тогді. Се ж і для Господа Бога так робиш, роби ж так і для Царя, Отця нашого і заштитника: знось хоч по часточці, то сії часточки та зроблять тобі велике і усю подать з себе очистиш.

Або ось-як я вам совітую: зроби усяк собі скриньку і забий кришку на-глухо, а в кришці проріж дірку, щоб тілкі пятак або цілковий проліз: та тілкі що прийдеш до дому з грішми, щό Бог тобі дасть або заробити або продати що, то з тих грошей розщитай, скільки тобі треба пропитатись на день, або на тиждень, як у тебе робота йде, то таку часточку заховай, а останні укни у ту скриньку, щό я кажу, та й захо-

вай її бережненько, та вже ні жадним способом не посьмій відтіля узяти ні одного шага: хоч позпч, сяк-так перебій ся, а не сьмій відтіля нічого впняти: то вже казенне: хоч ти ще і не зніс, воно ще в тебе, та вже ти його обіщав у казну, і тратити його такий-же гріх, як би ти потратив те, що на церкву Божу обіщав. По закону однаковієнько за потрату церковної суми і казенної.

Оттак відкладаючи, коли зібралось де-чого у тій скриньці, тогді вже подякуй Богу милосердному, що поміг тобі заробити, от і відбий тую скриньку і неси до свого началства і віддай. Та давай-же з розумом. Скільки так бува, що безтолковий принесе, безтолковому віддасть і без толку гроші пропадають, як не записані і свідітелей нема. Ти віддавай при свідітелях, при стариках, при чесних людях, та й озьми зараз квиток, і коли тут не буде кого письменного тобі прочитати, то біжи мершій до дяка або до попа або до якого письменного у селі, нехай тобі прочита. Коли буде там записано вірно, то дома заховай бережно, яко мога, щоб не пропало: коли-ж буде яка хвалш у квитку, зараз обявляй началству і хоч до справника дійди, а доказуй свою правду, не боячись нікого, і на свідітелей здавай ся. Безділнику, що тебе подумає обманути, так не мпнеться, а твоє не пропаде, з нього взищуть. Коли нікому тобі буде квитка дати, що писаря не буде, бери бирку і свій значок положи: і то діло добре і праведне.

Знось, зділай милость, яко мога, і не запускай у-даць. Тобі лучче буде. Не думай: там і там зароблю, стілкі і стілкі получу, тогді разом і віддам. Кажали ж нам батьки: „нехай — недобрый чоловік!“ то й правда. Не здавай ся на опісля. Бог зна, як ще твоє здоровя буде та як ще заробиш і як ще гроші озмеш: а недоїмка ійде, та й росту прибавля. Тут-же гляди, ще збіраєш ся на старі зібрати ся, а тут вже і нова повинна настигне! От тобі вже у-двоє приходить ся платити: вже тобі і сутужно! Та так як піде старе з новим мішати ся, та стілкі наросте, що лихо та й годі! Тут вже по неволі началству треба тебе грабовати, скотинку, або що маєш, продавати та пополняти те, що твій нехай наробив, що, хоч був хазяїн, було і господарство, а тут зведеш ся ні на-що, через те, що у время не зніс та запустив недоїмку.

Се-ж тобі така біда, а началству твоєму, думаєш, і нічого? Ось послухай лишень, як воно є.

Примером скажемо, нехай буде слобода Люботин. У тій слободі, звісно, от стілки-то душ. З них, от потім і потім узявши, усього виходить на год от стілки-то рублів, нехай буде примером тисяча рублів. Отже се і у казначействі, і у казенній палаті, і у справника, і у усякого начальника се записано, що з Люботина треба у год зібрати тисячу рублів, усе такі примером.

От про сю тисячу, що треба зібрати, писано у лепорті, і до министра, що при самому Цареві усею казною завідує і розход, по Государеву указу, держить, дано знати, як і про усі села. От министр, надіючись, що усі справно знесуть, порядив чи сукно для салдатів чи правійонт для них чи порох, щоб від неприятеля відстрелювати ся, чи друге теж таке нужне. От і предписує у Харків до начальства, щоб заплатили оттакому рядчикові от стілки рублів. Началство кинулось — нема стілки грошей: такі і такі села не знесли, от і Люботинці не позносили. Що тут робити? Министр прогніваєть-ся на наших начальників, думаючи, що не старали ся зібрати, і грошей не стає, і рядчик не получа свого. Началство гримне на справника, думаючи, що він поблажку дає людям і балуєть їх і не вшкуче. А справник собі нападе тогді на голову, щоб як хоче, а щоб було зібрано.

Так от скільки через твоїй нехай хлопіт збереть-ся! Ти думаєш собі, невелика за тобою сума, пять рублів або що. Воно так, невелика сума: та без пяти рублів і тисяча вже не тисяча: недостає пяти рублів, треба поповнити. А як-же твої пять рублів та другого, третього, десятого, що также запустили недоїмку та не зносили у время, так скільки їх набереть-ся? От і рядчикам за поставку нема; салдатам правянту нема; ахвицерам, генералам, судящим жалованья нема, нестає, що не усі люди щиро позносили. А що тогді буде? Який порядок у війську, на караблях, по судах піде без грошей, що недостає через вашу недоїмку? А узна про таку справу Сам наш яснійший Государ? Чи се мале діло, що Його прогніваєте? Що ми недостойні і Його велике Імя помянути, а ми, за усі Його до нас мплости, що він як є істинний отець, як за діточок своїх вбиваєть-ся і ніч і день трудить ся,

щоб усім було і мирно і спокійно: а ми за сее усе жалкуємо зносити дуже невеличку часточку грошей, лїнимо ся лишній раз ціпом махнути, сокирою цюкнути або як небудь лишнє поробити, заробити і знести подушне! А бодай такий і не зоветься православним християнином, що Божого закону не сполня. Бо слухайте:

Се не від нас і не від кого стало, як від самого Бога. Питали ся люди у Господа Бога, чи треба Цареві платити подушне? так Він Сам, Своїми Сьвятими словами так повелїв: „воздайте боже Богові, а кесареве Кесареві.“ Кесар же все рівно означа, що Цар: Государ Імператор і Кесар. Так бачите, як Господь повелїв? Та ще і те. Як сам Господь на землі був, так прийшли з нього требовати подушне, бо думали, що він є простий чоловік, як і ми грішні. От Апостоли і питають ся його, чи треба платити подушне? то Господь повелїв, що треба непременно і, як не імів грошей, то повелїв Петру апостолу піймати рибу і „у зябрах знайдеш“, сказав, „гроші, то й заплати і за мене і за себе.“

От воно і виходить, що на се є Божий закон. А хто Божого закону не сполня, той є грішник. Нехай нас Бог усіх сохранить від такого і від усякого гріха. Як у церкву зносимо по-троху, та й содержимо церкву, що й починку можна зробити і усяке нове украшення: так треба і у казну зносити, щоб ні у чім не було недостачі. Тоді сполнимо сьвятий закон, воздамо „боже Богові, а кесареве Кесареві“.

Та і не думайте ж, люди добрі, щоб тілкі простий народ платив у казну по чому там з душі. Ні. Не тілкі ви, платють, опріч усіх, платють і кунці, та платють і господа, і пани, і усяк, хто є у якому чині: і воєнні, і штатські, і університетські, і судящі, і землемірці, і казначей і усякий генерал і граф і князь, хоч би у якому хто чині ні був, усяк платить, бо закону Божого не можна нікому перемінити. Дадуть хоч якому пану великому чин, кавалерію, або хоч і жалованья у срок видадуть великому і малому, до послїднього, то тут-же у казну і озьмуть, скілки з кого приходить ся, бо Бог повелїв, щоб воздавали боже Богові а царське Цареві.

Отсими-то небагацькими зо всякого рублями, та до купи їх зібравши, от і є сума чимала. Слава тобі Господи! Є чим содержати і війсьکو і караблі, можно не пустити неприятеля до нас і з землі і з моря. Є

чим і суди і начальників наших содержати, що боронять усякого од обид і порядок дають. Живемо, хвалячи Бога!

Інший почне розсуждати: як-би, каже, я був одинок чоловік, то і споміг ся б платити; а то за багато платити: батько старий, діти малі, брат помер. І усе таке стане казати, що як-то сутужно йому. Наговорить багацько. А як-би тим часом, поки розказує, та він би махав ціпом або що-небудь робив, то усе б заробляв, усе б копійчина перепадала. Язиком небагато наробиш і заробиш.

Розкажу вам приповідь.

Оприділив пан діда до пасіки. Виставив дід бджолу і сів біля куренка свого, і беть-ся об поли руками і каже: „оттакого в мене діла, такого діла, що не знаю, як і управитись!“ От і сидить до обід і журить ся, що якого-то в нього діла багато: і бджолу годувати, і уліки випалювати, та чи мало чого! От принесуть йому діти обідати: він пообіда, спочив, і впять сяде і прийметь-ся журитись, що якого-то в нього діла багацько; та так і прожурить ся до ночі і ляговить ся спати і бджіл не погодовавши і за паління уліків і не приймав ся. Та так і завтра, і після завтра, і по усяк день, знай тілкі що журить ся, що діла багато, а не приймаєть-ся його відробити.

Вже й половина літечка. Наїхав пан до пасіки: „Пугу, діду!“ — Пугу, пане! — „Чи багато в нас роїв?“

— Та де вам, добродію, до роїв! тут в мене такого діла, такого діла, що не знаю, за що і узятись.

Кинувсь пан уліки обглядати... Батечки! Інша колодка пропала, інша ізматчилась, у іншій хоч і був роїок, так від недогляду полетів до добрих людей...

Достало ся ж тому пасічникові, що так добре доглядів, що діла, казав, багацько було, а сам не робив його а тілкі журив ся об ділі.

Отсюю приповідь треба усякому тямити, і не забувати того, що менш говори а більш роби, то і придбаєш стілкі, що і оплатиш за усі душі, і про свою душу ще зостанеть-ся що-небудь. Розщитуй тілкі добре: за яку роботу лучче узятись, чи до якого хазяїна пристати, щоб не ізобидив, і куди заробіток повернути; а пущє молись Богу, щоб Господь милосердний поміг тобі сполнити сьвятій закон, та сам старай ся, трудись, то тобі Господь у всім поможет і пошлеть свою милость, що зможеш воздати боже Богові, а царське Цареві!

III.

Подумаймо лишень, від чого-то люди бідніють? Був собі хазяїн заможненький, була й скотинка, було і усяке господарство, а тепер звів ся чоловік ні на-ві-що!

А подумаймо, від чого б то?

От, примером скажемо: у хазяїна є й поле, є і скотинка, і робить він щиро, чи у полі, чи як де приходить ся йому заробляти: і допомагають йому син парубок і другий хлопець. Куди ні кинуть ся, усе їх троє і три пари воликів: заробляють чимало, зносять подушне за себе трійох, та ще і за батька старенького, що вже тільки і здуха на печі лежати, та за хлопчика, що ще тільки гуси пасе. І подушне платять, і содержуть вісім душ, бо є ще дві дочки, вже дівки, і є в них на усе достаток і де-що, гляди, і прикуповують, як чого треба по хазяйству, і матері серпанок новий, і дівкам кожухи нові бабаком оторочені, бо от-от треба за-між давати. Хвалять Бога живучи.

Так отже парубка треба женити. »Добре діло,« думають батько з матір'ю: »озьмемо невістку, прибуде работниця. Господи благослови!« Оженили сина: не встиг гаразд відгуляти весілля і зашпори після втрати не зійшли, а вже молодожон і напав мокрим рядом: »Відділяй мене, батьку! Я сам по собі хочу бути хазяїном. Чого мені з рук дивитись? Я не хочу бути робітником на братів. Віддай моє. Як зумію, так і господарювати-му.«

Нічого батьку робити. Почухав потилицю, сюди-туди кинув ся, прочув, що чоловік продає залишній двір, пішов, сторжив ся. Дешевше б купив, так нема усіх грошей, повинив ся об про-

водах віддати і росту положили. Перебірасть-ся син на нове господарство, бере з дому і чавун, і горшків, і мисок, і ложок, і кочергу, і лопату і усього по-троху: йому на нове хазяйство усього треба, а в батька є того у достачу. Відділя батько пару волів, дає і віз, дає і борону, була залишнія: і ще там чого син познаходив, що випрохав, а що і так узяв, бо у-купі заробляли. По справедливості усім наділив з дому, а то ще і у полі відрізає там йому який лан. Зовсім хазяїн.

Тільки щось наші новий хазяїн бється, бється, і сюди і туди кидається, мотається, та щось усе не до ладу. Одна парка волків, то хоч і спряжить-ся з ким у супруги на оранку, то треба і собі б орати, та треба-ж і людям відорати, або відробити чим небудь. От і пронаці дні. Засіяти нивку, хоч і викидав зерна скільки там, так заволочити хоч і вепів, та як, спінаючи за годину, не з-так гаразд, так і вродило аби-як. Сяк-так чи вижав чи скошив у двох з жінкою, у копи поставив, так звозити ж то не вепів: так у кінцях і поросло; бо не одно діло, а він один: чи орати, чи косити, чи сіяти, чи возити? За одно приймається, друге переспіває; з тим не виправить ся, друге вже відійшло. Заробітку нема, та ще як хліба трохи пропало у полі, то не стане чим зиму пропитатись і скотину прогодувати. Де узяти хліба собі, а скотині панці? Звісно, треба купити, а грошей на-малі. А тут і Семена і Покрова прийшли, знєсь подушне. А тут жінка: треба їй льону, бо на літо без сорочок зостануть ся, треба прядива, треба підсентка, решета, чавун розбив ся: та усе-ж купи, та на усе гроші, а їх нема, і не кажи щоб заробити, бо один, сам собі, помочі ні відкіля. Де грошей узяти? Позичити.

Нехай Бог боронить усякого чоловіка від позички! Знаємо, що воно є.

Позичив, понакуплював чого нужніш треба, ще часть і подушного зніс: перезімовав, слава тобі Господи! Що-ж? Літом впять така халепа! Тут з роботою не вправить ся, а тут люди, кому вишен, тягнуть, а тут на роботу до волости, треба своє відбутн, рештантів препроводжати, або друге проче таке: а тут не очистив недоїмки подушної, нова зайшла! Бив ся, бив ся, вертів ся, вертів ся, нивку застановив, та усе-ж треба опісля викупати: а нічим! Рішив ся її, збув волки, позбувала і жінка і намистечко і що було спершу залишненького, а далі і таке привела нужда збувати, що притьмом і самим треба. Та що-ж то і розказовати: звів ся наш новий хазаїн ні наві-що! Збув і двір і усяке хазяйство і худобинку, пустив жінку з дитиною у наньмички, щоб хоч на одержу заробляла; та й сам пішов по людям теж служити. Служить, служить, шире служить, і грошики получа, та як їх і сюди і туди треба, так нікуди і не надасть. І одягтись гаразд ні в-ві-що, а тут подушне дай та подай! А його нема. Началство з ним мордуєть-ся, донека йому, бо й началству треба усю суму на срок виставити, а тут за одним остановка, та ба, нема! Може б пішов до батька? Чи не допоможе у чім синові? Бо як син відділяв ся, так у старого де-чого було геть-геть! А нумо подивімо ся, що робить ся у старого?

Гай-гай! Як відділив старий сина і зостав ся з хлопцем, аж вже не шість а чотирі руки, та ще дві і хлопачі, не багато нароблять того, що скаже батько, а самого і не думай куди послати. Нема й пари воликів: то таки що три,

то три, а то вже дві: не та робота, не та справа, усе не те. А тут дівку прийшлося віддавати, батька престарого та немощного поховав: сюди-туди грошей треба було, позичив зверх старого довгу: віддавати нічим, заробити ніколи, бо треба і у волости відбутися яку там панщину: хлопець не розуміє, сам пішов, а робота нехай до завтрього! А тут і подушне знось, хоч і відійшов син, так усе таки за три душі, та се та те... А тут і старість і немощі! Те збув, те застановив, того не зберіг, пішло усе за вітром: звівсь і батько, як і син, ні-на-що!...

Щоб-то було не відділяти сина? Щоб-то робити усім у-купі? Білш рук, білше сили, білше б і заробітків. Хоч і загадано що поробити на тижневі при волости, то усе-ж один би пішов туди, а двоє робили б собі без перемішки. Робота, хоч у полі, хоч у господарстві, не ждець завтрього: коли сьогодні чого не зробив, то і не думай його завтра справляти: на завтра впять є своє. Шкварчає, що впять не дожда завтрього. Се по хазяйству сказано: «нехай — недобрий чоловік.» Не можна нічого ні відложити ні переміняти: тут треба, щоб той і час і сілкі сили, скільки треба. Пошли і десять хлопців з косами, що вони тобі накосять? Так і усяка робота. Що один, так один, а що два, то два. От і виходить, що ніяк не треба відділяти від сім'ї, хоч-би в тебе десятеро дітей було. Примером скажемо: живете ви собі три брата: от в тебе жінка і троє дітей, у другого брата теж жінка і двоє дітей, а третій брат парубок. От вас троє братів та дві ятрівки, п'ятеро стало бити, пропитуєте опріч себе п'яток дітей: пропитуєте, і зодягаєте, і усе. Відділи ся ж ти від них, то їх троє будуть пропитувати опріч

себе двох діточок, а ти з жінкою трійох, от вже тобі і не сходно. Нехай же і той брат відділився б, що з двома діточками: то хоч і прийшлося би тобі з жінкою та з парубком, от у трійох, робити на трійох, як і тому брату з жінкою на двох дітей, та усе таки вам сходніш: у вас є кому і панщину справляти, і дома робити: а у того брата — один він сам і панщину відбутти, і у полі робити, і коло господарства справлятись, усе-ж то як один, так один. Ще-ж, як при здоровю: а як... борони Боже усякого!

Скажу вам і тут приповідь.

У одного чоловіка було аж п'ять синів. Жили усі у-купі і ні-жодин і не думав відходити від батька. Аж ось батько, стар чоловік, занедужав і збіраєть-ся вмірати. От сини зібрались до нього і питають ся: »Таточку, пан-отченьку! Як нам повелиш? Чи нам після тебе розділитись і кожному на своєму господарювати, чи так жити, як і по сей час при тобі жили?«

Тут батько звелів подати до себе пучок вербових прутьїв, звязаних кріпкенько (хто його зна, длячого вони там стояли). Подали йому той пучок: він дав старшому сину, парню здоровому, що під-час і підкову зогнув би. »На, каже, сину, переломи отсю пучку прутьїв.« Узяв син, силковав ся, силковав ся... вже він і через коліно, вже він і на колоду їх нагина, так і не подають ся. Аж виотїв старший син, а нічого не зробив, віддав. Звелів батько ламати другому, нічого. Третьому, четвертому, усе равно: дали й пятому, а він такий замлілий, що від вітру впаде: силковав ся і той... та тілкі розсмішав усіх. »Не можна! ніхто не переломить їх, нема такої сили,« сказали сини і подали батькові пучок.

— А на тепер, менший мій сину, що від вітру падаєш, на, та ламай тепер, сказав старий, та розвизав той пучок, та й дає по одному прутку хлопчику: а хлопчик бере їх, та жодного, знай, трісь та трісь, та у-в одиночку усі прутья поламав.

»Пожалуй!« загули старші чотирі сини: »і ми так зможемо поламати, як по одному; пі, нехай усю кучу разом переломить!«

— »Еге, сини мої любезні!« тогді сказав їм батько: »се вам сказано на догад. Оттак і ви: коли будете усі у-купі, нерозлучно та не відділяючись жити, то ніхто вам нічого не зробить, ніяка вас біда не постигне. Хоч і найде яке лихо, то усі гуртом відтерпите ся, усі гуртом будете робити і усе у вас буде... Коли ж розділитесь та розійдетесь, то тільки вам і бачити щастья! Маленьке лихо, невелике горе, аби-яка біда вас одоліє зовсім, звертить, занастить кожного і пропадете усі...«

Оттак-то воно було.

Подивітесь, як воно у москалів іде. Не тільки рідні брати та й братови сини, та і їх діти, повиростають, зовсім люди, поженуть ся, діток придбають, та й помислення нема виходити з сімї. Усі живуть у-в однім дворі: хата побіля хати, та і впять хата; прикуплять двора (прикуплять, а не так як наші, що продають), та ще хати ставлять, та усі у-купі, душ тридцять у сімї... аж скільки-ж тут рук? А скільки вони у день уроблять? А скільки зароблять? Та усе-ж то до купи, до купи, чи хлебушку, чи денежки, до купи складають... тим у них усього є, і ще і багато є.

Ти скажеш: »А зачим я буду на усіх робити? А зачим моя жінка буде на усіх варити

і плаття стирати? Ми, хоч і важко, а будемо самі на себе робити, а не затим, щоб других пропитовати...» Дурню, дурню, як я подивлюсь на тебе! Ти себе з жінкою не тільки не пропитаєш, а зведеш ся, от як я спершу казав, і по вік нічого не придбаєш. Ти й тепер не на кого робиш, як на себе, та заробіток складаєш тільки до купи: а тиєї купи стілко, що ще стілки хазяїнів можна обділити!... Усе у вас є, нічого ні в кого не просите... та що й казати! Піди, та сам собою зароби стілки!

І жінка твоя не работниця на усіх: вона на тих тижнях плаття прала і мужикове і своє, і ятрівок і діверів, а її прочі ятрівки варили обідати, хліба їй напекли, мазали за неї, по воду ходили: а тепер черга прийшла їм плаття прати, а твоїй жінці поратись по господарству. Ти тільки роздивись та розсуди, голово! Усім вам робота порівно, нікому не сугужно, а заробіток бойкий! Та й кругом себе подивись: від чого се, одинокий — хоч як хоч роби, хоч лобом об стіну бий ся, а усе бідний; великосімейний же, подивись! бачить ся ніхто нічого і не роблять, і по вулиці ходять, і на вдвірі сидять, а знай багатіють. Від чого се? Еге! білш рук у-купі роблють, так разом і заробляють... Адже бачили, як на соборну дзвіницю стасковали оттой великий дзвін? Чи зміг же його один чоловік, не то вже підняти, та з місця зворохнути? Хоч десять годів коло нього мурдуй ся, не зробиш нічого. Не можна та й не можна! От і треба громади. Та й громада що б зробила? Нічого. Ті тягнули б на право, а ті на ліво, та і діло б звелось на пшик; так бо до громади треба майстера. Він зна своє діло, він і кумандує: »тягніт!... підождіт!... підніміте

правий бік... підтягніт верйовки...» та і усе про-
чес приказує... от сила і стягнула, а через май-
стерство дзвона не впустили, не розбили, пові-
сили його і прямо і кріпко, і гарно дзвонить...
Оттак і у усякому ділі.

Я ж кажу, що коли-б вам де-яким двом-
трійом сімям приказано було від началства, щоб
не розіходили ся та щоб і жили у-купі сімями
і у-купі заробляли, то аж побожу ся вам, що че-
рез скілки годів усі б приступили на те, щоб не
відділялись... Тоді б сами побачили, що робота б
не була важка, заробіток великий, усі б багатіли,
подушне і общественне платили б собі не охаючи
і началства не турбуючи, і хвалили б Бога мило-
сердного !

IV.

От іще що відводить нас від усякого добра,
від церкви сьвятої відгання, Богу молитись не дас,
меж добрих людей не пуска, від приятелів і ро-
дичів відпихає, у сімї роздор, худобі перевод,
здорови зананаща і зводить чоловіка ні-на-що. Се
не хто, як проклята горілочка, диявольський на-
питок, чортів збитень, гаспидова душепарка, ана-
хтемська припарка ! Щоб вона зслизла з сьвіту
божого для людського щастья ! І нема лютішого
зла, як сая горілка !

І то правда, що усе від Бога. І порох і ніж
і огонь і горілка, усе од Бога. Порох, щоб від-
стрелюватись від супостатів, стріляти чоловікові
птицю на прокормлення для себе, а не вбивати
людей, брата свого. Ніж, щоб відрізати хліба
і усякую пищу, що Бог посла нам, зробити яке
нужне діло по господарству, а не різати горла
людям. Горілка видумана для нашого здоровя :

вищий хоч по усяк день чарку, і закон не за-
пренчас, і тобі воно полезно, а не пий її через
край, не топи у неї своєї душі, не порть через неї
здоровя свого, не трать через неї худоби своєї!

Подивітеся: інший пє іменно по усяк день:
та як пє? Устав собі любенько, помолить ся Богу
як довг християнський велить, поробить що-небудь
широ, от і обідня пора настигла: він прийде,
обідати налагожено: достане пляшку, що у нього
завсегда на усякий случай є, і він з нею не хо-
ваєть-ся і людей не соромить ся; с так є, і пє
та й пє. Налив чарку, перехрестив, Богу помо-
лив ся, випив — от він і їсть добре, і здорово
і весело йому: пообідав, чи спочив чи ні, йде
на роботу з новою силою і з більшою охотою.
І так по усяк божий день: пє, та як не нащи-
ваєть-ся, так вона йому і здорова і поlezна, і сили
йому придає.

Не без чого-небудь бува у сімї: сам часом
захвора, жінка так недужає, як часто трапляєть-
ся, що животом постражда: от чарка горілки
з чим-там, чи з сіллю, чи бува з перцем, так
така поlezна, що ні надучче усякого лікарства!
Еге! тим бо, що непитущі, тим і чарка ползу дає.

У такого чоловіка, глядіте! По господарству
усе справно, хазяйство і роботи йдуть добре, ні
у чому йому замішки нема, жінка його шанує,
слухає, поважає, хвалить ся людям: діточки на
порядках, звичайненькі, або у школі вчать ся,
або у ремесстві где, або і дома помагають батькові.
Люди його поважають, що скаже слухають, совіти
принімають: коли у чім який резонт скажеть, то
й вірять, бо знають, що він ніколи і ні за-для
кого не збреше. Усюди, коли що трапиться, усюди
так говорять: «йому можно повірити, він чесна

душа: він неситунций, він не збреше.» Началство поважа його і усяке діло йому певно повірить. У церкви божої його першого побачиш: зна, що стоїть перед самим Богом, так і стоїть, так і молить ся. І сам батюшка пан-отець його поважа, посіща його і розумнії речі з ним беседус.

У такого чоловіка ніякого нема зазору і випити чарку з ним і з хороними людьми. І хазяїн з нею не ховасть-ся, достає при усіх, бо на нього ніхто не подума, щоб він, як той злодій, крадькома проніс її з вольної: він бере її, не закриваючись, у кабаці чи у шинку, і вулицею несе її не ховаючи як яке зло, бо зна, що усяк, хто побачить його з горілкою, нічого поганого про нього не подумає: він несе для-ради себе і чесної кунпаниї.

Такого чоловіка і сам Бог у всім благословля.

Подивітесь же на пиячку, так зараз скажете, що й Бог відступив ся від нього і людям гідко дивитись на нього! А через ві-що се він так звівсь? Ось через що.

Ще з-молоду покуштовав сього анахтемського напиту. А воно, як з-молоду почати, так у животі заведеть-ся мов жабуринья і усе знай кортить чоловіка, щоб таки випив. От він і пє, йому здаєть-ся, що і здорово, от йому і весело і охотно на усяке діло. Пив та пив, небагато й пив, а на завтре дуже погано з похмілья. Що тут йому на світі робити? дума собі: »голови не підведу, робити не здужаю, на животі щось м'ясно: ке лишень випю, та трошки.« Випив і таки справди трошки, так щось йому і трошки здоровіше. Він білшенько, ще лучче, ще веселіше; він і припустив на усі заставки, вже і пропив розум: і где він і що він, не зна нічого. Біля церкви

йде і руки не підведе, щоб перехриститись; кого зустріне, не поштить, хоч і старішого себе, та хоч і самого начальника, та ще усякий скверний слова сам собі говорить або сороміцькі пісні співа і кого зустріне, усякого заньма, іншого лає... А тут дівтора за ним: «кир, кир!» біжать, та кричать, та регочуть ся з нього. Та як і не реготатись? пика йому не вміта, та мабуть з ким заводивсь, так уся подряпана, волосься розкудовчене, шапки кат ма! і сам не зна, где вона. Хоч і підперезаний, так один кінець так і волочить ся за ним: сорочка розхрістана, а часом і порвана, як і свитина: спина уся у глині, один чобіт на нозі, а другий, як спав він у шинку, так знято, а він і не почув і не тямить, та так і йде... А йде-ж то, так сьміх і дивитись на нього! йде, спотикаєть-ся, то почне хвабровати, буцім він і зовсім чоловік, потужить ся, випрямить ся, от і пішов, пішов, пішов, та далі... тиць! У голові закрутилось, спіткнув ся, вдержав ся, впять би то йти, так вже нема тієї сили, йде-нейде, тюпа на однім місці: силкуєть-ся повернути на право, а голова переважає на ліву, та диба, диба, диба, диба... та наткнув ся на тин, або на пенюк... плюсь!... тут і звалив ся і захріп неборак, думаючи, що він дома спить на подушках. Спить сердега, і не чує, що собака прийшла, облизала його усюди, влизала йому і паку і у роті усюди чепурненько... а далі і свиня підійшла, хрюка та облизує його, а він думає, що се жінка коло нього пестуєть-ся, та знай поворочуєть-ся, та каже: «не цілуй же мене, Домахо! годі-ж, годі!...» Тфу, гідкий та мерзенний!... І згадовати бридко! А тут як смеркне, знято з нього і сви-

тину, хоч і поганенька, узято й пояс і останній чобіт... Прокинув ся на зорі, побрів до дому...

А дома ж то щó робить ся?... Хазяйка у хаті, та нема нічого, нічого не придбано, нічого і приставити на обід! Хоч і робила щиро, рук не покладаючи робила, та як одними руками, так чи багато-ж наробить? Помочі нема ні відкіль. П'яниця її хоч мало чого і їсть, він жив самою сивухою, так на нього треба багато положити: купити хоч яку-небудь свитину і пояс і шапку і чоботи, без чого йому із хати не можна вийти. Мало ж на се треба грошей? Та коли-б же така біда раз у год, так би і сюди і туди; а то двічі-тричі на-літо його одяга, а він ніякої помочі їй не дасть. Ну, нехай по-тверезу і очувається-ся і жалкує і плаче: вже відцурав ся, не хоче пити, вже буде робити: достав позаторішню сокиру, скинув її на плече, пішов з двора тихою ступою роботи ськати. Як ось по дорозі й шинок. Він, правда, йому усюди по дорозі: куди б він ні пішов, вже шинок буде йому по дорозі. Так і тут. Йде побилля шинка і дума: »чи є пак такий дурень, що пе ту навіжену горілку? А ке зайду, подивлюсь!« Зайшов подивитись... та там і застряв! Сокирчина і поганенька була, він і її у діло пустив: пішла за півосьмухи. А там далш-далш... забув своє відцуранья, забув, що може божив ся і душу свою проклинав: »коли, каже, і крапельину у рот озьму...« та знай пе! Пе й сьогодні, пе й завтра, пе, усе пе; вже й жінка не зопинить його... Пив, пив, поки не знайшли під тином: горілка занялась, увесь посинів і... пропав... чорту баран!...

Жінка сердешна, збувши через мужика усю худобу, щó буде робити? Почепивши торбу, пішла

по-під віконьню мпиркати!... Коли ж ще і діточки будуть, потаска і їх, просяючи, Христа ради, хліба шматок, та проклинаючи свого п'яницю, що так її довів і звів усею сім'ю ні на-ві-що... А яково-ж його душі на тім сьвіті?... Господи сохрани і помилуй! і подумати страшно!...

Господь сказав Своім словом: «П'яниця не увійде у царство небесне.» От яке страшне діло напиватись!

Інший скаже: «Нехай Бог милує, я не випиваю ся, а так іногді, та й то з приятелями, у куняній.» Ой, чоловіче добрий, бережись сієї западні! Се тобі так здається, що ти не часто напиваєшся, а згадай лишень, так ти усе частіш та частіш напиваєшся, а затим скоро-скоро і зовсім зіпешся.

Окрім що напивать ся, хоч раз хоч часто, усе гріх однаковісний, та от до якого гріха горілочка приводить! Ось розкажу вам істинну правду.

Один чоловік захотів спасатись і пішов у пустиню, і усе б то молив ся Богу, так диявол його відводить: то те то се йому приставля, та й збива його, і усе б то скусити хоче, щоб не молив ся. Чоловік і відхрещується і відмолюється; сатана і відбіжить від нього, та внять за теж, та внять за теж. Остив і опоганів він чоловікові, далі і каже: «Чоловіче! Не дам тобі покою по вік, не дам тобі присвятитись, не покину тебе, поки не потішиш мене хоч одним із трьох гріхів: або чоловіка вбий, або гріх з женським полом зроби, або напий ся горілки. Коли хоч одно-що зробиш, я тебе зараз покину і не буду тобі докучати аж до самої твоєї смерті.»

Чоловік подумав, і дума сам собі: «Чоловіка вбити, гріх великий, смертельний, непростий по-вік: не хочу, нехай Бог боронить! Блуд со-

творити, і то гріх великий і на душу і на тіло, коли ще і спокутуєш його через увесь свій вік! Горілки напиться, так не дуже, аби-б то: я зараз засну, просплюсь, та п'ятнадцять год буду сей гріх відпокутовувати, так за то мій супостат, чортяка, відступить ся від мене і не буде мене скушати.» Так подумавши, пошукав у себе, — є щось, що добрі люди подали було на милостину: узяв їх і пішов над вечір, крадькома, щоб ніхто і не бачив і щоб люди не осуждали. Убіг у шинок, узяв — що там? чи й було чарки зо-дві, — ковтнув і пішов собі мерщій у свою пустиню. Йде собі веселенький, що вже справив ся з чортякою, не буде вже приставати. Йде і поспіша... і як був собі непитущий, що може з-роду не пив, то горілочка його і розібрала, зашуміло у голові, згадали ся молодії літа, і сеє і теє, і п'яте і десяте... Аж гульк! молодця на зустріч против нього... він до неї та зараз з недобрим: вона б то і від нього, так він бо сяк-так, подумав її, поборов, согрішив... Молодця хвалить ся, що, каже: »буду усім жалітись, усім розкажу, як ти обманюєш народ, буцїм спасаєш ся, а ось-що робиш!...« Він, бачачи, що лихо, вхопив голяку, чирк її по голові... тут і душу віддала!...

Оттак упорав ся!... Мав невеликий грішок зробити, тілкі напиться, та як напив ся, так і усі гріхи, що найбільші, усі сотворив!...

От до чого-то сая горілочка доводить. Погубляє і тіло і душу у чоловіка на вішній віки! Коли-б сказати п'яниця, так з перепоя: так бо ні! З-роду у-перше випив... та ба, випив бо! Так думаєть-ся, що у кожній чарці вже чорт і сидить. Випеш одну, він на другу направля, бо

небагато. Від другої і до десятої недалеко, а там і прощай душа!

Цур же їй і пек! Не будемо її пити ніколи і ніяк. Бачите, до якого лиха і одна чарка доводить. А як пристати до неї, так і здоров'я збавить, жінку і діточок запропастить, худобу, щоб мало ся що у церкву подати, і на сімю що справити, царське і общественне відбутти, на бідність подати, так тая чарка усе те переведе, сатані-супостату у пельку засуне і душу твою погубить на вішній віки, від чого нехай милосердний Бог боронить усякого християнина!

Се ж вам, любезні мої земляки, написав де-чого на перший раз. Коли побачу, що єї мої листи будете читати, то я ще знайду де-чого, про ві-що вам розказати таке, щоб було до діла і вам було на добро. Слухайте тілкі, перенімайте і дітей своїх вчіте, і що бачите за ними, що не на добро йде, так ви не давайте їм волі. Поперед усього вчіте їх Богу молити ся, до церкви божої ходити, начальників і батька і матір слухати, старших себе шанувати і против усякого, хоч против меншого себе, звичайним бути. От опісля напишу вам об усім таким: а тепер бувайте здорови і нехай вам Бог помога на усе добре, а від худого діла нехай оборонить, а й сами бережітесь.

Земляк ваш Основяненко.

Б. ЛИСТ ДО ШЕВЧЕНКА.

— * —
23. октябрю [18]40 г. Основа.

Десь, я думаю, ні з одним чоловіком і ні з яким письмом не було того, що мені було з вами, мій коханий пане, Тарас Григорєвич. Щось дуже не просто почало ся і до чого-то воно дійдеть-ся — побачимо. А почалось із почину, що вас я кріпко улюбив, знайшовши таке мнякесеньке серденько і душу чисту мов хрусталь. Улюбив, кажу вам, та не знаю — кого, і хто він і де він і як його назвати? Хтось такий, а люблю кріпко: хочби і у вічі побачив, то не пізнав би, бо з роду не бачив і не знаю, хто такий є. Ось слухайте, батечку, як нас з самого першу зводило до купи.

Сидимо ми у двох з моєю жіночкою та де об-чим базікаємо, аж ось і примчали нам книжок, знаєте тих, котрими нас дурників обдурюють, грошкики попереду злуплять, та й пишуть і дрюкують московську нісенітницю, як яка разляпушка вбивала ся об своєму бахурові, або як який живчик одурив джінджигилясту панянку, що бояла ся і на людей дивитись, а тут... треба коліску дбати... Оттаке усе пишуть, звісно Москаль: він по своїй вірі так і пише. Оттаких-то книжок нам нанесли, а тут і письмечко... не відгадаю від кого. Я узяв, та гарненько і розпечатав. Господи милостивий! се ж по нашому! Читаю... ну, ну! Сьміємо ся з жінкою, як у вас там поводило ся з панею, що усе каже: раг-дон..., а далі як почали вірші читати, так ну! Бодай ви мене не злюбили, коли брешу: волосься в мене на голові, що вже його і не багацько, та і те навстоупило ся, а біля серця так щось і щемить, у-в очах зеленіє. Дивлюсь: жіночка моя хусточкою очиці втира. „Отсе так,“ кажу, „хтось мудро написав і живо усю правду списав — хто-ж такий? Перебендя... Вгадуй же його, що і хто воно таке є... не знаємо.“ Послали до мого брата, що край нас живеть, і що то за чоловік: бував не тільки у Москві, у Києві, та у самому Петенбурсі бував, і зайців добре стріля, та й лисиця не

попадай ся, так і вшкварить: так і той, прочитавши, поплямкав та й сказав: „хто такий писав, не звісно, а дуже розумно написано.“

Ну те, що-ж нам робити? як до „Перебенді“ звістку подати, що його думка пала нам на душу і так полискотала її, мов чорнява дівчина з карими очицями біленькими пальчиками пошурудурила за шиею? як обізватись? куди? через кого? Оттак сумуємо, а думкою вашою частенько потішаємо ся. Аж ось у одній книжці читаємо звістку, що, каже, є написаний Кобзар, от з такими думами і піснями, та і списав одну; а ми з жінкою так і вдарились об поли і кажемо: „се Перебендя, непременно Перебендя!“ Ну, тепер знаємо, що списав сії думки пан Шевченко, та хто він? та де він? як до нього відізватись? Не вже-ж зробити, як Євгеній Павлович [Гребінка] зробив, що написав: Грицьку Основяненку, та так і пустив. Так добре ж, що поштарі наші уторопали, де мене знайти: а у вас, кажуть, город троха чи не більш і самих Кобеляків і вулиць більше: де-ж там знайти без імення? Оттак і розсуждаємо і думаємо написати до пана Шевченка та й послафти у журнал який небудь. Так що-ж бо? Треба написати по нашому, а Москаль, що журнал коопонує, закопирить губу та й не схоче друкувати. Не приходять ся. А, головонька бідна! Так собі сумуємо і так піджидаємо, чи не озоветься сам пан Шевченко до нас, і усе ждемо, не знаючи, що робити... Аж гульк! тільки-що позавчора несуть з пошти письмо і книжечку. А письмо пише Петр Іванович Мартос, та й пише слово у слово так: „Посылаю Кобзаря, сочинение такого-то. Оно было поручено авторомъ одному изъ его товарищей, ѣхавшему въ Малороссію, для доставленія вамъ (менѣ бы то): но какъ онъ ѣхалъ не черезъ Харьковъ, то книга поступила ко мнѣ (къ г. Мартосу): при книгѣ было и письмо къ вамъ (ко мнѣ) отъ автора, но оно затеряно его товарищемъ.“

Оттака-то кумедня лучила ся з вашими письмами!

А книжку, як розгорнув, дивлюсь: Кобзар, та вже дуже вичитаний. Дарма! я його притулив до серця, бо дуже шаную вас, і ваші думки кріпко лягають на душу. А що Катерина, так так-що Катерина! Гарно, батечку, гарно! Більш не вмію сказати. Оттак-то Москальки-воєнні обдурюють наших дівчаток! Списав

і я Сердешну Оксану, от точнісінько як і ваша Катерина. Будете читати, як пан Гребінка видрюкує. Як то ми одно думали про бідних дівчаток та про бузовірових Москалів...

Нї, вже так, що ваші думки! Прочитаєш і по складам і по верхам, та внять спершу; а серце так і йока! Щоб то, паночку-голубчику, як ви є так гарно складаєте вірші, щоб то як-би ви мою Панну Сотниківну та розказали по своєму, своїм віршам: тогді б вона була дуже гарно розказана, і яка була добра і як постраждала. Та ще б і змальовали її патрет, — бо чую, що ви лучче малюєте, чим борисівський іконописець, що Салдата колись списав.

Не здивуйте на моє письмо і вибачайте, що тут є. Її істинно! від серця я дякую і прошу: утніть іще що. Потїште душу, мов топленого масличка злийте на неї, а то від московських побрехеньок щось дуже вже до печінок доходить. Вірте, що шаную вас дуже і по вік вам щирий на услугу

*Григорій Квітка
або Основиненко.*

Р. С. Коли ласка ваша буде що написати до мене, то напишіть і те письмечко, що пропало, коли усе згадаєте. Та ще що припишіть.

[Панна Сотниківна се російська повість Квітки про дочку сотника Мрона Петровича, що „сколола себя ножомъ, когда хотѣли ее кондукторы згвалтовать.“]

З М І С Т.

А. П О В І С Т И.

	СТОРОНА.
IX. Перекотиполе	5
X. Божі діти	43
XI. Щира любов.	93
XII. Дрібні повісті (казки)	175
1. Пархімове сніданья.	—
2. На пущанья — як завязано	186
3. Купований розум	187
4. Підбрехач	195

Б. Д РА МА Т И Ч Н І Т В О Р И.

I. Шельменко волостний писар	201
II. Шельменко денщик	260
III. Сватанья на Гончарівці	344
IV. Щира любов	428

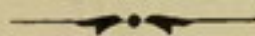
П Р И П И С К И.

Поясненя	494
Доповнення: Листи до любезних земляків	520
Лист до Шевченка.	545

Помічені помилки друкарські.

На стор.	в стрічці	надруковано	має бути
30	14	стяха	стиха ✓
44	8 з д.	пропало!	пропало?
62	23	їй	її
80	2 з д.	вам	вам,
113	7	дав	дає
116	24	охвицир	охвицер
120	15	через	через
212	1 з д.	оби́ду Да?	оби́ду? Да
213	16	дѣта	лѣта
215	8	роскажу.	разкажу
233	7	Закашляє	Закашляв
—	16	а таки	я такн
250	23	теє-те	теє-то
261	3	потім	потім,
282	21	цоеднаємо	поєднаємо
297	22	миѣнію	миѣніє
330	3	залюди	за люди
371	6	устаньній	останьній
378	18	і Франції	і у Франції
417	19	ті́бо	лі́бо
454	11	тату.	тату,
512	26	амонг.	амонгеих
—	—	любви	залюблена
513	9 з д.	фу́ряжка.	фу́ражка

п о с л і с л о в о.

З сям другим томом кінчить ся виданє творів Квітки. Оно єсть найповнїйше зі всіх дотеперїшних видань і обїймає всі українські або на-пів українські твори, які коли-небудь і де-небудь були друковані. Отже н. пр. супротив видання Рускої Бібліотеки Онншкевича містять ся в нїм пропущені там »Супліка до пана Іздателя«, повісти »Божі діти« та »Щира любов«, і »Листи до любезних земляків«, супротив видання Харківського Земства всі чотири драматичні твори, повістка »Купований розум« (она там поміщена аж в четвертім томі межі російськими »Повѣстями и Разсказами«) і Лист до Шевченка. Ті твори, котрі подаю тільки задля повноти видання, помістив я в »Приписках«.

Гісторики літератури, критики і біографи Квітки приписують єму написанє в українській мові ще повістей »Ганнуса« і »Быль«: таким способом всіх єго українських повістей і оповідань виходило 17. Але коли я за обома сими повістями шукав, показало ся, що »Ганнуса« ніколи не друковала ся по українськи а мнїме українське виданє єї в Харкові з 1839. року єсть російським (»Ганнуса. Разсказъ Грицька Основьяненка. Харьковъ. Въ университетской типографіи. 1839.« Сторін 261 малої XVI-ки) та що повістки »Быль« нема зовсїм межі творами Квітки,

є тільки «Малороссійская быль», але се не що инше, як «Купований розум». — Недрукованої комедії «Бой-жінка», котру мали в своїм часі грати на харківській сцені, я не міг роздобути. Та може з нею річ так само має ся, як з «Ганнусею», що она не по українськи але по російськи написана?

По-при повноті я старав ся о як найбільшу поправність тексту, а тільки деякі дрібні язикові властивости чи радше неправильности або поминув зовсім або увзгляднив лише в-часті, особливо в «Приписках». Повної поправности нема, на жаль, навіть в найстараннішій доси виданю Харківського Земства. І так н. пр. пропущений там, очевидячки тільки через недогляд, в І-ім томі стор. 106 в «Марусі» цілий конче потрібний уступ «Як передзвонили на збір» до «був тутечка» (у мене I, 137, 8 з д. — 138, 3), «Козир-дівка» передрукована не з першого видання але з некритичного видання Куліша, деякі відтінки язикові віддані невірні («кає» замість «каже» в першій часті «Марусі»). Више згадав я о пропущеню «Купованого розуму», а тут додам ще, що при повістях «Добре роби», «Конотопська відьма» і «От тобі і скарб» зазначено хибно помітку цензора «Москва, Октябрю 4, 1833 г.», бо ся дата відносить ся тільки до трьох попередних повістей, а до сих трьох єсть помітка «Москва, Ноябрю 11 дня, 1834», та що варіанти (котрих поміщене впрочім не було конечно) подані дуже неповно.

Повісти, з виемкою дрібних, розложив я в порядку хронологічній, таким самім, як в виданю Харківського Земства. І драматичні твори поміщені в таким-же порядку, тільки «Шельменко

денщик» поставлений задля звязи з »Шельменком писарем« перед »Сватаньєм на Гончарівці«.

У Львові 21. (н. ст.) жовтня 1905.

Се нове виданє не ріжнить ся значно від видання першого. Я тільки поробив деякі дрібні поправки в Приписках і провірив в драматичних творах текст, особливо в драмі »Щира любов«, де дотеперішні видання мають не одну помилку.

У Львові 30. (н. ст.) червня 1913.

Юл. Романчук.

